I. Bogdan

Comunicări istorice.

1. Letopisețul lui Azarie, 1909. — 214 p.
2. Diploma bârlădeană din 1134, 1889. — 112 p.
3. Documente istorice slavo-române, 1889. — 63 p.
4. Manuscripte slavo-române, 1889. — 29 p.
5. Un chrisov al lui Mircea-cel-Bătrân, 1903. — 7 p.
6. Despre cnejii români, 1903. — 44 p.
7. Docum. Răzenilor din 1484, 1908. — 89 p.
8. Inscripțiile de la Cetatea-Albă, 1908. — 54 p.
9. Îndatoririle militare ale Cnejilor și Boierilor moldoveni, 1907. —
10. Contribuții la istoria Moldovei, (1448-1458), 1907. —
11. Evangheliile de la Homor și Voroneț din 1473 și 1550, — 1907.
12. O scrisoare din 1679 a Mitrop. Dosofteiu, 1911.

LETOPISEȚUL LUI AZARIE

DE

I. BOGDAN
Membru al Academiei Române.

Ședințele dela 16, 23 și 30 Ianuarie 1909.

I.

ANALELE ȘI CRONICELE MOLDOVENEȘTI DINAINTEA LETOPISEȚULUI LUI AZARIE.

Din bogata literatură istorică de anale și cronice ce au existat în Moldova în sec. XV și XVI și au slujit de bază cronicarilor cari au scris românește în întâia și a doua jumătate a sec. XVII, cunoșteam până azi în limba slavă originală numai **analele dela Bistrița**, cari conțin știri scurte asupra istoriei Moldovei dela 1359—1506, și **letopisețul dela Slatina**, care, pe lângă o redacțiune a *analelor putnene* dela 1359—1525, conține cele două cronice ale episcopului *Macarie* și ieromonahului *Eftimie*, istoriografii lui Petru Rareș și Alexandru Lăpușneanu, cari descriu istoria domnilor Moldovei dela moartea lui Ștefan cel Mare până la domnia întâia a lui Alexandru Lăpușneanu, 1504—1554 (1).

Atât analele dela Bistrița cât și letopisețul dela Slatina sunt cunoscute numai în câte un singur manuscris: cele dintâi în manuscrisul lui Mančo Džudžov dela Tulcea, după care le-am publicat la 1895 în «Cronice inedite atingătoare de istoria Românilor», al doilea în manuscrisul Academiei duhovnicești din Chiev, după care l-am publicat la 1891 în «Vechile cronice moldovenești până la Ureche».

(1) Data lui Eftimie pentru zidirea mănăstirii Slatina, 7062, Sept. 3 (*Vechile cronice moldovenești până la Ureche*, p. 170 și 221). Socot acum anul dela Ianuarie și pun 1554 în loc de 1553.

Analele putnene, continuate, sub forma în care începuseră a fi redactate în secolul XV, până la a doua domnie a lui Alexandru Lăpușneanu (1565), sunt cunoscute numai în traducerea polonă dela 1566 a lui Nicolae Brzeski, pe atunci secretar al regelui Sigismund August, apoi general al Podoliei și staroste de Camenița (1).

Cunoscute încă dela 1844 printr'o publicație a istoricului polon W. K. Wójcicki, ele au fost editate din nou la 1867 sub titlul «Cronica cea mai veche a Moldovei» de răposatul B. P. Hasdeu în «Arhiva istorică a României», tom. III, și reeditate de mine la 1891 sub titlul «Cronica moldo-polonă» după o copie a muzeului Czartoryski din Cracovia, iar la 1895 după însuș autograful lui Brzeski, care se păstrează astăzi în biblioteca imperială din St. Petersburg (*Vechile cronice moldovenești până la Ureche*, p. 173 și urm.; *Cronice inedite atingătoare de istoria Românilor*, p. 119 și urm.). Am puteà numì, mai exact, această cronică *„traducerea polonă a analelor putnene“*.

Un simplu extras din analele putnene, și anume dintr'o redacțiune ce mergeà până la suirea în scaun a lui Bogdan Orbul, precedate de o legendă despre originea Moldovenilor dela Roma, este *Cronica anonimă*, scrisă în imperiul moscovit pe la începutul sec. XVI și incorporată în cronica rusească numită «Voskresenskaja». Valoarea istorică a acestei cronice e aproape nulă; ea are oarecare însemnătate numai ca produs literar rusesc din acel secol (2) și ca dovadă de interesul ce începuseră să aibă Rușii pentru Moldova dela încuscrirea lui Ivan Vasilievici, marele cneaz al Moscvei, cu Ștefan cel Mare în 1483.

Analiza cronicei lui Ureche sau — după cercetările recente ale d-lui C. Giurescu (3) — a lui Ureche și Simion Dascălul, scrisă cam pe la 1660, în cea mai mare parte după analele și cronicele interne anterioare, ce fuseseră traduse, unele în românește de Eustratie logofătul, altele în latinește și ungurește de scriitori necuno-

(1) Cf. acum, pe lângă cele spuse despre dânsul în *Cronice inedite*, p. 105 și urm., Adam Boniecki, *Herbarz polski*, część I: Wiadomości historyczno-genealogiczne o rodach szlacheckich, tom. II, p. 166 (Warszawa 1900).

(2) Din punctul acesta de vedere a studiat-o d-l A. I. Jacimirskij în Извѣстія отдѣленія русскаго языка и словесности Имп. Академіи Наукъ pe anul 1901, fasc. 1, p. 88 și urm., art. «Сказаніе вкратцѣ о молдавскихъ господаряхъ» въ Воскресенской лѣтописи.

(3) *Noui contribuțiuni la studiul cronicilor moldovene* (letopisețul lui Eustratie logofătul și letopisețul latinesc, cronicile lui Grigore Ureche, Simion Dascălul și Misail Călugărul), București 1908.

scuți, pe la sfârșitul sec. XVI și inceputul sec. XVII, — analiza acestei cronice a dovedit că, afară de analele și cronicele menționate, au existat în Moldova, prin sec. XVI, și alte anale și cronice scrise în slavonește, dintre cari unele mergeau cel puțin până la domnia lui Aron Vodă (c. 1595). Așâ d. p. nu încape îndoeală că, pe lângă cronica lui Macarie, a existat și o altă cronică oficială asupra domniei lui Petru Rareș și că mai toate știrile interne din cronica lui Ureche și Simion Dascălul, dela Petru Șchiopul până la Aron Vodă, sunt luate din anale scrise în slavonește după modelul celor putnene și bistrițene și din cronice scrise tot în slavonește după modelul lui Macarie, care introdusese în istoriografia Moldovei manierismul bizantin al lui Constantin Manasses (1).

Un manuscris găsit de curând în biblioteca imperială din St. Petersburg vine să confirme acum această presupunere, descoperindu-ne o parte încă necunoscută din izvoarele «letopisețului moldovenesc» al lui Ureche, aceea care tratà istoria Moldovei dela Ștefan Rareș până la Petru Șchiopul, 1550—1574. Acest manuscris ne descopere un nou cronicar din școala lui Macarie, pe călugărul *Azarie*, cunoscut până acum numai din două citate ale unui copist dela 1712 (2), și o nouă redacțiune a cronicei lui Macarie și a analelor putnene. E vorba de o rămășiță importantă a istoriografiei moldovene din sec. XVI, care merită să fie publicată, tradusă și interpretată cu toată atențiunea.

II.

MANUSCRISUL O, XVII, No. 13 AL BIBLIOTECII IMPERIALE DIN ST. PETERSBURG.

Ca toate celelalte cronice moldovenești în limba slavă, așà și cronica lui Azarie se găsește într'un sbornic (codex miscellaneus) de origine călugărească, la un loc cu alte tratate de cuprins religios, apocrif și istoric. El poartă signatura O, XVII, No. 13, are 328 de file de un format foarte mic 8⁰ și e scris pe hârtie în semiunciala dela sfârșitul sec. XVI sau inceputul sec. XVII. Dela f. 1—206 toate textele lui sunt de cuprins religios: un canon în cinstea Maicei Domnului,

(1) Cf. asupra acestei chestiuni, pe lângă edițiile mele, scrierile răposatului Ștefan Orășanu și ale d-lor N. Iorga și C. Giurescu, care in broșura citată, p. 4, nota 1, dă întreaga bibliografie respectivă.

(2) Asupra acestuia vezi C. Giurescu, l. c., p. 26 și urm.

două paraclise, unul pentru sf. Nicolae, altul pentru sf. mucenic Gheorghe, mai multe rugăciuni, o slujbă pentru sfântul Ioan cel Nou dela Suceava, a cărui memorie se serbează la 2 Iunie (мѣсѧца іоунїа в҃, слоужба свѧтаго великомѫченика іωанна новаго, на велицѣи вечерни: luna lui Iunie în 2, slujba sfântului și marelui mucenic Ioan cel Nou, la vecernea cea mare, f. 103 și urm.), un paraclis în cinstea aceluiaș (честнїи параклис свѧтомоу іωанноу новомоу: cinstitul paraclis pentru sfântul Ioan cel Nou, f. 124 v. și urm.) și alte slujbe bisericești. F. 311—328 cuprind «întrebări și răspunsuri» (въпроси, ѿвѣти) și alte texte, între cari apocriful despre capul lui Adam (о адамовѣ лъбини). (1)

Textele istorice, singurele cari ne interesează pe noi, se găsesc la f. 208—310 și anume: a) dela f. 208—224 o cronică universală scurtă, urmată de niște anale sârbești ce conțin și câtevà notițe din istoria Țerii-Românești și a Moldovei, b) dela f. 225—310 letopisețul moldovenesc.

Nu există nici o notiță asupra locului unde s'a scris sau asupra persoanei care a scris acest sbornic. Particularitățile lui caligrafice arată că e scris într'o mânăstire moldovenească din țara de sus. S'ar puteà presupune, după slujba și paraclisul lui Ioan cel Nou, că e scris la Suceava, unde se păstrau moaștele acestui sfânt. Dar memoria lui se serbă, de bună seamă, și în alte mânăstiri sau biserici, nu numai în cele din Suceava. Afară de aceasta, mânăstirile din târgul Sucevii n'au fost, precât știm, niciodată focare de învățătură teologică, cum au fost de pildă cele din Neamț, Bistrița, Putna și altele. Pe la 1749 și 1739 manuscrisul se găsià într'o mânăstire dela Iași, precum arată următoarele două notițe în limba română, făcute de mâni deosebite pe marginile filelor 1—6 și 19—23.

«Scris și în condica svintei mănăstir(i) aceștie Necoriț(ă), la let 7257 (=1749), Apr. 22. Și mai sânt și alt(e) cărți (2) a mănăstirii, tot scris(e) în condică ce are sfânta mănăstire, care este făcută ace condică . . . . . »

« . . . . . și bezedelile a lui Antohi Vod(ă), anume Costantin și Dumitrașcu, (s)'au sculat ș-au luat Hotinul, și au vinit și la Eș, și au prădat Eșii și totă țara Moldovii, din Nistru păn' în monte (sic)

(1) O descriere mai amănunțită a manuscrisului se află în studiul citat mai jos al d-lui Jacimirskij.

(2) In orig. pare a fi *coseț(e) se*, chirilic $\overset{ц}{\text{косе}}$ се, scris însă așà, că se poate cetì кърцн.

și păn' la Focșan(ĭ), și tot Piscol (= Piscul), șă (orig. **тѣ**) au prădat totă țara, în domnie(a) lui Gligori Vod(ă); înbla veletul 7248 (= 1739), Sep. în 8 zile. Și s'au dus la Noevri în 20 zile».

Notițele sunt necomplete, deoarece în sbornic lipsește întreaga tetradă a doua, pe filele căreia se continuă însemnarea dela 1749, iar din tetradele 4, 5 și 6 s'au păstrat, în loc de 24, numai 12 file, dintre cari cea din urmă are signatura ѕ̄ (1); din pricina aceasta s'a pierdut începutul însemnării dela 1739. Din cuprinsul celor două însemnări rezultă că manuscrisul, pe vremea ocupațiunii rusești sub Grigorie II Ghica, Septemvrie—Octomvrie 1739, se aflà în Iași (2) și că la 1749 el a fost trecut în inventarul mânăstirii Nicoriță din acest oraș. Biserica Nicoriță există și astăzi.

Nici celelalte însemnări din manuscris nu dau nici un indiciu precis, d. p. proverbul dela f. 136 v. «**кто спитъ до слонца сходащаго, той не знаиде пекла горащаго**» (cine doarme până la apusul soarelui, acela n'are să găsească cuptorul aprins), sau vorbele polone dela f. 259 «Wielmożny Mosci do», sau cele rusești și românești dela f. 321 v., cari nu merită să fie reproduse. Nu se știe nici de unde, nici de cine a fost adus manuscrisul la biblioteca imperială din St. Petersburg. D-l I. A. Byčkov, șeful secțiunii manuscriselor, care are meritul de a fi descoperit textele ce ne interesează pe noi și a fi atras atențiunea d-lui A. I. Jacimirskij asupra

(1) Afară de acestea, mai lipsesc din tetrada (quaterniunea) întâia cele două file dela început. Tetradele 7—20 (з—к) sunt toate întregi. La f. 139 începe o altă numerotație, ceeace arată că sbornicul de azi e alcătuit din două sbornice legate la un loc. Din al doilea lipsesc cu totul tetradele 4 și 5, iar din tetrada a noua lipsește foaia dela sfârșit, cea cu care se începeà cronica pe scurt dela Adam, căci f. 208—214 sunt cele șapte file din urmă ale tetradei 12; tetradele 13, 14 și 15 sunt întregi; a 16-a are numai 6 file. Se vede că două dela începutul ei rămăseseră goale și că numerotația ѕ̄ı a fost pusă în urmă pe fila 239, cu o altă mână decât cea care a scris ѕ̄ı pe fila 244. Tetrada 17 are 12 file, a 18-a și a 19-a lipsesc, a 20-a—26-a au câte 8 file; din aceasta din urmă cele șase dela început cuprind sfârșitul letopisețului moldovenesc, a șaptea lipsește, pagina întâia dintr'a opta e nescrisă, iar pe pagina a doua, cu sign. кѕ̄, încep «întrebările și răspunsurile». La tetradele ce cuprind letopisețul moldovenesc sunt vreo două intervertiri de foi, lesne de recunoscut: astfel f. 267 se află înaintea f. 266 și f. 269 înaintea f. 268. Notez aci că sbornicul are două numerotații moderne: una îi dă 327, alta 328 de file.

(2) Asupra participării fiilor lui Antioh Cantemir la ocuparea Moldovei de Ruși în 1739, cf. povestirea bogată în amănunte a cronicarului contimporan Ioan Neculcea, la domnia a doua a lui Grigorie Ghica, în *Cronicele României* de M. Kogălniceanu, ed. II, p. 407—409. Pe Constantin și pe Dumitrașcu îi numește Neculcea «la Moscali înstrăinați» (p. 408).

lor (1), mă asigură că el aparține colecțiilor mai vechi, de pe la 1840—1850.

Trebue să renunțăm dar deocamdată la putința de a determină mai de aproape locul și timpul în care s'a scris sbornicul dela Petersburg. Atâta putem afirmà cu siguranță, că el nu e mai vechiu decât sfârșitul sec. XVI, nici mai nou decât întâia jumătate a sec. XVII, și e scris într'o mânăstire din nordul Moldovei.

Să analizăm acum cele două texte istorice ce le edităm dintr'însul și cari, luate la un loc, pot fi privite ca un manual moldovenesc din sec. XVI de istorie universală și națională. Ele sunt copiate de aceeaș mână și puse într'adins unul după altul, ca și în sbornicul dela Chiev.

III.

CRONICA UNIVERSALĂ ȘI ANALELE SÂRBEȘTI DIN MANUSCRISUL DELA PETERSBURG.

Textul cel dintâiu este cunoscuta ***Arătare în scurt a celor întâmplate dela Adam până în zilele noastre,*** care, sub diferite versiuni, servește de introducere la o sumă de anale sârbești din sec. XV—XVII, între altele și la cele din codicele dela Slatina, pe cari le-am publicat la 1891 în *Archiv für slavische Philologie,* vol. XIII. Ea merge până la Manoil Paleologul (1425). Analele înseși încep cu anul 1355, adecă cu moartea lui Ștefan Dușan, și se încheie, ca și

(1) D-l A. I. Jacimirskij, docent pentru filologia slavă și română la Universitatea din Petersburg, a avut bunătatea să mă informeze în vara anului trecut despre această descoperire și a provocat astfel călătoria mea la Petersburg. D-sa a pregătit și un studiu asupra letopisețului lui Azarie, în care se ocupă mai ales de forma literară a cronicelor moldovenești în limba slavă. Partea din acest studiu care tratează despre anale, și în deosebi despre raportul din punct de vedere literar al analelor bistrițene cu celelalte, va ieși în *Archiv für slavische Philologie*, vol. XXX, p. 481 și urm., sub titlul *Die ältesten slavischen Chroniken moldauischen Ursprungs. Eine Untersuchung über die Redaktionen und Kritik der Texte.* Despre celelalte cronice d-sa va publicà probabil un alt studiu în limba rusească. — D-l A. I. Jacimirskij e un foarte bun cunoscător al manuscriselor slavo-române și al literaturii noastre vechi. Din aceste domenii d-sa a publicat numeroase studii, cari ar merità să fie cunoscute și de istoricii noștri și de cei ce se ocupă cu literatura noastră veche. Voiu profità de o altă ocazie spre a aduce la cunoștința publicului românesc aceste studii printr'o bibliografie, cu atât mai mult că, după răposatul P. A. Syrku, d-l Jacimirskij este singurul învățat rus care urmărește cu interes și cu simpatie mișcarea literară dela noi și dă publicului rusesc informații obiective asupra ei.

în codicele dela Slatina, cu anul 1490. Prof. V. Jagić care le-a editat întâiaș dată în *Archiv f. slav. Philol.*, vol. II, după un manuscris sârbesc din sec. XVI aflător în biblioteca Universității din Odessa, și după dânsul L. Stojanović, le-au numit *analele dela Cetinje*. Acest din urmă a reprodus cronica universală, din care prof. Jagić publicase numai câtevà extrase, în *Spomenik*, III, p. 119 și urm. (Beograd 1890).

Deosebirile între textul cel nou și cel dela Slatina nu sunt mari: în partea ce conține analele sârbești ele sunt foarte neinsemnate (1), în partea generală ele se reduc la expunerea mai prescurtată a genealogiilor dela Adam până la Isus Navi și la omiterea hotăririlor celor șapte soboare ecumenice. Despre acestea se amintește numai anul și locul, împărații sub cari s'au ținut și numărul sfinților părinți cari au luat parte la ele, — într'o formă cevà mai prescurtată decât în manuscrisul dela Odessa. Cf. d. p.

ms. dela Petersburg

Констаитин великы лӣ лѣт. При сем быст а҃ съб ѡр въ никеи. Ѡт възнесенїа христова до а҃ съборa тӣі лѣт, а ѿт начѧла мироу к лѣто ҂еѡии. Бѣхѫ же свѧтыи ѡтци тӣі.

Θеѡдѡсїе кел(и)кы ѕ҃і лѣт. Ѡт а҃-го съборa до в҃-го нв҃ лѣт. Вторы съб ѡр быст въ кѡнстантинѣ градѣ, в лѣто

ms. dela Odessa

Костантинь великы ла҃ лѣть. Сьи великыи цaрьствоуюштїи градь вь византїи вь свое име оть рима пришьдь сьзда, вь ке҃ лѣто своего царьства, ѡть сьзданїа же мира вь лѣто ҂еѡлз. а҃. При семь бысть и прьви васеленскыи съборь иже вь никеи, тӣї богоносныхь отьць, на арїа богоборнаго сьводештаго нечьстивнѣ вь тварь сина божїа и расѣцаюшта въ сьзданна и несьзданна еже по о[т]ци и по синѣ и светѣмь доусѣ покланяемое единобожьство. Соуть оубо оть господа нашего вьчловѣченїа до прьваго сьбора иже вь никеи тӣи лѣть, ѡть алеѯандра же македонианина ҳлѕ лѣть. (Spomenik, III, p. 120).

Θеодосї великы зї лѣть. в҃. При семь бысть в҃ сьборь вь константине граде, рн҃ светыхь отьць, на македонїа доу-

(1) Vezi variantele de desuptul textului.

҆ѡѡд, въ царство дєѡдѡсїа вєл(и)каго.
Бѣхѫ жє свѧты ѡтци р҃н.

хоборца константїна града, въ тварь съводєштоу доухъ свєтыи, и разсѣкпаюштоу ничимь жє мьншє сємоу въ създанна и нєсъзданна єдинобожьство. Отьстоить жє вторы съборь оть прьваго лѣть н҃в. (ibid.)

Titlul și începutul «Arătării în scurt», până la David, nu s'au păstrat în sbornicul dela Petersburg. Ele trebue să fi fost însă identice cu cele din textul dela Odessa, care ar umpleà cam două pagine din manuscrisul dela Petersburg, adecă tocmai fila care lipsește din tetrada a noua a acestui manuscris (cf. nota 1 dela p. 61). Le-am întregit dar în ediția noastră după a lui L. Stojanović.

După ediția textului dela Chiev (*Archiv f. slav. Phil.*, XIII, p. 502—525) reproducerea celui dela Petersburg ar puteà să se pară superfluă. Ea se justifică însă prin două motive: *a)* sbornicele moldovenești dela Chiev și Petersburg conțin una din cele mai vechi redacțiuni ale analelor sârbești, intrată în manuscrisele moldovenești pe vremea lui Ștefan cel Mare și rămasă așà, fără continuările și modificările suferite de această redacțiune în manuscrisele din Serbia sau din alte țeri locuite de Sârbi. Așà fiind, pentru stabilirea definitivă a acestui text, o nouă copie, pusă la dispoziția învățaților sârbi, va fi totdeauna binevenită. *b*) Textul dela Chiev l-am publicat fără traducere, deoarece atunci mă adresam unui cerc restrâns de specialiști. «Arătarea în scurt» și analele sârbești au avut însă o influență vădită asupra istoriografiei moldovenești din sec. XV, și e bine ca ele să fie cunoscute la noi în cercuri mai largi (1).

Ele dau o idee destul de exactă de problemele istorice generale cari preocupau lumea noastră cărturărească în sec. XV și XVI, înainte de contactul mai deaproape cu cultura polonă și apuseană, adecă cu cultura renașterii. Cine va cetì astăzi traducerea acestei «cronice universale», se va întrebà mirat: cum a fost cu putință, ca o expunere atât de seacă și de neinteresantă, din punctul de vedere modern, să intereseze pe cărturarii noștri din sec. XV și XVI în așà grad, încât s'o considere ca cea mai potrivită introducere la istoria națională și s'o reproducă în atâtea còpii?

Lucrul se explică în mod foarte natural. Analiștii și cronicarii noștri din sec. XV și XVI aveau o educație pur călugărească.

(1) Cf. articolul meu *Ein Beitrag zur bulgarischen und serbischen Geschichtschreibung*, l. c. din Archiv f. slav. Phil. Am spus aci că «Arătarea în scurt» a servit de izvor și lui Moxa.

Hrana lor intelectuală erau excluziv operele teologice și profane ale literaturii bizantine și ale literaturii slave de sud, care este un slab reflex al aceleia, având toate defectele și nici una din calitățile ei. Așà fiind, înțelegem de ce istoricii-călugări din mânăstirile moldovenești arată interes numai pentru istoria prescurtată a Evreilor și cronologia seacă a regilor lor, pentru istoria imperiului persan, a lui Alexandru cel Mare și a diadohilor; înțelegem pentru ce la istoria imperiului roman ei dau atenție numai faptelor ce sunt în legătură cu desvoltarea creștinismului, pentru ce din istoria Bizanțului îi interesează iarăș mai mult luptele pentru codificarea adevăratei credințe sau a «pravoslaviei» și progresele monahismului. Așà fiind, înțelegem de ce acești vechi analiști se mulțumesc să înregistreze despre Traian numai cuvintele «au domnit 19 ani și 6 luni», pecând la luarea Constantinopolei de cruciați ei oftează împreună cu Grecii pentru marea nenorocire a acestora de a fi fost siliți să pomenească în biserici, la «pomenește doamne», pe Papa dela Roma; înțelegem de ce din istoria Țerii-Românești și a celorlalte state din jurul lor ei n'au introdus în copiile lor nimic nou, ci s'au mulțumit cu ce au găsit deagata în analele sârbești, aduse dela sudul Dunării; înțelegem, în sfârșit, de ce ei nu știu nimic din marile evenimente, petrecute în apusul Europei, cari au schimbat fața lumii moderne.

Acestea ajung la cunoștința Moldovenilor abià în sec. XVII, prin intermediul Ungurilor și Polonilor, și se reflectează în istoriografia lor, întâiu foarte slab sub predecesorii imediați ai lui Miron Costin, și apoi în scrierile acestuia, primul cronicar moldovean care nu mai stă de loc sub influența literaturii bizantino-slave și care nu mai cunoaște originalele slave ce au servit de izvor și îndreptar cronicarilor din sec. XVI.

Cine-și câștigă toate noțiunile sale de istorie universală și de istoriografie din opere ca «Arătarea în scurt» sau din hronograful lui Manasses, nu puteà să aibă nici cunoștințe bogate, nici orizont larg în apreciarea evenimentelor și persoanelor, nici artă adevărată în expunere. Individualitate, personalitate și obiectivitate, sunt noțiuni necunoscute cronicarilor noștri din sec. XVI, fiindcă erau necunoscute și izvoarelor dela cari s'au adăpat ei. Spre a-i puteà aprecià cu dreptate, trebue să cunoaștem aceste izvoare. Numai cunoscându-le, ne vom puteà da seamă de deosebirea fundamentală ce s'a produs în spiritul Moldovenilor prin scuturarea vechii culturi orientale și primirea celei occidentale, și vom puteà pricepe mai bine supe-

rioritatea lui Ureche, Miron Costin și ceilalți asupra lui Macarie sau Azarie, cu ale căror opere ne vom ocupà, analizând al doilea text pe care îl publicăm din sbornicul dela Petersburg.

IV.

LETOPISEȚUL LUI AZARIE.

Sub titlul *Povestire în scurt despre domnii Moldovei* (Сказанїе въ кратцѣ ѡ молдавскыхъ господарехъ) (1), codicele dela Petersburg cuprinde istoria Moldovei dela 1359—1574, în trei texte bine deosebite unul de altul: *a)* cel dintâiu sunt niște anale dela 1359—1518, cari, cum vom vedeà îndată, reprezentă redacțiunea cea mai completă, din câte cunoaștem până acum, a analelor dela Putna; *b)* al doilea este cronica lui Macarie, episcopul de Roman, dela 1504—1550, deci într'o altă redacțiune decât cea cunoscută din codicele dela Chiev, care mergeà numai până la 1541; *c)* al treilea este cronica calugărului Azarie, care continuă pe Macarie și tratează istoria Moldovei dela 1550—1574. Voiu numì această compilațiune de anale și cronice, cu un singur cuvânt, *„letopisețul lui Azarie,“* cum l-a numit în sec. XVII un glossator al cronicei lui Ureche și Simion Dascălul. (2)

Când acestaziceà: «află-se scris la un letopiseț sârbesc de Azarie călugărul, precum în zilele acestui domn Alexandru Vodă (e vorba de Alexandrel, fiul lui Iliaș și nepotul lui Alexandru cel Bun) s'au hirotonisit preaosânțitul mitropolit chir Teoctist, de Nicodim den țara sârbească, prin zilele bun-credinciosului cneazului Gheorghe Despota», sau când el ziceà: «scrie la un letopiseț vechiu sârbesc, de Azarie călugărul izvodit, precum în zilele acestui Bogdan Vodă s'au început a da dajdie Turcilor și pentru aceea ne-au numit Bogdani până astăzi; acest Bogdan Vodă este tatăl lui Ște-

(1) Acelaș titlu se află și în codicele dela Slatina. E de sigur vechiul titlu al analelor putnene, generalizat și pentru compilațiunea lor cu cronicele lui Macarie și Eftimie sau ale lui Macarie și Azarie.

(2) Terminul «letopiseț», până la o stabilire definitivă a terminologiei noastre istoriografice, s'ar puteà întrebuință în înțelesul de «compilațiune de cronice și anale», păstrând pentru aceste din urmă înțelesul consacrat de istoriografia universală și numind «cronice» operele istorice cari dovedesc oarecare prelucrare literară și sunt scrise de contimporani, cum sunt ale lui Macarie, Eftimie, partea originală a lui Azarie, cronica lui Miron Costin ș. c.

fan Vodă cel Bun» (1) — este evident că el aveà înaintea ochilor tocmai compilația de care e vorba acì, căci în ea se află amândouă știrile reproduse de el. Intâia este: «и при нем (sc. алеѯандрелѣ) благослови сѧ прѣѡсвѧщенны кѵр деѡктисть на митрополитство, ѡт патріарха никодима србъскыѧ землѧ, при благочестивѣм деспотѣ геѡргіи», a doua: «и при нем (sc. арѡнѣ) начѧ сѧ дан тоурскаа».

Știrea cea dintâi e reprodusă de glossator exact. A doua e modificată într'adins, spre a explicà numele turcesc al Moldovei. Analele nu pun însă începutul birului turcesc sub Bogdan II, ci sub Petru Aron: господстквка арѡн в҃ лѣт(ѣ). И при нем начѧ сѧ дан тоурскаа (2). Ele relatează prin această știre un fapt istoric, dovedit astăzi printr'un document autentic contimpuran, prin declarația lui Petru Aron și a boierilor săi, dată logofătului Mihul la 15 Iunie 1456 (3). Se poate însă ca în copia analelor utilizată de glossator pasagele referitoare la Bogdan II și Petru Aron să fi avut, prin omisiunea din greșeală a frazei «господстквка арѡн в҃ лѣт(ѣ)», următoarea redacțiune, care-l îndreptățià să pue începutul birului turcesc sub Bogdan II:

Господстквка богдан воевода, сынъ алеѯандра воеводї, ѡтецъ стефана воеводї, в҃ лѣт(ѣ). И ѡтсѣче емѹ глав(а) петръ, рекомы арѡн, оу ръвъсѣн. И при нем (sc. при богданѣ) начѧ сѧ дан тоурскаа (4).

Oricum ar fi, cert este că glossatorul n'a putut împrumutà aceste două pasage dintr'o redacție izolată a analelor, ai căror autori, cum mărturisește însuș Macarie la 1542, erau «cu totul necunoscuți», ci din izvodul lui Azarie, care cuprindeà în partea lui

(1) M. Kogălniceanu, *Cronicele României*, ed. II, București 1872, I, p. 147 și 149. Kogălniceanu atribuise aceste interpolări lui Eustratie logofătul. D-l C. Giurescu, l. c., p. 31, le atribue pe amândouă copistului dela 1712 al cronicei lui Simion Dascălul, în textul căreia se găsesc întocmai cu aceleași cuvinte.—După o comunicare a d-lui Giurescu, pasagiul despre Ohrida a fost din eroare sărit la înșirarea pasagelor reproduse din ms. 174 al Academiei Române. El se află între punctele 4 și 5 dela p. 31 a broșurei sale și aparține aceluiaș copist dela 1712. Tot acesta a intercalat, după d-sa (ibid.), și la domnia lui Iuga Vodă, cel dela 1400, notița că el «au trimis intâiu la Arhiepiscopul de Ohrida și au luat blagoslovenie de au pus mitropolit» (după un letopiseț al lui Dubău logofătul), — ceeace poate să fie adevărat pentru Alexandrel, nu însă pentru Iuga. Cf. N. Iorga, *Istoria bisericii românești și a vieții religioase a Românilor*, vol. I (Vălenii-de-Munte 1908), p. 37 și 83.

(2) Cf. cronica moldopolonă, în *Cronice inedite*, p. 121.

(3) V. A. Uljanickij, *Materialy*, p. 86—88.

(4) In trad. «Bogdan Voevod, fiul lui Alexandru Voevod, tatăl lui Ștefan Voevod, au domnit 2 ani. Și i-au tăiat capul Petru, zis Aron, la Răvăseni. Și pe vremea lui s'au început birul turcesc».

dela început analele dela Putna. (1) Intrebuințez cuvântul *izvod* în înțeles de «copie, compilație», cum erà întrebuințat de cronicarii secolului al XVII-lea și al XVIII-lea (2).

Acest izvod l-a alcătuit Azarie curând după venirea în domnie a lui Petru Șchiopul, pe care îl numește «Petru al doilea», socotind de «Petru întâiu» pe Rareș, căruia în exordiul cronicei sale îi zice «Petru Voevod cel Bătrân», și trecând cu vederea peste ceilalți domni cu acest nume, pe cari trebue să-i fi cunoscut totuș din analele ce preced cronica sa. A procedat, se pare, așà, din pricină că el o considerà pe aceasta numai ca o continuare a cronicei lui Macarie, care se ocupà în primul rând de Petru Rareș, cel mai însemnat domn cu acest nume până la dânsul. El a scris la porunca lui Petru Șchiopul, precum Macarie scrisese la porunca lui Petru Rareș, și cu îndemnul mitropolitului Anastasie și al marelui logofăt Golăi, precum Macarie scrisese cu îndemnul marelui logofăt Toader (3).

Continuând numai opera lui Macarie, el nu face nici o aluzie la analele mai vechi, cari nu l-au influențat de loc în compunerea sa, scrisă excluziv după modelul lui Macarie și al lui Constantin Manasses.

Inceputul și sfârșitul cronicei sale dovedesc că ea ni s'a păstrat

(1) In acest sens trebuesc modificate cele spuse de mine asupra lui Azarie în *Vechile cronice moldovenești până la Ureche*, p. 27—28. Cf. Jacimirskij, *Archiv f. sl. Ph.*, XXX, p. 489 și urm.

(2) Cf. d. p. următoarele pasage din Simion Dascălul și din Neculcea: «iar eu adunând izvoade de limba noastră, aflat-am izvod de 'nceput, cam pre scurtă vreme, și toate pre rând însemnând până la domnia lui Vasilie Voivod»; «s'au apucat dumnealui Miron Costin vel logofăt de au făcut un letopiseț .... din începutul lumii. ... până la Dragoș Vodă și dela Dragoș Vodă l-au scris de pe izvodul lui Ureche vornicul, până la Aron Vodă (C. Giurescu, l. c., p. 15 și 59, p. 53). De aceea vb. *a izvodì* însamnă în limba veche românească nu numai a traduce, ca slav. изводити (cf. Giurescu, l. c., p. 47), ci și «a compune, a alcătui, a compilà, a adunà la olaltă mai multe scrieri», cum se vede d. p. din titlul letopisețului lui Simion Dascălul, păstrat în copia lui Constantin Vladulovici dela 1725: «Letopisețul țării Moldovii, decând s'au descălecat țara, și de cursul anilor și de vieața domnilor, care scrie dela Dragoș Vodă până la Aron Vodă. Izvodit de Simion Dascălul, care și el l-au scris dupre un letopiseț ce erà izvodit mai înainte de răposatul Gligorie Ureche, vornicul de țara de jos» (Giurescu, l. c., p. 26). Acelaș înțeles îl aveà cuvântul изводъ în limba veche rusească; cf. exemplul citat de I. I. Sreznevskij dintr'un manuscris din sec. XVI «тако въ изводѣ обрѣтох прѣстѫплено: așà am găsit greșit în copie», adică în copia după care copià scriitorul. Sreznevskij traduce pe изводъ cu списокъ (Матеріялы для словаря древне-русскаго языка, I, col. 1039—1040). In românește înțelesul lui *izvod* poate să fie și rezultatul unei contaminații a lui изводъ cu сводъ (din съводъ) «colecție, adunare, compilație, cod», d. p. сводъ законовъ colecție de legi.

(3) Acesta erà, cred, însuș fratele lui Petru Rareș. Cf. N. Iorga, *Istoria bisericii românești*, I, p. 158.

întreagă. Ea începe cu cuvintele: «Până aci au mers alcătuirile ritoriceşti ale părintelui Macarie; să încep dar şi eu, fostul şi nemernicul lui ucenic, Azarie» şi sfârşeşte cu cuvintele: «Acestea le-am scris eu nemernicul cu multă osteneală, precât am putut să le cuprind cu mintea, cu toate că n'am putut ajunge în vrednicie pe părintele dătător de vorbe bogate, izvorul de vorbire aleasă», se înţelege pe Macarie. Cea din urmă dată din cronica lui e *Iunie 1574*, vremea instalării în domnia Moldovei a lui Petru Şchiopul, căruia îi doreşte vieaţă îndelungată şi pace adâncă, din ale cărui fapte însă nu povesteşte nimic. Azarie a scris prin urmare în cursul anului 1574 sau mai probabil 1575.

El este dar cu douăzeci de ani mai tânăr decât Eftimie, celălalt ucenic al lui Macarie, care la porunca lui Alexandru Lăpuşneanu continuase cronica dascălului său dela 1541—1554. Această continuare Azarie n'a cunoscut-o, deşi din codicele dela Slatina se vede că ea erà răspândită în còpii pe la 1561. (1) El n'o pomeneşte de fel şi în cronica lui nu se constată nici o urmă de întrebuinţarea ei. Câtevà particularităţi de stil comune uneia şi alteia se explică uşor din modelele comune pe cari le-au urmat autorii lor: din Macarie şi Manasses.

Necunoscând dar pe Eftimie, Azarie şi-a alcătuit izvodul numai din analele putnene şi din cronica lui Macarie, la care a adăogit partea sa originală. El a urmat astfel sistemul pe care cu sute de ani înainte îl urmaseră cei mai mulţi istoriografi bizantini: cei mai noi continuau pe cei mai vechi, fără să încerce a prelucrà, pe baza unor izvoare nouă, operele predecesorilor.

Să analizăm acum cu deamăruntul fiecare din cele trei părţi ale izvodului lui Azarie.

a) Analele Putnene.

Analele cu cari începe acest izvod merg până la 1518, adecă până la lupta lui Ştefăniţă cu Tătarii din Perecop, şi sunt scrise fără îndoeală la mânăstirea Putna, ca şi cele din letopiseţul dela Slatina şi cele din traducerea polonă a lui Brzeski. Pe când însă aceste din urmă au, până la 1518, numai *trei* ştiri asupra mânăstirii Putnei (zidirea ei la 20 Iulie 1466, sfinţirea după 20 Aug. 1470 şi immormântarea lui Ştefan cel Mare la 1504), iar cele din letopiseţul dela

(1) Cf. *Vechile cronice moldoveneşti*, p. 212—222 şi p. 11—12.

Slatina *cinci* (zidirea la 4 Iunie 1466, sfințirea la 3 Septemvrie 1470, arderea la 15 Martie 1484, răposarea egumenului Ioasaf la 8 Octomvrie 1485 și instalarea egumenului Paisie la 1486), — analele cele nouă au *zece* știri (zidirea la 10 Iulie 1466, sfințirea la 3 Septemvrie 1470, arderea la 15 Martie (1) 1484, răposarea lui Ioasaf la 29 Octomvrie 1485, instalarea lui Paisie la 15 Fevruarie 1486, moartea Mariei, doamna lui Radul voevodul muntenesc și soacra lui Ștefan cel Mare, la 11 Maiu 1500 (2), moartea lui Paisie la 23 Iulie 1502, moartea duhovnicului Andonie Bolsun la 4 August 1502, îmmormântarea lui Ștefan cel Mare la 1504, și a lui Bogdan Orbul la 1517) (3).

Știri așà de multe și așà de precise asupra mânăstirii Putnei, cum sunt d. p. cele privitoare la sfințirea și arderea ei sau la răposarea duhovnicului Andonie Bolsun, n'au putut fi scrise decât în mânăstirea în care aceste fapte s'au petrecut. Aceasta este cu atât mai evident, cu cât despre celelalte mânăstiri din țară, unele mai mari și mai vechi decât Putna, nu se pomenește de loc.

Acelaș lucru îl dovedește precizarea exactă a locului din biserică unde e îngropat Bogdan Orbul «în nartexul cel mare, de partea stângă» (**въ келицѣи припратѣ, ѡ деснꙑѧ странѣ**) și expresia de sub anul 1470, unde se spune că după biruința asupra Tătarilor Ștefan *„venì* să sfințească hramul prea sfintei Născătoare de Dumnezeu» (**прїиде да ѡсвѧтꙑт храм прѣсвѧтѣи богородици**), expresie ce se justifică numai dacă ne închipuim că cel ce o scrià se aflà chiar în mânăstirea Putnei. Altfel ar fi zis «*se duse* să sfințească» (**поиде да ѡсвѧтꙑт**).

Că toată partea privitoare la domnia lui Ștefan cel Mare e scrisă de contimporani, aceasta se vede nu numai din exactitatea și preciziunea cu care sunt povestite faptele lui, ci și din expresiile de

---

(1) Analele zic «Mercuria Mare spre Joi», acestea cad însă în an. 1484 la 14 spre 15 Aprilie, deci 15 Martie ar trebui îndreptat în 15 Aprilie; cf. E. Kozak, *Die Inschriften aus der Bukovina*, p. 69—70.

(2) Cf. aceeaș dată în analele dela Bistrița, *Cronice inedite*, p. 47—48.

(3) Toate știrile acestea, afară de arderea Putnei, se află și în cronica lui Ureche, însă cu următoarele deosebiri: răposarea lui Ioasaf e pusă la 19 in loc de 29 Octomvrie 1485, moartea doamnei lui Radul Voevod, care la Ureche e numită Despina în loc de Maria (cf. марїѧ деспина în analele bistrițene) e pusă la Martie în loc de 11 Maiu 1500. La 1486, in loc de Paisie se zice «al doilea arhimandrit» al Putnei, dar la 1502 Paisie e pomenit cu numele. Greșeala Iosif, în loc de Ioasaf, din analele originale sub an. 1485 o are și Ureche sub an. 1470; în documente numele acestui arhimandrit e totdeauna Ioasaf; cf. Kozak, *Die Inschriften aus der Bukovina*, p. 66, n. 5. Vezi *Cronicele României*, I, p. 153, 157, 167, 168, 175, 177, 178, 184, 186. In cronica lui Ureche și in traducerea lui Brzeski ultima știre depre mânăstirea Putnei este din an. 1527 (immormântarea lui Ștefăniță).

sub anii 1468 și 1497 «domnului nostru Ștefan Voevod» și «domnul Ștefan Voevod» (господинноу нашемоу стефанꙋ воеводѣ, господинь стефан воевода), care cu greu și-ar fi găsit loc într'o povestire de mai târziu. Pe domnii anteriori lui Ștefan analiștii îi numesc simplu «voevozi» sau îi citează numai cu numele, fără să adaoge și atributul «domn», care are înțeles numai în gura unui contimporan.

Analele din izvodul lui Azarie au prin urmare toate calitățile unui text autentic contimporan.

O singură omisiune și o singură intercalare ulterioară se constată în acest text. Omisiunea privește un pasagiu de sub anul 1511, păstrat în cronica lui Ureche, despre moartea Mariei, văduvei lui Ștefan cel Mare, și îmmormântarea ei la Putna (1), iar intercalate îmi par a fi cuvintele «precum sunt și până astăzi» (ꙗкоже сѫт и до селѣ), adaose după «Balta și Ciceul», pe cari Ștefan le-a primit, după anale, dela Mateiu Corvin în anul 1468. (2) Pentru un contimporan al lui Ștefan aceste cuvinte n'aveau înțeles; ele au fost intercalate probabil în timpul domniei lui Petru Rareș, poate de Macarie însuș, care într'un loc al cronicei sale vorbește de aceste două cetăți, cedate lui Rareș din nou de Ioan Zápolya.

In comparație cu codicele dela Slatina analele din izvodul lui Azarie au mai multe date din istoria Moldovei ; ele se apropie în această privință de traducerea lui Brzeski, cu care se mai potrivesc și în lipsa celor două știri despre lupta lui Ștefan I cu Sigismund la Hindov și despre participarea Bizantinilor la conciliul dela Florența. In codicele dela Slatina lipsesc următoarele știri din izvodul lui Azarie : 1) data morții lui Alexandrel, 26 Aug. 1454 ; 2) durata domniei lui Petru Aron (doi ani), tăierea lui de către Ștefan și începutul tributului turcesc ; 3) prădarea ținutului secuesc, la 5 Iunie 1461 ; 4) tăierea celor trei boieri : Isaia vornicul, Negrilă paharnicul și Alexa stolnicul, la 1471 ; 5) lupta cu Țepeluș dela 5 Oct. 1474 ; 6) moartea Cneajnei, fetei lui Alexandru Voevod (3), și a boierului Stanciul, la 8 și 10 August 1479 ; 7) prădarea Poloniei și luarea Trembovlei și Podhaiețului, la 1498 ; 8) moartea Mariei, soția lui Radu și soacra lui Ștefan cel Mare, la 11 Maiu 1500 ; 9) moartea lui Paisie și a lui Andonie Bolsun, unul egumen, celălalt du-

(1) «Iară în anul 7019 Fevruarie, Mercuri în săptămâna albă, au murit Maria, doamna lui Ștefan Vodă, și cu cinste o au îngropat în mânăstirea Putnei» (*Cron. Rom.*, I, p. 184).

(2) Cf. «au dăruit Mateiaș craiul pre Ștefan Vodă cu două cetăți mari la Ardeal, anume Balta și Ciceul» în cronica lui Ureche (*Cron. Rom.*, I, p. 156).

(3) A cărui Alexandru, e greu de hotărît.

hovnic al Putnei, la 23 Iulie și 4 August 1502. Din aceste fapte, lipsesc în traducerea lui Brzeski numai cele de sub No. 6, 8 și 9; celelalte sunt povestite aproape cu aceleași cuvinte, cum se vede din următorul tablou :

И оумре (sc. алеѯандрелъ) въ белом градѣ, в лѣто ҂ѕцѯв, авг. кѕ. — Господствова богдан воевода, сынъ алеѯандра воеводї, ѡтецъ стефана воеводї, в҃ лѣт(ѣ). И ѡтсѣче емꙋ глав(а) петръ, рекомы арѡн, оу рѫвъсѣн. — Господствова арѡн в҃ лѣт(ѣ). И при нем нача сѧ дан тоурскаа. И по нѣколико врѣмѧ ѡтсѣче емоу глав(а) стефань воевода.	Tenze Alexander w Bialogrodzie vmarl voloskim, anno domini 6962, Augusta miessiącza 26.— Hospodarem zostal Bogdan voieuoda, sin Alex[an]dra voieuodi; bil hospodarem duie lieczie. Ktorego dal scziącz Piotr voieuoda, ktorego zwano Aron, w Rausań.—Ktori hospodarem bil duie lieczie. Za tego voieuodi poczęli Volochouie dauacz dan Turkom. Pothem nastal voieuoda Stephan hospodarem i dal scziącz tego Piotra. (1)
В лѣто ҂ѕцѯѳ, юн. е҃, поковка стефан воевода саксꙋнскоую землю.	Anno domini 6969 Iuny 5 thenze Stephan voieuoda voioual czakielską ziemię.
В лѣто ҂ѕцоѳ оусѣчен быст ісаїа дворник съ негрилом чашником и алеѯа столник.	Anno domini 6979 dal sczięcz Ysaiya duornika, Niegrila czesnika i Aleksa stolnika.
В лѣто ҂ѕцпв. ѡх. е҃, быст бои съ цапалоушем и съ оугри къ мꙋнтѣнскои земли, и побиени бышѧ.	Anno 6982 Octobris 9 byly szię Vęgrouie z Multany, nad Vęgri bil Czapalussi, i pobyto Vęgri. (2)
В лѣто ҂зѕ плѣнии маркол чь лѣдскою землю, выше лишка ке҃ пъприщ. И по сих иде стефан воевода въ лѣд-	Anno 7006 voioual ziemię polską Markola voloski, bil z woiskim asz blisko Luoua. I potem zassię possedl

(1) Așà cred că trebuesc cetite acum alineatele 2 și 3 din *Cronice inedite*, p. 121. *Harnazan* este în alin. 2 o greșeală evidentă pentru оу рѫвъсѣн, iar în alin. 3 o repetiție după cel precedent; „ten bil hospodarem trzi latha" din al. 3 este o greșeală a lui Brzeski; cf. cronica lui Ureche (*Cron. Rom.*, I, p. 151) «iară Petru Vodă au domnit doi ani», ca în izvodul lui Azarie.

(2) Traducerea polonă este greșită; dovadă versiunea cronicei lui Ureche care, deși amplificată, reproduce textul izvodului lui Azarie : „într'aceastași lună în 5 zile au fost răsboiu în țara muntenească cu Ungurii și cu Țăpăluș Vodă și. . . au izbândit Stefan Vodă" (*Cron. Rom.*, I, p. 160).

свою землю и плѣни ѧ и къзат в҃ града, Теребоула и подхаець, и съжеже их; и приведе мнwгы людї въ свою землю.	Steffan voievoda do ziemie polsky, voioual ią i dobil duu zamkow, Trębowlei i Pod[h]aiecz, i spalil; do ziemie szuei tesz przuiodl ludzi wielie.

Potrivirea între izvodul lui Azarie și traducerea lui Brzeski nu se mărginește numai la aceste pasage, cari lipsesc în letopisețul dela Slatina; ea se manifestă și într'o sumă de alte amănunte, comune tuturor celor trei redacțiuni ale analelor putnene, dar cu deosebire în pasagiul asupra luptei din codrul Cosminului, care în traducerea lui Brzeski, afară de câteva greșeli ale traducătorului, e aproape identic cu cel din izvodul lui Azarie, pe când în letopisețul dela Slatina el e cu totul prescurtat.

Așà, de pildă, zidirea Putnei e pusă în amândouă la 10 Iulie 1466 (cod. dela Slatina are 4 Iunie), arderea Brăilei la 27 Fevruarie 1470 (cod. Slat. n'are data lunii), căsătoria lui Ștefan cu Maria din Mangop la 14 Septemvrie 1472 (cod. Slat. n'are data lunii); durata domniei lui Ștefan e socotită 47 de ani, 2 luni și 3 săptămâni (cod. Slat. are numai 47 de ani și 2 luni). Potrivire a existat probabil și în datele următoare, schimbate anume sau din greșeală de copiști: 5 Iulie 1463 pentru căsătoria lui Ștefan cu Evdochia (cod. Slat. are 5 Iunie), 26 Iulie 1476 pentru lupta dela Răsboieni (cod. Slat. are 26 Iunie), 14 Iulie 1484 pentru luarea Chiliei de Turci (cod. Slat. are 14 Iunie, iar trad. lui Brzeski 15 Martie), 26 Iulie 1496 pentru moartea lui Alexandru, fiul lui Ștefan (cod. Slat. are 26 Iunie).

In ce privește lupta cu Polonii din 1497, letopisețul dela Slatina pomenește numai de pornirea lui Albert, de arestarea solilor lui Ștefan și trimeterea lor la Lemberg, de asediul Sucevei și de întoarcerea fără izbândă a craiului.

Izvodul lui Azarie dă, pe lângă acestea, durata asediului (3 săptămâni), pomenește de concentrarea trupelor lui Ștefan la Roman, de ajutorul de 12.000 primit dela regele Ungariei, fratele lui Albert, sub comanda lui Birtoc, cuscrul lui Ștefan, de ajutorul muntenesc și turcesc, de tratările de pace prin Birtoc, de lupta din codrul Cosminului și de o altă luptă dată Polonilor de vornicul Boldur. Aceste amănunte se regăsesc toate în traducerea lui Brzeski, cu următoarele deosebiri: fraza din originalul slavon «глаголѧ ꙗко градет на Тоурци къзѧти градове Келю и Белград» (zicând, sc. Albert, că merge împotriva Turcilor, ca să iea cetățile Chilia și Belgradul) e înlocuită cu o frază ce se referă la Ștefan «k t o r i b i l p o s s e d l n a T u r k i» (care

mersese împotriva Turcilor). Aceasta schimbă cu totul înțelesul originalului, care nu pomenește de nici o expediție a lui Ștefan în contra Turcilor la 1497, ci vrea să spuie că Albert a pretextat o expediție contra Turcilor, ca să adoarmă pe Ștefan și să-i poată cucerì țara. Asediul Sucevei e dat cu cinci săptămâni în loc de trei (i d o b i v a l g o 5 n i e d z i e l i n i e d o b i l: **и ркаша его г҃ нед. и ничтоже оуспѣша**), iar ajutorul turcesc nu e pomenit, lipsind fraza «**и ѿ царѣ баіазита прїиде емоу** (sc. **стефаноу**) **помощ**». Numai la sfârșit se deosebește povestirea: traducerea lui Brzeski face pe craiu să se întoarcă pe la Hotin și admite că numai o parte din oastea lui a fost nimicită de Boldur la Cosmin, prin năruirea copacilor înținați asupra ei (z a r a m b a w s s y m w K u s m i n t a b u k o u i n ę). Despre ajutorul miraculos al sf. Dimitrie nu pomenește nimic; Brzeski poate să fi omis într'adins această superstiție a originalului.

Intoarcerea craiului pe la Hotin (1) și surparea copacilor asupra armatei polone la Cosmin (2) nu se pomenesc în nici una din redacțiunile originale ale analelor putnene ; ele au existat însă de sigur în redacțiunea lui Brzeski.

Comparația izvodului lui Azarie cu traducerea lui Brzeski și cu letopisețul dela Slatina dovedește astfel că *manuscrisul dela Petersburg ne-a păstrat cea mai completă și cea mai autentică redacțiune a analelor putnene, din câte cunoaștem până acum.* (3) Am puteà numì această redacțiune Analele putnene A., pe cea din traducerea lui Brzeski Analele putnene B., iar pe cea din codicele dela Slatina Analele putnene S., însemnând cu A. pe Azarie, cu B. pe Brzeski și cu S. Slatina.

Autorul letopisețului moldovenesc, folosit de Ureche și de Simion Dascălul, a avut din aceste redacțiuni pe cea dintâi, care e și cea mai bună.

Acest letopiseț cuprindeà nu numai toate știrile câte se află în izvodul lui Azarie și în traducerea lui Brzeski, într'o formă ce se apropià de copiile actuale ale acestora și în deosebi de copia izvodului lui Azarie, ci și alte știri cari în aceste două lipsesc.

Afară de lupta lui Ștefan I cu Sigismund la Hindov (1395), de care cronica lui Ureche și Simion Dascălul nu știe nimic, toate celelalte fapte din istoria Moldovei, pe cari acești doi cronicari din

(1) Cronica lui Ureche are Sniatin (*Cron. Rom.*, I, p. 173).

(2) Cf. cronica lui Ureche (l. c., p. 172) «și năruind copacii cei înținați asupra lor, multă oaste leșască au perit.»

(3) D-l Jacimirskij, în studiul citat din *Archiv f. sl. Ph.*, XXX, comparând această redacție cu celelalte, ajunge la concluzia că ea este redacția primitivă a analelor putnene.

sec. XVII le-au împrumutat din letopisețul moldovenesc sau din cel latinesc,—amândouă traduse la sfârșitul sec. XVI și în prima jumătate a sec. XVII după originalele slavonești mai vechi (1), — sunt povestite în cronica lor cu amănuntele ce se găsesc în izvodul lui Azarie și lipsesc în traducerea lui Brzeski sau în letopisețul dela Slatina.

Pe lângă cele citate mai sus din istoria mânăstirii Putna, amintesc acì: moartea lui Alexandrel la Cetatea-Albă, tributul turcesc sub Petru Aron și tăierea acestuia de Ștefan, prădarea Săcuilor la 1461, tăierea boierilor Isaia, Negrilă și Alexa la 1471, războiul cu Țepeluș la 1474, moartea Cneajnei, fetei lui Alexandru, la 1479, prădarea Poloniei la 1498. (2) Pentru amănunte, cf. știrile asupra luării Crăciunei la 1482 și asupra pierderii Chiliei și Cetății-Albe la 1484, unde Ureche și Simion Dascălul au, ca și izvodul lui Azarie, numele pârcalabilor Vâlcea și Ivanco (sau Ivan), Ivașco și Maxim, Gherman și Ioan (sau Oană) (3), nume cari lipsesc și în letopisețul dela Slatina și în traducerea lui Brzeski. (4)

Asupra raportului dintre analele izvodului lui Azarie și letopisețul moldovenesc al lui Ureche și Simion Dascălul, nu putem intră în detaliuri mai precise, cât timp nu avem încă o ediție critică a cronicei acestor din urmă. Din cercetările d-lui Giurescu rezultă cu evidență că într'însa sunt o sumă de intercalări posterioare, d. p. cele atribuite de d-sa lui Misail Călugărul (5) și ale copistului dela 1712.

Ceeace s'a afirmat însă despre izvoarele lui Ureche și Simion Dascălul, pe baza analelor slavonești cunoscute până acum, se confirmă și mai mult pe baza celor din nou descoperite: aceste izvoare aveau o mare valoare istorică, întru cât erau alcătuite din știri analistice contimporane, despre al căror adevăr cu greu se poate îndoì cineva. Și aceasta nu numai pentru faptele din domnia lui Ștefan cel Mare, când au început să se scrie analele putnene, ci și pentru faptele posterioare, până la domnia lui Aron Vodă, căci pentru domniile lui Petru Rareș, Ștefan Lăcustă, Cornea, Alexandru Lăpușneanu și Petru Șchiopul autorul letopisețului moldovenesc a avut la îndemână anale scrise în slavonește, cari nu s'au descoperit încă, cari însă pot să se descopere de acì înainte. Colecțiu-

(1) Vezi C. Giurescu, l. c., passim, în deosebi p. 60 și urm.

(2) *Cron. Rom.*, I, p. 151, 152, 157, 160, 166, 174.

(3) *Cron. Rom.*, I, p. 162 și 167. In ediția lui Kogălniceanu, se știe, luarea Crăciunei e pusă greșit la 1475; cf. C. Giurescu, l. c., p. 33.

(4) Ele se află însă în analele dela Bistrița.

(5) L. c., p. 33.

nile mari de manuscrise din Rusia, îmbogățite prin achiziţiuni constante făcute în secolul trecut din mânăstirile Moldovei, pot să conțină încă surprinderi plăcute pentru istoriografia noastră.

b) Cronica lui Macarie.

Cronica lui Macarie se termină în letopisețul dela Slatina cu instalarea lui Petru Rareș în a doua domnie, 1541, și erà redactată, precum spune însuș autorul ei, la 1542. In izvodul lui Azarie ea merge zece ani mai departe, cuprinzând și domnia a doua a lui Petru Rareș, domnia fiului său Iliaș și începutul domniei lui Ștefan, al doilea fiu al lui Rareș.

Din ultimii ani ai lui Petru Rareș, Macarie amintește foarte prescurt expediția contra lui Mailat la 1541, marea grije ce purtà pentru biserici și moartea lui, la 3 Sept. 7054=1546. (1) Din vieața lui Iliaș el amintește numai de năravurile lui cele rele și de turcirea lui în 1550, iar din a lui Ștefan de suirea în scaun și convertirea Armenilor la pravoslavie în 1550—1551. Din propria sa vieață, Macarie amintește de alungarea sa din scaunul episcopal de către Iliaș și de rechemarea sa de către Ștefan, pe care l-a uns domn în Suceava, scaunul de mitropolit fiind atunci, pe cât se pare, vacant (2).

In ce an a scris Macarie această continuare a cronicei sale, el nu ne spune. Știind însă că el a trăit până la 1 Ianuarie 1558 și că dela Ștefan Rareș încoace nu a mai scris nimic, continuarea cronicei pentru anii 1541—1551 trebue s'o punem în primii ani ai domniei lui Alexandru Lăpușneanu.

Ca fapte, această continuare nu aduce nimic nou la cele cunoscute din cronica lui Ureche; ca stil și manieră, nu e nici o deosebire între partea dela 1504—1541 și cea dela 1541—1551. Acelaș material de cuvinte, împrumutat în cea mai mare parte din Manasses (3), ace-

(1) Cronica lui Ureche are 4 Sept. 7055, cu începerea anului dela Septemvrie, și adaosul «Vineri la miază-noapte» (*Cron. Rom.*, I, p. 205). Data 3 Sept. 7054 o găsim și între niște însemnări din biserica Păpăuților (Botoșani), la N. Iorga, *Studii și documente*, vol. XVI, p. 278.

(2) Prin retragarea temporară a lui Grigorie, asupra căruia cf. memoriul meu despre *Evangheliile dela Homor și Voroneț*, Analele Acad. Rom., t. XXIX, p. 651 și urm., și N. Iorga, *Istoria bisericii românești*, I, p. 107.

(3) Din alți autori sunt împrumutate următoarele cuvinte cari lipsesc în cronica lui Manasses: птицокаблєнїє prinderea păsărilor în laț, cf. каблюнниѥ δελέασμα în traducerea lui Grigorie Nazianzenul, ap. Miklosich, Lexicon; чюждєзємєць trăitor în țeri streine, pere-

leași atribute (благоwбразень, доброзрачень, свѣтлодоушень), aceleași figuri retorice: comparații, transiții, invocații, aceleași întrebuințări improprii ale cuvintelor кнѧзь pentru болѣринь, царь pentru господинь, царица pentru госпожда, царство pentru господство, сигклить pentru съвѣть; aceleași împrumuturi de fraze întregi din cronica lui Manasses, despre care am vorbit în «Vechile cronice moldovenești.»

Iată câtevă exemple, luate pe rând din această nouă parte a cronicei lui Macarie; ele completează cele spuse acolo asupra acestui servil imitator al unui scriitor din epoca de decadență a literaturii bizantine.

ненавидит бо богъ, рече, лихва начинаніа, Man. ненавидит бѡ, рече, богъ лихаа начинанїа (p. 143 din ed. mea), orig. μισεῖ, φασί, γὰρ καὶ θεὸς τὰς ἄγαν προθυμίας (v. 4098); Macarie întrebuințează greșit лихвла în loc de лихаа. (1)

и ѡт сего быст сѣмена невѣрствїа, Man. зачинажтъ сѣмена невѣрствїа (p. 138—139), orig. ὠδίνουσί τε σπέρματα τὰ τῆς ἀποστασίας (v. 3914).

съшиша лъжи пълни клеветами, Man. съставлѣаше съвѣты пълны клеветами (p. 41), orig. καὶ συνεσκεύαζε βουλὰς πλήρεις συκοφαντίας (v. 1299); cf. tot la Macarie съвѣти пълни клеветами съшивааше (despre Mihul, la domnia întâia a lui Petru Rareș).

и падѡх паденїем страшним, достоиным слъзь, Man. паде паденїемъ страшнъим, достоинъимъ слъзъ (p. 119), orig. πέπτωκε πτῶμα δύστλητον, ἐπάξιον δακρύων (v. 3242).

обнажень бо бых прѣстола, ѩко бѣгоунь рабь, и съ искоушенми брах сѧ тѫжковѣдными, и быx нажаишїи въздоуха, Man. бъістъ, ѡ горе, окааненъ и нажаишїи въздоуха,... обнаженъ бъістъ ѡт своихъ ѩкы бѣгоунь рабъ (p. 119),... съ искоушенми бра сѧ тѫшковѣднъими (p. 103), orig. γέγονε φεῦ ἐλεεινός, γυμνότερος ὑπέρου,... ἐγύμνωτο τῶν ἑαυτοῦ καθάπερ φυγὰς δοῦλος,... πειρασμοῖς ἐπάλαισε βαρυσυμφορωτάτοις (v. 3243, 3245, 2661); ὕπερος din v. 3245 e tradus greșit cu въздоухъ, ceeace Macarie repetă fără să fi văzut, de sigur, originalul grecesc.

ѡ зависти, ѕвѣрю лютыи, тигрю чловѣкосънѣдныи, стрѣло безжелѣзнаа, копїе всѣх острѣишее, Man. ѡ зависти, звѣрю лютъи, разбоиниче, гонителю, скорпїе многожѫлнаа, тїгрю чловѣкосънѣднъи, змїе ѩдовитаа,

grinus; наоустити a spune, a sfătui; проωтстѫпити a trădă de mai nainte; кръподоушень mic la suflet, cf. кръподоушьнъ μικρόψυχος, ap. Miklosich, l. c. Cuvântul din urmă ar puteă să fie însă format de Macarie după кръпосръдъ din cronica lui Manasses, care traduce greșit pe grecescul ἀκρόχολος iute la mânie (p. 78 din ed. mea., v. 1859 din orig.).

(1) Citez pasagele din Manasses după ediția mea, care va apăreă în anul acesta; ar fi fost de prisos să citez manuscrisele, accesibile pentru foarte puțini.

бꙑлко смрътнаа, стрѣло безжелѣзнаа, копїе въсѣхъ острѣишее (p. 119), orig. φθόνε, θηρίον χαλεπόν, ληστά, φονεῦ (netradus în bulgărește) διῶκτα, σκορπίε μυριόκεντρε, τίγρις ἀνθρωποβόρε, δράκαινα φαρμακεύτρια, βοτάνη θανασίμη, βέλος ἀσίδηρον, αἰχμὴ πασῶν τμητικωτέρα (v. 3248—3250); Macarie a lăsat afară câtevà cuvinte din aceste trei versuri ale lui Manasses; pe cele ce le-a luat, le-a luat însă deantregul, cum a făcut și în alte locuri.

нж не прѣзрѣ правдивое око, нж възрѣ правѣ, Man. **нж не прѣзрѣ оубѡ правдивое око, нж възрѣ правѣ** (p. 138), orig. ἀλλὰ γὰρ οὐκ ἐκάμμυσε τὸ βλέφαρον τῆς δίκης, ἀλλ' ἐπεντράνισεν ὀρθῶς (v. 3892—3893).

сїа оубо речена бꙑшѧ нами въ произведени, горест бо доушевнаа глаголати принждает нꙑ, Man. **и сїа оубѡ речена бꙑшж нами въ произведени, горесть бѡ доушевнаа глаголати принждает нꙑ** (p. 120), orig. καὶ ταῦτα μὲν ἐλέχθησαν ἡμῖν ἐν παρεκβάσει· ἡ γὰρ πικρία τῆς ψυχῆς λαλεῖν καταναγκάζει (v. 3260—3261).

Expresiile **ѡт пръваго начрътанїа, оутвръдити надеждами любочьстивими, изрѧдныи побѣдоносець**, comparația **ꙗкоже конь нѣкии тврьдооусть** și altele, sunt luate toate din traducerea bulgărească a lui Manasses; cf. pp. 206, 112, 99, 113 din ed. mea, sau vv. 6173, 2980, 2550, 3037 din orig.

Noua redacțiune a cronicei lui Macarie se termină, ca și cea veche, cu o frază luată aproape ad litteram din Manasses: **и бꙑстъ прѣвеликаа тржба сребромъ окован'на, ѡт конецъ земли до конецъ гласѧщи и вънижщи, и по въсждоу тржбѧщи ѧже къ ѕиждителю вѣрж** (ed. mea, p. 93), orig. καὶ γέγονε περίτρανος σάλπιγξ ἀργυροσάλπιγξ, ἀπ' ἄκρων γῆς εἰς ἄκρα γῆς ἠχοῦσα καὶ βοῶσα, καὶ πανταχῇ σαλπίζουσα τὴν εἰς τὸν κτίστην πίστιν (v. 2334—2336).

Macarie, aplicând lui Ștefan Rareș, convertitorul Armenilor, această laudă a creștinismului din timpul lui Constantin cel Mare, schimbă numai pe **сребромъ окован'на** în **златокованнаа**—cuvânt împrumutat tot din Manasses, — zice în loc de **гласѧщи и вънижщи** simplu **гласѧщи** și adaogă după **вѣрж** un **его**, ceeace face ca lauda să privească pe Ștefan personal, pe când la Manasses ea se referă la credința tuturor în Dumnezeu, la al cărei triumf contribuise Constantin cel Mare.

Până și convertirea Armenilor din Moldova e descrisă aproape cu aceleași cuvinte, cu care Manasses descrie stârpirea păgânismului din imperiul roman: **сьи** (sc. Constantin) **низложи трѣбища, и затвори храмꙑ, въ нихже приношаахж елини бѣсѡм жрътвꙑ, и мръскънихъ нечистотъ и скврън'нꙑих трѣбъ потрѣбленїе сътвори и въсеж мръзости** (ed. mea, p. 93), orig. οὗτος καθεῖλε τοὺς βωμούς, ἔκλεισε

τὰ τεμένη ἐν οἷς προσῆγον Ἕλληνες δαίμοσι τὰς θυσίας, καὶ τῶν αἰσχρῶν ἐναγισμῶν καὶ ῥυπαρῶν ὀργίων σχολὴν κατεψηφίσατο καὶ πάσης βδελυρίας (v. 2330—2333).

Macarie pune în loc de «acesta» (**съи**) «acesta deci, din pronia dumnezeească» (**съ оубо промысломь божїимь**), înlocueşte pe «Elini» (**еллини**) cu «întunecaţii Armeni» (**помраченыи арменѣне**) şi zice «jertfe deşerte» (**соуетныѧ жрътвы**) în loc de «jertfe zeilor» (**бѣсωмь жрътвы**), fără să se gândească că în pasagiul lui Manasses e vorba de temple, de jertfe şi de orgii păgâne, pe cari Armenii din sec. XVI nu le aveau şi nu le practicau.

Dar pe dânsul nu-l preocupă corelaţiunea exactă dintre fapte şi vorbe. El a găsit în modelul său o frază ce i s'a părut că se poate aplică lui Ştefan Rareş, nu i-a trecut însă prin minte că persecuţiunile Armenilor de sub acest domn nechibzuit nu pot fi comparate cu acţiunea civilizatoare a lui Constantin cel Mare. Aşà vom vedeà că a procedat şi ucenicul său Azarie.

Redacţiunea cea nouă a cronicei lui Macarie nu ridică deloc valoarea ei istorică şi nu poate să schimbe întru nimic aprecierea nefavorabilă ce am dat asupra acestui scriitor la 1891.

In ce priveşte partea cunoscută din cronica lui, manuscrisul dela Petersburg are câtevà variante, cari îl arată superior celui dela Chiev. In acesta lipsesc unele pasage, cari se regăsesc chiar în letopiseţul moldovenesc al lui Ureche şi dovedesc că izvodul lui Azarie a fost utilizat de autorul letopiseţului moldovenesc tocmai în forma ce ni s'a transmis prin manuscrisul dela Petersburg.

Astfel, la expediţia din 1529 a lui Petru Rareş în Ardeal, în redacţiunea dela Slatina se spuneà că acesta şi-a trimes ostaşii săi sub comanda lui Grozav, marele vornic, pe când în redacţiunea cea nouă se spune că ei au avut şi un al doilea comandant, pe Barbovschi. Cronica îl numeşte «căpetenia oştilor» (**воемь началника**), ceeace letopiseţul moldovenesc sau Ureche au tradus prin *hatman* «şi au trimes pre Grozea vornicul cel mare şi pre Barbovschie hatmanul, cari erau mai credincioşi din boierii săi» (*Cron. Rom.*, I, p. 191) (1). Macarie întrebuinţează şi dânsul cuvântul hatman de două ori, odată la domnia lui Ştefăniţă şi altădată la a lui Iliaş II, despre

(1) Acum se explică şi expresia cronicei «**и ωт людїи част кържчинь им и повелѣвь им изыти прѣмо брашевы**». După versiunea manuscrisului dela Chiev ar fi trebuit să avem acì în amândouă locurile **емоу** «lui», nu **им** «lor». — Grozav şi Barbovschi sunt citaţi împreună în mai multe documente, cel dintâiu ca vornic, al doilea ca portar de Suceava; cf. d. p.

cari spune că au tăiat capetele hatmanilor lor Arbure și Vartic: **ѡтсѣче главѫ хатмана своего арбѹре, ѡтсѣче же и главѫ хатмана своего вартика.** Pe la 1542 și 1552—58 portarul de Suceava aveà dar și titlul și funcțiunea de hatman. In documente însă și Arbure și Barbovschi și Vartic sunt numiți totdeauna «portari de Suceava» (1).

La pasagiul despre Ștefan Lăcustă, lipsește în manuscrisul dela Chiev o frază întreagă «**иже при немь быст глад крѣпокь по въсеи земли молдавы и загорстѣи**».

Letopisețul moldovenesc o tradusese greșit cu «în zilele acestui domn Ștefan Vodă au fost foamete mare și în țara Moldovei și la țara *ungurească*» adăogând, ca să explice porecla lui Ștefan, că lăcustele au fost pricina acestei foamete (*Cron. Rom.*, I, p. 250). E probabil că originalul letopisețului moldovenesc a avut **оугро-влахїистѣи** în loc de **загорстѣи**, ceeace a putut să provoace greșeala de traducere «țara ungurească», în loc de «țara Ungrovlahiei» sau «țara muntenească».

Deosebirile de lectură la aceste două pasage, și la câtevà altele relevate în note (2), se explică prin greșeli de ale copiștilor. Intre textul dela Petersburg și cel dela Chiev există însă și o deosebire care trebue explicată ca o schimbare de redacție făcută de Macarie însuș, anume la domnia lui Petru Rareș. In manuscrisul dela Chiev aceasta începe cu cuvintele: «In acelaș an și în aceeaș lună (adică 7035, Ianuarie), cu binecuvântarea lui Dumnezeu, s'a suit în domnie

---

cele trei documente dela 11, 13 și 16 Martie 1529 din biblioteca Academiei Române: в. п. грозака дворника, в. п. барбовского, портарѣ сочавского. Intr'un doc. dela 5 Martie 1529 (Pec. No. 217) Grozav e citat și ca pârcalab de Roman: в. п. грозака и п. данчѹла, паркалабове по-коградских, в. п. барбокского, портарѣ сочавского. Cf. Melchisedec, *Cronica Romanului*, I, p. 160.

(1) Cf., pe lângă documentele citate în nota precedentă, doc. dela 2 Aprilie, 18 Martie și 30 Martie 1546, 3, 6 și 18 Martie 1548, dela Petru Rareș și Iliaș II, în biblioteca Acad. Rom. Vartic e numit în toate «portar de Suceava» (портарь соучавскїи) și anume când петре вартик, când петре вартиковичь. La Melchisedec, *Cronica Romanului*, I, p. 172, e numit simplu вартикъ (в. п. вартика, портарѣ сѹчавскаго, 15 Maiu 1546); вартовичъ ibid., p. 180 (2 Martie 1548), trebue să fie o greșeală în loc de вартиковичь. — Cât pentru Arbure, el e citat în foarte multe documente de ale lui Ștefan cel Mare, Bogdan Orbul și Ștefăniță; cf. E. Kozak, *Inschriften aus der Bukovina*, p. 5—9.

(2) Vezi d. p. pasagiul «дроугыи ꙗви сѧ гелимерь затворивыи древнѣго индириха», din care în manuscrisul dela Chiev lipsesc cuvintele «гелимерь затворивыи». Pasagiul devenià astfel mai obscur, deși comparația lui Petru Rareș cu Inderih, principele Vandalilor, erà evidentă. Cf. Man. «и писанїа прїемъ ѿ него ꙗко лѫкавъıи гелимеръ въсталъ есть на нь и затворилъ ѥсть самого индериха и женѫ и дѣти его (ed. mea, p. 116), orig. καὶ γράμματα δεξάμενος ὡς ὁ σκαιὸς Γελίμερ ἐπαναστα‹ίη κατ' αὐτοῦ καὶ κατακλείσας ἔχοι αὐτόν τε τὸν Ἰνδέριχον καὶ γαμετὴν καὶ τέκνα (v. 3130—3132).

domnul Petru Voevod, fiul bătrânului Ștefan Voevod, la Hârlău — mulți ani să-i dea Dumnezeu — și a fost uns de mâna preaosfinţitului mitropolit chir Teoctist». (1) Manuscrisul dela Petersburg are următoarea redacţie mai amplificată: «Intr'acelaș an și într'aceeaș lună, după arătarea lui Dumnezeu, fu ales în domnie și împodobit cu cununa domnească Petru cel minunat, despre care în puţine cuvinte am pomenit mai sus. Și acesta erà una din odraslele în veci neuitatului Ștefan, ascunsă ca odinioară lumina subt obroc. Și cu vrednicie fu înălţat în scaunul domniei, după sfatul obștesc, și pomăzuit cu mirul binecuvântării de mâna celui despre care mai înainte am pomenit că a pomăzuit și pe nepotul aceluia». Cuvintele мншгаа емоу лѣта «mulți ani să-i dea Dumnezeu» (sc. lui Petru Rareș) arată că redacţiunea manuscrisului dela Chiev este cea dela 1542. Numai după 1546 a putut să elimine Macarie din textul său pe «мншгаа емоу лѣта». Intre 1546 și 1558 a schimbat el prin urmare și pе петрь воевода «Petru Voevod» în петрь чюдныи «Petru cel minunat», pe сынь стараго стефана воеводи «fiul bătrânului Ștefan Voevod» în единь шт щждїи присноплмятнаго стефана, съкръвен ьвоже нѣгде свѣтилникь под спждом «una din odraslele în veci neuitatului Ștefan, ascunsă ca odinioară lumina subt obroc», pe ржкож прѣшсвящеинаго митрополита кгр деwктиста «de mâna preaosfinţitului mitropolit chir Teoctist» în ржкож иже и вноуса сего слово низхода прѣдвъспомѣнж «de mâna celui despre care mai înainte am pomenit că a pomăzuit și pe nepotul aceluia».

Schimbările acestea nu sunt posterioare lui Macarie, deoarece Eftimie a cunoscut pasagiul despre începutul domniei lui Petru Rareș sub această nouă formă, pe care o imitează când vorbește despre începutul domniei lui Alexandru Lăpușneanu: «Intr'acelaș an și intr'aceeaș lună, după arătarea lui Dumnezeu, fu ales și ridicat în domnie... minunatul Alexandru... Și acesta este unul din feciorii în veci pomenitului Bogdan Voevod, dar fusese ascuns ca odinioară lumina subt obroc, ori ca luceafărul sub pământ», în orig. тогожде лѣта и тогожде мѣсяца, по шткръвенїю божїю, избрань быст и подвижень на господство..... чюдныи алеѯандръ..... Єст во и съ единь шт сыновь приснопоминаемаго богдана воеводи, и съкрыень быст ьвоже нѣгде свѣтилник под спждомь, или ьвоже денница под землеж (*Vechile cronice Moldovenești*, p. 168 și 218).

(1) Titlul царство петра воеводї (domnia lui Petru Voevod) poate să fie al unui copist posterior.

Observațiunile de până acì dovedesc că, în ce privește textul lui Macarie, *copia dela Petersburg este mai bună decât cea dela Chiev;* ea trebue luată de bază la stabilirea textului definitiv al acestei cronice.

Pentru ediția de față, am putut utilizà, din fericire, și o a treia copie, aceasta însă mai puțin completă decât cea dela Chiev, deoarece nu merge decât până la a doua expediție a lui Petru Rareș în Ardeal. Ea se termină cu cuvintele: **и възвратис сѧ петръ воевода ѿт тѫдѹ въ своа свѣтло побѣдив и добрѣ ѹправив, влѣкы съ собож злата талантъ множъство и инаа, имиже царство ѹслаждати сѧ вѣст, еже ѿт жителъ землѣ тоѧ прїѧт** «și astfel, după o strălucită biruință și după bune orândueli, s'au întors Petru Voevod de acolo la ale sale, aducând cu sine dela lăcuitorii acelei țeri o mulțime de talanți de aur și alte lucruri, spre folosul și îndulcirea domniei». Până acì ea prezentă redacțiunea manuscrisului dela Petersburg, cu deosebiri în ortografie.

Am citat în notele dela textul slav toate variantele de oarecare însemnătate și nu-mi rămâne decât să dau acì câtevà notițe asupra manuscrisului în care s'a păstrat acest fragment din cronica lui Macarie.

Este un sbornic de 333 ff. în-8⁰ mic, scris pe hârtie, după toate probabilitățile pe la sfârșitul sec. XVI, și se află în colecția d-lui Elpidifor Vasilievici Barsov, membru al societății de istorie și antichități de pe lângă universitatea din Moscva și fost multă vreme secretar al acestei societăți. Pe la 1682-1683 sbornicul aparțineà unui popă dela Bisericani, cum se vede din următoarele însemnări în românește: «Această sfântă carte este a popii lui Neculae de sfântă mânăstire Besericani, dată lui Neculae pomană de Doroteiu de Besericani; să se știe c'au fost a lui Doroteiu, cumpărată de dânsul pe banii lui; deci să n'aibă treabă nimi cu această carte, fără popa Neculae. **Тое пишем в лт. ҂зрч, мс. ѡк. д҃ дни** (acestea le scriem în anul 7190, luna lui Octomvrie în 4 zile)» (f. 1). «Această sfântă carte să se știe că este a lui Dorofteiu. Monah Dorofteiu (f. 150 și 150 v.)». «Această sfântă carte să se știe că este a lui Dorofteiu ot Besericani, ce s'au luat de popa Ion de Besericani de fimonah (=shimonah) Do|ro|teiu» (f. 168 v.). «Ermonah Nicolae ot Bisericani» (f. 333 v.).

Deșì manuscrisul are pe pagina întâia titlul «carte de rugăciuni» (**книга мѡлебникъ** No. 6), el nu cuprinde numai rugăciuni de ale părinților bisericești, ci, ca toate celelalte sbornice în cari s'au păstrat cronicele noastre vechi, și o mulțime de alte texte de cuprins religios și apocrif, interesante unele și astăzi pentru sectarii ruși: acatiste, paraclise, canoane, slujbe, cânturi sau imnuri (**припѣла**), învățături de-

spre eresurile Latinilor, despre posturi, mătănii, veghieri, Dumineci ș. a., tot lucruri privitoare la vieața călugărească. Fragmentul din cronica lui Macarie se află la ff. 154—168, între niște note bisericești cu text grecesc, ff. 128—153, și un «cuvânt» al cunoscutului grămătic bulgar Vladislav despre restaurarea mânăstirii din muntele Rylo și mutarea moaștelor sf. Ioan Rylski dela Târnova la Rylo, ff. 169—180 (1).

Posedând acum cronica lui Macarie în trei còpii și publicând în acest memoriu pe cea mai completă, am crezut că e bine să dau și variantele celorlalte două. Asupra celor mai importante din punct de vedere istoric am vorbit mai sus; acestea sunt puține. Celelalte, consemnate în note, privesc mai mult redacțiunea și ortografia textului. Ele vor servì mai târziu, dacă se vor mai descoperì și alte còpii, la clasificarea acestora.

Cele mai multe variante sunt din domeniul ortografiei sau al foneticei, și aci se observă că manuscrisul dela Chiev și al d-lui E. V. Barsov se apropie mai mult unul de altul, fără ca deosebirea dintre ele și cel dela Petersburg să fie consecventă în toate particularitățile ortografice sau fonetice. Cauza este că copiștii moldoveni nu-și prea dădeau seamă de sensul acestor particularități. Astfel ei scriau în aceleași cuvinte и și ы; ѧ și ѣ; ѧ și ж; аѧ, еѧ, їѧ, оуѧ, оѧ, ѣѧ, ыѧ și аж, еж, їж, оуж, ож, ѣж, ыж, înlocuind câteodată pe ѧ sau ж din aceste combinațiuni de sunete cu а; ж și ъ sau а: cf. покрити — покрыти, постиже — постыже, перси — персы la nom. pl.; gen. sg. землѣ — земля, pt. водѣ — водѧ; тысѧща — тысжща, доспѣшѧ — доспѣшж; полагаѧ — полагаж, землеѧ — землеж, бранїѧ — бранїж, радоуѧ сѧ — радоуж сѧ, женоѧ — женож, нарѣчѣѧ — нарѣчѣж, долныѧ — долныж, cf. бранїѧ — бранїа, низходѧ — низхода, ждолїа — идолїа, жже — иже; тжчамь — тъчамь, бранаж — бранаа. Trans-

(1) «Слово о обновленїи свѧтыж обытѣлы прѣподобнаго штца нашего їwанна рылскаго, и како прѣнесень быст шт тржнова кж тжжде славныи монастирь рылскыи, сжписаное владислаком граматиком». Cf. A. I. Jacimirskij, Славянскія и русскія рукописи румынскихъ библіотекъ, St. Petersburg 1905, p. 265. După acesta urmează niște imnuri atribuite unui călugăr Filoteiu, «fost logofăt al lui Mircea Voevod»: «припѣла на всѣкыих владычныих и богородичныих праздникь и всѣм прѣподобныим штцем великыим и свѧтыимь и великыим избранныим мжченикwм и всѣм нарwчитыим свѧтым, припѣважща сѧ сж избранныим ѱалwм (în ms. ѱлолwм), егда поет сѧ полїелеw, начение шт осмаго дне септемврїа мѣсѧца. Творенїе кир филоѳеа монаха, логоѳета бывшаго мирча воеводж, на рождество прѣсвѧтыж богородицж». Cf. A. I. Jacimirskij, Изъ славянскихъ рукописей, Moscva 1898, p. 58 și urm., p. 159; Славянскія и русскія рукописи румынскихъ библіотекъ, p. 146, 353 și urm.

formările ѫ=ѻ sau ѧ=є se întâlnesc foarte rar: спѫдом — сподом, повєлѣнїѧ — повєлѣнїє. Câte odată formele necontrase se contrag, altă dată rămân: cf. ннаа — нна, тааже — таже, terminațiunile аашє — ашє la pers. 3 sg. imperf., ыи — ы la adj. determinate, ѣахѫ — ѣхѫ la pers. 3 pl. imperf.

Restul variantelor se poate grupà sub rubricele următoare: *a*) unele forme gramaticale se înlocuesc prin altele, d. p. participiul trecut prin aorist, sau dat. dual prin dat. plur.: нє възмог — нє възможє, дръзнѫвь — дръзнѫ, рѫкама — рѫкамн, cf. сѫжалн сѧ — сѫжалн сн; *b)* unele cuvinte sunt înlocuite prin altele, d. p. пак — пакы, так — тако, нє — нн, кран — кранщє, бога — господа, оускорнк — оускочнкь, многопобѣдннкь — многопобѣдныи, нс тонот — ѡт тонот; *c)* se adaogă sau se omit unele particule, conjuncții sau forme pronominale, ca бо, жє, н, нжє, єго, ємоу; *d)* se schimbă ordinea cuvintelor în frază: житїа конєц — конєць житїа, мѣсѧца ан. — ан. мѣсѧца, своєго царѣ — царѣ своєго. Considerând în deosebi variantele fiecărei còpii, nu putem spune în mod absolut despre nici una că e mai bună decât celelalte, din punct de vedere al limbii.

Am arătat mai sus că în manuscrisul dela Petersburg (A.) și în manuscrisul lui Barsov (B.) unele pasage sunt mai complete decât în cel dela Chiev (S.). Cu toate acestea, se găsesc și în acest din urmă unele lecturi mai bune; cf. d. p. къ нємоу ѩвлѣѧ A. și къ нємоу любовь ѩвлѣѧ S., словом проитн нєвъзможно A. și словом проитн вьсѧ нєвъзможно S., чрънѣнїа A. și чрънѣнїа ѡт чрънsocтн S., нлїаша н стєфана A. și їлїаша глаголѧ н стєфана, добрchoднылѧ ѡтрасан S. Se găsesc și unele forme gramaticale mai corecte în S. decât în A. Astfel superioritatea acestui din urmă text este relativă; s'ar puteà găsì de acì înainte altele mai bune. Reconstruirea formei primitive a cronicei lui Macarie pe baza unei critice a textului ar fi deci riscată, și de aceea n'am încercat a o face în ediția de față decât în câtevà cazuri, unde greșelile sau omisiunile copiștilor sunt prea evidente.

c) Cronica lui Azarie.

Azarie își începe povestirea asupra domnilor Moldovei de unde a lăsat-o Macarie. Continuând domnia lui Ștefan Rareș, el arată cum boierii îl ucid pe acesta la Țoțora, îndemnați de pribegii din Polonia, cari se temeau să nu fie și el ca fratele său Iliaș și să

închine țara la Turci. După acest omor, pribegii proclamă domn pe unul dintre dânșii, pe Alexandru, despre care Azarie nu știe că erà fiul natural al lui Bogdan Orbul, îl aduc în țară și-l pun în scaun la Hârlău. Se povestește apoi despre foametea din 1552, despre căsătoria lui Alexandru cu Roxanda, fata lui Petru Rareș, despre nașterea lui Bogdan și Petru, despre zidirea mânăstirii Slatinei, despre expediția dela 1556 în Ardeal în ajutorul lui Ioan Sigismund Zápolya, despre moartea lui Macarie la 1558 și numirea lui Anastasie, viitorul mitropolit și protector al lui Azarie, la episcopia de Roman, despre ivirea lui Despot la 1561, despre lupta dela Verbia cu Alexandru și fuga acestuia la Iași și la Chilia, de unde trece la Constantinopol și apoi în exil la Iconium.

Domnia lui Despot o începe cu ocuparea Sucevei și recunoașterea lui de către țara de sus; prin mită el obține confirmarea dela Turci. Curând după aceasta el își dă pe față vrăjmășia față de biserica ortodoxă și credințele sale «luterane»; de aci conjurația boierilor, cursa ce i-o întind ei cu știrea că Dumitrașcu Vișniovețchi vine asupra lui, trimeterea ostașilor sub comanda lui Tomșa, unul dintre conjurați, în contra lui Dumitrașcu, măcelul mercenarilor lui Despot la Ciuhru și proclamarea de domn a lui Tomșa, căruia i se dă numele de Ștefan. Conjurații asediază Suceava, unde se închisese Despot, bat pe Vișniovețchi la podul Vercicanilor și-l trimet legat la Constantinopol. Scăpați de el, ei prelungesc încă patru luni asediul Sucevei, până ce Despot e predat de ostașii săi, cari își asiguraseră iertarea dela Tomșa. Despot e omorît în fața cetății.

Sultanul dă domnia din nou lui Alexandru; Tomșa fuge la Lemberg, unde e tăiat împreună cu tovarășii săi; Lăpușneanu vine în țară, pedepsește pe boierii cari îl trădaseră și-și consacră ultimii ani ai vieții sale, amărîte de boală, binefacerilor pentru biserici. Înainte de moarte, 1568, el se călugărește luând numele Pahomie și lasă domnia fiului său Bogdan, sub tutela doamnei Roxanda, care e descrisă cu cele mai măgulitoare epitete, ca mare binefăcătoare a bisericilor, săracilor, bătrânilor și tuturor neputincioșilor, și care în urma unor lungi suferințe își dă sufletul la 1570 (sau 1571). Bogdan, lipsit de sfaturile înțelepte ale mamei sale, cade în brațele unor lingușitori primejdioși, se împrietenește cu nobili poloni și își petrece vieața mai mult cu dânșii, risipind averea părintească.

Sultanul dă domnia lui Ioan, despre care Azarie spune că se

dedeà drept fiu de domn, fără să precizeze de al cui. (1) Pe acesta îl descrie cu cele mai negre colori : tiran crunt și lacom de avere, ucigaș de boieri și de călugări, disprețuitor al legii creștinești și în deosebi al sfintelor icoane. Mazilit de sultan, el îndrăznește să se împotrivească Turcilor, dar e sdrobit la Cahul și își găsește moartea pe două cămile. De trădarea Golăeștilor și a altor boieri (2) Azarie nu pomenește nimic; din potrivă, el are numai cuvinte de laudă pentru logofătul Golăi, acest înțelept și evlavios boier, care cunoscând puterea neînvinsă a Turcilor, sfătuise pe tiran sau să se plece lor sau să părăsească țara, asupra căreia erà să aducă atâtea nenorociri prin nesupunerea sa. Azarie își termină povestirea prin lauda lui Petru, fiul lui Mircea din Țara-Românească, căruia sultanul îi încredințase domnia după mazilirea lui Ioan și care se pregătià să o iea fără răsboiu și fără vărsare de sânge. Cronicarul îi dorește domnie îndelungată.

Azarie se arată astfel ca un intim al logofătului Golăi și protejat al mitropolitului Anastasie, cari l-au și recomandat lui Petru Șchiopul ca istoriograf. Pentru vremurile de atunci, călugărul nostru trebuià să treacă de om foarte învățat. Reputat ca ucenic al lui Macarie, acest «luceafăr» al Moldovei, el se adăpase la aceeaș școală de slavonie, care din ce în ce aveà mai puțini credincioși, căci cultura apusului începuse să pătrundă în Moldova. Dar pe la 1574—1575 nu-și închipuià încă nimenea între Moldoveni că istoria țerii lor se poate scrie și în altă limbă decât cea bisericească. De aceea mitropolitul Anastasie, care fusese și el un ucenic al lui Macarie, și logofătul Golăi, un iubitor de cărți (3), cunoscând știința de slavonie a lui Azarie, l-au pus să continue opera lui Macarie.

Poate că cronica lui Azarie, așà cum ni s'a păstrat în codicele dela Petersburg, să fie numai o încercare ce n'a plăcut domnului și n'a fost continuată; poate să fi fost însă continuată, dar nu ni s'a păstrat, sau nu s'a descoperit încă întreagă. In tot cazul, cronica lui Ureche și Simion Dascălul ne dovedește că asupra dom-

(1) Din documentele lui Ioan Armeanul se vede că el se dedeà drept fiul lui Ștefăniță, căci se numește, atât în titlu cât și în legenda peceții sale, «fiul lui Ștefan Voevod»; cf. doc. dela 21 Fevruarie 1573 și cel din 12 Martie 1574 din biblioteca Academiei Române, acesta din urmă cu pecete (Pec. No. 221).

(2) Cf. *Ion-Vodă cel Cumplit* de B. P. Hasdeu, ed. II (București 1894), p. 134 și urm., sau *Istoria Românilor din Dacia Traiană* de A. D. Xenopol, III, p. 114 și urm.

(3) Cf. N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, II (București 1908), p. 169. E vorba de marele logofăt Ioan Golăi (Golia), în documente їwн голнъ.

niei întâiu și a doua a lui Petru Șchiopul a mai existat o altă cronică oficială, cu date foarte amănunțite și precise până la 1591 și continuată până la Aron Vodă cel Cumplit. (1)

Asupra lui Azarie însuș n'am putut aflà nimic. Faptul că cronica lui se găsește într'un manuscris ce a aparținut în sec. XVIII bisericii Nicoriță din Iași nu e suficient pentru a presupune că ea a fost scrisă în acest oraș. Dar legăturile lui Azarie cu logofătul Golăi, care a fondat o mânăstire în Iași, și faptul că pe vremea lui Petru Șchiopul reședința domnească se mutase în acest oraș, vorbesc în câtvà în favoarea lui. Cronica însăș nu dă nici un indiciu asupra locului unde s'a scris și nici o știre din vieața autorului ei. Este evident însă că acesta a trebuit să slujească la episcopia de Roman sub Macarie și Anastasie, va fi petrecut poate și la Râșca și va fi trăit pe lângă mitropolitul Anastasie în Suceava. Până la alte știri, ne mulțumim deocamdată cu aceste presupuneri.

Azarie își scrie cronica după amintirile sale personale și din auzite. Scriind pe la 1575, el vorbește de fapte petrecute numai în intervalul de 25 de ani în urmă, și nu se vede să fi utilizat nici un izvor scris sau tipărit, nici o cronică, nici un document, nici o inscripție. De acì lipsa de precizie cronologică și unele greșeli în date, despre cari nu se poate hotărî însă cu una cu două că aparțin toate lui. Unele pot să fie ale copiștilor ulteriori, deoarece izvodul dela Petersburg nu este un autograf.

Astfel moartea lui Ștefan Rareș o pune Azarie în Septemvrie 7060=1552, calculând exact durata domniei lui la 1 an și 4 luni, căci dela Maiu 1551 până la Septemvrie 1552 sunt tocmai 1 an și 4 luni, dacă începem anul dela Septemvrie. Eftimie dă și ziua morții, 30 Septemvrie, și calculează domnia lui Ștefan, pe care o începe la Iulie 1551 (2), la 1 an, 2 luni și 2 săptămâni (*Vechile cronice moldovenești*, p. 217, 218). Cronica lui Ureche are greșit 2 ani și 4 luni (*Cron. Rom.*, I, p. 208).

Ivirea lui Despot e pusă «în al nouălea an» al domniei lui Alexandru Lăpușneanu; cronica lui Ureche are 1561 (p. 211).

Pentru lupta dela Verbia Azarie n'are nici o dată; cronica lui Ureche dă 18 Noemvrie 7069=1561 (p. 211).

Lupta de lângă Ciuhru a mercenarilor lui Despot cu Tomșa

(1) Cf. *Cron. Rom.*, I, p. 242, și C. Giurescu, l. c., p. 60, 62 ș. a.

(2) Intre niște însemnări dela biserica Păpăuților (Botoșani) începutul domniei lui Ștefan Rareș e pus la 11 Iunie 7059 (1551); v. N. Iorga, *Studii și documente*, XVI, p. 278.

e pusă greșit la August 7072=1564; cronica lui Ureche are exact August 7071=1563 (p. 213).

Moartea lui Despot e pusă greșit la Noemvrie 7073, ceeace ar da 1564 sau 1565, pe când ea s'a întâmplat la 1563. Ureche și Simion Dascălul au exact Noemvrie 7072, ceeace, calculând anul dela Septemvrie, dă 1563 (p. 218). Intr'adevăr el a fost omorît în anul acesta, la 5 sau 6 Noemvrie.

Prădarea Moldovei de Tătari sub Tomșa o pune Azarie la 7073, adică 1565 sau 1564; în realitate ea a fost la 1563.

Inceputul domniei a doua a lui Alexandru Lăpușneanu e pus de Azarie la Martie 7073, adică 1565; data exactă e Martie 1564, când Tomșa părăsește țara; la Maiu 1564 el fu tăiat la Lemberg.

Moartea lui Lăpușneanu e pusă la Martie, în loc de Maiu, 7076=1568 (data exactă e 5 Maiu), iar a Roxandei la Noemvrie 7079=1570 sau 1571. Ureche și Simion Dascălul au pentru cea dintâi numai anul 7076, iar pentru a doua 12 Noemvrie 7078 (p. 222) (1).

Alte date, pe cari ne-am aștepta să le găsim în cronica lui Azarie, lipsesc cu totul. Astfel zidirea sau sfințirea mânăstirii Slatina: pe cea dintâi o găsim la Eftimie, 3 Septemvrie 7062=1554 (*Vechile cronice moldovenești*, p. 221), pe a doua în cronica lui Ureche, 14 Octomvrie 7066=1557 sau 1558 (*Cron. Rom.*, I, p. 210). Lipsesc și unele evenimente istorice, pe cari Azarie sau nu le-a știut, sau, dacă le-a știut, nu a vrut să le pomenească, ca d. p. dărâmarea cetăților în a doua domnie a lui Lăpușneanu (cf. cronica lui Ureche, l. c., p. 221), încercarea lui Despot de a introduce socinianismul în țară prin școala dela Cotnari, ș. a.

In alegerea faptelor pe cari le povestește, Azarie e consecvent cu școala la care a învățat. Ca cei mai mulți hronografi bizantini de mai târziu, și în deosebi ca Manasses, el nu-și dă silință să scoață la iveală din faptele despre cari auzise pe cele mai importante sau pe cele mai caracteristice pentru istoria unei persoane sau unei epoci.

---

(1) Cf. N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I (București 1905), p. 48. Data exactă a morții Roxandei n'o cunoaștem, deoarece piatra de pe mormântul ei nu s'a păstrat la Slatina. Ms. Acad. Rom. No. 174, copiat la 1712, are la f. 148 data *11 Octomvrie*, în loc de 12 Noemvrie; ea e introdusă probabil de copistul dela 1712 (comunicare a d-lui C. Giurescu).—Datele primite aci ca adevărate sunt cele admise de d-l N. Iorga în *Geschichte des rumänischen Volkes*, Gotha 1905, și în *Istoria Românilor pentru poporul Românesc*, Vălenii-de-Munte 1908, și de d-l D. Onciul, *Din Istoria României*, București 1908.

Pe toate le privește sub prisma interesului religios; pe domni îi laudă sau îi critică numai din acest punct de vedere. De aceea el nu vorbește nimic de partea slabă din domnia lui Lăpușneanu, un zelos ziditor și restaurator de biserici, cum nu vorbise nici Macarie de partea slabă a domniei lui Petru Rareș, nepovestind d. p. înfrângerea dela Obertin și pierderea Moldovei de jos, care a urmat îndată după alungarea lui la 1538. Inghenunchiarea tot mai mare a țerii sub Turci între 1550 și 1575 Azarie n'o observă, precum n'a observat nici rușinea tăierii lui Tomșa de către Poloni. Birurile impuse țerii în răstimpul acesta, fiindcă loviau și în mânăstiri, sunt judecate ca persecuțiuni religioase, nu ca necesități provocate de mărirea tributului turcesc.

Astfel valoarea istorică a acestei nouă cronice e relativ mică. Ea este mai interesantă din punct de vedere literar, întrucât ea ne arată că școala lui Macarie, care continuă pe a lui Teoctist, celui mort la 1528, a trăit mai departe până spre sfârșitul sec. XVI. Azarie e un adept mai fidel al acestei școale decât Eftimie. El se silește să reproducă toată arta retorică a lui Manasses și izbutește în această tendință mai bine decât Macarie; de aceea nenumăratele atribute, grămădite unele peste altele fără nici un rost, de aceea toate figurile retorice, despre cari am vorbit la Macarie, de aceea vorbirile închipuite și împrumutate în parte din Manasses, acolo unde i se păreà că se potrivesc cu personagele sale.

Din exemplele ce urmează se va vedeà că acestora nu li se poate da totdeauna o însemnătate reală.

Astfel, chiar la începutul cronicei sale, povestind conjurația boierilor împotriva lui Ștefan Rareș, care după un alt izvor al lui Ureche pare să fi fost omorît mai mult pentru purtarea sa desfrânată și pentru ocările pricinuite caselor boierești, Azarie spune că pribegii din Polonia au adresat boierilor din țară o scrisoare în care le ziceau: «Vreți să aveți puterea în Moldova? Băgați de seamă că puternicul Ștefan, pe care îl împinge tinereța, are de gând să se scoale cu cruzime asupra voastră și să închine țara la Turci, ca și fratele său Iliaș». Iar povestind moartea lui, el zice că Ștefan ar fi exclamat cuvintele: «vai de tine, dreptate, pe tine te plâng și după tine oftez, căci înainte de mine tu ai pierit și ai murit». Și scrisoarea boierilor pribegi și exclamația lui Ștefan sunt făcute după povestirea lui Manasses despre răsboiul troian, v. 1284 și urm. Vorbind despre dușmănia dintre Odiseu și Palamede, Manasses istorisește cum cel dintâiu a știut să insufle lui Agamemnon neîncredere în Palamede, insinuând

că «puternicul Achile dorește să iea puterea în Grecia, căci tinerețа îl împinge», și că împreună cu prietenul său Palamede ei vor căutà să-l răstoarne, după biruința Troiei. Agamemnon, crezând calomnia, acuză de trădare pe Palamede și-l condamnă la moarte prin pietri. Dându-și sufletul, Palamede ar fi zis cuvintele: «vai de tine, dreptate, pe tine te plâng și după tine oftez, căci înainte de mine tu ai pierit și ai murit». Cf. cu textul lui Azarie următoarele din originalul grecesc al lui Manasses și din traducerea bulgărească:

«ἐρᾷ» φησίν, «ὦ βασιλεῦ, ἀρχῆς τῆς τῶν Ἑλλήνων ὁ κραταιόχειρ Ἀχιλλεύς· κεντεῖ γὰρ ἡ νεότης» (v. 1311—1312);.. ἄλλο μηδὲν φθεγξάμενος εἰ μὴ τὸ ῥῆμα τοῦτο «ὦ δυστυχὴς ἀλήθεια, σὲ καὶ πενθῶ καὶ στένω· σὺ γάρ μου προαπόλωλας καὶ προεθανατώθης» (v. 1326—1328).

«хоцешии ли» (greșit în loc de хоцетъ) рече «ѡ царю, власти елинъстѣи крѣпкоржкжи ахилеи, бодет бѡ юность»; . . . ино ничьсоже рекъ развѣ глаголъ сьи «ѡ оубогаа истино, тебе плачѫ сѧ и стенѫ, тꙑ бѡ прѣвѣе мене погꙑбе и оумрѣтъ» (ed. mea, p. 41—42). Pasagiul al doilea îl reproduce Macarie întocmai; în pasagiul întâiu schimbă numai pe хоцешии ли, рече în хѡцете ли, рекѡшѫ, pe елинъстѣи în молдавскꙑѧ, pe ахилеи în стефань și pe бѡ în его, adăogând dela sine partea a doua a scrisorii, despre intenția lui Ștefan de a omorî pe boieri și a închinà țara la Turci, care pare să fi găsit un răsunet în următoarele cuvinte ale cronicei lui Ureche: «și mai apoi, de vrea domnì mult, nu vrea hi ca să nu iee urma frăține-său, lui Ilias Vodă» (*Cron. Rom.*, I, p. 207—208).

Vorbind de foametea ce a bântuit Moldova în primul an de domnie al lui Lăpușneanu, Azarie spune că din pricina ei «voevodul, cercetând toate casele în cari se păstrà aurul și văzându-le pe toate goale, și neavând nimic, voià să împartă norodului mertice, dar neavând de unde, se întristà și tânjà». Luând drept bune aceste vorbe ale cronicarului, s'ar puteà atribuì lui Lăpușneanu intenția de a împărțì ajutoare săracilor pe vreme de foamete. Din cronica lui Manasses se vede însă că acest pasagiu e împrumutat întreg din capitolul despre domnia lui Vasile Machedoneanul, despre care se zice, aproape cu aceleași cuvinte, «въсхотѣвъ же и народоу имѣніе раздати и изънискавъ домовꙑ златохранѫщѧѫ, иже прѣвѣе сътѫзаахѫ имѣниѡмъ множьства, и видѣвъ вьсѧ празнꙑ и ничьсоже имѫщѫ, скрьбѣше, тѫжааше, печаловааше, оунꙑвааше, не имѣше что сътворити си» (ed. mea, p. 177—178), orig. θελήσας δὲ καὶ τῷ κοινῷ χρήματα διαδοῦναι καὶ διερευνησάμενος οἴκους χρυσιοφρούρους, οἵ τινες πρὶν συνέσφιγγον τὰς τῶν χρημάτων λίμνας, καὶ βλέψας πάντας αὐχμηροὺς

μηδ' ἄντλον εὐτυχοῦντας, ἤλγει, βαρέως ἔφερεν, ἤλυεν, ἠδημόνει, οὐκ εἶχεν ὅ τι γένοιτο (v. 5255—5260).

Despre Bogdan Lăpușneanu Azarie spune că erà «viteaz, cu inimă îndrăzneață, meșter în a învârtì sulița, a întinde coarda arcului pe tăietura săgeții», ceeace repetă și cronica lui Ureche sau izvorul ei: «la călărie sprinten, cu sulița la halcà nu prea lesne aveà potrivnic, a săgetare den arc tare nu puteà fi mai bine» (*Cron. Rom.*, I, p. 223).

Dar aceste dexterități ale lui Bogdan poate să fi existat numai în închipuirea lui Azarie, care l-a descris cu cuvintele lui Manasses despre Tzimisches, împăratul Bizantin: «бѣ же добръ цимисхи . . . храбросръдъ . . . и копїемъ потрѧсати наоученъ, и лѫкъ тѧгнити въ тѧтивахъ стрѣламъ вънoушенамъ» (ed. mea, p. 191), orig. ἦν δὲ καλὸς ὁ Τζιμισχῆς . . . ἀνδρόσπλαγχνος . . . καὶ δόρυ δολιχόσκιον (netradus în bulg.) κραδαίνειν ἠσκημένος καὶ τόξου ἕλκειν τὰς νευρὰς ἐπὶ βελῶν γλυφίσιν (v. 5703—5708). Celelate atribute ale lui Bogdan le împrumută Azarie dela alte personage ale lui Manasses, d. p. доброрастень, не до бѫсицѫ сѧ имѧ dela Constantin fiul lui Leo: доброрастенъ, набѫсицѫ сѧ емѧ (ed. mea, p. 152, orig. καλλιφυής, κροτάφους ἰουλίζων v. 4409), iar restul povestirii despre dânsul, cum s'a împrietenit cu făcători de rele, «cari i-au ros inima cum roade viermele lemnul cel dulce», și cu măscărici, cărora și-a împărțit averea și de sfaturile cărora ascultà, ca Rovoam fiul lui Solomon, l-a luat parte din vieața acestui Constantin, parte din vieața lui Mihail fiul lui Teofil, care, ca și Bogdan, a fost bun cât timp a domnit împreună cu mama sa Teodora — Bogdan domnise întâiu cu mama sa Roxanda — în urmă însă a căzut victimă tovarășilor răi. Roxanda e descrisă și ea în parte cu calitățile Teodorei, în parte cu ale Sofiei, soției lui Iustin cel Mic (p. 125 din trad. bulg., v. 3447 și urm. din orig.). Cf. întreg acest capitol din Azarie cu Manasses, p. 152 sq. și 168 sq. din trad. bulg., v. 4406 sq. (domnia lui Constantin și a mamei sale Irina) și 4958 sq. din orig.:

въсѣ издаваѫ имѣниωмъ множьства съигръцемъ своимъ, смѣхотворцемъ и скврън́нъимъ и на колесницахъ ωздѧщїимъ игръцемъ (ed. mea, p. 170); а глоумци имѣнїи нескѫднъими напанъиѣахѫ сѧ и одеждами мѧкъими и ризами злататканъими (p. 171); (варда) иже въшед въ мїханла ωкъι чръвїи въ сладко дрѣво и съиѣдъ сръдце его (p. 172); таже въспрїемъ младосъвѣтникъι отрокъι... ωкоже древле ровоамъ, соломωновъ съинъ (p. 206, despre Mihail Calafat); примѣснвшем сѧ емоу лѫкавъимъ лъстцемъ и съиѣдаѫщимъ сръдце его блазънми, ωкоже дрѣвеса сладкаа чръвїе дрѣвосъиѣдии (p. 153); orig. ὅλας χρημάτων ἐπαντλῶν ἀβύσσους τοῖς συμπαίκταις, γελοιασταῖς καὶ

ῥυπαροῖς ἁρματοστρόφοις, μίμοις (v. 5034—35); κόλακες δὲ καὶ χρήμασιν ἀφθόνοις ἐνευπάθουν καὶ χιτωνίσκοις τρυφεροῖς καὶ πέπλοις χρυσοπάστοις (v. 5059—60); (Βάρδας) ὃς ὑπελθὼν τὸν Μιχαὴλ ὡς σκώληξ γλυκὺ ξύλον, καταφαγών τε τὴν αὐτοῦ καρδίαν καὶ συσσήψας (v. 5096—97); καὶ πρωτοβούλοις χρώμενος νήπιος τοῖς νηπίοις, καθάπερ πρὶν ὁ Ῥωβοὰμ ὁ Σολομῶντος γόνος (v. 6177—78); παρεισφθαρέντων εἰς αὐτὸν τῶν πονηροκολάκων καὶ δαπανώντων τὴν αὐτοῦ καρδίαν κολακίαις ὡς δένδρα τὰ γλυκύχυμα σκώληκες ξυλοφάγοι (v. 4411—13).

Descriind setea de aur a lui Ioan Armeanul, Azarie spune, între altele, că până și pe ostași i-a lipsit de lefile lor. Cazul ar fi foarte interesant pentru Moldova sec. XVI, unde știm că erau puțini ostași cu leafă, dacă spusa lui Azarie n'ar fi o simplă reproducere, fără un fond real dovedit, a cuvintelor lui Manasses despre Nichifor Ghenic: лиши же и воѧ ѿт длъговъ ихъ, си рѣчь ѿт оурока их (ed. mea, p. 157), orig. ἐστέρησε καὶ τὸν στρατὸν τῶν ἐποφειλομένων (v. 4575). Azarie a luat numai cuvântul din glossa traducătorului bulgar și a zis: лиши же и воины ѿт оуроука их. Celelalte nelegiuiri ale lui Ioan sunt povestite sau după capitolul asupra lui Nichifor Ghenic (cf. рава златоу la Man., p. 156, cu рава во бѣ златоу la Azarie și въсѧ копааше злоовретнъиѧ лести, ꙗко да аще где обрѣтает сѧ злато, истъщит сѧ и къ немꙋ прѣнесет сѧ la Man., p. 157, din care Azarie a schimbat numai pe въсѧ în въсегда во), sau după capitolele asupra lui Mavrichie și Apsimar, din cari a împrumutat blestemul aurului (Man., p. 127—128, 139—140).

Am citat aceste împrumuturi din Manasses, spre a arătà că ele merg așà de departe, încât compromit până și cuprinsul real al cronicei lui Azarie. Mai sunt și altele de felul acesta (1).

Nu ne vom mirà deci de loc că mai toată partea formală a cronicei lui Azarie e împrumutată din Manasses: atributele, metaforele, descrierile, comparațiile, reflexiunile morale și filozofice, invocațiile și exclamațiile, transițiile. Adăogând toate acestea la cuvintele împrumutate din Manasses, rezultă că cea mai mare parte din materialul lexical al lui Azarie e datorit traducerii bulgărești a acestui scriitor. Dau acì o listă *a)* de cuvintele luate întocmai, printre cari majoritatea o formează adjectivele compuse, *b)* de cuvintele ce pot fi formate de Azarie după altele din Manasses sau din Macarie:

a) безмѣстенъ fără cale, absurd, grozav, благолѣпенъ frumos, благообразенъ frumos, великодаровитъ darnic, великокрилен cu aripi mari,

(1) Ele sunt relevate mai toate în notele dela textul cronicei.

высокостепененъ cu trepte înalte, înalt, **глоумотворецъ** făcător de glume, măscăriciu, **глѫбокооуменъ** cuminte, **гръдообразенъ** mândru, crunt la privire, **гръдооуменъ** îngâmfat, **доброзраченъ** frumos la față, **доброкосъ** cu păr frumos, cu plete frumoase, **досточьстенъ** vrednic de cinste, prețios, **дръзосръдъ** îndrăzneț, **желѣзноодеждникъ** îmbrăcat în fier, **ѕвѣровиденъ** cu chip de fiară, **златоточенъ** cu aur în unde, **златооукрашенъ** înfrumsețat, împodobit cu aur, **златотканъ** țesut în aur, **златохранѧ** pt. păstrător de aur, **зловѣрїе** credință rea, necredință, **зловѣтренъ** viforos, **злодыхателенъ** ce suflă greu, **зломѫтенъ** neliniștit, sgomotos, **злообыченъ** rău nărăvit, cu năravuri rele, **крѣпкоратенъ** tare la luptă, înverșunat, **младообразенъ** fraged, gingaș la față, **многобогатенъ** foarte bogat, **многоболѣзненъ** mult încercat, mult chinuit, **многодрѣвенъ** bogat în lemne, **многокъзненъ** șiret, viclean, **многочловѣченъ** populat, **мѫжеоумна** f. cuminte ca un bărbat, **обгръновати** a îmbrățișà, **позорствовати** a privì, sc. în teatru, **пръвоборецъ** întâiul luptător, antesignanus, **сверѣпосръдъ** cu inimă crudă, **свѣтлодоушенъ** cu suflet luminat, **синклитъ** sfat, consiliu, **скиптродръжанїе** stăpânire, împărăție, **слабооумїе** slăbiciune de minte, **съподвиѕати сѧ** a se mișcà împreună, **съпослоушествовати** a mărturisì, **твръдопыренъ** ca turnuri tari, întărit, **твръдопръсъ** (în ms. greșit **-пръсть**) cu piept tare, **тоулоносецъ** purtător de tolbă, de pharetră, **хоудоперъ** cu aripi mici, plăpânde, golaș, **чиноначѧлникъ** comandant de tagmă, căpetenie de oaste, **щитникъ** purtător de scut, scutaș, **шлѣмоносецъ** purtător de coif, **ѩзыконачѧлїе** principat, **ꙗролъвенъ** crud ca leul, inimos ca leul. (1)

b) **велерѣчникъ** fălos, după **велерѣчевати** (adj. se găsește însă și în alte texte vechi, cf. la Miklosich, Lexicon **велерѣчникъ** μεγαλλορρήμων; **въсесънѣденъ** a tot mâncător, după **въсеꙗденъ**, cf. la M. **вьсесънѣдьнъ** παμφάγος; **ѕвѣронравенъ** cu năravuri de fiară, după **ѕвѣрообразенъ**, cf. la Macarie **ѕвѣровиденъ** cu chip de fiară; **златолюбїе** iubire de aur, după **златолюбецъ** sau **златолюбникъ** iubitor de aur; **многоврѣменствїе** vreme îndelungată, după **многоврѣмененъ**, cf. la Macarie **безврѣменствїе** vreme nepotrivită; **мѧсоꙗды** pt. mâncător de carne, după **мѧсоꙗденъ** sau **мѧсоꙗдца**; **радост[н]овиденъ** cu față veselă, după **радостновръвенъ**, **-образенъ**, **-окъ** cu privire, cu față, cu ochi veseli; **смѣреномѫдрїе** smerenie, cumpătare, după **смѣреномѫдръ**; **соуемѫдренъ** deșert, după **соуемѫдръ**, cf. însă la Macarie **соуемѫдрьныи** și la M. **соуемѫдрьнъ** κενόφρων; **троудолюбнѣ** adv. cu osteneală, cu silință, după

(1) Câtevà din traducerile acestor cuvinte bulgărești sunt aproximative, întrucât ele nu dau exact originalele grecești ale lui Manasses; acestea sunt însă consemnate toate în glossariul meu la ediția traducerii bulgărești a lui Manasses.

троудолюбивъ muncitor, cf. la M. троудолюбьнъ și la Macarie любо-троудьнѣ adv.; poate și сребростроуи subst. undă de argint, după сребростроуинъ adj., cf. нилъ сребростроуиньни la Manasses, p. 209.

Se înțelege că o parte din aceste cuvinte, d. p. великокрилентъ, гръдооумень, многобъзнень, пръвобореџъ, хоудоперъ, le-a putut împrumutà Azarie indirect din Macarie, din care a împrumutat și altele, d. p. pe любослышатель, минхолюбивъ, ретство, словоположникъ. Și unele figuri retorice, ca d. p. «a bea paharul neîndurat al morții» (лютжѫ чашѫ испити съмрьти), pot fi luate indirect din Macarie. Azarie e însă mult mai bogat și în cuvinte compuse și în figuri retorice, pe cari nu le-a putut luà decât direct din Manasses.

Rămân, cu toate acestea, o sumă de cuvinte, pe cari Azarie nu le-a găsit nici în Macarie, nici în Manasses; acestea sau le-a împrumutat din literatura slavă bisericescă pe care o cunoșteà, sau le-a compus singur, ceeace e mai puțin probabil. Unele se află in lexiconul paleoslovenico-greco-latin al lui Miklosich; altele însă, destul de numeroase, lipsesc dintr'însul. Iată lista celor mai interesante, întrucât se întâlnesc foarte rar sau nu se întâlnesc de loc în textele cunoscute și studiate până acum de lexicografii slavi:

благоискоусенъ iscusit, încercat, la M. probatus, din Berynda; благолюбивъ iubitor de bine, la M. φιλάγαθος; благостоанїе bună stare, la M.-стоıаниıє εὐστάθεια firmitas; благосъмыслити a dori bine, a fi binevoitor, la M. lipsește; благооутѣшенъ mângăitor, cf. la M. благооутѣшати laetificare; воиство luptă, răsboiu, la M. lipsește; ворениїе, ратоворенїе luptă, cf. la M. ворениїе luptă, ратоборьць luptător; вещждно adv. fără crutare, cf. la M. бештѫдьнъ ἀπότομος severus și vb. штѫдѣти a crutà; веселоокъ cu ochi veseli, la M. lipsește; главонострижениїе tunderea capului, tonsura, lipsește la M.; добросъмыслити a gândì bine, a fi prudent, cf. la M. добросъмыслънъ prudens; доброоучителенъ învățător de bine, cf. la M. -льнъ καλοδιδάσκαλος pulchra docens; златонещждно adv. fără a crutà aurul, fără crutare, lipsește la M.; злолютъ crud, turbat, cf. la M. злолютьнъ crudelis; каменичьстенъ împodobit cu pietre scumpe, lipsește la M.; красновиденъ frumos la fată, cu fata frumoasă, lipsește la M., cf. краснолнчьнъ frumos; многоласкателенъ lingușitor, amăgitor, lipsește la M.; многосвѣтлъ luminos, la M. valde lucidus; многострадаленъ cel ce sufere mult, la M. μυρίαθλος; мъздоприлогъ adaos de mită, dare de mită, lipsește la M., cf. прилогъ additio, additamentum; наоустити a spune, a convinge, la M. suadere, concitare; немѣтеженъ (= немѫтеженъ) neturburat, la M. non turbatus; неподатливъ nedarnic, la M. illi-

beralis ἀμετάδοτος; **неразсѫдно** adv. fără judecată, cf. la M. **нерасѫдьнъ** demens; **остроорѫженъ** cu arme ascuțite, lipsește la M.; **правдосѫдѧ** pt. drept judecător, cf. la M. **правдосѫдъ** adj. recte iudicans; **праводоушенъ** cu suflet drept, cinstit, lipsește la M.; **проотстѫпити** a părăsì, a trădà de mai înainte, lipsește la M., cf. la Macarie **проотбѣгати** a fugì de mai înainte; **прѣоухытрити** a întrece în șiretenie, cf. la M. **прѣхъітрити** decipere, **прѣхъітръ** valde calidus, **прѣоухъітрити** fallere; **раболѣпнѣ** adv. ca un rob, cu supunere, la M. **-лѣпьно** uti servum decet; **свѧтолѣпнѣ** adv. cu sfințenie, cum se cuvine unui sfânt, cf. la M. **-лѣпьнъ** adj. ἱεροπρεπής sanctum decens; **свѧщенничьствовати** a slujì la o slujbă bisericească, lipsește la M., cf. **свѧщенничьство** ἱερωσύνη sacerdotium; **скоропернатъ** cu aripi iuți, lipsește la M.; **словобогатодавецъ** dătător de cuvinte bogate, darnic dătător de cuvinte, lipsește la M.; **съмѫдръствовати** a fi de aceeaș părere, la M. consentire; **съскытати сѧ** a se plimbà împreună, cf. la M. **скъітати сѧ** vagari; **тръвлъненїе** furtună, valuri mari, la M. **трьвлънєниє** τρικυμία magnus fluctus; **хвалословимъ** pt. lăudat, cf. la M. **хвалословити** laudare; **хытрословнѣ** adv. meșteșugit în vorbe, cf. la M. **хъітрословесьникъ** artificiose loquens; **цвѣтокрасителенъ** frumos ca o floare, înflorit, lipsește la M.; **ѱонравенъ** câinos, lipsește la M., cf. **пьсоглавъ** cu cap de câne, κυνοκέφαλος.

Aceste cuvinte nu sunt luate de Azarie din vreun lexicon; ele sunt culese din manuscrise, poate și din cărți tipărite, în limba mediobulgară. O influență a limbii rusești ce se întrebuință în cancelaria domnească a Moldovei nu se observă la dânsul (1). Tot din manuscrise trebue să fie luate cuvintele: **аламанинъ** (dat. pl. **аламанωм**) Neamț, German, **аламанїскъ** nemțesc, **исикарь** (gen. sg. **исикарѣ**, nom. pl. **исикарїе**) tâlhar, ucigaș, gr. σικάριος asasin — Azarie traduce prin acest cuvânt pe rusescul *cazac*, — **лωторъ** luteran (pl. **лωтори**), **спаниωсъ** Spaniol (dacă nu cumva **спаниωси** e o greșeală de copist, pentru **спаниωли**). Din scriitori bizantini traduși în bulgărește sunt cuvintele: **истръ** pentru Dunărea, **пеωнїа** pentru Ungaria — aceasta e numită la Bizantini și Παννονία și Παιονία (2), — **персинъ** și **перскыи** pentru Turc, turcesc. Din Manasses în special sunt cuvintele **кнѧзь** pentru boier moldovean sau diregător turc, **епархъ** pentru portar

(1) Doar **перещѫще** = **прѣщѫще** și de câtevà ori **ѧ** = **а** să fie rusisme.

(2) Pentru acest din urmă, cf. în vieața sfântului bulgăresc Naum dela Ohrida, din sec. X sau XI, păstrată într'un manuscris din sec. XV: **оугри, пеωнскїи ѩзыкь**: Ungurii, neam peon (Йорданъ Ивановъ, Български старини изъ Македония, София 1908, p. 53 și 58).

(de Suceava) sau hatman(1), царь, царствовати pentru domn, a domnì, царица pentru doamnă; cf. ипатъ, игемонъ și altele asemenea la Macarie. Moldovei îi zice de mai multe ori молдова și молдава (dat. și loc. молдовѣ, молдавѣ) pe lângă obișnuitul молдавскаа земль, iar Țerii-Românești оугровлахїа și загорскаа землѣ «țara muntenească», termin ce se găsește și la Macarie.

Din punctul de vedere al cunoștințelor gramaticale, cronicarul Azarie prezentă o scădere vădită față de predecesorii săi din sec. XVI și față de analiștii din sec. XV. Și unii și alții au scris în limba mediobulgară a literaturii bisericești, pe care o cunoșteau numai din cărți și pe care n'o vorbiau. Cunoștințe teoretice asupra acestei limbi n'aveau însă nici unii nici alții. Operele gramaticale ale Slavilor de sud le erau necunoscute, iar cele rusești încă nu începuseră să apară. Dacă totuș analiștii sec. XV și Macarie scriu o limbă literară cevà mai corectă, cauza este că ei sunt mai apropiați de buna tradiție a școalei dela Neamț, transplântată la Bistrița și la Putna, pe când Azarie e cu o jumătate de secol în urma ei.

Vorbind mai sus despre modul de expunere al lui Azarie, am văzut cât de dependent este el de modelul pe care îl urmează. Această dependență trebue explicată nu numai din tendința lui de a se apropià de un model considerat ca ideal, ci și din lipsa de stăpânire a limbii în care scrià. Și în adevăr, fiecare pagină, fiecare pasagiu, ba aproape fiecare frază din Azarie arată că el nu cunoștea bine nici formele, nici sintaxa limbii mediobulgare. Această necunoștință mergea așà de departe, încât de multe ori el a lăsat la cuvintele împrumutate din traducerea bulgărească a lui Manases acele sufixe de cazuri, pe cari le cereau construcțiile bulgărești ale traducătorului, nu construcțiile sale schimbate. Astfel el zice într'un loc despre Ioan Armeanul «раба во вѣ златоу» (căci erà rob aurului), în loc de рабъ во вѣ златоу, fiindcă în traducerea bulgărească a lui Manases, la capitolul despre Nichifor Ghenic, găsise «раба

(1) *Eparh* numește Azarie pe boierul Dimitrie care, împreună cu logofătul Gavriil, erà tutor al lui Bogdan Lăpușneanu la începutul domniei sale (1568). Cred că acest Dimitrie e fostul *portar de Suceava*, pomenit în documente dela 1558 și 1560: к. п. дѫмитрѫ портарѣ сѫчавского (7 și 16 Apr. 1558, 5 Apr. 1560: Acad. Rom. 99/XCIV, Pec. No. 83 și 47); cf. ἔπαρχος praefectus, ὁ ἔπαρχος τῆς πόλεως praefectus urbis, în traducerea bulgărească a lui Manasses епархъ градскыи. Demnitatea de «praefectus urbis» puteà fi identificată, în mintea lui Azarie, cu cea de portar al Sucevii sau hatman. Pe la 1559 se constată și un mare logofăt Dumitru (Acad. Rom. 36/XXXVII); acestuia însă Azarie nu i-ar fi zis eparh, cum nu-i zice nici lui Gavriil. Pe la 1570, sub Bogdan Lăpușneanu, erà portar de Suceava un Vasilie (vezi două documente, unul din Martie, altul din 27 Iunie 7078, la Acad. Rom).

злато златолюбца» (ed. mea, p. 156, orig. δοῦλον χρυσοῦ χρυσομανῆ v. 4552); aci însă gen.-ac. раба erà cerut de verbul достизаетъ, erà deci obiect direct, pe când la dânsul рабъ este subiect. Tot așà a rămas облїана în fraza despre Ștefăniță «и лежѫ на земли облїана кръвми» (și zăcând la pământ stropit de sânge), unde după лежѫ (pt. pres. nom. sg.) ar fi trebuit să urmeze облїанъ; Azarie cetise însă în Manasses despre Achile «обрѣтошѫ ирѡа лежѫща кръвми облианна» (ibid., p. 44, orig. εὗρον τὸν ἥρω κείμενον αἵμασι πεφυρμένον v. 1401), unde облианна e obiectul direct al lui обрѣтошѫ.

Greșelile de felul acesta sunt cele mai elementare posibile. După ele, n'avem de ce ne mirà dacă vom găsì la fiecare pas în textul lui Azarie terminațiuni greșite, forme greșite de cazuri și de număr, construcții greșite de prepoziții sau de verbe, lipsă de concordanță între substantive și adjective întrebuințate ca atribute, și alte construcții sintactice false, ca d. p. nominativul, în loc de genetiv, după comparative, sau acuzativul, în loc de genetiv, după verbele ce conțin o negațiune. Sunt și concordanțe provocate de limba română, d. p. град біема (cetatea bătută) în loc de град біем, căci град în slavonește este de genul masculin.

Voiu cità în următoarele câtevà din aceste greșeli; a le înșirà pe toate, ar însemnà să reproduc o mare parte din cronică; ele sunt de altmintrelea foarte ușor de recunoscut:

варварскыи, разбойничьскыи în loc de варварскы, разбойничьскы adv.; loc. pl. веірех și оугрох în locul genetivelor веіреи și оугоръ; съ иноплеменным instr. sg. în loc de съ иноплеменными instr. pl.; къ пръвосъвѣтникы, къ самодръжцем сꙋлїименѡм, къ ниціих, къ окрьстных ѩзыконачѧлїе, къ царствоуѭщим градѣ în loc de къ пръвосъвѣтникомъ, къ самодръжцꙋ сꙋлїименꙋ, къ ниціимъ, къ окрьстнымъ ѩзыконачѧлїемъ sau ѩзыконачѧлїамъ, къ царствоуѭщемꙋ градꙋ; без съмѫщенїе în loc de без съмѫщенїа, ради власти прїѧтїю în loc de ради власти прїѧтїа; хощете власти молдавскыѧ în loc de—власти молдавстѣи, оустрьмиша сѧ на молдовѣ în loc de—на молдовѫ sau молдова (întrucât а e deseori întrebuințat în loc de ѫ, ca și în alte texte mediobulgare, cf. nom. sg. веснѫ = весна, тишинѫ = тишина, sau instr. sg. кръвїа = кръвїѫ și altele), иночьствоуѭщим истѧѕааше în loc de иночьствоуѭщих—(gen.-ac. pl.); о стефанѣ прѣдреченнаго воеводѫ în loc de о стефанѣ прѣдреченомь воеводѣ, въ хрьловѣ царскыѧ полатѣ în loc de — въ царстѣи полатѣ, до царюѭщим града în loc de до царюѭщаго града, въ леовѣ града, въ родосѣ града în loc de — градѣ; свирѣпосрьдых татары în loc de — татаръ, семꙋ любѧщаго în loc de — любѧщемꙋ;

възлюби бѫджщаа паче настожщаа în loc de — **бѫджщаа паче настожщихъ**; **молебници же и монастырїе не любла** în loc de **молебникъ** și **монастырен**. Cf. încă **четыри мѣсѧць** în loc de **четыри мѣсѧцѧ**, **многобогатныѧ скровище** în loc de **многобогатное**—sau **многобогатнаа скровища**, **въсѣкь вкоусивыи. . . . нѣст. . . невъкоусно** în loc de — **невъкоусень**, **ꙗсох търгь достигь** în loc de **ꙗскыи тръгь** — (pe **ꙗсох** poate să-l fi luat Azarie din diplome domnești date în Iași, în cari se află loc. **къ ꙗсох**), **съмрьть ходатаи быти** sau **съмрьть вкоусивь чашѫ** în loc de **съмрьти** —, și așà mai departe.

O parte din aceste greșeli ar puteà fi explicate ca particularități ale limbii bulgare moderne, pătrunse în redacția mediobulgară a lui Azarie, d. p. formele de casus generalis la temele în *a*, loc. =gen. plur., unele construcții greșite ale prepozițiilor, ș. a. Azarie însă nu cunoșteà limba bulgară modernă; dacă ar fi cunoscut-o, s'ar fi furișat în redacția lui măcar un caz două de articol postpus, care pe la sfârșitul sec. XVI se încetățenise și se generalizase în toate dialectele bulgare de azi; s'ar fi furișat probabil și vreun genetiv sau dativ cu **на**, care în documentele muntenești începe să se arate din sec. XV, sau vreun infinitiv fără sufixul **ти**, deopotrivă de vechiu. Nimic însă din toate acestea și nimic din celelalte fenomene morfologice, cari pregătesc transiția dela limba mediobulgară la cea neobulgară. Azarie scrià într'o limbă moartă, ale cărei forme și construcții sintactice le cunoșteà prea puțin. De aceea opera lui n'are nici o importanță din punct de vedere linguistic. Ea ne arată cel mult că epoca predominării limbii slave în Moldova se apropià de sfârșit.

V.

RAPORTUL DINTRE LETOPISEȚUL LUI AZARIE ȘI CRONICA LUI URECHE.

Analiza cronicei lui Ureche și a lui Simion Dascălul ne-a arătat de mult că izvoarele acestei cronice și în deosebi letopisețul moldovenesc, cel mai important dintr'însele, conțineau toate știrile analelor putnene și o parte din știrile cronicei lui Macarie, așà cum o cunoșteam din redacțiunea dela Slatina. Izvodul lui Azarie ne-a dat, în ce privește analele putnene, o nouă confirmare a acestui fapt, întrucât redacțiunea lor este acì și mai apropiată de letopisețul moldovenesc decât cea dela Slatina. Rămâne să ne întrebăm acum, dacă în letopisețul moldovenesc se găsesc urme de a doua redacție

a cronicei lui Macarie și de cronica lui Azarie. Răspunsul vom vedeà îndată că trebue să fie afirmativ.

Relativ la domnia a doua a lui Petru Rareș, adică la anii 1541—1546, letopisețul moldovenesc pare să nu fi conținut nimic din cronica lui Macarie. Pe când acesta citează pentru anul 1541 o singură expediție a lui Rareș în Ardeal, cea din Iulie care se termină cu prinderea lui Mailat, letopisețul moldovenesc cunoșteà două expediții: una la 1541, când Rareș prinde pe Mailat, alta la 1542, când el pradă numai «țara ungurească». Macarie spune apoi că Rareș a intrat în Ardeal pe valea Oituzului și s'a întors pe la Câmpulung, pe când letopisețul moldovenesc spuneà că el a intrat în prima expediție pe la Oituz și că pe la Bistrița și Câmpulung s'a întors din a doua expediție; pe unde s'a întors din întâia expediție, sau nu se spuneà într'însul, sau s'a omis de Ureche. (1)

Afară de aceasta, în Macarie lipsesc știrile despre restaurările de biserici și mânăstiri și despre plecarea lui Iliaș la Constantinopol, 15 Maiu 1542; cronica lui Ureche nu le poate aveà decât din letopisețul moldovenesc. Poate că și ziua morții lui Rareș, Vineri, 4 Septemvrie (2), să fie luată din acelaș izvor.

E deci probabil că pentru a doua domnie a lui Petru Rareș letopisețul moldovenesc reproduceà o altă cronică oficială, nu pe a lui Macarie; aceea pare să se fi deosebit de aceasta și prin cronologie: Macarie socotește anul dela Ianuarie, letopisețul moldovenesc dela Septemvrie. Cuvintele lui Ureche «au plătit datoria sa ce au fost dator lumei» (sc. Petru Rareș) ar indicà o cronică din aceeaș școală literară ca a lui Macarie; cf. la Man. (ed. mea, p. 94, 96, 134): **брению ѿдати заемованнѣи... тѣлеснѣи сѫдель,—ѿдасть длъжное**, cu glossa **си рѣчь оумрѣтъ,—ѿдати пръсть тѣлеснѫѫ земи заимовавшои**, în orig. *τῷ πηλῷ διδόναι τὴν δανεισθεῖσαν... τοῦ σκήνους κεραμεῖαν, ἔφθη δοῦναι τὸ χρέος, δοῦναι τὸν χοῦν τοῦ σώματος τῇ γῇ τῇ δανεισάσῃ* (v. 2363—64, 2432, 3797).

In ce privește domniile lui Iliaș și Ștefan Rareș, cronica lui Ureche conține unele știri ce lipsesc în Macarie și Azarie și nu le are pe altele ce se găsesc la aceștia, d. p. alungarea lui Macarie din episcopat de către Iliaș și reintegrarea lui de către Ștefan; ea are

(1) *Cron. Rom.*, I, p. 204—205.

(2) Sept. 4 e greșeală, în loc de Sept. 3, care cade la 1546 tocmai într'o Vineri. Macarie are 3 Sept. (1546 = 7054; 7055 la Ureche se explică prin calcularea anului dela Septemvrie). Inscripția de pe mormântul lui Rareș la Pobrata n'are dată; cf. N. Iorga, *Inscripții din bisericile României*, I, p. 56—57. Cf. n. 1 dela p. 76.

apoi o altă judecată asupra lui Ștefan, a cărui omorîre o justifică, pe când Azarie o desaprobă. Cu toate acestea, izvorul ei a trebuit să cunoască letopisețul lui Azarie, căci următoarele trei pasage despre desfrâul lui Iliaș, despre iarna dela 1548 și despre convertirea Armenilor sunt luate evident din acesta:

«Având lângă sine sfetnici tineri turci, cu cari ziua petreceà și se desmerdà, iară noaptea cu Turcoaie curvind» (*Cron. Rom.*, I, p. 206).	«агарѣиска бо чѧда въ днесъвѣтникы прїемлѧ, въ нощи же скврънным агарѣнкинѣмь оуши и сръдце въдаѧ».
«Și într'acel an a domniei lui (7055) făcutu-s'au ierne grele și geruri mari, cât și viile și pomii au secat de geruri» (ibid.).	«в лѣто ҂знѕ (7056) быст зима лютаа, ıако и дрѣвеса исъхѡшѧ сѧ».
«Pre Armeni, pre unii de bună voe,... pre alții cu sila i-au botezat» (ibid., p. 207).	«и сами (sc. армѣни) къ богоу разꙋмїю и свѣтоу истиннаго кръщенїа въсѣх прѣ[ве]де, ѡви и хотѧще, ѡви же и нехотѧще».

Asupra cronicei lui Azarie nu poate încăpeà nici o îndoeală, că ea a fost utilizată întreagă de autorul letopisețului moldovenesc. Intâiu de toate, o sumă de pasage dintr'însa se regăsesc aproape întregi în cronica lui Ureche. Astfel cele patru pasage din capitolul XXII despre foametea dela 1552, despre expediția lui Lăpușneanu dela 1556 în Ardeal, despre iarna grea din acel an și despre moartea episcopului Macarie la 1558, și pasagiul din cap. XXV despre expediția lui Soliman în Ungaria la 1566 (*Cron. Rom.*, I, p. 210 și 222), deși nu sunt traduse ad litteram, se văd însă a fi luate din Azarie. Cap. XXII al cronicei lui Ureche «despre domnia lui Alexandru Vodă Lăpușneanul» pare a fi chiar întreg o traducere liberă a părții corespunzătoare din Azarie, amplificată numai cu o notiță asupra sfințirii mânăstirii Slatina și cu o frază stereotipă de anale (1).

(1) Cf. în manuscrisele ce conțin redacțiunea lui Simion Dascălul următoarele cuvinte dela domnia lui Alexandru Lăpușneanu: «Această poveste ce scrie mai sus, care spune de Iliaș Vodă și de Ștefăniță Vodă și de Joldea Vodă și de Alexandru Vodă, cronicariul leșăsc tinde povestea mai deschis, [iar nu aduce] aminte de toate semnele pre rând câte s'au făcut, iar letopisățul cel moldovenesc, măcar că scrie pre scurt, însă arată toate semnele pre rând, care toate le-a[m] tocmit prin poveste, care la locurile sale». (C. Giurescu, l. c., p. 24). Sub «cronicariul leșăsc» e de înțeles aci «letopisețul latinesc», cum cu drept cuvânt presupune d-l Giurescu, l. c., p. 67.

«Intr'acestaș an (1552) au fost *omor mare* și iarnă grea».

«Въ та оубо врѣмена и лѣта (1552) постиже моръ велеи земли молдавы.

«In al patrulea an a domniei lui Alexandru Vodă (1556) trimis-au sultan Suleiman *hochim* la Alexandru Vodă și la Petru Vodă, domnul muntenesc, să meargă cu oaste la țara Ungurească, *pre pohta Ungurilor*, să le puie craiu pre Ștefan, feciorul lui Ianoș craiu, *la scaunul cel de moșie a tătâne-său*. Și îndată, după poronca împărăției, au mers și l-au dus de l-au așezat la crăie, și de atunce s'au plecat Ungurii a dare bir Turcului. Iară domnii se întoarseră cu toată oastea lor, cineși la țara lor, aducând mult jac și dobândă dela Unguri».

«В лѣтѡ ҂зѯд (=1556) посла великыи царь перскыи сѹлеимень къ алеѯандрѹ воевода, по оумолении оугром, и къ пътрашко, загорстѣи воевода, повелѣніе, и пріидѡшѧ съ воисками, вънѧтръ прѣдѣль оугрох бышѧ и съ съвѣтом старѣишинам их краль стефана на прѣстоль ѡтца своего іѡанъшѧ поставишѧ».

«Pre acea vreme fost-au *iarnă* mare și *geroasă*, de au *înghețat* dobitoace și hiere pen păduri.»

«Тогда быст зима на земли сверѣна и зловѣтрьныи мразь и лють.

«Iară într'acestaș an 7066, Septemvrie [*Simion Dascălul are* Ghenarie 1], prestăvitu-s'au Macarie, episcopul de Roman, ziditorul și începătorul mănăstirii Râșcăi, carele au fost la scaunul Romanului 27 de ani, și cu cinste l-au îngropat în mănăstirea sa; și în locul lui s'au sfințit pre Anastasie, om destoinic a primire slujba păstoriei sale, carele 14 ani mai apoi au fost și mitropolit» (Cronica lui Ureche, p. 210).

«В лѣто ҂зѯѕ (=1558) ген. а... епископъ макаріе... прѣподобнѣ и богооугоднѣ конець житію пріѧть, егоже [тѣло]... скѫтано быст своими оученикы въ създанное ѡт него монастырь рѫчкы... Оукраси же прѣстоль романскыи.... кз лѣть..... И быст прѣемникь прѣстола его архіерейства анастасіе.... иже добрѣ и богооугоднѣ окръмлѧ стада христова ді лѣть, по том же въздведень быст на.... митрополитскыи..... прѣстоль».

«In anul 7075 (=1566), Septemvrie 26, sultan Suleiman s'au rădicat cu oști și au mers asupra Nemților, unde

«Въ лѣто ҂зод (7074=1566) въста великыи царь перскыи соулеимень и въздвигь съ собоѫ множьства тьмь

multă pradă și răsipă au făcut. Mai apoi fiind cuprins de boală acolo au murit, după ce au împărățit 44 de ani, și au lăsat împărăția fiiu-său lui sultan Selim». (ibid., p. 222).	люди и оустрѫми сѧ къ прѣѧтїю земли алеманїнстѣи, и тамо конець житїа прїѧть, мѣсѧца юлїа, иже и царствова мв лѣт, и оставлѫ царство свое сыноу своемоу селимоу».

Pasagele din cronica lui Ureche (1) nu reproduc întocmai cronica lui Azarie; la domnia lui Lăpușneanu ele sunt așezate însă în acelaș șir, și deși forma lor românească a trecut prin două prelucrări, a letopisețului moldovenesc și a lui Ureche, o sumă de cuvinte și de expresiuni ale originalului slavonesc au rămas neatinse. Cf. «pre pohta Ungurilor» cu по оумолении оугром, «la scaunul cel de moșie a tătâne-său» cu на прѣстоль штца своего, «iarnă geroasă de-au înghețat» cu зима сверѣпа и мразь. Până și greșeala de traducere «omor mare», în loc de «foamete mare», se explică prin морь велеи din original. Tot din acesta trebue explicat numele de Ștefan pentru Ioan Sigismund, nume sub care erà cunoscut de Turci fiul lui Ioan Zápolya. Nepotrivirile din pasagiul dela 1566 au rezultat din combinațiuni cu alte izvoare. De fapt datele nu sunt exacte nici la Azarie, nici la Ureche, căci expediția lui Soliman dela 1566, care s'a terminat cu luarea Szigetului și cu moartea sultanului, nu s'a început în Septemvrie, ci în Maiu, iar sultanul n'a murit în Iulie, ci în noaptea dela 5 spre 6 Septemvrie (2). Din pasagiul despre moartea lui Macarie și numirea lui Anastasie la Roman, autorul letopisețului moldovenesc a împrumutat numai faptele, lăsând afară toată partea de retorică, cum a făcut și cu celelalte împrumuturi din cronicele slavonești.

Comparând mai departe cronica lui Ureche cu a lui Azarie, vedem că urmele acesteia se cunosc la descrierea luptei lui Alexandru Lăpușneanu cu Despot și a fugii lui la Constantinopol, la descrierea luptei lui Tomșa cu Vișniovețchi și cu Despot, la descrierea morții lui Lăpușneanu, la istorisirea domniei lui Bogdan, fiul acestuia, și a lui Ioan Armeanul. In general, nu e nici un fapt istoric în cronica lui Azarie care să nu fi trecut, prin letopisețul moldovenesc, și în cronica lui Ureche. Astfel bătălia dela Verbia și trădarea unor boieri față de Lăpușneanu, — aluzia lui Ureche «zic unii că și acolo să hie fost răsboiul cu vicleșug» (*Cron. Rom.*, I, p. 211) se

(1) Zic prescurtat Ureche, pentru a nu repetà mereu Ureche și Simion Dascălul.

(2) Cf. Fessler-Klein, *Geschichte von Ungarn*, III, p. 595 și 598.

referă la cronica lui Azarie (1), — fuga lui Lăpuşneanu prin Iaşi la Chilia şi Constantinopol şi exiliul la Iconium, bătălia dela Vercicani a lui Tomşa cu Vişnioveţchi şi trimeterea acestuia la Constantinopol, trădarea lui Despot de către mercenarii săi din Suceava, amănuntele din vieaţa lui Bogdan Lăpuşneanu şi a mamei sale Roxanda, cruzimile lui Ioan Armeanul, toate acestea sunt povestite întâiaş dată de Azarie.

Letopiseţul moldovenesc se apropiă de bună seamă de Azarie mai mult decât cronica lui Ureche, deoarece în aceasta s'au întrebuinţat pentru domnia lui Despot şi izvoare polone. Asemănarea aceasta o atestă însuş Simion Dascălul când spune că «pentru acest Despot Vodă letopiseţul moldovinesc foarte prea scurt scrie» (*Cron. Rom.*, I, p. 213; cf. şi p. 215). Scriă aşă, fiindcă tot aşă scriă şi Azarie. Concluzia este evidentă (2).

Voiu pune în următoarele faţă în faţă o sumă de pasage din cronica lui Ureche—dela domnia lui Lăpuşneanu până la a lui Ioan Armeanul—cu pasagele corespunzătoare din Azarie; se va vedeà că multe expresiuni şi propoziţii sunt reproduse întocmai.

«Alexandru Vodă, după ce perdù răsboiul (sc. la Verbia), fugi spre Iaşi şi de acolo îşi luă doamna şi fugì la Huşi. Acolo se grijià ca să strângă ţara,... ce nemică n'au folosit. Că Despot... s'au întors spre Suceavă şi au apucat scaunul şi cetatea Sucevei cu toată averea lui Alexandru Vodă; de unde pre slujitori i-au umplut cu bani şi pre boieri cu cuvinte bune şi dulci i-au îmblânzit..., i s'au în-

«(Алеѯандрь) извѣгь на бръзех кѡнех и текѡм̄ іасох трьгь достигь и второе проуготова сѧ на брань. Деспот же нрѣем град соучавы, въ немже ѡврѣть богатства мнѡга воинѡм же раздѣли, и вышнѣа чѧст земли покори сѧ емѹ. Приложив же и тѣх себѣ лъжними и мнѡголаскателными словесы, пакы къ боиство на алеѯандра въста. Он же видѣ крѣпл'ѣщих сѧ врагы, оставлъ мѧтежь

(1) Cf. în textul acesteia «вѣхж же нѣцін накѣтоужіце воеводѣ ... и пръкѣе погледашѧ на бѣгство, ... и разоумѣ лъсть».

(2) Reproduc, după scrierea d-lui C. Giurescu (p. 47), întreg pasagiul lui Simion Dascălul, foarte important pentru chestiunea atinsă aici. «Pentru domnia acestui Despot Vodă letopisăţul cel moldovenesc foarte pre scurt scrie, că numai ce arată cum au venit Despot de în ţara leşască cu oaste streină şi s'au lovit cu Alixandru Vodă la Verbie şi-au biruit pre Alixandru Vodă şi l-au gonit până la Huşi, şi de acii s'au întors la Iaşi, unde i-au citit vlădicii molitvă de domnie şi i-au pus numele Ion Vodă; şi arată câţi ai au domnit, iar de lucruri[le] şi răsboaele ce s'au făcut în zilele lui nimica nu insemnează, nici arată *de ce* rudă este». Cele spuse aci despre letopiseţul moldovenesc se potrivesc aproape în totul cu cronica lui Azarie.

chinat ţara de sus toată... Ce Alexandru Vodă, văzând şi auzind că este golit de tot agiutoriul, s'au pogorît la Chilia şi de acolo s'au dus la împărăţie» (Cron. lui Ureche, p. 212).

«Iară după moartea doamnei Rucsandei rămas-au domnia în grija lui Bogdan Vodă şi cumu-şi erà blând şi cucernic, aşà tuturor arătà direptate, cât se cunoşteà că nemică nu s'au arătat în el den obiceiul tătâne-său. Nice de carte erà prost, la călărie sprinten, cu suliţa la halcà nu prea lesne aveà potrivnic, a săgetare den arc tare nu puteà fi mai bine. Numai... că nu cercà bătrânii la sfat, ce dela cei tineri den casă luà sfat şi învăţătură. Iubeà să auză glume şi măscării şi jocuri copilăreşti. Mai apoi lipì de sine Leşi,... risipind averea cea domnească... Dece împăratul au trimes la Rodos de au adus pre Ion Vodă, care erà la minte ascuţit şi la cuvânt gata» (ibid., p. 222—223).

«Şi aşà jurară pre Tomşa, că erà om cu inimă mare» (ibid., p. 213).

«Tomşa, după izbânda cu noroc ce au înşelat pre Vişnoveţchi, s'au întors spre Suceavă,... au încungiurat cetatea unde erà închis Despot Vodă şi au abătut puştele de o băteau. Intr'aceea multă gâlceavă şi hreamăt se auzià denlontru, că Despot pre-

ѡтбѣгь съ малыми до келїа града,... къ царствоуѫщим градѣ сиѣшно оутвръди лице».

«По сих же оста самодръжьство богданоу,... и бѣ юношѧ.... правоучень из начѧла бѣ, въ книгах въспитань,... милостивь и кротокь, въ всем подражатель бѣ нравом по отець наказани,... копїем потрѣсати наоучень и лѫкь тѧгнути въ тѧтивах стрѣлам вьноушенам. Послѣжде же прилѣпишѧ сѧ емоу лѫкавыи нѣцїи чловѣци чародѣи,... и ѡтриня ѡт себе въси пръвосъвѣтникы и приближи къ себѣ юныѧ и боуѧ и глоумотворцѧ и къдаст оуши съвѣтом их... и съ ними... играѧ... и въсѣ издаваѧ имѣнїѡм мнѡжства сънгръцем и смѣхотворцем... По малѣ же присвои себѣ чловѣкы иновѣрникы и иноѧзычникы, лѣхы съвѣтникы,... и въсѧ скровища царска... истъщеваше сѧ.... Бѣ бо нѣкто заточень въ родосѣ града їѡаннь именем.... чловѣкъ.... глѫбокооумен, велерѣчивь».

«Бѣ оубо чловѣкъ нѣкто ѡт болѣрь, томшѧ именем,.... твръдопръсъ, дръзосръд».

«Да ꙗкоже сице побѣждени бышѧ сънostати,... пакы оустръмишѧ сѧ къ иже въ градѣ затвореньм и ѡбыдошѧ града,... и поставишѧ тѧжкыа и ѡгненосныѫ ѡрѫжїа, си рѣч поушкы, и начѧшѧ бити град... И быст шоум и кликове ѡт вънѣкѫдоу

puind de viclenie pre căpitanul pedestrimii, Dervici Petru, că s'au agiuns cu Tomșa și ca să-i dea cetatea, au scos sabia și l-au omorît. Atunce slujitorii... mare zarvă feceră... și așà rupseră sfat ca să trimiță să le giure Tomșa să hie ei slobozi și ei să-i deschiză cetatea... Și așà au deschis cetatea» (ibid., p. 217).

и ѡт вънѫтрьѫдоу... Бѣ оубо нѣкто оугрин, девешь петрь именем, и о съмирени тѣмь бесѣдова къ вънѣшним. Єгоже къ себѣ деспот призва: «ѡ петре, рече, коварством своимь прѣдателѣ тѧ градоу разꙋмѣх».. И абїе истръгь мечь и заклань быст тоу. Ѡт сего смѫтишѧ сѧ и дрꙋѕїи... и быст размирїе и невѣрїе међоу ими... и ѡт толѣ мирь себѣ искаахѫ... Тогда изведошѧ и деспота вънѣ из града».

«In anul 7076 (=1568) Alexandru Vodă au căzut în boală grea și s'au priceput că va muri; dece... chemă episcopii, boierii și toată curtea, de i-au învățat și le-au arătat moștenitor pre fiiu-său Bogdan Vodă» (ibid., p. 222).

«Въ четвръгое же лѣто втораго царства алеѯандрова (=1568) въпаде въ ѕѣлныи и конечныи недѫгь и проразоумѣ съмрьть; призва свѧщенноначѧлникы и їереж и късѣх иже въ саноу сѫщих и поучеими... растворивь и скиптра прѣдаст самодръжества сыноу своемоу богданоу».

«Ion Vodă.... se așeză la domnie... pre toți i-au covârșit cu vrăjmășia lui și cu morți groaznice ce făceà, că vra să ia agonisita tuturor, nu cu alt meșterșug, ce cu vărsare de sânge. Și den zi în zi izvodeà feluri de munci nouă; băgat-au în foc de viu pre vlădica Gheorghie... auzind că are avuție.... Temnițele pline de călugări,.... socotind că mai vrednic și mai destoinic decât dânsul nime n'au mai fost. De lege își râdeà, că în postul cel mare s'au însurat, și alte călcături de lege multe ca aceste făceà» (ibid., p. 224—225).

«Он же, ꙗко прїем прѣстоль господства, печаше сѧ о събрани злата... Бѣше во нравом оубїица и кръвы въмѣнѣаше ꙗко мѫста сладчаишее;... въсегда бо копаше злообрѣтныѧ лъсти.... Прѣдаст же и геѡргїа епископа ѡгню въсесънѣдномоу... и того богатство многа сѫще почрьпь... И испльнѣахѫ сѧ темницѧ свѧзними инѡкы.... и имѣше себе мѫдрѣиша паче иных царїе прѣжде сего бывших.... Сь оубо неправь бѣ въ вѣрѣ,... въ великыи же пост женѫ себѣ пригрѫже и не тъчїѫ онь, нѫ и дроугых женити сѧ поучаѧ беззаконовати».

Asemănările între letopisețul moldovenesc și cronica lui Azarie merg până la 1573, adecă până la lupta lui Ioan Armeanul contra lui Petru Șchiopul, trimes de Turci cu ajutorul lui Alexandru domnul Țerii-Românești, și contra Turcilor; cf. «dacă au bătut Ion Vodă pre Petru Vodă,. . . au slobozit oastea în pradă, de au jecuit țeara muntenească mai mult de jumătate,.... apucatu-s'au de Brăila, de au ars târgul cu totul». . . . (Cron. lui Ureche, p. 226) și «văzând atâta supărare ce aveà de Turci, împlându-se de mânie, cu foc au ars Tighinea și Cetatea-Albă și multă pradă au făcut și mult plean și robi au scos» (ibid., p. 227) cu «оувѣдѣв же Їωаннь воевода, ꙗростїѫ раждег сѧ,..... изыде же на брань ѡгнем дыхаѫ и пожегь тыгинѫ и браила,... и мало не поль землѫ загорстѣи, хвалѫ себе о побѣдѣ и о плѣнѣ и о събрани богатствѣ».

Se înțelege că letopisețul moldovenesc mergeâ mai departe de anul 1573, căci deși Ureche în predoslovia cronicei sale spune că «letopisețul cel moldovenesc scrie până la domnia lui Petru Voivod Șchiopul și de acì s'au stins» (1), totuș din cronica lui și a lui Simion Dascălul se vede că acel letopiseț cuprindeà și domnia a doua a lui Petru Șchiopul; aceasta fusese tradusă sau prelucrată după o continuare în slavonește a lui Azarie, pe care au cunoscut-o încă în original glossatorii dela sfârșitul sec. XVII sau începutul sec. XVIII (2).

Letopisețul moldovenesc mergeà chiar, precum spune Simion Dascălul în predoslovia sa, până la Vasile Lupu.

* * *

Un izvor istoric așà de important ca letopisețul lui Azarie nu puteam să-l public fără traducere. Deși o parte dintr'însul am tradus-o la 1891, adecă cronica lui Macarie dela 1504—1541, am cuprins-o totuș și pe aceasta în traducerea nouă, în care am căutat să mă apropiu mai mult de original și să îndrept unele greșeli sau asperități ale celei vechi, pe cari cu oarecare regret trebue să constat că n'a încercat nimenea să le îndrepte în curs de 18 ani. Cu ocazia aceasta am introdus și cronologia dela Ianuarie, în locul

(1) Cf. C. Giurescu, l. c., p. 14—15. Ediția lui M. Kogălniceanu aveà greșit *Petru Rareș* în loc de Petru Șchiopul (*Cron. Rom.*, I, p. 129). Nici un manuscris nu are cuvântul *Rareș*.

(2) Cf. glossa «iar letopisețul sârbesc scrie că la veleat 7090 (=1582) tocma au fost când au venit Pătru Vodă în scaun cu a doua domnie», atribuită de Kogălniceanu lui Simion Dascălul (*Cron. Rom.*, I, p. 235), de Giurescu unui glossator dintre 1712 și 1725 (l. c., p. 29).

celei dela Septemvrie, despre care acum 18 ani se credeà că a fost singura întrebuințată la noi în vechime.

Ar fi fost poate de folos să însoțesc textele cele nouă de note istorice, cum am făcut în edițiile dela 1891 și 1895; izvoarele nouă publicate de atunci încoace și prelucrările la cari au fost supuse, într'o sumă de monografii și în unele scrieri de sinteză ale d-lor N. Iorga și D. Onciul, ne pun astăzi în stare de a interpretà cu mult mai sigur și mai complet știrile analelor și cronicelor vechi. Sper însă că nu vor trece mulți ani și voiu aveà ocazie să adaog la izvoarele istoriografice găsite până acum altele nouă, pe cari împreună cu cele vechi le voiu publicà într'un corpus complet al istoriografiei moldovenești în limba slavă. Intr'o lucrare de felul acesteia vor intrà toate amănuntele pe cari nu le-am atins în memoriul de față, mulțumindu-mă să pun într'însul numai ceeace erà strict necesar pentru caracterizarea textelor de curând descoperite. O lucrare de felul acesteia nici nu poate să fie făcută cu deplin succes, până ce nu vom aveà o ediție critică a celei mai vechi cronice românești ce ni s'a păstrat, a aceleia pe care ne-am deprins a o numì cronica lui Ureche, pe care d-l C. Giurescu o numește a lui Simion Dascălul și pe care eu am numit-o în memoriul de față «cronica lui Ureche și Simion Dascălul», întru cât nu încape îndoeală că în cronica acestui din urmă e cuprinsă și a celui dintâiu, pe care tradiția de aproape 250 de ani îl privește ca întâiul cronicar al Moldovei, care a scris în limba românească. Când vom aveà textul primitiv și autentic al acestei cronice, când vom ști exact când și de cine s'au introdus toate interpolările, când vom puteà distinge într'însa tot ce nu aparține izvoarelor interne dinainte de dânsa, atunci studiul cronicelor slavonești, în ce privește fondul lor istoric, va fi mult mai ușor de făcut. Cât pentru forma lor, aceasta, judecată din punct de vedere literar, are prea puțină valoare și prea puțin interes.

VI.

O TRADUCERE ROMÂNEASCĂ DIN SEC. XVIII A ANALELOR PUTNENE.

Voiu încheià acest studiu asupra letopisețului lui Azarie comunicând o veche traducere a unei părți dintr'însul, și anume a analelor putnene. Traducerea a fost descoperită de d-l Alexandru Lăpădatu într'un manuscris al mânăstirii Bisericani, care se păstrează

astăzi la Academia Română (1) și asupra căruia d-sa a dat o scurtă notiță în broșura «Manuscrisele dela Bisericani și Râșca» (București 1906, p. 25—26 și prefața). D-sa a binevoit să-mi încredințeze spre publicare copia sa, pe care, înainte de a o studià, am colaționat-o cu originalul.

Manuscrisul dela Bisericani este un sbornic de învățături și povestiri religioase, cuprinse sub titlul general *Invățătura dulce sau livada înflorită* și traduse din slavonește de cunoscutul scriitor bisericesc din sec. XVIII Vartolomeiu Măzăreanu, pe când erà arhimandrit al mânăstirii Solca, c. 1770 (2). Manuscrisul e păstrat numai într'o copie făcută la 1800 de monahul Teofilact din Bisericani, 209 file. Inainte de 1800 el se terminà la f. 172, precum se vede din «scara cărții», care se încheie cu analele, și dintr'o notiță a lui Teofilact dela 16 Aprilie 1800, care se găsește imediat după textul acestora (f. 165—172). Textele bisericești dela f. 172—209 au fost adăogate în urmă. Constatăm prin urmare și aci ceeace am constatat din sbornicele dela Chiev și Petersburg: textele istorice sunt introduse în sbornice ca anexe la textele de cuprins religios și moral.

Las altora sarcina de a se ocupà cu traducerea acestor din urmă texte, ceeace ar fi potrivit să se facă într'o monografie asupra întregii activități literare a lui Vartolomeiu Măzăreanu. Notez din parte-mi numai atât, că originalele slave ale «învățăturii dulci» se pot găsì ușor în colecțiile de manuscrise ale mânăstiririlor în cari traducătorul ei și-a petrecut cea mai mare parte a vieții sale. Un manuscris de felul acesta se află la mânăstirea Putna. El e menționat în monografia părintelui D. Dan asupra acestei mânăstiri (3); o descriere amănunțită a trimes tot părintele Dan d-lui Alex. Lăpădatu. Din această descriere se vede că manuscrisul trebue să fie de prin sec. XVI sau XVII, căci se găsesc într'însul notițe dela 1671 și 1673. El are aproape acelaș titlu cu traducerea românească, cf. «**сладкѫꙗ** (sic) **поꙋ҄ченїе, ѿ главызны и книгы ı҆соꙋ хрїстоу и свѧтыхъ апостоль и пророкѡм, ı҆ерархѡм и прѣподобным ѡтцем, повѣсть честнаго и великаго поста, полезна доушевна**» (f. 1) cu «tălmăcitu-s'au de pre sârbie pre moldovenie această sfântă carte ce se chiamă învățătura dulce, după cum și este, care această carte este adunată din glavizne și

(1) El a fost dăruit Academiei la 1904 de Ministerul Instrucțiunii publice.

(2) Cf. asupra vieții și activității literare a lui Măzăreanu broșura citată a d-lui Lăpădatu și bibliografia indicată acolo, p. 16 și urm.

(3) *Mânăstirea și comuna Putna*, București 1905, p. 77.

din cărțile sfinților apostoli și a prorocilor și a ierarșilor și ale preacuvioșilor părinți, fiindcă este foarte folositoare de suflete» (Lăpădatu, l. c., p. 26). Multe părți sunt comune amândorora; cf. d. p. **ѡ кротѡсти** f. 59 și «pentru blândețe» f. 37 v.; **слѡвѡ ѡ двою братоу ненавидѧщии дроугь дроуга севе** f. 79 și «cuvânt pentru doi frați care urià unul pre altul» f. 51 v.; **слѡвѡ ѡ милостинѧ** f. 123 și «cuvânt pentru milostenie» f. 63 v.; **слѡвѡ како подобает стоати въ цръкѡв** f. 167 și «cuvânt cum se cade a sta în biserică» f. 87 v.; **оуказь ѡ братотворенїе, како сътвори господь кр(е)стное братство** f. 167 și «cuvânt pentru facerea fraților, cum au făcut Dumnezeu frați de cruce» f. 93; **притча ѩко не зрѣти** (în copia părintelui Dan **зрире**) **ѡчима на сань ни на лице чловѣкоу, нъ вънѣтрьнима ѡчима иж** (sic) **вънѣтрънѣа доуховна зрѣти, варлаам** f. 249 (**варлаам** e scris în margine) și «pildă pentru ca să nu căutăm cu ochii la boierìi, nici pe fața omului, ce cu ochii cei dinlăuntru să căutăm la cele dinlăuntru sufletești, Varlam» f. 97; **чюдо г҃ свѧтомꙋ великомѫченикоу мины** f. 308 și «cuvânt al sfântului părintelui nostru Timotei arhiepiscopul Alexandrii pentru a treia minune a sfântului și întru tot lăudatului mucenic Mina» f. 127 v.; **ѡ милостини слѡвѡ** f. 317 și «cuvânt pentru milostenie» f. 135 v.; **слѡвѡ ѡ презвитера [иже] въ блѫд въпадаеть** f. 321 și «cuvânt pentru un preot ce au căzut în curvie și învățătură cătră alți preoți» f. 140; **свѧтаго ефрема сирина похвалное ѡпщежиѫщїих братеи слѡво на҃** f. 335 și «a sfântului Efrem Sirin cuvânt de laudă pentru frații ce trăesc de obște, cuvânt al 51» f. 146 v.; **слово ѡ любви** f. 341 și «cuvânt pentru dragoste» f. 150 v.; **слѡвѡ свѧтаго їѡанна златооустаго поꙋченїемь о свѣтїе житїе** (sic) **свѣта сего** f. 356 și «învățătura sfântului Ioan Zlataust pentru deșărtarea lumii acesteia» f. 154 v.; **ветхое десѧтословїе** f. 366 și «zece porunci pe care le-au dat Dumnezeu lui Moisi» f. 159 v. (1).

(1) Dau aci toate capitolele manuscrisului românesc, în ordinea în care sunt așezate într'însul, după o notiță a d-lui Lăpădatu; aceasta poate să înlesnească găsirea originalului: Pentru sfântul și marele post (4).—Cuvânt pentru rugăciune (9 v.).—Cuvânt pentru rugă (12 v.).—Pentru smerenie (14). —Cuvânt pentru dragoste (15 v.). — Pentru clevetire (20 v.).—Pentru răbdare (25).—Pentru înfrânare (32 v.).—Invățătură ca să nu ne aruncăm ochii încoace și încolo, ci să căutăm drept în jos (34).—Pentru blândețe (37 v.).—Pentru vicleșug (38 v.).—Pentru adevăr (41).—Pentru minciuni (41 v.).—Pentru păcate de moarte (43). — Pentru pace (46 v.). — Cuvânt pentru doi frați, care urià unul pre altul (51 v.). — Cuvânt pentru lacrămi (57 v.). — Cuvânt pentru milostenie (62 v.).—Pentru săraci și bogați și pentru milostenie (63 v.). — Invățătură folositoare de suflet (72 v.).—Cuvânt cum se cade a sta în biserică (87 v.).—Cuvânt pentru facerea fraților: cum au făcut Dumnezeu frați de cruce (93).—Pildă pentru ca să nu căutăm cu ochii la boierìi, nici pe fața

Toate acestea sunt traduse de Vartolomeiu Măzăreanu: «și s'au tălmăcit în sfânta mănăstire Solca, unde este hramul sfinților apostoli Petru și Pavel și a celorlalți sfinți apostoli, de smeritul și mult păcătosul Vartolomeiu Măzăreanul, arhimandritul numitei mănăstiri Solca». Intrebarea e acum: a tradus tot el și *„letopisețul pentru domnii“* dela f. 165 v.—f. 172?

Se pare că nu. Intâiu, fiindcă el nu pomenește nimic de această traducere; al doilea, fiindcă ea este cu mult mai slabă, decât ar fi putut s'o facă un om cu cunoștințele de slavonește ale lui Măzăreanu; al treilea, fiindcă în monografia despre Ștefan cel Mare, pe care a scris-o tot el la 1775 într'o condică a mânăstirii Voronețului și pe care a publicat-o răposatul Sim. Fl. Marian (1), nu se vede nici o urmă de utilizarea directă a analelor putnene, fie după original, fie după traducerea sbornicului dela 1800. In epilogul acelei monografii se zice: «scosu-s'au această domnie a lui Ștefan Voevod din letopisețul țării Moldovii și s'au și scris prin silința sfinției sale chir Macarie, igumenul sfintei mânăstiri Voronețul, și prin osteneala smeritului și mult păcătosului arhimandrit Varftolomeiu Mazereanul, în anii 1775 (2), August 15». Sub ***letopisețul țării Moldovii*** se înțelege acì letopisețul lui Ureche și Simion Dascălul, pe care Măzăreanu îl copiase la 1773, împreună cu cronicele lui Miron Costin și Ioan Neculcea (cf. broșura citată a d-lui Lăpădatu, p. 16). In

omului, ce cu ochii cei din lăuntru să căutăm la cele din lăuntru sufletești, Varlam (97). — Cuvânt al sfântului părintelui nostru Timotei arhiepiscopul Alexandrii pentru a treia minune a sfântului și întru tot lăudatului mucenic Mina (127 v.). — Cuvânt pentru milostenie (135 v.) — Cuvânt pentru un preot ce-au căzut în curvie și învățătură către alți preoți (140). — A sfântului Efrem Sirin cuvânt de laudă pentru frații ce trăesc de obște, cuvânt al 51 (146 v.). — Cuvânt pentru socotința cea înaltă, pentru zavistie și pentru înblare din loc în loc (148).—Cuvânt pentru cei ce n'au frica lui Dumnezeu (150). —Cuvânt pentru dragoste (150 v.).—Pentru ca să nu ne mâniem (152).—Pentru mânie (152 v.).—Pentru blândețe (153).—Istorie pentru un călugăr (154). — Invățătura sfântului Ioan Zlataust pentru deșărtarea lumii acesteia (154 v.).—Zece porunci pe care le-au dat Dumnezeu lui Moisi (159 v.).—Tâlcul din sfânta evanghelie pentru judecata cea strașnică (161).—*Letopiseț pentru domnìi* (165 v.).— Pentru poslușanie (172). —Pentru nesupunere (173 v.).—Cuvânt al prea cuviosului părintelui nostru Ifrim Sirul pentru surparea mândriei (174). — Cuvânt al prea cuviosului părintelui nostru Ifrim Sirul către îndreptarea celor ce cu împătimire petrec și cinste și vrednicie caută (182 v.).— Cuvânt a prea cuviosului părintelui nostru Ioan Damaschin la prea sfânta nașterea Domnului nostru Is. Hs. (189 v.).— Două foi albe (208—9).

(1) Vartolomeiu Mazerean, *Domnia lui Ștefan cel Mare și cea a lui Ștefan Tomșa*, ed. de Sim. Fl. Marian, Suceava 1904.

(2) Data ҂ацое din ediția lui Marian, p. 36, e o greșeală de tipar, în loc de ҂аψое (=1775).

monografia lui Măzăreanu sunt date numai trei nume proprii într'o formă ce se apropie de a «letopisețului pentru domnii» și se depărtează de forma romanească corectă a lui Ureche și Simion Dascălul: *Bolota, Ciceva* și *Vladislav* (p. 9 și 19) = Balta, Ciceul și Vlad (Călugărul); cf. *Balta, Cicivi* și *Vladis'av* în ms. dela 1800. Ele ar puteà să fie luate dintr'un alt izvor, — forma rusească Bolota (болота) nu se găsește însă în redacțiunile cunoscute ale analelor, — sau ar puteà să fie formate de Măzăreanu însuș, cum în aceeaș monografie a format tot el pe «Velicago Nova Grada» (rus. великаго нова града) în pasagiul dela p. 19, împrumutat din adnotațiunile lui Nicolae Costin la cronica lui Ureche (1).

Dar pe temeiul acestor trei asemănări de cuvinte nu putem zice că autorul monografiei dela 1775 despre Ștefan cel Mare trebue să fie identic cu traducătorul analelor putnene din manuscrisul dela 1800. Din multele traduceri și rezumate de documente vechi, pe cari ni le-a lăsat Vartolomeiu Măzăreanu în condicele diferitelor mânăstiri bucovinene, și din celelalte traduceri ale lui, se vede că el cunoșteà destul de bine limba slavă bisericească. El aveà apoi și oarecari cunoștințe de istoria țerii, scoase din cronicele scrise în românește. E greu de admis ca un astfel de om să traducă loc. бани «în Baia» (dela nom. баня) cu пани («în locul ce se chemà Pani»), sau instr. малкочимь «cu Malcociu» (dela nom. малкочь) cu малкочимь («s'au făcut războiu cu Turcii și cu Malcocim»). Deasemenea cu greu ar fi zis Măzăreanu «Maria din Pangopa» în loc de «Maria din Mangop» (orig. марїа ѡт мангопа) sau «cetatea Opricină» în loc de «cetatea dela Crăciuna» (orig. град ѡт крачюна), sau «pre Bolgariu vornicul» în loc de «pre Boldur vornicul» (orig. болдора sau болдȣра дворника). Greșelile acestea nu le putem pune în sama copistului dela 1800; ele sunt evident greșeli ale celui ce a tradus direct din slavonește, fără să aibă cunoștințe suficiente de această limbă și de istoria țerii (2).

(1) «Intru acelaș an și lună (sc. 1476, Iulie) Ioan împăratul moschicesc au luat *Velicago Nova Grada* și o parte mare din țara rusască, care se cheamă Bielorossia, pre care întâiu au stăpânit-o marele cniaz al Litvii». Cf. *Cron. Rom.*, I, p. 165, nota 2: «Intr'acest an Ioan împăratul Moscului au luat *Novogorodul cel Mare* și mare parte din țara rusască cea albă, adecă Bielorosia, ce mai nainte vreme asculta de marele cneaz a Litvei». M. Kogălniceanu atribue această notiță lui Nicolae Costin.

(2) In aceeaș categorie de greșeli intră «două răsboae» în loc de «al doilea răsboiu» (orig. prob. в҃ развои=вторыи развои) sub an. 1457, «Bolgari» în loc de Șcheia sub an. 1486, «Vlov» în loc de Liov sub an. 1497 și omisiunile despre cari voiu vorbi cevà mai jos.

Traducerea deci nu poate să fie a lui Măzăreanu și nu poate aveà mare importanță. Important e numai faptul că autorul ei a avut înaintea sa un text de anale, care trebue să fi fost aproape identic cu cel din izvodul lui Azarie. In amândouă titlul e acelaș «arătare în scurt pentru domnii Moldovii: сказаніє къ кратцѣ ѡ молдавскых господарехь» (1); amândouă se termină cu biruința lui Ștefăniță asupra Tătarilor la 1518; pasagele cari lipsesc în codicele dela Slatina sau sunt altfel redactate în acesta, au în traducere redacțiunea letopisețului lui Azarie; cf. d.p. pasagele despre Petru Aron și cele de sub anii 1461, 1465, 1470, 1471, 1474, 1482, 1484, 1485, 1497, 1498. Unele părți din aceste pasage sunt prescurtate, dar altele sunt traduse ad litteram. Cf. pentru aceste din urmă: *a)* «în vremea când erà dela zidirea lumii 6867 de ani, *atunce* cu voea lui Dumnezău s'au început țara Moldovii: ѿ създаніа мира в лѣто ҂ѕѡѯз, ѿ толѣ произволеніем божіем нача сѧ молдавскаа землѣ» — ѿ толѣ nu se află în nici o altă redacțiune a analelor; *b)* «în anii 6978 August 20 au venit mulțime foarte multă de Tătari ... *și gonindu-i din urmă* i-au luat pre toți robi și alte jacuri: в лѣто ҂ѕцои авг. к҃ прїидошѧ татар многѡ множство... и погна въ слѣд их и вьзѧт вес плѣн их» — и погна въ слѣд их lipsește în codicele dela Slatina și în traducerea lui Brzeski; *c)* «6990 Mart 10 Stefan Voivod au luat *cetatea Opricină* (ѡпричинь): в лѣто ҂ѕцч мр. і҃ прїѧт стефан воевода град ѿ крачюна» — din ѿ крачюна se poate explicà greșala ѡпричинь, din крачоуна al codicelui dela Slatina însă nu; *d)* «în anii 6993 *s'au dus* Ștefan Voivod la craiul leșesc și *s'au adunat* în Colomia, *iară până la acea vreme* au venit Turcii cu *Hroniut*: въ лѣто ҂ѕцчг... поиде стефань воевода до кралѣ лѧдскаго и събрашѧ сѧ въ коломїи, а до толѣ прїидошѧ тоурци съ хронютом» —în cod. dela Slatina lipsește поиде și а до толѣ, iar în loc de хронютом e хрѡнетом. Cf. și următoarele expresii de sub an. 1497: «și nemică *n'au sporit*: и ничтоже оуспѣша; și Ștefan Voivod *deabià au făcut voea lui*: и господинь стефан воевода едва сътвори волѣ его; s'au mâniat Stefan Voivod și *au gonit în urma lor*: разгнѣва сѧ стефан воевода и погна въ слѣд их; și i-au bătut *până în sfârșit*: и поби их до конца».

Aceste asemănări nu se pot explicà altfel decât admițând că traducătorul din sec. XVIII aveà înaintea sa un text care în cea mai

(1) Titlul celălalt: *Letopiseț pentru domnii* este adăogat de traducător, probabil fiindcă analele erau urmate în original de cronicele lui Macarie și Azarie.

mare parte a lui erà identic cu textul letopisețului lui Azarie. Asemănarea traducerii cu originalul ar fi și mai mare, dacă traducătorul n'ar fi lăsat afară o sumă de cuvinte și fraze, și o sumă de pasage cari i s'au părut de puțină importanță. In categoria a doua intră toate pasagele dela anii 1477 — 1480 și 1500 — 1502 despre răposarea lui Teoctist, a Mariei din Mangop, a lui Bogdan fiul lui Ștefan, a Cneajnei fiica lui Alexandru Voevod, a boierului Stanciul, a lui Petru fiul lui Ștefan, a Mariei soacra lui Ștefan, a lui Paisie și a lui Andonie Bolsun; se vede că toate acestea sunt omise cu intențiune. In categoria a doua intră cuvintele și frazele următoare: *a)* «Petru» după «feciorul lui Moșatin», în trad. greș. «Moșatin feciorul lui» (sc. al lui Lațco), în loc de «feciorul lui Moșatin Petru», orig. **сынь моушатин петръ** (1); *b)* «Iuga» după «Hindov»: această omisiune face ca în «letopisețul pentru domnii» să se atribue lui Ștefan I, pe lângă cei șapte ani ai săi, și cei doi ai lui Iuga (2); *c)* «Roman, fiul lui» înainte de «Iliaș» în pasagiul «și au domnit Iliaș un an», în loc de «și au domnit Roman, fiul lui Iliaș, un an», orig. **и господствова роман воевода, сынъ иліаша, а҃ лѣто**; *d)* două fraze întregi din pasagiul despre lupta cu Polonii la 1497, a căror omisiune strică cu totul înțelesul acestui pasagiu, dovedește însă în acelaș timp că originalul după care s'a făcut traducerea nu puteà să fie altul decât cel păstrat prin letopisețul lui Azarie:

«Și mergând Stefan Voivod au strâns oaste,... frate bun craiului leșăsc, și cu dânsul voivodul Ardealului Birtoc(3), cumnatul lui Stefan Voivod».	**«стефан же воевода съвра своа воиска въ романовь тръг, таже пріиде емоу помощ шт кралѣ оугръскаго, иже бѣ брат лѣдскомꙋ кралю,... и съ нними бѣ воевода ардѣлскы вирток, сват стефана воеводі».**
«Și i-au biruit (sc. Ștefan pe Poloni) și le-au luat schiptrurile cele mari creștinești și crăești și pușca	**«и развиша их... и взѧти быша великы скыптри кралеви и великы поушкы его. И пріиде вѣст**

(1) Cf. in cod. dela Slatina «петръ воевода, сынь моушатинь», dar «sin Mussaczinow Piotr» în trad. lui Brzeski și сынъ мꙋшатинъ петръ în analele bistrițene. Numai această din urmă redacțiune puteà să provoace greșeala «letopisețului pentru domnii». Traducerea exactă ar fi fost «fiul Mușatei Petru».

(2) Cf. cod. dela Slatina, p. 143 din *Vechile cronice moldovenești*.

(3) In ms. «și cu dânsul voivodul Ardealului Birtoc, frate bun craiului leșăsc, cumnatul lui Stefan Voivod».

cea mare a lui (1),... ca să vie şi altă oaste leşască. Şi Stefan Voivod au trimis pre Bolgariu vornicul». | стєфаноу воєводѣ, ꙗко градєт и дроуга конска лѣдска; и господинь посла болдоура дворника».

Omisiunea frazelor subliniate din textul slav trebue explicată prin nebăgarea de samă a traducătorului, nu a copistului care a copiat manuscrisul dela 1800. Prin aceeaş nebăgare de samă putem explicà şi lipsa unor pasage întregi din originalul analelor putnene, cum e ştirea despre luarea blagosloveniei dela Ohrida în vremea lui Alexandrel, cea despre arderea Putnei şi cea despre moartea cneazului Ioan dela Moscva. Lipseşte şi ştirea despre moartea lui Alexandrel la 26 Aug. 1454. In schimbul acesteia, sub aceeaş dată, e pusă luarea Constantinopolei de Turci: «şi în zâlele acestuia, în anii 6962, Avgust în 26 de zâle, au luat Turcii Ţarigradul», ştire ce nu se găseşte în nici una din redacţiunile analelor putnene. Ea e împrumutată din cronica universală ce precedă letopiseţul lui Azarie; în aceasta se zicea «în anul 6961 au luat împăratul Mehmet Ţarigradul, Maiu în 29, într'o zi de Marţi». La 6961=1453 domnià în Moldova într'adevăr Alexandrel; un interpolator al analelor puteà deci să zică că în zilele lui au luat Turcii Ţarigradul. Evenimentului acestuia i-a pus însă greşit data morţii lui Alexandrel, 6962 August 26. Poate că această greşeală s'a strecurat printr'o omisiune analogă cu cea întâmplată în analele putnene ale copistului dela 1712, la pasagele despre Bogdan II şi Petru Aron, relevate mai sus (p. 67).

Originalul traducerii din sec. XVIII a putut fi următorul: «и оумрє (sc. Alexandrel) въ бєлом градѣ, в лѣто ҂ѕцѯв, авг. кѕ. И при нєм прїꙗша тоурци цариград». Traducătorul a cetit însă: «и при нєм, в лѣто ҂ѕцѯв, авг. кѕ, прїꙗша тоурци цариград». Interpolaţia aceasta ar dovedi că traducătorul «letopiseţului pentru domnii» aveà înaintea sa un sbornic asemănător cu cele din Chiev şi Petersburg, adecă un sbornic în care letopiseţul moldovenesc erà precedat de cronica universală.

O traducere aşà de rea şi necompletă a analelor putnene, cum e cea despre care am vorbit, nu poate aveà nici o valoare istorică; trebue să luăm totuş notiţă de dânsa, fiindcă ea ne dovedeşte că pe la sfârşitul sec. XVIII existau încă în mânăstirile din Moldova

(1) Traducere greşită în loc de «puştile cele mari ale lui» (вєликы поушкы єго); în pasagiul precedent e tradus greşit «cumnatul lui Ştefan Voivod» în loc de «cuscrul (сват) lui Ştefan Voivod».

còpii de ale analelor slavonești, pe cari călugării le cetiau și încercau chiar să le traducă în românește. Astăzi n'a rămas la noi în țară nici una din acestea. Cel puțin, printre manuscrisele Academiei —în care au intrat și ale Muzeului național de antichități—nu s'a găsit încă nici una. Puținele câte s'au găsit până acum, sunt toate în Rusia, și după informațiunile ce am cules acolo se mai găsesc și altele în mâni particulare. Până ce nu vor fi date la lumină toate acestea, merită să fie publicată și traducerea manuscrisului dela 1800.

LETOPISEȚ PENTRU DOMNÌI.

ARĂTARE ÎN SCURT PENTRU DOMNII MOLDOVII.

In vremea când erà dela zidirea lumii 6867[=1359] de ani, atunce cu voea lui Dumnezău s'au început țara Moldovii.

Dragoș Voivod au venit din țara Ungurească, din Maramorăș, cu chip de vânat, și au domnit doi ani.

Iară după dânsul Sas, feciorul lui, au domnit 4 ani.

Și apoi au domnit Bogdan 4 ani.

Iară după dânsul Lațco, feciorul său, au domnit 8 ani.

Apoi Moșatin, feciorul lui, au domnit 16 ani.

Apoi frate-său Roman au domnit 3 ani.

Iară după dânsul au domnit Stefan 7 ani. Și au ucis (1) pre Jâgmon craiul la Hindov.

Și au mai domnit doi ani.

In anul 6907[=1399] au domnit Alexandru Voivod 32 de ani și 8 luni.

Iară Iliaș, feciorul lui, sângur au domnit 2 ani și 9 luni; apoi împreună cu frate-său Stefan au mai domnit 7 ani. Și au luat Stefan Voivod pre frate-său Iliaș și l-au orbit; și după aceea au mai domnit sângur 5 ani.

Și i-au tăiat capul Roman, feciorul lui Iliaș, și au domnit Iliaș un an.

Iară după aceea au domnit Petru, feciorul lui A[le]xandru, un an; și au dat cetatea Chilia Ungurenilor. (2)

Și au domnit Ciubăr două luni.

Apoi au domnit Alexandru patru ani. Și acesta erà fecior lui Iliaș. Și în zâlele acestuia, în anii 6962 [=1454] Avgust în 26 de zâle au luat Turcii Țarigradul.

---

(1) Greș. în loc de *au biruit*, în cod. dela Slatina разки.

(2) Greș. în loc de *Ungurilor*, orig. оугром.

Iară după dânsul Bogdan, feciorul lui Alexandru Voivod, tatăl lui Stefan Voivod, au domnit doi ani.

Apoi Petru ce se chemă și Aron, fiind la Răuseni, au tăiat capul lui Bogdan Voivod. Și au domnit Aron Vodă 2 ani. Și în zâlele acestuia s'au început birul turcesc.

Și acestuia i-au tăiat capul Ștefan Voivod.

In anii 6965 [=1457] April 12, în Gioia cea mare, atunce Stefan Voivod, feciorul lui Bogdan Voivod, cea dintâi biruință au făcut-o asupra lui Aron la Seret la Doljăști; și două războae (1) au făcut cu dânsul la Orbic, și iarăș au biruit Stefan Voivod. După aceea l-au pomăzuit domn la Siret în satul (2) Dreptate. Și au luat Stefan Voivod schiptrul țării Moldovii.

In anii 6969 [=1461] Iunie 5 și mergând cu oștile au luat țara Săcuilor.

Și în anii 6970 [=1462] Iunie 22 și mărgând la Chilia, au înpușcat pre Stefan Voivod în gleznă.

[Și] în anii 6[9]71 [=1463] Iulie în 5 și după aceea și-au luat doamnă pi Evdochia din Chiev, pre sora împăratului Simion.

Iară în anii 6973 [=1465] Ianuarie 23, Gioi la amează-noapte, au întrat Stefan Voivod în cetatea Chilia și au încungiurat-o. Și Gioi acolo au petrecut cu pace; iară Vineri au dat năvală și au început a rumpe cetatea Chilia, și așà au rupt-o toată zioa și i-au bătut până sara. Și Sâmbătă i s'au închinat cetatea. Și cu voea lui Dumnezău au întrat Stefan Voivod în cetate și au petrecut acolo trii zâle, veselindu-se și mulțămind lui Dumnezău. Și au mângăiat noroadele în cetate și le-au pus părcălabi pre Isaia și pre Buhte. Și s'au întors în stolița sa în cetatea Sucevii. Și așà au poroncit mitropoliților și episcopilor să mulțămască lui Dumnezău.

Și în anii 6974 [=1466] Iunie în zăci zâle au început a zâdi mănăstirea Putna.

In anii 6975 [=1467] s'au rădicat craiul Măteiaș și au venit cu toată puterea sa; venit-au și Stefan Voivod, și viind noaptea asupra lor, în locul ce se chemă Pani (3), și i-au dat pre dânșii Domnul Dumnezău în mâinile lui Stefan Voivod, și i-au ucis mulțimi de mulțimi; și atunci au însăgetat și pre craiul; și așà s'au întors rușinat.

Și întru acelaș an s'au pristăvit Evdochia, doamna lui.

Apoi s'au împăcat Stefan Voivod cu craiul unguresc, cu Mătiaș, și i-au dăruit craiul două cetăți, anume Balta și Cicivi. (4)

---

(1) In loc de *al doilea războiu ;* cf. nota 2 dela p. 111.

(2) Orig. мѣсто loc.

(3) In ms. пани (sau бани?); cf. p. 111.

(4) In ms. чичиви ; cf. p. 111.

In anii 6978 [=1470] August 20 au venit mulţime foarte multă de Tătari. Şi au fost cu dânşii şi Stefan Voivod la Lipinţ (1), aproape de Nistru. Şi gonindu-i din urmă i-au luat pre toţi robi şi alte jacuri. Şi aşà s'au întors şi au venit ca să sfinţască biserica sa, a Născătoarii de Dumnezău; şi cu mâna preaosfinţitului Teoctist mitropolitul au sfinţit-o.

Intru acelaş an Fevruarie în 27 s'au făcut zavistie şi pizmă între Radul Voivod şi între Stefan Voivod; şi au robit cetatea Brăila şi au ars-o.

Iară în anul 6979 [=1471] au tăiat capul Isaii dvornicului, Alexa, Negrilă stolnicul.

Intru acelaş an Mart în şapte au fost războiu între Radul Voivod şi între Stefan Voivod. Şi au ucis mulţime dintr'înşii; şi toate steagurile i-au luat, şi mulţi viteji au perit; şi numai doi boiari mari au lăsat, pre Mirce comis şi pre Stan logofătul. (2)

Şi întru acelaş an mare cutremur au fost.

In anii 6980 [=1472] Săptemvrie 14 au luat Stefan Voivod altă doamnă, anume Maria din Pangopa. (3)

In anii 6981 [=1473] Noemvrie 8 Stefan Voivod au împărţât steagurile la Milcov; şi aşà împreună cu Băsărabă Laiutie au mers (4) asupra lui Radul Vodă. Şi ş-au lăsat Radul Voivod toate ale sale şi au fugit cu toată oastea sa în stoliţa sa, în cetatea Dâmboviţa; iară noaptea au fugit Radul Vodă şi din cetate; iară Stefan Voivod au luat pre doamna lui Radul Voivod, pre fata lui Maria şi toată visteria lui. Şi acolo au petrecut trii zile şi s'au întors; iară pre Basarab l-au lăsat să domnească; şi au domnit numai o lună; şi s'au sculat Radul Voivod şi au venit asupra lui Băsarab; şi au fugit Băsarab Voivod în ţara Moldovii.

In anii 6982 [=1474] [me]siţa [Oct. 5 Ţa]paloş (5) cu Ungurenii (6) au venit în ţara muntenească şi au fost biruiţi.

In anii 6983 [=1475] Ghenarii 10 au venit Turcii la Vasluiu şi dându-şi războiu cu Stefan Voivod i-au biruit Stefan Voivod; şi mulţime multă de Turci au căzut atunce. Şi le-au luat şi steagurile.

In anii 6984 [=1476] Iunie în 26 au venit Mehmet-beg, împăratul turcesc, cu toate puterile lui, şi cu Muntenii, asupra lui Stefan Voivod. Şi erà

(1) In ms. ЛИПИНЦЬ, prob. în loc de ЛИПИНЦЬ.

(2) In ms. «Mirce şi pre comis şi pre Stan logofătul».

(3) Cf. mai sus, p. 111.

(4) In ms. «împreună cu Băsărabă au mers Laiutie (ЛАЮТІѦ)».

(5) In ms. greş. «҂ЗФПВ: СИЦА ПАЛОШЬ»; ЦА se ţineà şi de М҃ѢСИЦА şi de ЦАПАЛОШЬ; cf. în letopiseţul lui Azarie «К Л҃ѢТО ҂ЗЦПВ, ѠХ. Ї, БЫСТ БОИ СЪ ЦАПАЛОУШЕМ».

(6) Greş. în loc de «Ungurii», orig. СЪ ОУГРИ; cf. nota 2 dela p. 115.

cu toţii la Valea Albă. Şi au biruit Turcii pe Stefan Voivod şi au robit toată ţara şi au venit până la Suceavă.

Şi în anii 6989 [=1481] au fost războiu cu Ţapaloş la Râmnic. Şi i-au biruit Stefan Voivod şi fără de număr i-au omorît. Atunce i Şandra au dat războiu iute; iară Stefan Voivod au lăsat pre Vlad Călugărul Voivodul (1).

6990 [=1482] Mart 10 Stefan Voivod au luat cetatea Opricină (2), şi s'au pus pre ai săi părcălabi: pre Vâlce şi pre Ivanico (3).

In anii 6992 [1484] au venit Băiazâtul împăratul turcesc cu Turci asupra cetăţii Chelia (4) şi cu Vladislav Voivod Călugărul cu Muntenii, fiind părcălabi acolo Ivaşcu şi Maxim. Şi după aceasta, Avgust în 5, au luat şi Cetatea Albă, fiind părcălabi acolo Gherman şi Ioan.

In anii 6993 [=1485] s'au dus Ştefan Voivod la craiul leşesc şi s'au adunat în Colomia; iară până la acea vreme au venit Turcii cu Hroniut până la Suceavă şi au ars cetatea, şi au robit toată ţara arzându-o.

Intru acelaş an Noe[m]vrie în 16 s'au făcut războiu cu Turcii şi cu Malcocim (5) la Că[t]lăbucă, şi cu mila lui Dumnezău au biruit Stefan Voivod.

In anii 6994 [=1486] s'au făcut războiu cu Hroniut la Bolgari (6) la Săretiu. Şi la acel războiu au căzut Ştefan Voivod. Insă Dumnezău l-au ferit, şi au tăiat capul lui Hroet. (7)

Şi în anii 6998 [=1490] au murit Mătiaş, craiul unguresc.

In anii 7004 [=1496] Iunie 26 s'au pristăvit Alexandru, feciorul lui Stefan Voivod.

In anii 7005 [=1497] Alberit (8) craiul leşăsc s'au rădicat cu înşălăciune asupra lui Ştefan Voivod, zâcând că vine asupra Turcilor, ca să ia cetatea Chilia şi Cetatea Albă. Iară Stefan Voivod au trimis sol pre Tăut[ul] logofătul şi pre Isaac visternicul cu mari daruri. Iară el le-au luat, şi puindu-i în heară i-au trimis la Vlov (9). Iară el cu oastea au venit asupra cetăţii Sucevii şi au încungiurat-o în trii săptămâni, şi nemică n'au sporit. Şi mergând Stefan Voivod au strâns oaste... şi cu dânsul voivodul Ardealului Birtoc, frate bun craiului leşăsc, cumnatul lui Stefan Voivod (10); şi

(1) Lipseşte «să domnească în ţara muntenească», orig. господствовати моунтѣнскои земли.
(2) Cf. mai sus, p. 111.
(3) Greş. în loc de *Ivanco*.
(4) In ms. «asupra Chelia cetăţii».
(5) Cf. mai sus, p. 111.
(6) Adecă la *Şcheia*; cf. nota 2 dela p. 111.
(7) In ms. хроѧть; ѧ însamnă aci *e* ca în юнїѧ, ianȣapїѧ, ноѧврїѧ ş. a.
(8) Greş. pentru Albert, orig. алберть.
(9) In ms. ла влова (=la Liov); orig. va fi avut къ лвова sau къ лвовѫ; cf. къ лвωвѣ în cod. dela Slatina. Letopiseţul lui Azarie are до лвова.
(10) Cf. mai sus, p. 113.

Radul Voivod încă i-au trimis ajutoriu; şi dela împăratul Baiazit (1) încă i-au trimis ajutoriu. Şi au întrebat Birtoc pre craiul leş(ăs)c şi pre Stefan Voivod pentru pace. Şi Ştefan Voivod deabià au făcut voea lui, însă făcându-se pace să se întoarcă craiul pre acea cale, pre unde au şi venit. Iară Stefan Voivod priimind cu cinste şi dăruind pre Birtoc, şi dăruindu-l cu mari daruri l-au petrecut cu mare cinste. Iară craiul nu s'au întors pre drumul pre care au venit, ce au mers pre unde erà ţara întreagă. Şi pentru aceea foarte s'au mâniat Stefan Voivod, şi au gonit în urma lor, şi i-au agiuns în marginea codrului Cozminului. Şi au luat pre Dumnezău întru ajutoriu şi pre sfântul muçenic Dimitrie, şi au dat asupra lor şi i-au biruit; şi le-au luat schiptrurile cele mari creştineşti şi crăeşti, şi puşca cea mare a lui (2),.... ca să vie şi altă oaste leşască. (3) Şi Stefan Voivod au trimis pre Bolgariu (4) vornicul, şi i-au bătut până în sfârşit. Şi aşà s'au întors craiul.

In anii 7006 [=1498] Malcoviciu au robit ţara leşască mai sus de Lvov (5) cu 25 mile de loc. Şi după aceea s'au dus Stefan Voivod în ţara leşască şi au luat două cetăţi: Terebulul (6) şi Podhaeţul. Şi au adus mulţi oameni în ţara sa.

In anii 7012 [=1504] s'au pristăvit Măria sa Ştefan Voivod, şi l-au îngropat în mănăstirea sa Putna. Şi au fost domnia sa 47 [ani] şi două luni şi trii săptămâni.

Iară în locul lui au stătut domn feciorul lui, Bogdan Voivod, şi au domnit ani 12 şi nouă luni şi trii săptămâni.

Iară în anii 7025 [=1517] au [s]tătut domn feciorul lui, Stefan Voivod cel Tânăr; şi preste doi ani şi o lună cea dintâi biruinţă au făcut asupra Tătarâlor.

(1) In ms. бадазникь.
(2) Cf. nota dela p. 114.
(3) Asupra acestui pasagiu, v. p. 113—114.
(4) Cf. p. 111.
(5) Cf. nota 9 dela p. 118.
(6) Greş. pentru Terebul, orig. терєбоул, ca în letopiseţul lui Azarie.

TEXTE ŞI TRADUCERI.

I.

CRONICA UNIVERSALĂ ŞI ANALELE SÂRBEŞTI.

[Сказаніє въ кратцѣ сѫщінамь ѿт адама доѡ дньшнього врѣмене. (1)

Адамъ роди сида, сїдь роди еноса, еноск каинана, каинанк малелена, малеленк нареда, нарек еноха, енохк мадоусала, мадоусалк мамела, мамелк ноѥ, ное сїма. Вк дни же ноеви высть потопк.

И соуть оубо отк адама до потопа лѣтк ҂всмв.

Симк, сынк ноевк, роди арфаѯада, арфаѯадк роди каинана, каинанк саллоу, салла евера, еверк фалека, фалекк рагава. Вк дни фалекови раздѣли се землю. При семь и стлкпотворенїе выст.

По фалецѣ рагавк роди сероуха, сероухк нахора, нахорк дароу, дара аврама.

Въ коупѣ вываеть лѣтк отк адама до аврама ҂гсоз лѣтк.

Аврамк роди исака, исакк їакова, їаковк левїю, левїа каада, каадк аврамма, авраамк моисеа пророка. Съ изведе людїи отк егупта.

Соуть оубо отк авраамова прѣселѣнїа вк землю ханаанскоу до исхода їсраилѣвва отк егупта лѣтк ул, а до скончанїа їсоуса навина уде, отк адама же ҂гѱод лѣта.

По їсоусѣ навїине соудїами спасаше богк людїи оскрквлаемыи отк окрсстныихк иноплеменикк. Вк них же прквѣ начик їоуда, соудїи (2) людемк з лѣтк.

По їоудѣ же высть соудїа годонїилк и лѣтк.

По годонилѣ же аводк п лѣтк.

По аводѣ же самегарк з лѣтк.

По самегарѣ же варакк и девора пророчица, жена лафидонова, м лѣтк.

По варацѣ же гедеонк л лѣтк.

---

(1) Titlul îl dau după *Archiv f. sl. Phil.*, II, p. 92.

(2) Greş. în loc de соуди, cf. cod. dela Slatina сѫдї (*Archiv f. sl. Phil.*, XIII, p. 505).

По гедеонѣ же авимелехь, сынь его, лѣта г҃.
По авимелесѣ же дола кг҃.
По долѣ же наирь кв҃ лѣть.
По наирѣ же ефдае лѣть ѕ҃.
По ефдае же евсевонь лѣть з҃.
По евсевонѣ егломь лѣть і҃.
По егломѣ же адонь лѣть и҃.
По адонѣ же самѱонь.
По самѱонѣ же овлада людми самами лѣто едино.
И по сихь бысть безвластїе вь евреехь м҃ лѣть.
По томь же иаїи їереи обладади людми к҃ лѣть.
По иаїи же самоуиль пророкь прѣемь светительство (1) и власть дрьжа лѣть л҃.

Бываеть оубо оть скончанїа їсоусова до самоуиловы сьмрьти лѣть х҃і, а оть ноа и оть потопа лѣть ҂врк, а оть адама же ҂дтпв.

По самоуилѣ же царьствова саоуль] лѣт м҃.
Давыд м҃ лѣт.
Соломон, сынь его, м҃ лѣт.
Ровоам и҃і лѣт.
Авїа ѕ҃ лѣт.
Асса ма҃ лѣт(о).
Їwасафат ке҃ лѣт.
Їwарам и҃ лѣт.
Охозїа а҃ лѣт(о).
Гwдолїа и҃ лѣт.
Їwась м҃ лѣт.
Амесїа кд҃ лѣт.
Озїа і азарїа гв҃ лѣт(ѣ).
Їwадам ѕі҃ лѣт.
Ахазь ѕі҃ лѣт.
Езекїа кд҃ лѣт.
Манасїа не҃ лѣт. При семь сьзда сѧ византїа.
Амwс в҃ лѣт(ѣ).
Їwсїи ла҃ лѣт(о).
Їwахаз мѣсѧць г҃.
Їwаким аі҃ лѣт.
Їехонїа мѣсѧць г҃.
[Се]декїа аі҃ лѣт. Сего ослѣпив навоухoдоносорь плѣнника вь вавилwн заведе, и храм господень зажжен быст wт навоузардана.

(1) La Stojanović стльство.

Бывашт оубо ѡт саѹла прьваго царѣ е[в]ре[е]м до плѣненїа їоудова навѹходоносорѡм ҂фѳі лѣт, а ѡт скончанїа їсоуса навина ҂ар лѣт, а ѡт ноа до потопа ҂вх, а ѡт адама ҂дѡв.

Навѹходоносор же, по еже плѣнити їероусалимь и разорити, царст-[во]ва (1) ке лѣт, а прѣжде того ді, ѩко быти вьсѣх лѣт царства его мд.

По сем (2) мародах, сынь его, ві лѣт.

Валтасар, брат его, д лѣт(а).

Дарїе, асоурирок сынь, лѣт ѕі.

Кгр персѣнин ла лѣт(о).

Камвис и лѣт.

Офендат и кикердїе, брата и влъхва, миддѣнина родѡм, въставша царствоваста мѣсаць и.

Дарїе истаспь лѕ лѣт.

Ѯерѯь, сынь его (3), лѣт к.

Артаванъ мѣсаць з.

Артаѯерѯь длъгоржкы в мѣсаца. (4)

Содїань мѣсац з.

Дарїе любодѣвичирь лѣт ді.

Артаѯерѯь, сынь дарїев, мв лѣт(ѣ).

Артаѯерѯь, наречен їи ихос, кв лѣт(ѣ).

Нарсїе д лѣт(а).

Дарїе арсам ѕ лѣт. Сего оубивь алеѯандрь македѡнскы разори царство перское, дръжавше т лѣт (5), и царствова ві лѣт и ѕ мѣсаць, и скончa сѧ вь вавилонѣ, сы лѣт лв, покорив же [вар]варскых ѧзык кв и колѣна еллинска гі.

Вь коупѣ же ѡт адама до алеѯандра лѣт ҂ерии.

По скончани алеѯандровѣ егуптом и алеѯандрїею царствова птоломеи лагоевь лѣт м.

Птоломеи филаде[л]ф ли лѣт. При сем еврейскыѧ сващенныѧ книгы вь елладскы (6) ѧзык прѣписаша сѧ.

Птоломеи евергет кѕ лѣт.

Птоломеи филопаторь зі лѣт.

Птоломеи епифанїе кг лѣт(а).

(1) In ms. царства; cf. cod. dela Slatina, *Archiv f. sl. Phil.*, XIII, p. 507.

(2) S. (= cod. dela Slatina) по навоухоносорѣ же царствова.

(3) S. дарїев сынь.

(4) In ms. мсц; prescurtările acestui cuvânt le desleg totdeauna în ediția de față; când e scris întreg, îl las așa, chiar dacă e greșit, d. p. мѣсаць г mai sus.

(5) S. вьсѣх лѣт т.

(6) In ms. елладскы; pe ы, care poate fi cetit și ыи, l-am transcris totdeauna ы, d. p. mai sus македѡнскы, сы.

Птоломен филомиторь ле҃ лѣт.
Дроугы евергет к҃д лѣт.
[П]толомен фѫскшн з҃і лѣт и ѕ҃ мѣсяць.
Птоломен алеѯа г҃ лѣт.
Алеѯандръ г҃ лѣт(а).
Птоломен спас (1) и҃ лѣт.
Птоломен, нювы діюнисїе (2), л҃ лѣт.
Клеопатра, новаго діюнисїа дъщи, к҃в лѣт(ѣ). Въ д҃ лѣт(о) сеж царства прѣвѣе единоначѧлствова (3) гаїе їюл кесар д҃ лѣт(а) и мѣсяць з҃. Ѡт негоже и кесари прочїи царїе рїмстїи начение звати сѧ.
По сем (4) авгоуст нѕ҃ лѣт и мѣсяц д҃. Въ д҃і лѣт(о) царства своего клеюпатроу оубивь и египет вес повинижв прѣвѣе низложи (5) птоломенское царство, дрѫжавшее с҃ч лѣт.
И бывѫжт оубо ѿт адама до начала царства авгоустова, по извѣстных лѣтописцех, ѕ҃еши лѣт.
Въ м҃в лѣто авгоустова царства родї сѧ плътїж господь нашь їсоус христос ѿт свѧтыж богородицж. Кирин же послан быст въ їоудеж съ-вѣтом велмѫжїи, ѿписанїе сътворити имѣнїем и жителем.
Ѡт адама до вѧчловѣченїа христова ѕ҃ѱ лѣт.
По авгоустѣ же царствова тиверїе, сынь его, к҃в лѣт(ѣ) и мѣсяць з҃. Въ е҃і лѣт(о) царства его кръсти сѧ господь їсоус христос и евангелское [оу-ченїе] (6) начат, и въ иі лѣто царства его пострада нас радї волнжѫ страсть.
Ѥжт же ѿт адама до господня въднесенїа ѕ҃ѱлг лѣт.
По сем (7) гаїе г҃ лѣт(а) и мѣсяць г҃.
Клавдїе г҃і лѣт и мѣсяц е҃.
Нерюн г҃і лѣт и мѣсяц и҃. И вѣжавь погребе себе жива. Ѥъ оубыт петра и павла и прѣвѣе на христїаны гоненїе начат.
Галвас мѣсяц д҃ и г҃і дни.
Ѡдюн мѣсяцѧ г҃ и и҃ дни.
Виталїе лѣт(о) а҃.
Оуеспасїан і҃ лѣт. И въ в҃ лѣто царства его быст плѣненїе їероусалимоу ѿт римлѣн, по л҃ лѣтѣ господа нашего їсоуса христа въднесенїи.
Тит в҃ лѣт(ѣ) и мѣсяцѧ г҃.

(1) S. нареченны спас.
(2) S. нареченны н. д.
(3) S. adaogă по законѹ.
(4) S. по їоулїи же царствова.
(5) In ms. greşit ниже.
(6) Cf. S. (*Archiv f. sl. Phil.*, XIII, p. 509).
(7) S. по тиверїе царствова.

Дометїан е҃ı лѣт и мѣсѧць а҃ı.
Нерва лѣто а҃ и д҃ мѣсѧца.
Траıань ді҃ лѣт и ѕ҃ мѣсѧц.
Андрїань елїе к҃ лѣт и аі҃ мѣсѧц.
Антонии благочестивїи кд҃ лѣт(а).
Марко антонин ді҃ лѣт.
Комод ві҃ лѣт и е҃ мѣсѧц.
Пертинаѯь п҃з днїи.
Іоулїа[н] дидїе ѯѕ҃ днїи.
Ѳекир зі҃ лѣт и и҃ мѣсѧц.
Антонин, сынь его (1), ѕ҃ лѣт.
Макрин а҃ лѣт(о) и мѣсѧца в҃.
Авит г҃ лѣт(а) и мѣсѧц д҃.
Алеѯандрь мамен гі҃ лѣт и в҃ мѣсѧц.
Маѯиминь ѕ҃ лѣт.
Маѯим и калвим ке҃ дни.
Гордїань ѕ҃ лѣт.
Филип е҃ лѣт.
Декїе в҃ лѣт(ѣ).
Гал и воулоусїань в҃ лѣт(ѣ) и и҃ мѣсѧць.
Имилїан д҃ мѣсѧца.
Оулелїан и галаин (2), сынь его, е҃ı лѣт.
Клавьдїе а҃ лѣто.
Киндин, брат его (3), з҃ днїи.
Аврилїан ѕ҃ лѣт.
Такит в҃ лѣт(ѣ).
Провь и флорїан в҃ лѣт(ѣ) и д҃ мѣсѧца.
Кар и карин и ноумерїан в҃ лѣт(ѣ).
Дїѡклитїан и маѯимїан еркоулїе ка҃ (4) лѣт(о).
Конста (5) в҃ лѣт(ѣ).
Константин великы лн҃ лѣт. (6)

При сем быст а҃ сьбѡр вь никеи. Ѿт вьзнесенїа христова до а҃ сьбѡра тн҃ı лѣт, а ѿт начала мироу к лѣто ҂еѡні. Бѣх же свѧтыи ѿтци тн҃ı.

---

(1) S. сынь севиров.
(2) Tot așà S. in loc de оуалерїан и галлин.
(3) S. киндил, брат клавдїев.
(4) а҃ din ка҃ e adăogat in margine.
(5) S. константїе.
(6) S. лд҃ лѣто. In S. mai este știrea despre mutarea reședinței din Roma la Bizanț.

Ѡкѡнчав же сѧ вел(и)кы константин, сы лѣтом ѯ҃е, ѡстави (1) трем сынѡм своим царство: констѣ и константиноу и кѡнстантїю, иже царствова[шѧ] (2) кд҃ лѣт(а).

По сем (3) їоулїан прѣстѫпникь в лѣт(ѣ).

[І]оувїан а҃ лѣто и и҃ мѣсѧць.

Оуалентиниан гı҃ лѣт.

Оуалѧ г҃ лѣт(а).

[Г]ратїан г҃ лѣт(а).

Ѳеѡдѡсїе вел(и)кы ѕı҃ лѣт.

Ѡт а҃-го сѫбора до в҃-го н҃в лѣт(ѣ).

Вторы сѫбѡр быст вь кѡнстантинѣ градѣ, в лѣто ҂еѡод, вь царство деѡдѡсїа вел(и)каго. Бѣхѫ же сваты ѡтци р҃н.

По деѡдѡсїи же царствова аркадїе, сынь его, к҃в лѣт(ѣ).

Ѳеѡдѡсїе малїи, сынь его (4), м҃г лѣт(а).

Ѡт в҃-го сѫбора до г҃-го м҃а лѣт(о).

Третїи же сваты сѫбѡр быст вь ефесѣ, вь лѣто ҂еців, вь царство деѡдѡсїа малаго. Бѣхѫ же сваты ѡтци с҃.

По деѡдѡсїи же малѣм царствова маркиан ѕı лѣт и ѕ҃ мѣсѧць. (5)

Ѡт г҃-го сѫбѡра до д҃-го а҃ лѣт.

Четврьты же сѫбѡр быст вь халкидѡнѣ, при цари марки[а]нѣ. Бѣхѫ же сваты ѡтци х҃л.

По маркианѣ же царствова лѫв вел(и)кы иı҃ лѣт.

Лѫв малїи, вноук его, а҃ лѣто.

Зинон, ѡтець его, зı҃ лѣт.

Анастасїе дигор (6) кз҃ лѣт.

Іоустинь дра[ч]ь д҃ лѣт.

Іоустинїан вел(и)кы ки҃ (7) лѣт.

Ѡт д҃-го сѫбора до е҃-го р҃в лѣт(ѣ).

Пѧты сѫбѡр быст вь константинѣ градѣ, [в лѣто] ҂ѕмз (8), при цари їоустинианѣ древним. Бѣхѫ же сватїи ѡтци р҃[ѯ]е.

По їоустини[а]нѣ же їоустинь малїи царствова гı лѣт.

Тиверїе ѕ҃ лѣт.

Маврикїе к҃ лѣт.

(1) In ms. оставим.

(2) Cf. S. (l. c., p. 511).

(3) S. по константїн же царствова.

(4) S. сынь аркадїевь.

(5) S. аı лѣть и мѣсѧць ѕ.

(6) Pentru дикор.

(7) S. л҃д.

(8) Data ҂ѕмз e pusă in ms. după р҃в лѣт(ѣ) din aliniatul precedent.

Фока кападѡк н҃ лѣт.

Иракліе л҃ лѣт.

Константин, сынъ его, а҃ лѣто.

Ираклона съ матеріѫ си коуино мартиноѫ д҃ мѣсаца.

Кѡнста к҃з лѣт. При сем вѡи са срацинскы лъжепророкъ махамет.

Кѡнстантин, сынъ констин, з҃і лѣт.

Ѿт е҃-го събѡра до ѕ҃-го рк҃д.

Шесты сваты събѡр быст въ кѡнстантинѣ градѣ, в лѣтѡ ҂ѕоѕ, при цари кѡнстантинѣ брадатѣм. (1)

По сем царствова сынъ его їоустиніанъ г҃ лѣт.

Леѡнтїе г҃ лѣт(а).

Аѱимар з҃ лѣт.

Їоустиніан вторицеѫ ѕ҃ лѣт.

Филиппъ вардание в҃ лѣт(ѣ).

Артеміе же и анастасїе в҃ лѣт(ѣ).

Ѳеѡдѡсїе в҃ лѣт(ѣ).

Лъв конѡн, иконоборецъ, к҃д лѣт(а). При сем римлѣне ѿтстѫпишѫ ѿт гръкъ, ї оудръжа са рим о себѣ даже и до селѣ.

Кѡнстантин гноеименити л҃д лѣт(а).

Лъв, сынъ его, е҃ лѣт.

Кѡнстантин съ православноѫ матеріѫ ириноѫ е҃і лѣт. Ѿт ѕ҃-го събора до седмаго рк҃ лѣт.

Седмы сваты събѡр быст въ никеи второе, в лѣто ҂ѕсчѕ, въ царство кѡнстанти[на] и ерины, матере его. Бѣхѫ же сваты отци ҂рѯз.

По кѡнстантинѣ же и їрины никифѡр н҃ лѣт и д҃ мѣсац.

Ставракїе а҃ лѣто и в҃ мѣсац(а).

Михаил благочестивїи в҃ лѣт(ѣ).

Лъв арамѣнин з҃ лѣт и е҃ мѣсацъ.

Михаил амореи н҃ лѣт и д҃ мѣсац.

Ѳеѡфил, сынъ его, в҃і лѣт.

Михаил, сынъ его, съ матеріѫ сї деѡдѡроѫ к҃е лѣт, и съ василїем македѡном а҃ лѣто и д҃ мѣсаца. При сих ѡбнови са православіе, и иконы сватыѫ въставиша са въ цръкви пакы, и блъгаре христїане быша, и словеса словенскаа съставиша са сватым крилѡм, въ лѣто ҂sтѯ.

Василїе македѡн д҃і лѣт. При сем роуси кръстиша са и быша христїане.

Лъв прѣмѫдрїи к҃е лѣт и н҃ мѣсац.

Алеѯандръ, брат его, а҃ лѣто и а҃ мѣсац.

---

(1) In S. lipsește брадатѣм.

Кωнстантин, сынъ лѫвωв, ӣд лѣт(а).

Роман, сынъ его, г̄ лѣт(а).

Никифωр фока ѕ̄ лѣт и ѕ̄ мѣсѧц. При сем лавра начѧт здати сѧ въ свѧтѣи горѣ свѧтым аданасїем адωнскым, въ воеводскωм санѹ сѫщоу еще, в лѣто ҂ѕѵ҃ѯ҃д.

Іω(аннъ) цимисхїи ѕ̄ лѣт и ѕ̄ мѣсѧц.

Бывающ оубо ωт адама до цимисхїа лѣт ҂ѕѵ҃пд.

По цимисхїи (1) василїе порхирогени (2) н̄ лѣт и аі мѣсѧц.

Роман аргиропоула е̄ лѣт и е̄ мѣсѧц.

Михаил пефлагωн д̄ мѣсѧцѧ и е̄ днїи.

Константин мономах кв̄ лѣт.

Θеωдωра багрορωдная а̄ лѣто и д̄ мѣсѧц.

Михаил старець а̄ лѣт(о).

Кωмнин в лѣт(ѣ) и г̄ мѣсѧцѧ.

Кωнстантин доука з̄ лѣт и ѕ̄ мѣсѧц.

Єѵдокїа, жена его, съ сыны своими з̄ мѣсѧц и мало днн.

Роман дїωген г̄ лѣт(а).

Михаил, сынъ кωнстантина доукы, ѕ̄ лѣт.

Никїфоръ вотанїан (3) г̄ лѣт(а).

Алеѯїе кωмнин лѕ̄ лѣт. (4)

Іω(аннъ) багрородни, сынъ его, ѕі лѣт.

Мануил багрородни, сынъ его, лз̄ лѣт.

Бывающ оубо ωт адама до сего царства лѣт ҂ѕхпд.

Алеѯїе, сынъ маноуилевъ, багрородни, г̄ лѣт(а).

Андроникъ кωмнин в̄ лѣт(ѣ).

Ісакїе агг(е)лъ з̄ лѣт.

Алеѯїе, брат его, кѕ̄ лѣт.

Алеѯїе моурцуфло о̄ днїи. И неоустроению бывшоу въ градѣ, въсташѧ ωт въсждѹ на град, и прїѧшѧ фроуѕи град, в лѣто ҂ѕѱі, и побѣже алеѯїе моурцоуфло, а фроуѕи град држаше лѣта не мала. И въздъхнѫшѧ грьци видѣвше възмѫщенїе въ градѣ, и поминахѫ папѫ римскаго въ прьвых «полѹнїи господи».

Царствова же деωдωръ вел(и)кы, ласкар, лѣт ӣі.

Іω(аннъ), зѧт его, лв лѣт(ѣ).

Θеωдωр малїи, ласкаръ, сынъ его, д̄ лѣт(а). Сїи же въ коупѣ съ фроуги.

---

(1) După acest cuvânt S. adaogă царствова.

(2) S. порфирогенъ.

(3) S. вотонїан, în loc de вотанїат.

(4) Şirul acesta e adaos în margine.

Михаил палеωлог ωтать град ωт фроуг, в лѣто ҂ѕѱиѕ, и дати дан грькωм ωбѣщаша сѧ.

Андроникь, сынъ михаила палеωлога, по съмръти ωтца своего царствова, при патрїарсѣ ї̑ωсифѣ, к҃ лѣт.

Михаил азимит, сынъ его, палеωлогь, ӏ҃і лѣт.

Андроник, сынъ [его] (1), палеωлог, л҃ лѣт.

Въ коупѣ ωт адама до зде ҂ѕѡѯѕ лѣт.

Катакѹзин и посигькантин въ кѹпѣ и калоі̑ω(аннь), сынъ андроника палеωлога, ӡ҃ лѣт.

Маноуил по сем, сынъ калоі̑ω(анна) палеωлога, л҃е лѣт.

Въ таже врѣмена постиже съмрьть благочестива гогосподина срьблем, царѣ стефана, в лѣто ҂ѕѡѯд, к҃е [дек.]. (2)

И трем по том мимошедшим лѣтом, ωт създанїа же мироу в лѣто ҂ѕѡѯз, тѹрци прѣидоша калиполе и прѣимишѫ брод и прїашѫ многы страны къ западоу. И ωт толи сътвори сѧ съмѫщенїе и неоустроенїе велїе и пагѹба по мѣстох христїанскых. Быша же и тѫжси вел(и)ци по земаѣх.

Таже двоим прѣшедшим лѣтом ωт неliже тоурци калиполе прѣидошѧ, в лѣто ҂зѡѯа, погыбе момчило перитоорскы.

Осмь десѧтомоу же текѫщоу съ връхоу ωсмых стотин къ ҂ѕ-щам лѣт (=҂ѕѡп) оумре царь оурош. Въ тожде лѣто оубишѧ тѹрци кралѣ вльканина и оуглешѫ деспота на марицѣ, сеп. к҃ѕ.

В лѣто ҂ѕѡпв разсипа свѧты кнѧзь лазар жоупана николѹ и ослѣпи его.

В лѣто ҂ѕѡпи (3) быст кур пасха.

В лѣто ҂ѕѡпд быст цреновь бои (4) на дѹбравницѣ.

В лѣто ҂ѕѡчд помрьче слънце. И въ то лѣто ходї (5) мѹрат царь на плочник.

В лѣто ҂ѕѡчз быст бои на косовѹ кнѧжїи съ амоуратом, мѣсѧца їюн. ѳ҃і, и амоурата оуби, и сам блаженѫѧ кончинѫ ωт тѹро; прїем (6).

В лѣто ҂ѕща прїашѧ тоурци трьнωв.

В лѣто ҂ѕщг воеваша тоурци на влахе, и крал марко и кωнстантин погыбоша.

В лѣто ҂ѕщд развиша тоурци оугрьскаго кралѧ жигмонта на никополю.

(1) Tot așà S.

(2) In ms. дек. e ras; cf. S., *Arch. f. sl. Ph.*, XIII, p. 520. Moartea lui Ștefan Dușan o pun istoricii sârbi la 20 Dec. 1355 (v. St. Stanojević, *Istorija srpskoga naroda*, Beograd 1908, p. 174).

(3) In ms. ҂ѕѡпк; cf. l. c. din *Archiv*, p. 521.

(4) In ms. царевь (црѣвь) покои; cf. ibid., p. 521 și *Archiv*, II, p. 94, sau Stojanović, *Spomenik*, III, p. 132, 139, 151, 154 (цревьи, черени, черен, чрѣпок бои) și p. 218 (црѣпь).

(5) S. исходи.

(6) S. прїими.

В лѣто ҂ѕце погыбошѧ тꙋрци на воснѣ.

В лѣто ҂ѕцаі погыбе баıазит амира ѿ демира под ангоуромь, іюн. д҃і.

В лѣто ҂ѕцді прѣстави сѧ господгѣ евгеніа.

В лѣто ҂ѕцѕі быст злаа зима.

В лѣто ҂ѕцзі плѣни влък с тꙋрци срьбскѫѧ землѧ.

В лѣто ҂ѕціі закла моусіа влъка и лазара, юл. ѕ҃.

В лѣто ҂ѕцѳі амира челеніа оубыен быст.

В лѣто ҂ѕцка мꙋсіа ходи на новобрьдо, а послѣ, испоустив едино лѣто, разсына блъгари; и ѡн тожде лѣто заклан быст на искрꙋ.

В лѣто ҂ѕцкѕ създана быст ресава. Тожде лѣто прѣстави сѧ вел(и)кы воевода оугровлахїискы їѡ(аннь) мирча, ген. л҃а.

В лѣто ҂ѕцкѳ оумре балша зетскы, и царь соултан рекомы кришчіа.

В лѣто ҂ѕцлв прѣстави сѧ господга мара, мати деспота гюргѧ.

В лѣто ҂ѕцлд плѣни амоурат царь срьбле.

В лѣто ҂ѕцле прѣстави сѧ деспот стефан, господинь срьблем, їюн. (1) д҃і.

В лѣто ҂ѕцма помрьче слънце, и быст тъма и ѕвѣзды видашѧ сѧ ıак(о)же въ нощи, юн. з҃і, в срѣдѣ.

В лѣто ҂ѕцме быст злы понедѣлник (2). И въ то лѣто попалишѧ оугры тоурскаа дрѣва под кроушевцем.

В лѣто ҂ѕцмѕ пороби моурат срьбле, и прїими бꙍрчь и раваницоу. И въ то лѣто изгорѣ скопїе и въ нем мнѡгѡ доушь сьгорѣ.

В лѣто ҂ѕцмз прїими царь моурат смедерево, авг. к҃з, и изведе грьгꙋра и домꙋ. И въ то лѣто оумре краа алберть.

В лѣто ҂ѕцми свеза царь грьгоура и степана и ѳѡмоу, на въскресенїе. Тожде лѣто дон|де| (3) деспот гюргь ѿ оугрь оу бар и оу зетꙋ.

В лѣто ҂ѕцмѳ ѿтиде деспот пак из дꙋбровника на оугре, и прїими ваша новобрьдо, їюн. (4) к҃з.

В лѣто ҂зцн оуби ıинкꙋа мезит бега на власѣх.

В лѣто ҂ѕцна ходї ваша под (5) белград и съѕида жарищв. И въ то лѣто разби ıинкꙋа вашоу на влашкои земли, на ıаловницѣ.

В лѣто ҂ѕцнв изыде деспот гюргь съ оугри, дꙋнав прѣшед, на златицоу и разбы вашоу под нишем, и оборишѧ тоурци новобрьдо. Тожде же лѣто плѣни его тасꙋт и изсѣче конскꙋ срьбскоу на сытници. И въ то лѣто прїими ѡпѧт деспот смедерево, авг. к҃в.

(1) S. їюлїа.

(2) In ms. пнⷣе.

(3) In ms. дон.

(4) S. їюлїа.

(5) In ms. поⷣ.

В лѣто ҂ѕцнг погыбе крал владїслав на варнѣ.

В лѣто ҂ѕцне ожени сѧ деспот[овичь] (1) лазарь и постави сѧ деспотом. И потрѣсе сѣ землѣ два пѹта.

В лѣто ҂ѕцнѕ ходї царь моурат на морею и разби дѡма кралѣ дѡмаша босанскаго.

В лѣто ҂ѕцнз разби моурат царь ѩнкоула на косовѹ, ѡх. н҃і.

В лѣто ҂ѕцнд оумре царь моурат, фв. д҃.

В лѣто ҂ѕцѯ царь мехмет прїем царство съгради нѡви град, выше цариграда.

В лѣто ҂ѕцѯа прїими царь мехмет (2) цариград, маи к҃д, в день вто(рни)к.

В лѣто ҂ѕцѯв пороби царь мехмет сръбли и расипа ѡстръвицоу. Тожде годїноу и баша плѣни кисилие и скобаличка николѹ оухвати.

В лѣто ҂ѕцѯг оухвати ѩнкоула феризбеговикѣ оу кроушевцоу. И въ то лѣто прїими мехмет (2) новобръдо и сытницоу съ окрьстними градовы.

В лѣто ҂ѕцѯд оухвати силагевик деспота гюргѧ оу кѹпиииикоу, дек. з҃і. И въ то лѣто въкрали сѧ крал владїслав, сынъ кралѧ алберта. И ѩнкоула разби царѧ мехмета (3) под белградѡм с кръстоуши, їюл. к҃в. И сам тожде лѣто оумре оу белградоу, авг. а҃і.

В лѣто ҂ѕцѯе оубишѧ оугре кнѧѕѧ циласкога (4) ѡранха оу белградѹ и кралѧ владїслава свезаша. И тожде лѣто прѣстави сѧ деспот гюргь, дек. к҃д, оу нѧ(то)к. Тожде же лѣто прѣстави сѧ и госпогѧ деспотица ирина оу рѹдникѹ, маи г҃. И въ тъ день побѣже гръгѹр и царица мара, сестра лазарова (5), мехмед бегоу на портоу.

В лѣто ҂ѕцѯѕ оумре крал владїслав, сынъ кралѧ алберта. И въ то лѣто прѣстави сѧ деспот лазар, ген. к҃, в нѧ(то)к, г҃ час нощи. И тожде лѣто прїими баша ресавѹ град, маи г҃; потом же и голѹбъц. И царь мехмет аморею прїими и многы градї тамо мечю прѣдаст.

В лѣто ҂ѕцѯз быст кѵр пасха. И въ то лѣто прїѧшѧ тоурци смедерево, юл.

В лѣто ҂ѕцѯѳ воева мехмед въ анатолїю и прїем град синоп. И тако иде на юзоум хасана и възврати сѧ на град трапезѡн и възѧт его.

В лѣто ҂ѕцоа прїими царь мехмед въсоу босноу и кралѧ оухвати и

(1) Cf. *Spomenik*, III, p. 127.

(2) S. adaogă бегь.

(3) S. adaogă бега.

(4) In ms. greș. циласкора, S. циланскога.

(5) In ms. лазароко.

закла. И въ то лѣто прїимишѧ оугре град ѩице и прѣгнашѫ мачовоу (1). Тожде лѣто прѣстави сѧ ѳѡма катакоузин, їюн. к҃е.

Въ лѣто ҂ѕцов пак ходї царь на восн꙽ и град ѩице не възмог ратїю оузѧти, побѣже из под него. И оугре звонник (2) ръкавше не прїимишѧ его.

В лѣто ҂ѕцод воева [царь] на арбанасѣ и плѣни их и множства мнѡга изсѣче ѡт них, и скендера из землѧ прогна, и създа тамо град рекомы конюх.

В лѣто ҂ѕцое пак ходї царь дроугї поут на арбанасѣ и плѣнї томорницоу.

В лѣто ҂ѕцоз ходї царь мехмет на карамана и разби град гавалоу и иныѧ многы градовы тамо.

В лѣто ҂ѕцои прїими царь негрип.

В лѣто ҂ѕциа ꙗви сѧ ѕвѣзда свѣтла с троусом (3), ген. к҃в. И въ то лѣто воева царь на юз꙽м хасана, и тамо (4) загыбе баша романскы хас[ан] моурат (5) и инїи мнѡѕи съ ним, на рѣцѣ ефрантоу, авг. д҃, в [с]рѣдѣ.

В лѣто ҂ѕцив ходї баша на скъндръ и не прїими га. И тожде лѣто оуби га стефан воевода молдавскы на своею землю.

В лѣто ҂ѕциг прїимишѧ тоурци кеф꙽.

В лѣто ҂ѕцид ходї царь мехмед на стефана воеводоу молдавскаго и разби га, и възвращ сѧ ѡт тѫдоу разобори оугрѡм витѧжскѫѧ трапеза на доунав꙽.

В лѣто ҂ѕцие прѣстави сѧ господинь стефан, сынь деспота гюргѧ, ѡх. ѳ҃.

В лѣто ҂ѕциз ходї царь мехмед на скъндир и многыѧ възни градоратныѧ на нем сдѣлавь и стѣни низложивь и воинство много под ним погоубив, не възможе его по силѣ прїѧти; нѫ смирив сѧ по том з винетци и оутъкмив, пролѣтїю наставшоу, прѣдавакѫтъ его тоуркѡм, кромѧ жителеи и потрѣбь сѫщїих иже въ нем.

В лѣто ҂ѕциѳ мехмед царь прѣко морѣ прѣвед съ воинством и оумре, маи г҃, а ваꙗзит, сынъ его, прїем царство, м[а]и ѳ҃і, и чема, брата си, прогна.

В лѣто ҂ѕцҁ посла царь ваꙗзит ахмат баша на чема и прогна и из анатолїи. И тожде (6) лѣто оудавлень быст ахмат баша ѡт царѣ оу дринополю, дек. ѕ҃.

(1) S. мачк꙽.

(2) Tot așà S., în loc de зворник.

(3) In ms. троулом; cf. S. тр꙽сомь.

(4) In ms. томо.

(5) In ms. хасмоурат ca și în S.; cf. Moxa, la B. P. Hasdeu, *Cuvinte din bătrâni*, I, p. 406.

(6) In ms. тогожде.

В лѣто ҂ѕцѯа ході царь ваıазит на градовы стефана воеводі молдавскаго, на келїю и велград, и прїими их.

В лѣто ҂ѕцѯд развиша мисирѣне анатолїю. И тожде лѣто скончаса влък деспот, наречены гоургѹрович, на оугрех, ап. ѕі.

В лѣто ҂ѕцѯе загоубиша тоурци доумитра ıакшика на смедеревскых вратѣх, ıюх.

В лѣто ҂ѕцѯѕ (1) прѣстави са госпога царица мара, дъщи деспота гюрга, оу ежевоу, сеп. кі. И тожде лѣто оубиша аравлѣне с мисирѣны цара ваıазыта воискѹ на своеи си земли.

В лѣто ҂ѕцѯз пак аравлѣне и с мисираны оубиша цара ваıазита на своеи си земли.

В лѣто ҂ѕцѯи оумре крал оугръскы матїаш, и ѹ цариградѹ знаменїе вел(и)ко сътвори са, мльнїа бо съ выше ѡгнепална низшедши, ıак(о)же иногда на содомытѣни, и попали вилїе пращное (2) и ѡрѫжїа царскаа, къ единои ѡт цръковь храними сѫще, и съ иже близь ѡкрѫсть мѣста того зданїи (3) сѫщими и храминами тоурскими миѡгыми и съ иже къ них просто тако живѫщими въсѣми.

Arătare în scurt a celor întâmplate dela Adam până în zilele noastre (vremea de astăzi).

Adam au născut pe Sith, Sith au născut pe Enos, Enos pe Cainan, Cainan pe Malelen, Malelen pe Iared, Iared pe Enoh, Enoh pe Mathusal, Mathusal pe Mamel, Mamel pe Noe, Noe pe Sim. In zilele lui Noe au fost potopul.

Dela Adam până la potop sunt așă dar 2242 de ani.

Sim, fiul lui Noe, au născut pe Arfaxad, Arfaxad au născut pe Cainan, Cainan pe Salla, Salla pe Ever, Ever pe Falec, Falec pe Ragav. In zilele lui Falec s'au împărțit pământul. Pe vremea lui s'au întâmplat și zidirea turnului (stâlpului).

După Falec, au născut Ragav pe Seruh, Seruh pe Nahor, Nahor pe Thara, Thara pe Avram.

Dela Adam până la Avram sunt deci cu totul 3277 de ani.

Avram au născut pe Isac, Isac pe Iacov, Iacov pe Levia, Levia pe Caath, Caath pe Avraam, Avraam pe prorocul Moise. Acesta au scos pe oameni din Eghipet.

(1) In ms. ҂ѕцѯе.

(2) In ms. пращное, ca în S. (l. c., p. 525).

(3) In ms. заднїи.

Sunt dar, dela mutarea lui Avraam în țara Hanaanului până la ieșirea Israiltenilor din Eghipet, 430 de ani, iar până la moartea lui Isus Navi 495, iar dela Adam 3774 de ani.

După Isus Navi au mântuit Dumnezeu pe oamenii cari suferiau din partea streinilor dimprejur, prin judecători. Intre dânșii au început mai întâiu Iuda (și) au fost judecător oamenilor 7 ani.

După Iuda au fost judecător Gothoniil 50 de ani.

După Gothoniil Avod 80 de ani.

După Avod Samegar 7 ani.

După Samegar Varaac și prorocița Devora, femeia lui Lafidon, 40 de ani.

După Varaac Ghedeon 40 de ani.

După Ghedeon fiul său Avimeleh 3 ani.

După Avimeleh Thola 23 de ani.

După Thola Iair 22 de ani.

După Iair Efthae 6 ani.

După Efthae Evsevon 7 ani.

După Evsevon Eglom 10 ani.

După Eglom Adon 8 ani.

După Adon Sampson.

După Sampson au stăpânit peste oameni Samani un an.

După aceea Evreii n'au avut stăpân 40 de ani.

Apoi preotul Ilie au stăpânit pe oameni 20 de ani.

După Ilie au primit sfințirea prorocul Samuil și au ținut puterea 30 de ani.

Sunt așà dar dela moartea lui Isus până la moartea lui Samuil 610 ani, iar dela Noe și dela potop 2120 de ani, iar dela Adam 4382.

După Samuil au domnit Saul 40 de ani.

David 40 de ani.

Solomon, fiul lui, 40 de ani.

Rovoam 18 ani.

Avia 6 ani.

Assa 41 de ani.

Ioasafat 25 de ani.

Ioaram 8 ani.

Ohozia 1 an.

Gotholia 8 ani.

Ioas 40 de ani.

Amesia 29 de ani.

Ozia și Azaria 52 de ani.

Ioatham 16 ani.

Ahaz 16 ani.

Ezechia 29 de ani.

Manasia 55 de ani. Pe vremea acestuia s'au zidit Vizantia.

Amos 2 ani.

Iosii 31 de ani.

Ioahaz 3 luni.

Ioachim 11 ani.

Iehonia 3 luni.

Sedechia 11 ani. Pe acesta orbindu-l Navuhodonosor îl duse prins în Vavilon, iar casa domnului fu arsă de Navuzardan.

Sunt prin urmare dela Saul, întâiul împărat al Evreilor, până la robirea Iudeii prin Navuhodonosor 519 ani, iar dela moartea lui Isus, fiul lui Navi, 1100 de ani, iar dela Noe până la potop 2600, iar dela Adam 4872.

Navuhodonosor, după ce au prădat Ierusalimul și l-au risipit, au domnit 25 de ani, iar înainte de aceasta 19, astfel că toți anii împărăției sale sunt 44.

După el Marodah, fiul lui, 12 ani.

Valtasar, fratele lui, 4 ani.

Darie, fiul lui Asurir, 17 ani.

Chir Perseanul 31 de ani.

Camvis 8 ani.

Sfendat și Chiverdie, frați și vrăjitori, Mideni de neam, răsculându-se au împărățit 8 luni.

Darie Istasp 36 de ani.

Xerx, fiul lui, 20 de ani.

Artavan 7 luni.

Artaxerx Mână-Lungă 2 luni.

Sodian 7 luni.

Darie Nelegiuitul (1) 19 ani.

Artaxerx, fiul lui Darie, 42 de ani.

Artaxerx, numit Ihos, 22 de ani.

Narsie 4 ani.

Darie Arsam 6 ani. Pe acesta omorîndu-l Alexandru Machedoneanul, au risipit împărăția Perșilor, care ținuse 300 de ani, și au domnit 12 ani și 6 luni și s'au săvârșit în Vavilon, fiind de 32

(1) Bastardul, νόθος.

de ani, după ce cucerise 22 de popoare varvare și 13 neamuri elinești.

Cu totul dela Adam până la Alexandru sunt 5188 de ani.

După moartea lui Alexandru domnì peste Eghipet și Alexandria Ptolomei al lui Lagos (1) 40 de ani.

Ptolomei Filadelf 38 de ani. Pe vremea acestuia s'au tradus pe limba elinească cărțile sfinte ale Evreilor.

Ptolomei Everghet 26 de ani.

Ptolomei Filopator 17 ani.

Ptolomei Epifanie 23 de ani.

Ptolomei Filomitor 35 de ani.

Al doilea Everghet 29 de ani.

Ptolomei Fuscon 17 ani și 6 luni.

Ptolomei Alexa 10 ani.

Ptolomei Mântuitorul 8 ani.

Ptolomei, Noul Dionisie, 30 de ani.

Cleopatra, fiica Noului Dionisie, 22 de ani. In al patrulea an al împărăției acesteia au domnit întâiaș dată singur Gaie Iul Chesar 4 ani și 7 luni. Dela dânsul au început a se numì apoi ceilalți împărați râmleni chesari.

După acesta Avgust 56 de ani și 4 luni. In al patrusprezecelea an al împărăției sale, omorînd pe Cleopatra și cucerind Eghipetul întreg, au desființat cel dintâiu împărăția Ptolomeilor, care ținuse 290 de ani. Sunt prin urmare dela Adam până la începutul domniei lui Avgust, după letopisețele cunoscute, 5458 de ani.

In al patruzeci și doilea an al împărăției lui Avgust s'au născut din carne domnul nostru Isus Hristos, din sfânta născătoare de Dumnezeu. Iar Chirin au fost trimes, cu sfatul boierilor, în Iudeia, ca să facă catastihul averilor și al lăcuitorilor.

Dela Adam până la întruparea lui Hristos sunt 5500 de ani.

După Avgust au domnit Tiverie, fiul lui, 22 de ani și 7 luni. In al cincisprezecelea an al împărăției lui s'au botezat domnul nostru Isus Hristos și au început să propoveduească evanghelia, și în al optsprezecelea an al împărăției lui au suferit, pentru noi, moartea de bună voie.

Sunt dar dela Adam până la înălțarea Domnului 5533 de ani.

După acesta Gaie 3 ani și 10 luni.

Clavdie 13 ani și 5 luni.

(1) Moxa îi zice *Ptolomei Epure* (B. P. Hasdeu, *Cuvinte din bătrâni* I, p. 351).

Neron 13 ani și 8 luni. Și fugind s'au îngropat de viu. Acesta au ucis pe Petru și pe Pavel, și cel dintâiu au început goană asupra creștinilor.

Galvas 9 luni și 13 zile.

Oton 3 luni și 8 zile.

Vitalie 1 an.

Uespasian 10 ani. Și în al doilea an al împărăției sale au fost prădat Ierusalimul de Râmleni, patruzeci de ani după înălțarea Domnului nostru Isus Hristos.

Tit 2 ani și 3 luni.

Dometian 15 ani și 11 luni.

Nerva 1 an și 4 luni.

Traian 19 ani și 6 luni.

Andrian Elie 20 de ani și 11 luni.

Antonin Evlaviosul 24 de ani.

Marco Antonin 19 ani.

Comod 12 ani și 5 luni.

Pertinax 87 de zile.

Iulian Didie 66 de zile.

Sevir 17 ani și 8 luni.

Antonin, fiul lui, 6 ani.

Macrin 1 an și 2 luni.

Avit 3 ani și 9 luni.

Alexandru Mamei 13 ani și 8 luni.

Maximin 6 ani.

Maxim și Valvim 22 de ani.

Gordian 6 ani.

Filip 5 ani.

Dechie 2 ani.

Gal și Vulusian 2 ani și 8 luni.

Imilian 4 luni.

Valerian și Galin, fiul său, 15 ani.

Clavdie 1 an.

Chindin, fratele lui, 7 zile.

Avrilian 6 ani.

Tachit 2 ani.

Prov și Florian 2 ani și 4 luni.

Car și Carin și Numerian 2 ani.

Dioclitian și Maximian Erculie 20 de ani.

Consta 2 ani.

Constantin cel Mare 38 de ani. Pe vremea acestuia s'au ținut întâiul sobor la Nicheia. Și au fost (acolo) 318 sfinți părinți (1).

Dela înălțarea lui Hristos până la întâiul sobor sunt 318 ani, iar dela începutul lumii ani 5818.

Săvârșindu-se Marele Constantin în vârstă de 65 de ani, au lăsat domnia celor trei fii ai săi: lui Consta și Constantin și Constantie, cari au domnit 24 de ani.

După acesta Iulian Apostatul (Călcătorul de lege) 2 ani.

Iuvian 1 an și 8 luni.

Ualentinian 13 ani.

Ual 3 ani.

Gratian 3 ani.

Teodosie cel Mare 16 ani.

Dela întâiul sobor până la al doilea 52 de ani.

Al doilea sobor s'au ținut în cetatea lui Constantin, în anul 5874, în domnia lui Teodosie cel Mare. Și au fost (acolo) 150 sfinți părinți.

După Teodosie au domnit Arcadie, fiul său, 22 de ani.

Teodosie cel Mic, fiul lui, 32 de ani.

Dela al doilea sobor până la al treilea 41 de ani.

Al treilea sfânt sobor s'au ținut în Efes, în anul 5915, în domnia lui Teodosie cel Mic. Și au fost (acolo) 200 sfinți părinți.

După Teodosie cel Mic au domnit Marchian 16 ani și 6 luni.

Dela al treilea sobor până la al patrulea 30 de ani.

Al patrulea sobor s'au ținut în Halchidon, pe vremea împăratului Marchian. Și au fost (acolo) 630 sfinți părinți.

După Marchian au domnit Leu cel Mare 18 ani.

Leu cel Mic, nepotul lui, 1 an.

Zinon, tatăl lui, 17 ani.

Anastasie Dicor 27 de ani.

Iustin Trax 9 ani.

Iustinian cel Mare 28 de ani.

Dela al patrulea sobor până la al cincelea 102 ani.

Al cincelea sobor s'au ținut în cetatea lui Constantin în anul 6047, pe vremea împăratului Iustinian cel Vechiu. Și au fost (acolo) 165 sfinți părinți.

După Iustinian au domnit Iustin cel Mic 13 ani.

Tiverie 5 ani.

Mavrichie 20 de ani.

Foca Capadocul 8 ani.

(1) Fraza aceasta se află în orig. după 5818 din fraza următoare.

Iraclie 30 de ani.

Constantin, fiul lui, 1 an.

Iraclona, împreună cu mama sa Martina, 4 luni.

Consta 27 de ani. Pe vremea acestuia s'au ivit mincinosul proroc al Saraţinilor Mahamet.

Constantin, fiul lui Consta, 17 ani.

Dela al cincelea sobor până la al şaselea 129 de ani.

Al şaselea sfânt sobor s'au ţinut în cetatea lui Constantin, în anul 6076, pe vremea împăratului Constantin Bărbosul.

După acesta au domnit fiul său Iustinian 10 ani.

Leontie 3 ani.

Apsimar 7 ani.

Iustinian a doua oară 6 ani.

Filipic Vardanie 2 ani.

Artemie şi Anastasie 2 ani.

Teodosie 2 ani.

Leu Conon, Iconoclastul, 24 de ani. Pe vremea acestuia Râmlenii s'au lăpădat de Greci, şi s'au ţinut Râmul singur de sine până în ziua de astăzi.

Constantin Copronim (1) 34 de ani.

Leu, fiul lui, 5 ani.

Constantin cu dreptcredincioasa sa mamă Irina 15 ani.

Dela al şaselea sobor până la al şaptelea 120 de ani.

Al şaptelea sfânt sobor s'au ţinut la Nicheia, pentru a doua oară, în anul 6296, în domnia lui Constantin şi a Irinei, mamei sale. Şi au fost (acolo) 167 sfinţi părinţi.

După Constantin şi Irina Nichifor 8 ani şi 9 luni.

Stavrachie 1 an şi 2 luni.

Mihail Evlaviosul 2 ani.

Leu Armeanul 7 ani şi 5 luni.

Mihail Amorei 8 ani şi 9 luni.

Teofil, fiul lui, 12 ani.

Mihail, fiul lui, cu mama sa Teodora 25 de ani şi cu Vasilie Machedoneanul 1 an şi 4 luni. Pe vremea acestora s'au înnoit dreapta credinţă, şi sfintele icoane s'au pus iarăş în biserici, şi Bulgarii s'au făcut creştini, şi literele sloveneşti au fost alcătuite de sfântul Chiril, în anul 6360.

Vasilie Machedoneanul 19 ani. Pe vremea acestuia s'au botezat Ruşii şi s'au făcut creştini.

(1) Moxa, l. c., p. 380, ii zice *Cufuritul*.

Leu Înțeleptul 25 de ani și 8 luni.
Alexandru, fratele lui, 1 an și 1 lună.
Constantin, fiul lui Leu, 54 de ani.
Roman, fiul lui, 3 ani.
Nichifor Foca 6 ani și 6 luni. Pe vremea acestuia începù a se zidì lavra din sfântul munte, de către sfântul Atanasie dela Atos, pe când erà încă în boieria de voevod, în anul 6469.
Ioan Țimishii 6 ani și 6 luni.
Dela Adam până la Țimishii sunt așà dar 6484 de ani.
După Țimishii Vasilie Porfiroghenitul 50 de ani și 11 luni.
Roman Arghiropul 5 ani și 5 luni.
Mihail Peflagon 4 luni și 5 zile.
Constantin Monomah 12 ani.
Teodora Porfiroghenita 1 an și 9 luni.
Mihail Bătrânul 1 an.
Comnin 2 ani și 3 luni.
Constantin Duca 7 ani și 6 luni.
Evdochia, femeia lui, împreună cu fiii săi 7 luni și puține zile.
Roman Dioghen 3 ani.
Mihail, fiul lui Constantin Duca, 6 ani.
Nichifor Votaniat 3 ani.
Alexie Comnin 36 de ani.
Ioan Porfiroghenitul, fiul lui, 16 ani.
Manuil Porfiroghenitul, fiul lui, 37 de ani.
Dela Adam până la împărăția acestuia sunt așà dar 6689 de ani.
Alexie, fiul lui Manuil Porfiroghenitul, 3 ani.
Andronic Comnin 2 ani.
Isachie Anghel 7 ani.
Alexie, fratele lui, 26 de ani.
Alexie Murțuflo 70 de zile. Și întâmplându-se neorânduealǎ în cetate, se sculară din toate părțile asupra cetății, și au cucerit Francii cetatea, în anul 6710, și au fugit Alexie Murțuflo, iar Francii nu puțini ani au stăpânit cetatea. Și suspinau Grecii văzând turburarea din cetate, și pomeniau pe papa Râmului la cele dintâi «pomenește doamne».
Și au domnit Teodor cel Mare, Lascar, 18 ani.
Ioan, ginerile lui, 32 de ani.
Teodor cel Mic, Lascar, fiul lui, 4 ani. Aceștia însă împreună cu Francii.

Mihail Paleolog au luat cetatea din mânile Francilor, în anul 6756, și aceștia au făgăduit să dea bir Grecilor.

Andronic, fiul lui Mihail Paleologul, după moartea tatălui său, au domnit, patriarh fiind Iosif, 20 de ani.

Mihail Azimit, fiul lui, Paleolog, 18 ani.

Andronic, fiul lui, Paleolog, 30 de ani.

Cu totul dela Adam până aci 6866 de ani.

Catacuzin și Posinclit împreună cu Caloioan, fiul lui Andronic Paleologul, 30 de ani.

După acesta Manuil, fiul lui Caloioan Paleologul, 35 de ani.

Pe vremea aceea l-au ajuns moartea pe evlaviosul domn al Sârbilor, țarul Ștefan, în anul 6864, Dechemvrie în 25.

Și după trecere de trei ani, iar dela facerea lumii în anul 6867, Turcii au trecut la Calipole și au luat vadul și multe țeri spre apus. Și de atunci s'au făcut turburare și neorânduează mare și pagubă prin țerile creștine. Au fost și cutremure mari pe pământ.

Doi ani după trecerea Turcilor la Calipole, în anul 6869, au perit Momcilo din Peritor.

Pe când curgeà apoi al optzecilea an peste opt sute și șase mii (=6880) au murit țarul Uroș. In acelaș an au ucis Turcii pe craiul Vâlcașin și pe despotul Ugleșa la Marița, Septemvrie în 26.

In anul 6882 au biruit sfântul cnez Lazar pe jupanul Nicola și l-au orbit.

In anul 6888 au fost Chiriopasha (1).

In anul 6889 au fost lupta cu Țrep la Dubravnic.

In anul 6894 s'au întunecat soarele. Și în acel an au mers împăratul Murat împotriva Plocĭnicului.

In anul 6897 s'au luptat cnezul cu Amurat la Cosova, luna lui Iunie în 15, și au ucis pe Amurat, primind el însuș moarte fericită dela Turci.

In anul 6901 au luat Turcii Târnova.

In anul 6903 au mers Turcii cu războiu în Țara-Românească, și au pierit craiul Marco și Constantin.

In anul 6904 au biruit Turcii pe craiul unguresc Jigmont la Nicopole.

In anul 6905 au pierit Turcii în Bosnia.

In anul 6911 au pierit Baiazit sultanul de mâna lui Demir subt Angora, Iunie în 19.

In anul 6914 au răposat doamna Evghenia.

---

(1) Se zice Chiriopasha, κυριακὸν πάσχα, când Paștile cad la 25 Martie.

In anul 6916 au fost iarnă rea.

In anul 6917 au prădat Vâlc cu Turcii țara Sârbească.

In anul 6918 au ucis Musia pe Vâlc și pe Lazar, Iulie în 6.

In anul 6919 au fost ucis sultanul Celepia.

In anul 6921 au mers Musia împotriva (cetății) Novobârdo, apoi, peste un an, au biruit pe Bulgari, dar și el au fost ucis în acelaș an la Iscra.

In anul 6926 s'au zidit Resava. In acelaș an au răposat marele voevod al Ungrovlahiei Ioan Mircea, Ianuarie în 31.

In anul 6929 au murit Balșa din Zeta și împăratul-sultan numit Crișciia.

In anul 6932 au răposat doamna Mara, mama despotului Gheorghe.

In anul 6934 au prădat Amurat împăratul țara Sârbească.

In anul 6935 au răposat despotul Ștefan, domnul Sârbilor, Iunie în 19.

In anul 6941 s'au întunecat soarele și erà întunerec și se vedeau stelele ca noaptea, Iunie în 17, într'o Miercuri.

In anul 6945 au fost Lunia Rea. Și în acel an au aprins Ungurii lemnele Turcilor sub Crușevaț.

In anul 6946 au supus Murat pe Sârbi și au luat Borcea și Ravanița. In acel an au ars și Scopia și multe suflete au ars într'însa.

In anul 6947 au cucerit împăratul Murat Smederevo, August în 27, și au scos (de acolo) pe Gârgur și pe Toma. In acel an au murit și craiul Albert.

In anul 6948 au pus împăratul în fiare pe Gârgur și pe Stepan și pe Toma, la Inviere. In acelaș an au venit despotul Gheorghe din țara Ungurească la Bar și în Zeta.

In anul 6949 au plecat despotul iarăș din Dubrovnic la țara Ungurescă, și pașa au luat Novobârdo, Iunie în 27.

In anul 6950 au ucis Iancul pe Mezit beg în Țara-Românească.

In anul 6951 au mers pașa sub Belgrad și au zidit Jarnovul. Și în acel an au biruit Iancul pe pașa în Țara-Românească, la Ialovnița.

In anul 6952 despotul Gheorghe, trecând Dunărea cu Ungurii, au ieșit la Zlatița și au bătut pe pașa sub Niș, iar Turcii bătură Novobârdo. In acelaș an l-au prădat Taut și au tăiat oastea sârbească la Sitnița. Tot în anul acela despotul au luat îndărăt Smederevo, August în 22.

In anul 6953 au pierit craiul Vladislav la Varna.

In anul 6955 s'au căsătorit Lazar, fiul despotului, și fu pus despot. Și s'au cutremurat pământul de două ori.

In anul 6956 au mers împăratul Murat împotriva Moreii și au bătut Toma pe craiul Tomaș din Bosnia.

In anul 6957 au bătut împăratul Murat pe Iancul la Cosova, Octomvrie în 18.

In anul 6959 au murit împăratul Murat, Fevruarie în 4.

In anul 6960 împăratul Mehmet luând împărăția au zidit Cetatea-Nouă, din sus de Țarigrad.

In anul 6961 au luat împăratul Mehmet Țarigradul, Maiu 29, într'o zi de Marți.

In anul 6962 au supus împăratul Mehmet pe Sârbi și au dărâmat Ostrovița. In acelaș an au prădat și pașa (cetatea) Chisline și au prins pe Nicola Scobalici.

In anul 6963 au prins Iancul pe fiul lui Feriz beg la Crușevaț. Și în anul acela au luat Mehmet Novobârdo și Sitnița, cu cetățile dimprejur.

In anul 6964 au prins fiul lui Silaghi pe despotul Gheorghe la Cupinic, Dechemvrie în 17. Și în anul acela s'au suit în scaun craiul Vladislav, fiul craiului Albert. Și Iancul au biruit pe împăratul Mehmet sub Belgrad, cu crâstoșii (1), Iulie în 22. In acelaș an au răposat și el la Belgrad, August în 11.

In anul 6965 au ucis Ungurii pe cneazul de Țili Orlih (2) la Belgrad și au legat pe craiul Vladislav. In acelaș an au răposat despotul Gheorghe, Dechemvrie în 24, într'o Vineri. In acelaș an au răposat și doamna Irina, soția despotului, la Rudnic, Maiu în 3. Și în ziua aceea au fugit Gârgur și țarița Mara, sora lui Lazar, la Mehmed beg, la Poartă.

In anul 6966 au murit craiul Vladislav, fiul craiului Albert. Și în anul acela au răposat despotul Lazar, Ianuarie în 20, într'o Vineri, în al treilea ceas din noapte. Și în acelaș an au luat pașa cetatea Resava, Maiu în 10; apoi și Golubațul. Și împăratul Mehmet au luat Amoreia și multe cetăți de acolo le-au trecut prin sabie.

In anul 6967 au fost Chiriopasha. Și în anul acela au luat Turcii Smederevo, prin Iulie.

In anul 6969 s'au răsboit Mehmed în Anatolia și au luat cetatea Sinope. Și au mers apoi împotriva lui Iuzum Hasan și s'au întors împotriva cetății Trapezont și au luat-o.

In anul 6971 au luat împăratul Mehmed toată Bosnia și au prins

(1) Cruciații ; cf. la Moxa, l. c, p. 406, *cristoșii*.
(2) Ulrich.

și au ucis pe craiul ei. Și în anul acela au luat Ungurii cetatea Iaițe și au trecut prin Maciova. In acelaș an au răposat Toma Cantacuzin, Iunie în 25.

In anul 6972 au mers iarăș împăratul în Bosnia, dar n'au putut să iea cu răsboiu cetatea Iaițe, ci au fugit de sub dânsa. Și Ungurii au bătut Zvornicul, dar nu l-au luat.

In anul 6974 s'au răsboit împăratul cu Arbănașii și i-au prădat și mare mulțime din ei au tăiat, și pe Schender l-au alungat din țară, și au zidit acolo cetatea numită Coniuh.

In anul 6975 au mers împăratul a doua oară împotriva Arbănașilor și au prădat Tomornița.

In anul 6976 au mers împăratul Mehmet împotriva Caramaniei și au cucerit cetatea Gavala și multe alte cetăți de acolo.

In anul 6978 au luat împăratul Negripul (1).

In anul 6981 s'au arătat o stea luminoasă, cu cutremur, Ianuarie 22. Și în anul acela s'au răsboit împăratul cu Iuzum Hasan, și au pierit acolo pașa de Romania Hasan Murat și mulți alții împreună cu el, la apa Eufratului, August în 4, într'o Miercuri.

In anul 6982 au mers pașa împotriva Școdrei, dar n'au cucerit-o. Și în acelaș an l-au ucis Ștefan, voevodul Moldovei, în țara sa.

In anul 6983 au luat Turcii Cafa.

In anul 6984 au mers împăratul Mehmed împotriva lui Ștefan, voevodul Moldovei, și l-au biruit, și întorcându-se de acolo au dărâmat masa vitejilor Unguri de pe Dunăre.

In anul 6985 au răposat domnul Ștefan, fiul despotului Gheorghe, Octomvrie în 9.

In anul 6987 au mers împăratul Mehmed împotriva Școdrei și încercând asupra ei multe meșteșuguri de luat cetățile și dărâmând zidurile și pierzând mulți ostași sub dânsa, n'au putut s'o iea cu puterea. Impăcându-se apoi cu Veneţienii și înțelegându-se cu ei, când se apropie primăvara, aceștia o deteră Turcilor, afară de lăcuitori și de lucrurile ce se aflau într'însa.

In anul 6989 au trecut Mehmed împăratul cu oaste dincolo de mare și au răposat în 3 Maiu, iar împărăția au luat-o fiul său Baiazit, Maiu în 19, și au alungat pe fratele său Cem. (2)

In anul 6990 au trimes împăratul Baiazit pe Ahmat pașa împotriva lui Cem și l-au alungat din Anatolia. Și în acelaș an au fost

(1) Negroponte.
(2) Džem.

sugrumat Ahmat paşa de către împărat, la Adrianopole, Dechemvrie în 6.

In anul 6991 au mers împăratul Baiazid împotriva cetăţilor lui Ştefan, voevodul Moldovei, împotriva Chiliei şi Cetăţii-Albe, şi le-au cucerit.

In anul 6994 au bătut Misirenii (1) Anatolia. Şi în acelaş an s'au săvârşit despotul Vâlc, zis Gurgurovici, în ţara ungurească, Aprilie în 16.

In anul 6995 au ucis Turcii pe Dumitru Iacşici la porţile Smederevei, în Octomvrie.

In anul 6996 au răposat doamna ţariţa Mara, fiica despotului Gheorghe, la Ejeva, Septemvrie în 28. Şi în acelaş an au bătut Arapii şi Misirenii oastea împăratului Baiazit, în ţara lor.

In anul 6997 Arapii şi Misirenii au bătut din nou pe împăratul Baiazit, în ţara lor.

In anul 6998 au murit craiul unguresc Matiaş, şi în Ţarigrad s'au arătat un semn mare, căci căzând de sus un fulger de foc, ca odinioară asupra Sodomitenilor, au aprins iarba de puşcă, ce se păstră într'o biserică, şi puştile împărăteşti, şi multe zidiri şi case turceşti ce se aflau în jurul acelui loc, împreună cu toţi câţi trăiau în ele, au ars.

(1) Egiptenii.

II.

LETOPISEȚUL LUI AZARIE.

СКАЗАНЇЕ ВЪ КРАТЦѢ Ѡ МОЛДАВСКЫХ ГОСПОДАРЕХЪ.

Ѿт създанїа мира в лѣто ҂ѕѡѯз (6867 = 1359) ѡт тол҃ѣ произволенїем божїем нача сѧ молдавскаа землѧ. Прїиде драгоше воевода ѡт оугърскои земли ѡт мармоурища за тѹрѡм на лѡв и господствова в҃ лѣт(ѣ).

И господствова сынь его сас д҃ лѣт(а).

И господствова богдан д҃ лѣт(а).

И господствова сынъ его лацко и҃ лѣт.

И господствова сынь моушатин петръ ѕ҃і лѣт.

И господствова брат его роман г҃ лѣт(а).

И по нем господствова брат его стефан з҃ лѣт.

И господствова юга в҃ лѣт(ѣ). (1)

В лѣто ҂ѕцз (6907 = 1399) ста на господство алеѯандръ воевода и господствова л҃в лѣт(ѣ) и и҃ мѣсѧць.

Илїаш, пръвы сынъ его, господствова в҃ лѣт(ѣ) и д҃ мѣсѧць сам, а съ братом своим стефанѡм господствована въ коупѣ з҃ лѣт.

Иуть стефан воевода брата своего илїашѧ и ослѣпи его, а стефан воевода сам господствова є҃ лѣт.

И ѡтсѣче емоу глав(а) роман воевода, и господствова роман воевода, сынъ илїашѧ, а҃ лѣто.

Господствова петръ воевода, сынъ алеѯандра воедї, а҃ лѣто. И даде ѡнь келїю град оугром.

И господствова чюбър в҃ мѣсѧца.

Господствова алеѯандрель д҃ лѣт(а), сынъ илїашѧ воеводї. И при нем благослови сѧ прѣѡсвѧщенны кѵр деѡктисть на митрополитство ѡт патрїарха никодима сръбскыѧ землѧ, при благочестивѣм деспотѣ гешргїи. И оумре въ белом градѣ, в лѣто ҂ѕцѯв (6962 = 1454) авг. к҃ѕ.

---

(1) Se poate completă și лѣт(а), cum e în cronica lui Azarie, p. 177.

Господствова (1) богдан воевода, сынъ алеѯандра воеводї (2), ѡтецъ стефана воеводї, в҃ лѣт(ѣ). И ѡтсѣче емѹ глав(а) петръ, рекомы арѡн, ѹ рѫвъсѣи.

Господствова (3) арѡн в҃ лѣт(ѣ). И при нем нача сѧ дан тоурскаа. И по нѣколико врѣмѧ ѡтсѣче емоу глав(а) стефанъ воевода.

В лѣто ҂ѕцѯе (6965=1457) ап. в҃і, въ ве(ликыи) че(тврьто)к, прїиде ѡт моунтѧн стефан воевода, сынъ богдана воеводи, и сътвори пръвое побѣждение на арѡна на серети, на тинѫ ѹ должещ; вторы побои сътвори съ ним ѹ арбикоу, и пак възможе стефан воевода. По том же събра сѧ вьсѣ землѧ съ свѧтѣишим митрополитом кѵр ѳеѡктистом и съ помощїѫ божїѫ помазашѧ его на господство на серети, идеже именоует сѧ мѣсто то дерептате и до селѣ. И прїѧть скѵптри молдавскои земли.

В лѣто ҂ѕцѯѳ (6969=1461) юн. е҃ побоева стефан воевода сакѹн-скоую землю.

В лѣто ҂ѕцо (6970=1462) юн. в҃в оударишѧ нѹшкою стефана вое-водѹ въ глезно ѹ келїи град.

В лѣто ҂ѕцоа (6971=1463) юл. е҃ прїѧт себе госпождѫ еѵдокїѫ бла-гочестива, ѡт киева, сестра семена царѣ.

В лѣто ҂ѕцог (6973=1465) ген. в҃г, в че(тврьто)к, въ полѹнощи, вънидe стефан воевода въ келїю град и ѡбсѣде его. И прѣбыст тѹ в че(тврьто)к мирно, и въ пѧ(то)к рано оударишѧ и начѧшѧ рвати град келїю. И тако рвашѧ вес день, и бышѧ сѧ до вечера. Въ сѫботѫ же прѣдаде сѧ град, и вънидe стефан воевода въ град, божїем изволенїем. И прѣбыст тоу г҃ дни веселѧ сѧ и хвалѧ бога и оукротѣвая люді въ градѣ. И постави им тѹ исаїа и боухтѧ пръкалаби и [въ]зврати сѧ въ настолнїи свои град соучавскы, и тако повелѣ митрополитом и епископѡм своим и вьсѣм їереѡм благодарити бога и молбѫ ѡ нем сътворити къ богоу.

Въ лѣто ҂ѕцод (6974=1466) юл. і҃ начѧт здати, съ помощїѫ бо-жїеѫ, свѧты монастирь прѣсвѧтѣи богородици въ пѹтнои.

В лѣто ҂ѕцое (6975=1467) ное. ді҃ възвиже сѧ крал оугръскы матїашь и паде ѹ тотроуши съ вьсеѫ силоѫ оугръскоѫ, и прїидошѧ ѹ роман-ѡве тръг и пожегошѧ его. И так(о) прїидошѧ до баии. И быст съ-мысль стефаноу воеводѣ и нападе нощїѫ на ных въ баии; и прѣдаде их богъ въ рѫцѣ стефаноу воеводѣ и во[и]сцѣ его, и побиени бышѧ мнѡгѡ множество их. И крал тогда оустрѣлен быст на рати. И тако възвра-

(1) Presc̑urtat гн̑ва, mai nainte гн̄твова.

(2) In ms. воеводї with дї written above.

(3) Presc̑urtat гс̑ва.

тишѧ сѧ посрамлени инѣм пѫтем кратким, и не быст ꙗкоже ѡни мнѣхѫ, нѫ быст ꙗкоже бѣ волѣ божїѫ.

И въ тожде лѣто прѣстави сѧ госпожда еѵдокїѫ.

И по нѣколико врѣмѧ съмиришѧ сѧ междꙋ собоѫ стефан воевода съ оугръским кралем матїашем, и еще по съмирени добрѣм дарѡва господиноу нашемоу стефанꙋ воеводѣ в҃ града, на имѧ ѡт балтъ и чичев, въ ардѣлском земли, ꙗкоже сѫт и до селѣ.

В лѣто ҂ѕцои (6978=1470) авг. в҃ прїидошѧ татар мнѡгѡ множство и бышѧ сѧ съ ними стефан воевода на дꙋброви на липничи (1), близ нистра, и погна въ слѣд их и възѧт вес плѣн их. И тако възврати сѧ съ побѣдоѫ, и прїиде да ѡсвѧтыт храм прѣсвѧтѣи богородици съ помощїѫ божїеѫ, рѫкоѫ прѣосвѧщеннаго митрополита кѵр ѳеѡктиста и епископа тарасїа и съ игоумени въсѣх монастир; и на лит(оу р)гїи бѣхѫ въсѣх числом ѯд архїереи и иереи и дїакѡны оу жрътъвници, сеп. г҃, при архїмандритѣ їѡасафѣ.

Тогожде лѣта фев. кз҃ ненавидѣи добра дїавол сътвори ненавист междꙋ стефаном воеводом и междоу радоула воеводї, и стефан воевода плѣни бранла и пожеже.

В лѣто ҂ѕцоѳ (6979=1471) оусѣчен быст їсаїа дворник съ негрилом чашником и алеѯа столник.

Въ тожде лѣто мр. з҃ быст развои съ радоулом воеводї оу сочи, и възможе стефан воевода и побы ѡт них мнѡгѡ мнѡжество, и въсѝ стѣгове его възѧти бышѧ, и мнѡгы витѧжи тогда оухвацени бышѧ, иже посѣк ихь. Тъкмо ѡстави жива в҃ вел(и)ка болѣрина, мирчѧ кѡмиса и стана логофета.

Тогожде лѣта авг. в҃ѳ быст тръс велен (2) по въсеи въселенѣи, въ врѣмѧ егда сѣдѧш(е) господинь на ѡбѣд(ѣ).

В лѣто ҂ѕцп (6980=1472) сеп. дї прїѧль стефан воевода себе госпождѫ марїѫ ѡт мангопа.

В лѣто ҂ѕцпа (6981=1473) ное. й раздѣлил стефан воевода воискꙋ (3) своꙗ (4) стѣгове оу милкѡв, и тако поихашѧ и съ басарабѡм лаютъ на радоула воеводоу, и съiемше сѧ тогожде мѣсѧца ѿ на мѣстѣ нарицаемѣм поток кѡдна, и тоу бышѧ сѧ г҃ дни. И ѡстави радꙋл воевода въсѣ своа въ ѡкѡл свои и бѣжа съ въсеѫ воискоѫ своеѫ въ настолнїи свои град

(1) In ms. greş. антипчи; cf. în cod. dela Slatina липниче, în trad. lui Brzeski *Lipniczi*.

л̃
(2) In ms. вен.

(3) In ms. corectat din колскꙋ.

(4) Greş. in loc de своемꙋ; cf. in cod. dela Slatina воискамь своимь şi în analale bistriţene воискѫ своеи.

дѫмбовица. Вь ѕ҃г тогожде мѣсѧца прїиде стефан воевода сь вьсеѫ воискоѫ своеѫ и ѡбсѣде град дѫмбовицѹ; и вь нощ та побѣже радоула воевода из града, и прїѧт стефан воевода града и вьниде вь нь и вьзѧт госпождѫ радѹла воеводї и дьщер его марїѫ госпождѫ и вьсѣ скровища его и вьсѣ ризы его и вьсѣ стѣгове его; и тоу сьтвори г҃ дни весела [сѧ]; и тако вьзврати сѧ вь настолнїи свои град соучавскы, васарава же ѡстави господьствовати. (1) И господьствова мѣсѧць а҃. Радоула же воевода побѣже до тоурок и вьзѧт сь собоѫ е҃і тысѫщ тоурков, и оударишѧ на васарава и разбишѧ его и воиска его вьсѣ, а сам побѣже до молдавскои землн.

В лѣто ҂ѕцпв (6982 = 1474) ѡх. е҃ быст вои сь цапалоушем и сь оугри вь мѹнтѣнскои землн, и побиени бышѧ.

В лѣто ҂ѕцпг (6983 = 1475) ген. і҃ быст вои (2) на васлоуи сь силами тѹрскыми, и вьзможе стефан воевода божїею милостїю и падошѧ тогда без числа много множство, и оухващени бышѧ живи без числа многѡѕи, иже и посѣкь их; тькмо единого ѡставишѧ жива, сина сак ваша; и стѣгове их и сь вел(и)кымї скиптри вьзѧшѧ им, вѣщ(е) м҃.

В лѣто ҂ѕцпд (6984 = 1476) юл. к҃ѕ прїиде царь тоурскыи мехмет бег сь вьсѣми силами своими и васарава воевода сь ними и сь вьсеѫ воискоѫ своеѫ на стефана воеводѹ; и сьтвори сь ними вои оу белом потоцѣ, и вьзмогошѧ тогда проклѧтїи тоурци, и паде вьсѣ воиска стефана воеводї, и тако наѣнишѧ вьсѣ землѧ и прїидошѧ до соучавы и трьг сьжегошѧ.

В лѣто ҂ѕцпе (6985 = 1477) ное. і҃ прѣстави сѧ прѣѡсвѧщенны митрополит кѵр феѡктисть.

По нем, мѣсѧца дек., прѣстави сѧ раба божїа марїа госпожда ѡт мангова. (3)

В лѣто ҂ѕцпз (6987 = 1479) прѣстави сѧ раб божїи богдан, сынь стефана воеводї.

Тогожде лѣта авг. і҃ прѣстави сѧ раба божїа кнѣжна, дьщи алеѯандра воеводї, и станчюл вел(и)кы прѣстави сѧ г҃ день по неи.

В лѣто ҂ѕцпи (6988 = 1480) ное. к҃а прѣстави сѧ раб божїи петрь, сынь стефана воеводї.

В лѣто ҂ѕцпѳ (6989 = 1481) юл. і҃ быст развои сь цапалоушем оу рибник, и вьзможе стефан воевода, и побиени бышѧ мнѡгѡ мнѡжество

(1) Prescurtat гвати.

(2) Corectat din повон, по e șters cu cerneală roșie.

(3) Tot așa în cod. dela Slatina, în loc de мангова, cum e în analele bistrițene și mai sus, sub an 1472.

без числа. Тогда и шандрѣ паде оу том развои. А стефан воевода wставі влада воевода калѹгера господствовати моунтѣнской земли.

В лѣто ҂зцѕ (6990=1482) мр. г҃ прїѧт стефан воевода град wт крачюна и постави свои прькалаби, влъча и иванка.

В лѣто ҂зцв (6992=1484) мр. ѳ҃і, к срѣд(ѣ) вел(икой), вь полоуноущи на че(твръто)к, пожеже вес монастирь поутенскы до конца.

Вь тожде лѣто, юл. д҃і, прїиде царь баиазит сь тѹрци на келїю град, и сь ним влад воевода калоугерь сь моунтѣни, прї иванко и маѯим прькалаби; и по сем авг. е҃ вьзѧша и белград, при германѣ и їѡ(аннѣ) прькалабы (1).

Вь лѣто ҂зцг (6993=1485) сеп. а҃ поиде стефань воевода до кралѣ лѣдскаго, и сьбраша сѧ вь коломїи. А до толѣ прїидошѧ тоурци сь хронютом даже до соучави и пожегошѧ и мѣсто и плѣнишѧ землѧ пожигаѧще.

И по сем прѣстави сѧ раб божїи архїмандрит їѡсиф, wк. к҃д.

Тогожде лѣта, ноє. ѕ҃і, быст развои сь тѹркы и сь марколчем оу кьтлабоуги, и вьзможе стефан воевода божїею милостїю.

В лѣто ҂зцд (6994=1486) фв. ѳ҃і постави стефан воевода игѹмена паисїа низкаго монастирю поутинскомоу.

И по семь быст развои сь хроетом оу блъгарех на серети. И на том развои паде стефан воевода, богь сьхрани его. И хроетѹ глава wтсьчена быст.

В лѣто ҂зцн (6998=1490) оумре крал оугрьскы матїашь.

Тогожде лѣта прѣстави сѧ раб божїи їѡ(аннь), сынь вел(и)каго кнѧѕа їѡ(анна) московскаго, wтець вел(и)каго кнѧѕа димитрїа, анеѱеа стефана воеводы.

В лѣто ҂зд (7004=1496) юл. ѕ҃з прѣстави сѧ раб божїи алеѯандро, сынь стефана воеводї.

В лѣто ҂зє (7005=1497) вьздвиже сѧ крал лѣдскы алберть сь вьсѣми силами своими лъстїѫ на стефана воеводоу, глаголѧ ик(о) грѧдет на тоурци, вьзѧти градове келю и белград. И посла стефан воевода против немоу свои поклисѹри, тьоутѹла логофета и їсака вистѣрника, сь великими и многыми дарми; wн же ят ихь и wкова и посла до лвова; сам же прїиде на соучавскы град и wбсѣд его, и рваша его г҃ нед(ели) (2), и ничтоже оуспѣша. Стефан же воевода сьбра своа воиска вь романовь тръг, таже прїиде емоу помощ wт кралѣ оугрьскаго, иже бѣ брат лѣдскомѹ кралю, в҃і тысѧщ, и сь ними бѣ воевода ардѣлскы бирток, сват

(1) Sau прькалабы, corectat din -бь.

(2) Completat după analele bistriţene, *Cronice inedite*, p. 45 şi 48.

стефана воеводї; и радѹ̂л воевода еще посла емѹ̂ помощ, и ѿт царѣ ваꙗзита прїиде емоу помощ. И въпроси виртов стефана воеводоу еже о съмирени; и господинь стефан воевода едва сътвори волѣ его ѡ съмирени, нж аби сѧ вратили пжтем имже прїидошѧ. И стефан воевода ѡвгостивь и дарова виртова съ вел(и)кыми и многыми дарми и ѿпоусти его въ своа си. А крал не възврати сѧ тѣмжде пжтем имже прїиде, нж имже вѣ землѧ цѣла. Того радї разгнѣва сѧ стефан воевода и погна въ слѣд их, и постиг их въс краи козминьскои воуковини, и възѧт бога на помощь и прѣчистоую его матерь и свѧтаго великомжченика димитрїа, оударишѧ на них и разбишѧ их, и велик сѣч быст въ них. И падошѧ мнози велмжжи ѿт них, и възѧти бышѧ велики скыптри кралеви и вел(и)кы поушкы его. И прїиде вѣст стефаноу воеводѣ, ꙗко грѧдет и дроуга воиска лѣдска, и господинь посла болдоура дворника, и поби их до конца. И тако ѿтиде (1) посрамлен крал; съ малими нѣкыми своими едва сп(а)се сѧ.

В лѣто ,зѕ (7006=1498) плѣни марколчь лѣдскою землю, выше липова ке пъприщ. И по сих иде стефан воевода въ лѣдскою землю и плѣни ѧ и възѧт в̃ града, теребоуꙗ и подхаець, и съжеже их, и приведе миѡгы людї въ свою землю.

В лѣто ,зи (7008=1500) маи а̃i прѣстави сѧ раба божїа марїа, госпожда радѹ̂ла воеводї, и погребена быст въ монастири пѹ̂тенскѡм.

В лѣто ,зі (7010=1502) їюл. кг̃ прѣстави сѧ раб божїи паисїе, игоумен пѹ̂тенскы.

Въ тожде лѣто прѣстави сѧ раб божїи доуховник андонїе волсѹ̂и (2) авг. д̃, вто(рни)к въ полоунощи.

В лѣто ,зві (7012=1504) мѣсѧца юл. в̃ прѣстави сѧ благочестивы господинь їѡ(аннь) стефан воевода, сынъ богдана воеводї, и погребен быст въ монастири ѿт него създанїѣм, въ поутнои. И господствова (3) м̃з лѣт и в̃ мѣсѧца и г̃ нед(ели).

И по стефанѣ воеводї ста на господство (4) сынъ его богдань воевода, и господствова (5) вї лѣт и д̃ мѣсѧць и г̃ нед(ели); и прѣстави сѧ в лѣто ,зке (7025=1517) ап. кв̃, и погребен быст въ пѹ̂тнискѡм монастиры, въ велицѣи припратѣ, ѡ десныѧ страны; вѣчнаа емоу память.

(1) In ms. ѡттиде

(2) Cuvântul волсѹ̂и e adaos în margine cu roșu.

(3) In ms. гп^{д}стка.

(4) In ms. гп^{с}тко.

(5) In ms. гп^{с}ткова.

И по нем ста на господство сынъ его, дѣдоу своемоу единоименит, стефан воевода младїи, ап. кв. И въ е҃ лѣто господства его, мѣсѧца авг. д҃, сътвори прьвое побѣжденїе на проклѧтых татарѡх, межи про[у]том и чюхром, и помощїѫ божїѫ и молитвами прѣчистыѫ богоматере оутопошѧ ѡт них много множьство въ прꙋтѣ, и погрѣзошѧ въ чюхрѣ, и посѣчени бышѧ мноѕи без числа, на сꙋши падошѧ (1) и погыбошѧ, божїимь гнѣвом. И оухващени бышѧ ѡт них мноѕи началници живи, и послашѧ ѡт ных къ ѡкрьстнымь царемь и кралемь и воеводам.

Сїа иже до зде ѡ[т] ихьже (2) прѣжде нас сьписателїи любомѫдрьствова сѧ и благополоучнѣ съставлена бышѧ и намь чѧдомь ихь мнѡгочестнѣ прѣдашѧ, а ѡт ихже сьпотроуждена бышѧ (3), вьсѣчьскы намь невѣдомо, ѡт благоподражателеи (4) якѣ яко (5).

Принеси (6) оубо и мы, елико по силѣ, ѡт сѫдоу люботроуднѣ иже о сицевыхь себе коснѣмь, и до еже при нас лѣтѣхь же и царствїа слова пленницѫ (7) привлѣчемь, не (8) кыченїемь рыторства высокомѫдроужще, нѫ царскымь повелѣнїемь послѣдоужще, нетра глаголѧ изрѧднаго, иже сьпротивнымь страшнаго, сына стефана воеводи доблаго, и того великаго словоположника, кир феѡдѡра. Повелѣнїе (9) бѡ моеи хꙋдости, послѣднѣишомꙋ въ свѧщенноиноцѣх, смѣренномꙋ макарїꙋ, о сьлоучших сѧ вещех въ мимошедших врѣменех же и држжавѣ (10) и до нас дошедших, не забвенїа гробѡм покрити (11), нѫ лѣтописечствꙋ прѣдати, и да ниже скѫдством обрѣщем сѧ мечь въ ножницѫ понѫждаѫще, ниже дльгословствоуѫще лѫжицеѫ рѣкѫ испражнѣѫще, и ниже о божїи пособлении вьзвишати сѧ, ниже о наказании малодоушьствовати (12), нѫ о вьсѣх славѫ богови вьзслати, строѫщомꙋ вьсѧ на полꙁѫ, и сїа оубо сице. Начнѣм же оуже оукрасити слова вѣнець словеси златоплетенними и дльгь повелѣнїа ѡтдати.

По конци присновьспоминаемѣм и въ мѫжьствѣ прѣсловѫщаго (13) їѡанна стефана воевѡдї, вьсприѧт царствїа скиптри чрѣсль его плѡд, богдан воевода, лѣта слꙿнцꙋ тогда ѡтдаѫщꙋ тысѫща седмосоутꙋна и едина

(1) Cuvintele без числа на сꙋши падошѧ sunt adaose jos în margine.

(2) Cf. S. şi B. (= codicele dela Slatina şi codicele lui Barsov) ѡт нхже.

(3) Fraza а ѡт ихже сьпотроуждена бышѧ lipseşte în S.; сьпотроуждена pare a fi corectat din -ныа, cf. B. сьпотрꙋждена.

(4) S. богоподражате[ле]и, B. богоподражателеи.

(5) Cuvintele subliniate sunt scrise în orig. cu roşu, ca titlu.

(6) Tot aşà S. şi B. Ar trebui принесѣмь; cf. la începutul cronicei lui Azarie начнѣм.

(7) S. и пленницѫ, B. пленицѫ. (8) S. ни. (9) S. şi B. повелѣшѧ. (10) Tot aşà S. şi B. (11) S. şi B. покрыти. (12) S. şi B. малодоушьствовати. (13) S. şi B. прѣславѫщаго.

пакы сȣгȣбнаа десѧтица и второе ношенїе познаванїе (1) сѧ явѣ, въ вторыи їоулскых каландь.

И по прѣтечении лѣтȣ единомоу, ѿт радȣла сгрѣчень бывь, загорскаго воевода, на немже крѣпко ѡпльчи сѧ, и овоим сѫщїе христїанѡм, въсѣко аще и праведнѣ, нѫ не благочьстивнѣ. И вънѫтрь прѣдѣлѣх его бывь къ сраженїю готов, и сам радȣл о сицевых подвигь не маль полагаѫ (2), и ѡ что хотѣаше сѧ (3) въ кръвопролитїи оном ѕѣлныи сѡѣх врагоу прѣдложити сѧ, аще не бы щедрыи господь прѣдварилъ обычным своим чловѣколюбїем; ходатаа бѡ им прѣдлагает, свѣтȣ чѧдо присное, маѯима глаголѫ деспота, иже не по мнѡѕѣ на митрополитскыи сан ѿт архїереи молдавскыих (4) достоинѣ възведен и прѣстол бѣлоградскыи до кончини оукрасивь. Сь оубо о съмирени тѣм побѣсидовав (5) и надеждѫ не погрѣши, и ѡбоих мирни въ своа сих (6) ѿтслa.

И по дроугомоу пак (7) лѣтȣ, не възмог (8) сътрьпѣти зловѣсїа лѣшескаго, оустрьми сѧ оубо къ ним на бран; и никтоже вѣ съпротивлѣѫ (9) сѧ, и достиже плѣнѣѫ (9) нарочитыи град их лвѡв, обычнѣ ѿт них сице зовом, и обстѫпаъ град бранїа (10), сѣчѧ и пожиѕаѫ (11), и въспѣт шестоуж (12) грады поварѣѧ, и мнѡг плѣн ѿт тѫдȣ водѣ (13), пакы въ своа си досиѣ радоуж (14) сѧ.

Не мнѡго же по срѣд(ѣ) въз[д]виг сѧ лѣшескы крал (15) съ въсеѫ своеѫ силоѫ (16) на молдавскаа землѣ, палѣще (17) и страшѫще, вотъшани досѫжше и окроченїе[мь] (18) лъстивым ѫшѧ нѣкыих ѿт царскых (19) сатрап; и въ сих своа пак (20) постигошѧ.

Въ двацꙵи десѧт и тысѫщах (21) лѣт седмых къ простѣи двоици прїидошѧ множство татаре ѿт перекопа и нападошѧ напрасно (22) и без вѣсти на земли молдавстѣи и поплѣнишѧ мнѡжство плѣна без числа, чловѣкь же (23) и скоть, ѿт нистра и (24) до прȣта, прȣт вес и жежїѧ ѿт кыгѧча (25) до хотина, и вес полскыи скѡт, и мирно възвращше сѧ, гнѣв божїи исплънше.

Въ десѧтое же лѣто царства его безврѣменствїем злѣ въскочи из загорскыѧ землѣ, паче же въ врѣмѧ зимное, трифънаъ нѣкто, царева

(1) S. și B. познаваанїе. (2) S. și B. полагаѧ. (3) In ms. хотѣаше (с), ceeace s'ar puteà transcrie хотѣаше се, dar pronumele reflexiv, când se scrie intreg, se scrie totdeauna сѧ. (4) S. și B. молдавскыхь, -ых. (5) S. și B. mai corect побесѣдовавь, -вав. (6) S. și B. въ своа их. (7) S. și B. пакы. (8) S. не възможе. (9) S. și B. съпротивлѣѧ, плѣнѣѧ. (10) S. și B. бранїѧ. (11) S. și B. пожеѕаѧ. (12) S. въспѧт шестоуж, B. въспѧт шестȣѧ. (13) S. și B. водѧ. (14) S. și B. радоуѧ. (15) In ms. greș. грал. (16) S. și B. въздвиже (възвиже) послав лѣшескыи краль мало не елико въсѣ своѫ силѫ. (17) S. și B. палѧще. (18) Cf. S. și B. окроченїемь, -їем. (19) S. și B. царскыих. (20) S. și B. пакы. (21) B. тысѧщах. (22) In ms. непрасно. (23) S. și B. lipsește. (24) B. lipsește. (25) S. кигѧчѧ, B. кигѧча.

сына себе именȣѧ, егда вои въсѣко (1) себе оупокоавает и бранѣ безмлъвьствоует (2), и припаде земли молдавстѣи, и лютѣ землѣ сеѧ жителѣ съмѫтникь. (3) И прираж сѧ съ воини (4) цареви ниже васлоуи, оу мѡстѡк, и тамо злѣ доушѫ изврьже, и инии не мали съ собоѫ (5) погоубик.

Въ ѕ҃ѥ же лѣто къ седмым тысѧщам (6) житїа конец (7) оу хȣсѡх того постиже (8), ап. мѣсѧца.

И (9) оставик царъство сыноу своемȣ, стефаноу воеводѣ юномȣ, девѧтȣ лѣтȣ (10) нѣгде сын, и благословенїе помазанїа прїем рѫкоѫ прѣѡсвѧщеннаго митрополита кѵр ѳеѡктиста, въ соучавскыи (11) прѣславнїи (12) град.

Бывшȣ же второмȣ лѣтȣ царства его, авгȣст(а) мѣсѧца, двиг сѧ алвъ, един ѡт татарскых (13) солтан ѡт перекопа, съ множеством поганих татарь, и без вѣсти прїидоша (14) нистрь рѣкѫ, и доспѣшѫ (15) проут и начѧшѧ плѣнити землѣ окрѫст, по ѡбычаю их. Тогда испаходивь о них стефан воевода и напрасно въста на ных (16) съ своими вои и поразі их оубик по въсѫдȣ. И ȣдавишѧ сѧ въ проутѣ и погрѧзошѧ въ чюхрѣ, и елико (17) осташѧ прогони их (18) даже до нистра, и тамо оутопошѧ ѡт ѕѣлнаго бѣганїа; дроуѕїи же ѡт них и живи оухвацени бышѧ. Солтан же алвь едва оутече съ малѣми своими, оуранен и тъ въ главѣ; прочїи же елици възмогѡшѧ оутонести, пѣши и наѕи и безѡрѫжни ѡтыдѡшѧ и посрамлени достигошѧ своих мѣсть. Слава господоу богȣ (19) нашемȣ Їсоу христȣ, възмъздившомȣ так(о) (20) тогда врагѡм нашим.

Праведно въмѣнихом и о вънѣшних царствїах мало любослышателем повѣсѣдовати. (21)

Въ таже (22) врѣмена и лѣта царствоваше (23) над перси (24) въ цариградѣ селим, сынь ваѩзита царѣ. Тъ оубо събра множство персь и сила велика, и въздвиг сѧ ѡт цариграда и прѣиде морѣ и ополъчи сѧ на измаилтѣни, на царство софїиское, лежѫщее на въсток, и брань крѣпкѫ сътвори съ ними и ничтоже оуспѣ, нѫ паче погȣбль ѡт своих множство воин, и възвратик сѧ ѡт тѫдȣ и приоуготовль (25) сѧ второе и поиде на палестинскѫѧ землѣ и прѣѧт ѫ (26) и їероусалимь, и ѡт тъдоу (27)

---

(1) S. şi B. въсѣк, -кь. (2) S. şi B. безмлъвствоуеть, -ет. (3) Cuvintele и лютѣ землѣ сеѧ жителѣ (S. жителѧ) съмѫтникь lipsesc în B. (4) B. вѡины. (5) S. şi B. собоѧ. (6) S. şi B. тысѧщамь, -ам. (7) S. конець житїа. (8) B. постыже. (9) S. şi B. lipseşte. (10) S. şi B. девѧтолѣтноу, -тнȣ. (11) S. сочавскыи. (12) S. прѣславны, B. прѣславныи. (13) S. greş. татарь. (14) S. şi B. прѣидошѧ. (15) S. şi B. доспѣшѧ. (16) S. şi B. них. (17) S. şi B. елико. (18) In ms. прогони; S. şi B. прогони ихь, их. (19) S. şi B. lipseşte. (20) S. şi B. тако. (21) S. şi B. побесѣдовати. (22) S. şi B. тааже. (23) S. şi B. царствоваше. (24) S. персы. (25) S. проуготовль. (26) S. şi B. ѫ. (27) S. şi B. ѡт тѫдȣ.

поиде на египет, нарицаемыи нынѣ ѿт персь мисир, и прѣѧт град и исѣче (1) множество мисирѣн и началникы их, и възвратив сѧ побѣдникь въ свои стол царїград (2).

Въ тридесѧтых над седмыѧ вѣ тысѧщ (3) въздвиг сѧ царь сȢлїимен, по съмръти селима ѡтца своего, ѡт цариграда и оустръми сѧ горѣ по дȢнавстѣи рѣцѣ и достиже въ прѣдѣлѡм оугръскои земли и начѧт плѣнити землѣ их и пожигати, и достиже до веграда и много ръва, и не вѣм како оуплашишѧ сѧ оугрове и помощ им не дашѧ, ни изыдошѧ противь (4) персѡм. Послѣжде сами сѧ прѣдашѧ вѣлограждане тȢрком; и прѣѧшѧ и, и иныѧ градовы мнѡгы, и землѧ срамова (5) плѣнишѧ и възвратишѧ сѧ въспѧт и въземшѧ мощи прѣподобныѧ (6) матере наш(еѧ) (7) параскевы (8) ѡт вѣлограда (9) и донесошѧ их въ константин град.

Тожде (10) лѣто почи о господи и басараба, воевода земли загорстѣи, мѣсѧца сеп., и въскочи на его мѣстѣ нѣкыи персин именим (11) махмет, иже влачааше (12) сѧ ѡт рѡда его (13); нж кое оубо причѧстїе свѣтȢ въ тьмѣ? Ѡткращаахж (14) во сѧ людїе ѡт него ꙗкоже (15) кто кераста вѣгает.

Мнѡзи же и ины (16) въ то врѣмѣ (17) покȢсишѧ сѧ въстати на господство то, рекомыи (18) привѣзи, именовани и неименовани, даже до шестих; и въси погывошѧ въ едино лѣто.

И междȢ сими и по сих оуставлѣние сѧ въ царствѣ том радȢ нѣкто, съ перси борѧ сѧ, овогда вив, овогда же повываємь (19), четирищи (20) плаиыи въ прѣдѣлѡм оугръскым прѣскочи, помощь ѡт тждȢ привлачѧ; и не прѣста дондеже не до конца ѡт прѣдѣль тѣх прогони их (21).

Пакы възвратим сѧ ѡт нждȢ же изыдѡхѡм, а еже о сицевих (22) слово да пождеть (23).

Царствоужищоу, ꙗкоже прѣдрече сѧ, младомоу стефанȢ и житїа коло прѣмждрых оустрои (24) хитрѣ оувращаѧ (25), ветхыи же запинатель не сътръпѣ на мнѡзѣ доброе ретство, нж зачен въ прѣдреченних пръво-

---

(1) S. și B. изсѣче. (2) In B. corectat din цариград. (3) S. și B. тридесѧтих над седмыѧ лѣт тысѧщь (-жщ); вѣ in loc de лѣт e greşeală.

(4) S. și B. противж. (5) S. și B. землѣ срѣмова. (6) B. прѣподобныж. (7) In ms. на (with ш above), S. нашѧ, B. на (with ш above). (8) B. параскеви. (9) S. și B. вѣль-вѣлграда. (10) S. тогожде. (11) S. și B. corect именемь, -ем.

(12) B. влѣчаше, corectat din клачаше. (13) In ms. greşit рѡ (with п above) ѡда е (with г above); cf. S. și B. ѡт рода его. (14) S. ѡткращахж. (15) B. ꙗко. (16) S. și B. ини. (17) S. și B. врѣмѧ. (18) B. рекомїи. (19) S. și B. побиваемь, -ем. (20) S. четырищи. (21) In ms. greş. прогони н (with х х above). (22) S. și B. сицевыхь, -ых. (23) S. слово пождемь. (24) S. mai corect по мждрых оустрою, B. прѣмждрых Ȣстрою. (25) S. și B. хытрѣ обращаѧ.

съвѣтницѣх несытство (1), зависти матере, и лютое нежителство породи; и въ сих бывшем им, штсѣче стефан воевода главж хатмана своего вѫино же и прѣвоказателѣ своего (2), нарицаемаго арбѫре (3), мѣсѧца ап. (4), въ хрълшвскых царскых двордѣх, въ тысѫщах (5) лѣт седмых и едину въ тридесѧтым (6).

Тожде же пакы лѣто, сеп. мѣсѧца, въздвигоша сѧ на стефана воеводї (7) епарси и егемони (8), ипати (9) и сатрапи (10) и вес сигклит (11), на еже изметнѫты (12) его изь царства. Стефан же воевода, ни шт кждѫ помощь имѣѧ, възвржже на господа (13) печал свож, иже и доуиж на них доухь (14) гнѣва и разсѣка их сѫдвами имиже (15) вѣст сам въ окрѫстних (16) прѣдѣлѣх же и царствїа, шт нихже малы наслѣдоваша поздѣ нѣкогда своих мѣст, нж вси по поущенїю божїю въ тоуждї[х] странах живота лишени бышѧ.

В лѣто ,зав изви (17) стефан воевода до д҃ тысѫщь (18) перск, ов он пол проута оу тарасъѫц (19), минжщем (20) им шт лѣх; и мали (21) шт них землѣ свож видѣшѧ.

Въ третое и тридесѧтое лѣто въ седмым (22) тысѫщам пак постиже (23) оугрьскаа землѣ перское множство, и въ третое лѣто (24) понънегда покорити им родос (25) съ своим трькаѧтим (26) самодрѫжцем соулїменшм царем (27), и самого краля (28) и въсе воинство (29) его вьоучененїе (30) коварным хытрьствo[м] до конца избиша (31), и многаа (32) чѧст землѣ тоѧ плѣниша, и боудж краскыи град развиша (33) и въ своа мирии пак (34) штидошѧ.

От (35) толи оубо мншгѫ неоустановленїю (36) въ земли той прирасте, шт сѣвера [единомоу] (37), шт запада же дроугомѫ кралем въстати. Съ западным оубо, нѣмицин (38) сын, именем фердинандрь, сасы дрьжахж сѧ, съ сѣверним (39) же, оугрин пакы сын, їшанъш зовом, единоплеменныи его ѧзык помагааше, и по врѣмени же (40) пак (41) въ единомѫ шт них шт (42) оугрь прѣдашѧ (43) сѧ, въ дрѫгомоу же шт саск при-

(1) S. și B. несытство. (2) S. și B. lipsește. (3) B. арвѫрк; in S. lipsește. (4) S. și B. ап. мѣсѧца. (5) B. тысѧщах. (6) S. și B. тридесѧтим. (7) S. воевода. (8) S. și B. ігемони. (9) In ms. greș. и напасти; S. și B. ипаты. (10) S. și B. сатрапы. (11) S. сигклит, B. сиглит. (12) S. și B. изметнѫти. (13) S. бога. (14) S. lipsește. (15) S. сѫдми иже. (16) S. și B. окрѫстных. (17) S. разви. (18) S. și B. тысѧщь, -ѧщ. (19) S. și B. тарасаоуцъ, -аѫц. (20) S. și B. миноужщим. (21) S. și B. малы. (22) B. седмим. (23) S. și B. пакы постыже. (24) S. и третїе лѣто. (25) In ms. greș. радос. (26) S. și B. трькаѧтым. (27) S. și B. lipsește. (28) S. și B. кралѣ. (29) S. și B. воинское. (30) S. și B. вкоучененїе, къѫченїе. (31) S. și B. избышѧ. (32) S. și B. многа. (33) B. разбышѧ. (34) S. și B. пакы. (35) S. lipsește. (36) S. și B. -венїю, -венїѫ. (37) In ms. lipsește единомоу; cf. S. și B. (38) B. нѣмцим, S. съ [за]падными оубо нѣмци. (39) S. și B. сѣверным. (40) S. și B. lipsește. (41) S. și B. пакы. (42) In ms. greș. прѣ шт. (43) S. și B. придашѧ.

ложиша сѧ, и винѫ (1) междоу собоѫ рат съставлѣѭще, велїе оубо бѣше бѣдное.

В лѣто а҃д верхꙋ седмых тысѫщ (2) гнѣвно въста стефан воевода съ всеѭ своеѭ силоѭ на радꙋла загорскаго воевода, въ мѧсних (3) неделех, плѣнѣ и пожигаѫ (4) до тръгшора достиже (5); радоула же воевода не дръзнѫ (6) съпротив стати, нѫ о мирѣ помоли сѧ; стефан же воевода възврати сѧ.

Тогожде пакы лѣта, по безчинїю ѡггѣх, стефан воевода землѣ их, есень сѫщоу, постиже (7) и пройде не менше елико въсхотѣ, и ѿ тѫдꙋ възврати сѧ недѫгь въ тѣлѣ носѧ, въ немже оу хотин и житїе скѡнча, в лѣто ҂зле, мѣсѧца ген.

Тогожде лѣта и мѣсѧца, по ѿкровенїю божїю, избран быст въ воеводствѣ петрь чюдный (8), и царствїа (9) въ коупѣ и вѣнцем оукрашен, о немже слово малѡм прѣдвари. И съ единь ѿ чѧдїи приснопамѧтнаго стефана, съвръвен ꙗкоже нѣгде свѣтилникь под спѫдом, иже и на прѣстолѣ царства его общїим съвѣтом достолѣпнѣ възведен и елеом благодати просвѣщень, рѫкоѫ иже и вноука сего слово низхода (10) прѣдвъспомѣнѫ. (11)

По обходѫ (12) лѣта единого оубо (13), мирским (14) же испльни тогда сѫщем (15) седморо пѧт и тысѫщь (16) равно и единь прошивалѫ (17) сѧ, въ е҃і тогожде (18) мѣсѧца, прѣжде з҃і каландъ фев., оусне о господи въ старости длъзѣ царскый помазател и молдавскы (19) оучител, митрополит кѵр деѡктисть, въ своеи емоу паствѣ, ѿ бога дарованый емꙋ (20) ждрѣбый, при конци великым и аггелскым образом прѣименован быст (21) деѡдѡрь. Мѫж вѣдовь аще и (22) кто инь, ветхаа и новаа (23) до конца (24) извыкь и многа (25) прѣжде ѡшествїа его ꙗже по бозѣ исправиь. Ѡт младых бо ноктеи въ иночьствѣ ѿ добрѣ съвѣдѫщїих (26) добродѣтелеи и свѣдѣтелствовах, и (27) въ нѣмецком їгоуменствѣ лѣт потроудивь без мала з҃і (28), и въ нижнеи (29) епископїи и҃ испльнь съ-

(1) S. și B. вынѫ. (2) S. тысѫща, B. -щъ. (3) S. greș. мѣстных, B. greș. мѧсные pentru мѧсных. (4) S și B. пожигаѧ. (5) B. достыже. (6) S. дръзнѫвь. (7) S. și B. землѣ тоѫ.... постыже. (8) B. чюдный петръ. (9) In ms. црcтвїа. (10) B. низходѧ. (11) In locul acestui pasaj S. are: Царство петра воеводї (titlu). Тогожде лѣта и мѣсѧца, благодатїю божїею, наста на господство господинь петръ воевода, сынь стараго стефана воеводи, оу хръловѣ — мнѡгаа емоу лѣта — и помазан быст рѫкоѫ прѣѡсвѧщеннаго митрополита кѵр деѡктиста. (12) S. și B. обходѣ. (13) S. și B. оубо лѣта единого. (14) S. și B. мирскым. (15) S. сѫщим. (16) S. și B. тысѧщ. (17) B. прошивалѧ, S. пришивалѧ (18) B. тогож(е), S. того. (19) S. și B. молдавскый. (20) S. și B. lipsește. (21) S. și B. быкь, бык. (22) S. lipsește. (23) S. нова. (24) In ms. greș. в' до конца. (25) S. много. (26) S. și B. съвѣдѣщїих. (27) In loc de и свѣдѣтелствовах и S. are свѣдѣтелствовавь, B. свѣдѣтелствован и. (28) S. are въ нѣмецкомь игоуменствѣ după з҃і. (29) S. нижнїи.

връшив, и на митрополитском прѣстолѣ д҃ı и н҃ мѣсѧць (1) съблизь доволст[в]овав, въсѣх же лѣт течениа (2) иже ѡ христѣ подвига его ѯ҃ и мало излишно (3). И о[т]иде дльгым (4) пѫтем ѿтець, въсприати (5) трѹдѡм праведныи длъг ѿт праведнаго сѫдїа (6). И да никтоже зазрит ми своего доуховна[го] (7) ѿтца и оучителѣ сице похвалив, мнѣ (8) бо и въсѣх добрѣ съмыслѧщих (9) таковаа износити. Аще бо о вънѣшних прилежѫщих писанїю прѣдажи вездѣлен (10) ест, колми паче о высочаиших (11) тъщъщїих (12) сѧ? Въсѣко и вѣнцем бѫдет достоинь. Где же азъ иже ѿт доуховных его словес ıакоже млѣком накръмлен и чѧдолюбиѣ наказан, не поношенїю бѫдѫ повинен лѣнивого раба, съкривыи (13) талантъ, не излѣвкь троуд его плод и мѫжа доблест (14) на свѣт извѣсти (15), и ѿтцѹ чѧдолюбцѹ чьст елико по силѣ ѿтдати. Нѫ сїа оубо въселико, понѣнегда же ѿт троудовь покои прїѧт. Сватопочившїи (16) съ ѿтецъ въ нѣмець прѣподобнѣ скѫтань быст, въ монастири иже ѿт младенства богоу въвложен, егоже молитвами ѿт лют господь да избавит нас, амин.

По лѣтѣ же единомоу (17), зимѣ сѫщи, подвиже петръ воевода пръвѣе рат на сакѹли, оугръстѣм ѧзыцѣ, и раздѣли воѧ своѧ на два плъка, и прѣшедше горскыма двѣма пѫтема и доше[д]ше (18) въ прѣдѣлѡм их и съразивше сѧ съ старѣишинами (19) их само и онамо, и по въсѫдѹ сакѹли побѣждени бышѧ, и бранными орѫжїи разбышѧ (20) един ѿт градѡв (21) их, и иже въ нем острїемь меча въсѣх до конца посѣкошѧ; и възвращ сѧ ѿт тѫдоу, петръ воевода подръчникы оустроивь их.

Тогожде пак лѣта, їоун. мѣсѧца, по ѹмоленїю кралѣ прѣдреченнаго їѡан(ъ)ша, посѡбникѡм емоу быти на непокарѣжщїим (22) сѧ емоу ѿт властели (23) землѣ тоѧ (24), обѣщаваѧ быстрическыи град въ земли той, съ въсѣм околним еѧ (25) обдръжанїем и доходми, аще владычество полоучит, и дроугаа сих мношжаиша глаголѧ ѿт него (26) въсприати; того ради посла господинь петръ воевода пръвїи ѿт велмѫж своих, грозава великаго дворника и барвѡвскыа воемь начѧлника (27), и ѿт людїи

(1) S. мѣсѧць н҃. (2) In ms. urmează după течениа un его superfluu, care lipsește in S. și B. (3) S. излишено. (4) S. și B. длъгыим. (5) Tot așà B., S. въсприѧти. (6) S. și B. сѫдїѧ. (7) In ms. дхавна; cf. S. și B. (8) S. și B. мнѧ. (9) S. съмыслѣщих. (10) S. și B. прѣдажи безвѣдень, -ен. (11) B. высочаишїих. (12) S. și B. тъщжщїих; prob. greș. pentru тъщжщїи. (13) S. și B. съкрывыи. (14) S. greș. доблест'к. (15) S. și B. извести. (16) S. и сватопочившїи. (17) S. și B. по лѣтѣ же дрѹгомь, -ом. (18) In ms. дошед; cf. S. și B. (19) B. старѣишенами, S. старѣишенамь. (20) S. разбишѧ. (21) S. град. (22) S. și B. непокарѣжщим. (23) S. властелень. (24) S. și B. тоѫ. (25) S. și B. окѡлным еѫ. (26) S. și B. ѿт него глаголѧ. (27) Cuvintele и барвѡвскыа воемь (B. вѡем) начѧлника lipsesc in S.

чѧст (1) вѫрѫчивь им и повелѣвь им (2) изыти прѣмо брашевы, нижнїим (3) пѫтем, дроугїим (4) же помаа горнїим соучавскым (5) пѫтем прѣдѣль их постизати. (6) Сѫпротивнїи же ѿт оугрь, ꙗко сїа оцроутивше, къ овоим крѣпко себѣ (7) ополчивше, обаче о горнїих не толико тщанїе положише, елико о нижных (8) попеченїе творѣхѫ; съвравшем (9) же сѧ им не малı ѿт ардѣлскых начѧлник и ѿт инѣх областїи епископ, и тѧжкаа орѫжїа съ собоѫ (10) возмше, и оуже нижнїи же (11) близь дрꙋг ѿт дроуга (12), выше (13) брашева, бывшем, и ѧже ратнаа дрꙋг на дроуга поощрѣхѫ (14), сѫпротивнїи же паче крѣпчаншїи (15) показовахѫ (16) сѧ, и ѿт орѫжїи оубо, ѧже (17) поушкы ѡбикошѧ (18) звати, и малѧншѧѧ (19) подобныѧ им, мнѡго (20) мнѡжство сѫщем; и ови (21) оубо готовы имѣахѫ, дроугыѧ же направлѣахѫ. И сакоули иже подрѫчници сѧ прѣтварѣхѫ (22) сѫпротивним и ты (23) приложишѧ сѧ. Христїане же на помощ бога призвавше и съ ними сразивше сѧ, сѫпротивнїи же авїе на бѣгство обратишѧ сѧ и плещи сим въдавше, а ѧже прѣдреко[хо]м (24) ѡрѫжїа съ колесницами и всадникы, еже доврѣише вѣдѫт иже о сих попеченїе творѧт, каа ѧже тогда ключима, вьсѣ съ срамом оставишѧ. (25) И надошѧ мнѡжаншїи ѿт них, при рѣцѣ бърсѣ, водени и заклани и оубиени; и быше (26) ꙗко гнои земныи по ѱалѡмникоу о авимѣ древным (27), инаплеменнїицѣ, въ потоцѣ кисовѣ. (28) И възвращше сѧ ѿт сѣча побѣдивше (29) людїе христоименитїи, съ своими их начѧлникы, и корист сѫпротивнїих въземше и господинꙋ петроу воеводѣ мнѡгѡчестнѣ принесше. Горнїи же, иху же прѣжде слово въспомѣнѫ, и ти не менше на сѫпротивных (30) храборствовашѧ (31) и част ихъ възвращше сѧ пославшомꙋ такожде прѣдавше.

Крал же їѡанъшь, о сем слышав, радостен быв и къ обѣщанномоу градꙋ и дрꙋгыи (32) приложивь, болꙋанъшь именем.

Сїа оубо ꙗко сице оурѫждена (33) бышѧ, посла петрь воевода своѧ

(1) S. ѿт чѧст людїи. (2) S. și B. lipsește. (3) S. și B. нижнынимь, -ыним. (4) S. дроугынимь. (5) S. și B. горыним соучавскынимь (-ыним). (6) B. постызати. (7) S. și B. себе. (8) S. нижних, B. нижнїих. (9) S. și B. събравшим. (10) B. собѡѧ. (11) S. și B. lipsește. (12) S. și B. дроугь дроуга (дрꙋг дрꙋга). (13) B. greș. бывше. (14) S. și B. поѡщрѣвахѫ. (15) S. și B. крѣпчанши. (16) B. показѡвахѫ. (17) S. иже. (18) S. și B. ѡбыкошѧ. (19) S. малѣншѧ, B. малѣншѧѧ. (20) S. lipsește. (21) S. și B. овы. (22) S. și B. притварѣхѫ сѧ, -вахѫ сѧ. (23) S. și B. сѫпротивнымь (-ным) и ти. (24) In ms. прѣдреком; cf. S. și B. прѣдрекѡхѡм. (25) In ms. greș. оставнши, cu ш adaos deasupra, născut prob. din prescurtarea оставн = оставишѧ; prescurtată e această formă în B., întreagă în S. (26) S. бышѧ, B. бы. (27) S. древнѣмь. (28) S. și B. кисовѣ. (29) S. побѣдившѧ. (30) S. și B. сѫпротивних. (31) S. храбор[с]твовавшѧ. (32) S. дроугїи. (33) S. оурѣждена.

си властелѧ въ ѡтлѫченїа (1) емоу гради; быстричане же не въсхотѣшѧ прѣдати сим подлежѫщее им началство, и пак (2) възимаѫще им иныѧ (3) ѡт градовь, кралѣ Іѡанкша ѡтрекше сѧ, иже (4) ест врашев и ѡкрѫстныѧ емꙋ. Доблии же господинь петръ воевода второе къ ним (5) сам собоѫ тогожде лѣта, сеп. мѣсѧца, юношескыи (6) въскочи и чюдно въ них походи и мѫжьства дѣло показа. Они оубо ѡт градовь, иже прѣжде постигше (7) рѣхом, нѫждеѫ оутѣснѣеми и нехотѧще (8) кралю Іѡанкшꙋ покорше сѧ, дрꙋгыѧ же страха радї слышѫще иных (9) мѫжа доблест не сътръпѣвших, смѫтишѧ сѧ и въсколѣбашѧ сѧ, благопокорнїим (10) и ти приложишѧ (11) сѧ. И възвратив сѧ петрь вое[во]да ѡт тѫди (12) въ своа свѣтло побѣдивь и добрѣ оуправивь, вѫкы съ собоѫ злата таланть множство и иа (13), имиже царство оуслаждати (14) сѧ вѣсть, еже ѡт житель землѣ (15) тоѧ прїать.

Симь сице бываѫщим (16), прочее попоущѫ ѡт сѫдꙋ дльгаа миѡжае разоумѣваѫщим, нам же напрѣд иди слово да скажет.

В лѣтѡ ҂злд, авг. мѣсѧца, быст ꙗк(о)же прилежааше господинь петръ по въсѫдꙋ (17) овзираѫ оумоливь пославь кралѣ лѧшескаго, ꙗко да ꙗже ѡтчьское емꙋ достоанїе възвратить, прѣсѣкшее сѧ при прѣжде быв-шими царьми. Он же ни мало о семь вънѧть; петръ же воевода (18) въсхотѣ сїе ратїѫ приѧти (19). Съпротивнїи же прѣвышьши (20) бышѧ; сице изволи сѧ человѣколюбивомоу богоу нашемоу. Ѡт сего гръдо-оумнїи възвоушѧ и лютѣ враци (21) оскрьвлѣахѫ (22).

Нѫ оубо зде быв течениемь слова, помѣнѫх ꙗко въ мимохождении тогожде лѣта, цръковное коло ѡт иных на дроугыѧ прѣтръколив сѧ, достѣ и мене смѣренаго горѣ възвртѣвши сѧ и посади на епископскыи прѣстоль долныѫ части землѧ (23), ап. кг.

Нѫ да пакы къ началоу слово възведѫ.

Да ꙗко съжаливша (24) си видѣ сътѧснивше (25) сѧ лѣхы (26) молдав-стїи прѣдѣли, изыде на врап ѡгнем дыхаѫ и вънѧтръ землѧ их быв, не храброст (27) и слабост неиспвавь еже не ѡтдати поношенїю своемоу (28). Тѣм падаѫть (29) съпротивь ставше лѧшескаа тѣлеса ꙗкоже класїе и по

(1) S. ѡтлѫченныѧ, B. -ченыѧ. (2) S. şi B. пакы. (3) B. и иныѧ. (4) S. şi B. еже. (5) S. şi B. ним. (6) S. şi B. юношескы, юношскы. (7) S. şi B. постыгше. (8) S. нехотѧща. (9) S. şi B. иних. (10) S. şi B. и благопокорнынм, -ор'нїим. (11) In ms. проложишѧ; cf. S. şi B. (12) S. şi B. ѡт тѫдоу, — тѫдꙋ. (13) S. şi B. инаа. (14) S. царствоу слаждати sau царств[о] оуслаждати. (15) S. землѧ. — Cu fraza еже ѡт жител землѣ тоѧ прїат se sfârşeşte fragmentul din codicele lui Barsov. (16) S. бываѫщемь, iar după acesta fraza нам же о сихъ рѡчь възвищаѫщемь. (17) S. петръ воевода въсѫдоу. (18) S. господин же петръ воевода. (19) S. ратїѫ прѣѧти. (20) In ms. при-вышьши. (21) S. врап. (22) S. ѡскрьвлѣхѫ. (23) S. долныѧ ... землѣ. (24) S. съжалив. (25) S. сътѣс-нившѧ. (26) S. лѣхи (27) S. adaoge după храброст un бо. (28) S. своемоу поношенїю. (29) S. падаѫ.

въсѫдоу развывалѧ (1) плъвы и побиваѫ (2) пръвоборцѧ и полѣ тамо сѫщаа сътворивь тѣлеса (3) настлана и рѣчныѫ строуѫ (4) кръвїѫ размѣшени (5), и гради (6) прѣемь тврьды (7) съ на[па]данїем, и принѫди их прѣбывати въ своих си, доброповѣдникь възврати сѧ, побѣдителнаа богоу празноуѧ, в лѣтѣх искони текѫщих ,змѕ (8), мѫсных (9) неделеи.

Нѫ не быст ничьсоже, ꙗкоже мнѣ (10), непрѣложно въ жизни сеи, ни царскаа дръжава, ни богатьство, ниже кое доброе чѧсто (11) въ житїи вѣри и скръби непричѧстно; нѫ оубо чемоу хощеть проглашенїе (12) слова сего?

Богоу нѣчто нам зазрѣвшꙋ и оутаенними сѫдбами попоустившоу, иже їѡва испросившомꙋ, и абїе старѣишинам належе. Что же и кое приключившее сѧ, прїиди ми, слово, и вѣщаи слово и памѧти достоино (13).

Тогожде оубо лѣта бѣше нѣкто михꙋа, великь оубо саном, родом (14) арбанась, чловѣкь многобъзнень, ꙗкоже (15) глаголѧть, водѫ и развращаѫ въсѫ; сръдечнѫѫ къ немоу |любовь| (16) ꙗвлѣѫ сѧ хранѧ, въ таинѣ (17) же лъсти раст[р]лаше (18) и съвѣти (19) лъжи клеветами сшиваааше, и (20) придроуживь себѣ желаѫщих чюждаа възимати (21) и своа възращати (22) неправедным обычаем. И зачинаѫть (23) сѣмене невѣрствїа, и къ великомоу перскомоу царю писанїа сковнѣ посилает (24), зрѫщѫѫ къ ѡтметнѫтїоу. Он же ничьсоже разложивь, нѫ абїе дъхнѫ, ꙗкоже (25) западникь сверѣподыханень и (26) вѣрѫ тѫжкорꙋжщїа (27), и въста страшно ꙗко лъвь ревыи, ведыи съ собоѫ легеѡна мнѡжьство. Къ персом бо ѕвѣровидныѫ татарскыѫ силы сътекше сѧ и съпрѣмо (28) загорстїи (29) плъконачѧлници и ѿт сѣвера тѫжкооумнїи и (30) кратькоризнїи и длъгонѡѕїи ꙗко вода многомѫтнаа съ шоумом пролїашѫ сѧ, и ти перскаа мѫдръствꙋѫт (31), и ꙗко гръдыи (32) смръчь хѡтѣахѫ (33) хотинь твръдостѣныи и крѣпконирны (34) поглътити. И въ коупѣ рещи, въсѧ сѫщѫѫ окрьст ѧзычьское сверѣпосръдїе въздвиже соулїимень, перскыи прѣгръдыи самодръжець, ꙗкоже птиць аще кто речет великокрилныи при-

(1) S. разбиваѫ. (2) S. побикаѫ. (3) S. твлеси. (4) S. рѣчныѫ строуѫ. (5) S. кръвыѫ размѣшены. (6) S. грады. (7) S. тврьди. (8) S. greș. ,змз. (9) S. мѫстных, ce nu trebue îndreptat în мѫсопоустных, cum am propus în *Vechile cronice moldovenești*, p. 157. (10) S. мнѫ. (11) S. доброчѧстїе. (12) In ms. приглашенїе; cf. S. (13) S. вѣщан желаѫщимь слово словоу и памѧти достоино. (14) S. родѡм же. (15) S. ꙗко. (16) Adaos după S. (17) S. таинѫ. (18) In ms. растлаше; completat după S. (19) S. съвѣты. (20) S. lipsește. (21) S. възымати. (22) S. greș. възвращати. (23) S. зачинаеть. (24) S. посилаѫть. (25) S. ꙗко. (26) In ms. и и; cf. S. и боурѫ. (27) S. тѫжкороуѫщїа. (28) Corectat în ms. din съпрѣ (cu м deasupra); cf. S. съпрѣмь. (29) S. загорскїи. (30) S. lipsește. (31) S. мѫдръствоужще. (32) S. ꙗко гръды. (33) S. хотѣхѫ. (34) S. твръдостѣныи и крѣпконирныи.

ложи (1) сѧ птици хоудоперѣи (2). А по срѣдѣ троуждааше сѧ молдавскыи (3) воем начѧлник. И ѿт вьсѧдоу бѣхѫ недомысльна ꙗже о помощи. А ꙗже (4) о сих попекшен сѧ дроуг с дроугом съединивше сѧ и дрьзости своеѫ изригаѫть (5) тѧготѫ и вльшеское лѫкавство по малѣ ѿкры (6) сѧ. Нѫ бѣхѫ оубо земнорѡдних погрѣшевше оумы (7), и на вѫдѫщаа ослѣплени. Царскаго же чрьтога хранитель (8), иже нарыцааше (9) сѧ Хьрра, ꙗко сїа оущоутив, абїе воеводѣ вьсѣ обличает, и ѡ горе, рече, воеводо, властеле съвѣщаваѫть ѿтстѫпленїе. Вьстрѧсе сѧ срьдцем и страх (10) и подвиг обьѧть его, ꙗко сїа слышав; ѿт сего течаахѫ сльзы (11) из очїю его и стенанїа чѧстовьздыхателнаа (12) ѿт срьдечныѧ срѣды, и бѣ видѣти оумилено видѣнїе и достоино сльзы (13). Кое бо зло не бѣ тогда, кое ли не дрьзнѣше сѧ, наскочивше ꙗко вѣснїи ѱи. Он же сьматрѣти ꙗсно вьсхыщаѫщих запорѫчник, ѫтробоѫ болѧ, с малыми (14) ѿходить оставль мѧтеж, сльзами лице мочѧ, сеи. ді.

Не вьздыхаеши ли, сѫде? Кое приключившее сѧ (15) слово сьпишеть? Мнит ми сѧ прослоути сѧ сїе ѿт конець вьсточних (16) даже до за[пад] (17) послѣдних. И ꙗко идѣаше шествоуѧ оужастен с вьсѣцѣм спѣхом, персом минѫв при заднѣа (18), и идѣаше неоуклонно зрѧ к планинѡм островрьхїим и (19) вьнѧтрь вистричьскаго монастырѧ (20) к вечероу вес прѣщенїа быв, хотѧ троудом покои обрѣсти. Ненаказанїи же и скотооумнїи и стрьмни на злобѫ, ꙗко оущоутивше, монастирь оптекѡшѧ, нападаахѫ ꙗкоже дивїи кѡзлы. Он же вьсѧ прѣзрѣв оустрьми сѧ бѣгством на вързех кѡнех оукрасти сп(а)сенїе, обнажен бые много вьсего ѿт своих, ꙗко бѣгоун раб. Ѡ вьсевидѧщее (21) сльнце! А ꙗже по сих кое прѣдставить слово? Ѡт сего проспаша сѧ нижде ник проѿтбѣгшеи с ним, к брьдом вьстичѧще злопроходним, ѡви неволеѫ, ѡвы же и хѡтѧще, дондеже не ѡста ни един. И быст, ѡ горе, нажаншїи вьздȣха, и ꙗко денницѫ (22) под землеѫ съкри (23) сѧ, или сгарородныи крѡи, и оудали сѧ бѣгаѧ невѣдом весма, сеи. (24) ӣі. И вьпаде в расѣланаа и брѣговитаа (25) мѣста и ꙗдолїа (26) многодрѣвнаа, и не вьзмогшоу пройти остави тоу и вьзлюбленнаго своего конѣ, егоже много вьсадника не прїемлѣаше (27), проходѧ (28) по пѫтех непроходнїих (29) ѕвѣрѧ (30) крьмѧщїим и сквозѣ высокыѧ брѣгѡвы наг, рѫкама (31) обрань

(1) S. прилоѫив. (2) S. хоудоперѧи. (3) S. молдавскы. (4) S. иже. (5) S. изригаѧт. (6) S. ѿткри. (7) S. погрѣшивше оуми. (8) In ms. чрьтого хранитель; cf. S. царскааго же чрьтога хранителѧ. (9) S. нарицааше. (10) După страх S. adaoge и трепет. (11) S. сльзы течахѫ. (12) S. greş. -вьздыханїлнаа. (13) S. сльзь. (14) S. малими. (15) După сѧ S. adaoge тогда. (16) S. вьсточных. (17) Intregit după S. (18) S. за[д]нѣа минѫвь. (19) S. lipseşte. (20) S. быстричьскаго монастирѣ. (21) S. вьсевидѣщее. (22) S. денница. (23) S. землеѧ съкры. (24) S. adaoge мѣсѧца. (25) S. брѣговита. (26) S. ѫдолїа. (27) S. прїемлѣше. (28) S. и проходѧ. (29) S. непроходних. (30) S. ѕвѣрѣ. (31) S. рѫками.

и вось, нетренный и жестокый шестковавь пѫт, великый въ храворствих и лѫкомростиии въ вранех, прѣновѣждает мѧ стра(с)ть и слъзѫ призываеть ѿт моею очїю, горы оубо противѫ (1) плачѫщомоу възглашаахѫ чѧд и власти лишенїе (2) рыдажщꙋ. Въ сих и сицевых шесть днїи алчень (3) и вез пищѫ прѣвыст, ни къ комоу весѣдоваль, ниже лица кого видѣвь; хождааше вльдѧ, лютыѧ поустыни измѣривь глѫвинѫ (4), дондеже водотоком нѣкым (5) къ сакоулем съходѫщїим рыволѡвьци нѣцїи ѿт тоземець того овнаходнвше, вогоу ѡ нем нѣчто лѹчше прозрѣвшоу, и ꙗк(о) знань (6) выст къ старѣишинам своим (7) ѡтведше, и достоинѣ ѿт них почтень выст и къ твръдонырномоу (8) чичевоу ими провождень, кї тогожде мѣсѧца.

Пръвохранителїе же града, нхже сам прѣдпочьть, зломышлѣахѫ и ты (9) на царѣ, въсѣчьско и пагоувѣ того прѣдати. Воевода же, ꙗко оумовит, сїа расмотривь, хытростїѫ тѣх изведь (10), град же прѣдавь оугром на съхраненїе, потопа въсеꙗ[д]ца избѣгь, новыи ное ꙗки сѧ сѣмѧ (11) родоу въ чичевѣ градѣ сп(а)саѧ, нхже малѡм вѣше прѣдпославь. А еже по сих что и како? Простерь овьѧтїа своа и младородныѧ своѧ (12) дѣти чѧдолювнѣ овгрънжвь цѣловааше, и ꙗко орель прикрываше ѡрличищи везьперїѫ (13), и распростерь рѫцѣ свои и цѣломѫдрънжѧ своѧ (14) съжителницѫ царицѫ еленѫ овьѧть рыдааше. Она же овьвнвши сѧ о выи его жалостно плакааше, и всесръдечно овловизааше (15), не ꙗко самѱона далида оувїистъвнаа и ꙗко тиндарида съжителѣ своего, храбраго ирда. Въсждоу веилеве и въздыханїа, всждꙋ пръсем вїенїа. Нѫ оубо словом проити [вьсѧ] (16) не възможно, постигнеть во мѧ лѣто новѣдажща; обаче и не въсѣко под спѫдом (17) завьенїа полагати, досїѣ во слово и гаркана (18) чрънѣкиша (19) показати.

Крал во їѡанъшь онь, егоже съ выше [слово] (20) нисходѧ (21) съповѣда, чловѣкь сын лѫкавень (22) и злобъзнень, ѧзыком лизаѫ и опашь (23) оударѣѧ, ꙗко оуслышна вывшаа, авїе посла (24) своѧ си единомыслѧники, тврьдо стрѣщи град и врата заключити и никако (25) ѡтпꙋстоу исхода (26) подати, мыслѧ или низ стѣнѫ поврѣщи или оудавоу стѣнѫ проконавь въсе родно прѣдати, любоимѣнїем вѣсѧ сѧ, дроугыи ꙗки сѧ гелимерь затворивыи (27) древнѣго индириха (28) съ женоѫ и чѧды (29),

(1) S. противь. (2) S. лишенїа. (3) S. и алчень. (4) In ms. după глѫвинѫ urmează greș. до нѫ. (5) S. нѣкыим. (6) S. ꙗко познань. (7) S. adaoge după своим un его. (8) S. твръдонирномоу. (9) S. зломышлѣхѫ и ти. (10) S. изведе. (11) S. lipsește. (12) S. lipsește (13) S. безперыѧ. (14) S. своѫ. (15) S. овлобызааше. (16) Adaos după S. (17) S. всѣк под сподом. (18) S. гаврана; cf. neo-bulg. гарван. (19) S. чрънѣкиша ѿт чрьности. (20) Adaos după S. (21) S. низходѣ. (22) S. лѫкавь. (23) S. ѡпашїа. (24) S. послав. (25) S. никакоже. (26) S. ѡтпоустоу (pare a fi scris ѡтпоустию) исход. (27) Cuvintele гелимерь затворивыи lipsesc in S. (28) S. индериха. (29) S. женоѧ и чѧдї.

иже до сытости (1) благых ѡт него насытивыи сѧ, ꙗкоже (2) прѣдсказа теченїе (3) слова. Ѡ злато гонителю, мѫчителю прѣдрьзыи, лѫкавствꙋ съплетенїе, ѧзыкь же (4) ѡтврьзаеши безгласномоу, а глаголивомоу затыкаеши (5) оуста, оуставы и законы (6) попираеши и опаше гониши. Ѡт сего воеводѣ въ (7) страх нападе великь, тѫжцѣ вьздыхааше и печаловааше, бїенїем (8) тѫжкогласным пръсы оуꙗзвѣаше (9) и къ богоу молитвы из глѫбины (10) доушѧ вьспоущааше (11). Сїа оубо доволно множ оплака сѧ словом. Прѣклони же сѧ сим богъ и тѫчам (12) слъзним призрѣ и оущедри молѧща сѧ оусрьдно и помысломь ѕѣницѧ (13) просвѣтивь, и абїе ꙗко ѡт съна вьзбьнѫвь (14) пїсанїа ꙗко перната перскаго самодрьжца ѡт него коварством постизаѫт (15), испроси ѡт него рѫкы ꙗк(о) (16) великомощни. Оуслыша же сїа великыи (17) царь перскыи, грьдыи, и выважща (18) оувѣдѣвь съмилн сѧ и съжали си (19) и повелѣ кралю Їѡанъшоу исход подати емоу, дани дажщим (20) тогда оугром великомоу царю соулїимeноу. Щедрит бо и варварь царѣ злостраждѫща и къ себе (21) призвана творить воеводѫ. Он же радостно прїем, царицѫ съ чѧды (22) остави и брьзими тече (23) нѡгами, прѣдсга излетѣ (24) перскымь прѣ|дѣ|лѡм, ѡт злых избѣже (25) свѣтеи оугрьскых. И въ царскыи (26) град оускоривь (27), прѣкрасныи градѡмь констаньтїновь град, и вънѫтрьꙗдоу (28) быст нырвь доброзданиых (29). Да ꙗко ꙗви сѧ великомоу царю, ненадеждно варварскѫ (30) доушѫ оукроти. И вьзрѣ чловѣколюбезно на воеводѫ и покоа сподобаѣеть (31) достоинаго, и въ мѣсто бльнь и мльв засмїа сѧ (32) тишина, ѡ ле тихости и благости твоеѫ (33), самодрьжче. Сїа оубо събышѧ сѧ въ лѣтѣх послѣдних (34).

Иж и еще сѫщоу (35) въ доброныриѣмь (36) чичевѣ петръ (37) воеводѣ, рать варварскѫѧ злоратнѫѧ въ молдовлахїи (38) жилища вьсхыщаахѫ и о плѣнѣх веселѧще сѧ. Тогда и прѣкрасныи соучавскыи град персѡм повинѫ сѧ и ꙗк(о) невѣстѫ прѣоукрашенѫѧ (39) и ꙗко прѣвабѫ посрамишѧ и ꙗко напѫтнѫѧ блѫдницѫ; богатъство цареи и рѣкы имѣнїѡм измаилтѣне почрьпошѧ; ѡт тѫдꙋ же (40) ꙗко многопобѣдникь (41)

(1) S. сигости. (2) S. ıакоже досиѣв. (3) S. теченїемь. (4) S. lipseşte. (5) S. затикаешн. (6) S. оуставн н законн. (7) S. lipseşte. (8) S. бьенїемь. (9) S. пръсн оуıазвлѣаше. (10) S. глѫбины. (11) S. изпоущааше. (12) S. тъчамь. (13) S. ѕѣницѣ. (14) S. вьзбънѫвь. (15) S. постызаѫт. (16) S. ıако. (17) S. lipseşte. (18) S. быважща. (19) S. съжали сѧ. (20) S. дажщемь. (21) S. себѣ. (22) S. чѧди. (23) S. дотече. (24) S. излетѣвь. (25) S. избѣгь. (26) S. царскы. (27) S. оускочивь. (28) S. вънѫтрьѫдоу. (29) S. нирвь доброзданиых. (30) S. варварскѫѧ. (31) După сподоблѣеть S. adaoge того. (32) S. lipseşte. (33) S. ѡ тихости твоеѫ. (34) S. въ лѣтѣх събышѧ сѧ послѣдных. (35) După сѫщоу S. adaoge емоу. (36) S. доброниріѣмь. (37) S. петроу. (38) Lipsesc probabil, ca şi în S., cuvintele перси творѣахѫ. (39) Cuvintele и ıак(о) невѣстѫ прѣоукрашенѫѧ lipsesc în S. (40) S. lipseşte. (41) S. многопобѣдныи.

възврати сѧ гръдыи онь персом кнѧѕь въ царскыи достигь (1) град, оставлъ намѣстника царствїю стефана нѣкоего, иже при немь быст глад крѣпокь по въсеи земли молдавы и загорстѣи (2), и не по мнѡѕѣ вънѧтрь при царствѣм ложи лютѫѧ тамо чашѫ испи съмрьти (3). И по немь пакы дроугыи алеѯандрь нѣкто, порекломь корнѣ, оустнѣ си тъкмо медомь властным омазавь и исчезе прѣжде врѣмене. Иж на пѫт пакы слово наставлено бѫди и съписанїю слово да скончает сѧ (4).

Да ꙗко силное свое петрь (5) великодоушныи по мало (6) обыкнь, въ царствоужщим градѣ, въ всѣх единь на десѧтих мѣсѧцех и въсѣхь (7) въ оустѣх бѣше въ саноу сѫщїимь. И что длъго и много словѧ? Бываеть томоу великыи самодръжець милостивѣишїи и ѿ своих и на прѣѧтїе (8) посилаеть его съ своим великым комисом въ еже съкрывшее сѧ того царство и въ лѣтѣх прѣсѣкшее (9) стефана и алеѯандра царема, въ высотѣ възводѣ (10) его ѿ низости и хранителѣ его творить царствїю своемꙋ. И скочи оубо петрь воевода, ꙗко ѕвѣрь ѿ тонот (11) и ꙗко ѿ сѣтеи орель, и доброводныи постиѕает истрь, и въ бранла загорстѣмь (12) бывь абїе въсе мнѡжьство молдавскых властель, ꙗко извѣстно оувѣдѣшѧ, пролїашѧ сѧ (13) елико въ дворѣ и елико свѣтлостїѫ рѡда сїаше и елико въ нарочитыих, иѕста окланнаго корнѣ ѡставишѧ и ꙗко крилати бранла достигѡшѧ (14) и распрострътама подемлѧть длънма царѣ своего (15) и падше о дръзнѫтї их простынѧ (16) въспрїашѧ. А иже сих нарочитѣиших, прѣдреченыи (17) михоуль и тотроушаноуль великыи логофеть ѡставлъше (18) въ тврьдонырнѣм (19) повѣм градѣ стрѣгоми (20).

Не мнѡго же по срѣдѣ и корнѣ нѣкыими оухващен бывь (21) и петроу воеводѣ ѿведень, и быст сънѣд орѫжїю и брашно мечю, в лѣто ҂змд (22), мѣсѧца фев.

Пакы видѣ петрь воевода день свободень, пакы скиптродръжанїе въ прьвое достиже чьсти достоанїе; третое тогда женѣше сѧ (23) лѣто особствоуѧ (24). И никтоже бѣ съпротивлѣѧ сѧ. Вънидe въ царскыи соучавскыи град (25) съ ѿпроводившими его царскыми санѡвници. И събрав сѧ съ ѿстѫпльшїими, ѿ вещеи понѫдив сѧ, оустрьмлѧет сѧ на мѫчителство и рѫками варварскыми малом прѣдреченїи (26) свѧзници

(1) S. lipsește. (2) Cuvintele при немь быст глад крѣпокь по въсеи земли молдавы и загорстѣи lipsesc in S. (3) S. съмрьты. (4) In ms. да скончает сѧ e repetat incă odată. (5) S. петрь воевода. (6) S. по малоу. (7) In loc de и въсѣхь S. are въсѧм. (8) S. прїѧтїе. (9) S. прѣсѣкшее сѧ. (10) S. възводѧ. (11) S. не тонотъ. (12) S. бранлѣ загорстѣи. (13) S. прїѧшѧ сѧ. (14) S. бранлѫ постигошѧ. (15) S. своего царѣ. (16) S. простинѧ. (17) S. прѣдреченныи. (18) S. оставишѧ. (19) S. тврьдончирнѣмь. (20) S. стрѣгомыи. (21) S. lipsește. (22) S. ҂з слънечнѣмь теченїи и мд. (23) S. lipsește. (24) S. особствоуѫ. (25) S. град соучавскыи. (26) S. прѣдреченныи.

оумиленѣ исклашѧ сѧ и лица их ѡдрашѧ и великомоу царю ѡтнесѡшѧ, перскаго же кнѧѕа даровы въздаваеть многобогатними (1). Не по мнѡѕѣ же и възлюбленѫѧ своѫ (2) царицѫ еленѫ (3) и въжделѣнныѧ своѧ и благорѡдныѧ дѣти илїаша и стефана (4) ѡт чичева къ себѣ привлѣче.

И сїа оубо полоучишѧ таковыим ѡбразом конець. Намы (5) же ꙗкоже быст възможно сънисашѧ сѧ словом въ кратцѣ и извѣстнѣ, ꙗкоже ми сѧ мнить, лѣтѡм (6) носѧ число тысѧща лѣть седмосоугоубна и простих пѧть пѧторо и пѧторо пѧт, пролѣтнаго мѣсѧца. Господин же петръ воевода банѣми и питїи и пищами доброчѧстѫѧ старость кръмит, ꙗкоже златоперь аще кто речет или (7) кикнось на зданїих (8).

А еже по сихь что или кое приключивше сѧ слово съпишеть.

Въ сих и сицевых веледоушьныи дръзосръдыи прѣбываѧ и строѫ, постиже оустръми сѧ (9) въгръскаа землѧ водотокомь ѡлтоузскымь и множьство съ собоѫ ведыи крѣпкыѧ чиноначѧлникы и хвалословимаго и гръдаго ардѣлскаго воеводѫ маилата за власи рѫкама емь и великомꙋ амирѣ соулїименоу ѡтславь и по ардѣлскои земли храбрїи храброуѧ и злата мнѡжьство скровищствоуѧ и въ своа острокръхїѫ планини прѣлетѣвь длъгополем възвратив сѧ. (10)

Сїа оубо полоучишѧ таковым [образомь] (11) конець. Мы же пакы да възвратим сѧ. И повънегда оубо емоу сїа вьсѣ ꙗко велеоумень порѫждшоу, цръкви прилежааше назидаѧ и въ страсѧ богови работаѧ и домашнѧѧ прѣмѫдрѣ наказоуѧ, въ ѕѣлень въпаде недѫгь, чловѣкь сын, въ немже и конець житїа, мрътъвнаго естьства тврьдопръснаго, дроугаго прол, въ соучавѣ, в лѣтѡ ҂знд, г҃ сеп., того постиже; и въ царскѫѧ обитѣль и молебницѫ побратскѫѧ честнѣ того скѫташѧ.

И съ съвѣтом епископъ и вьсего синглита въ высотѫ царства и на прѣстоль ѡтца его їлїаша (12), чловѣкъ мѧгкосръдь и кръподоушень, ни въ чьсом ꙗви сѧ ѡтцоу подобень, ни сынъ по наказанїю бывь, нѫ вьсѣ съмѫти и поколѣба, благостоанїе глаголѧ свѧтыѧ божїѧ цръкве и закѡны царстїи, и о оубогых ни мала поболѣвь, прѣмѫдра себе именовав и хвалѧ себе о итицоваблени. И въ сих оупражнѣѧ сѧ соуемѫдрьныи, агарѣнска бо чѧда въ днесъвѣтникы прїемлѧ, въ нощи же скврънным агарѣникинѣмь оуши и сръдце въдаѧ, дондеже съвръшено врагоу жилище

(1) S. многобогатными. (2) S. своѧ. (3) S. еленѫ. (4) S. їлїашѧ глаголѧ и стефана, доброрѡдныѧ ѡтрасли. (5) S. нами (6) S. лѣтомь врѣмѧ. (7) S. lipseşte.

(8) S. зданїи. Cu acest cuvânt se isprăveşte redacţiunea letopiseţului dela Slatina.

(9) Prob. în loc de оустръмивь сѧ. (10) Prob. în loc de въввратив сѧ.

(11) In ms. lipseşte образомь.

(12) In ms. lipseşte prob. въведошѧ, dacă nu cumva originalul lui Macarie a avut їлїашь въведень бысть.

себе исходатаи. Никогда бо ѿ добрѣ съмыслѧщих прѣд очима хотѧ видѣти, въ оуста же и въ ѧзыцѣ паче же въ срьдци о събрании богатствѣ себе томѧ и мнѡжьство мнѡго числа талантъ сребра и злата лѫкавыи събравъ и доходы кнѧѕевъ вьсѣчьскыи къ себе събравъ и епископска и монастырскаа движимаа и недвижимаа до конца ѿтѧтъ, и иже по вьсеи земли презвитеръ и молебникъ варварскыи поплѣнивъ, слъзы и въздыханїе (1) вьсѣх исплъни. Ѿт сего оуклони сѧ въ безоумїе послѣднее, чѧсти мечь поощрѣѧ на сѧ и на оусѣченїе свое приносѧ. Ненавидит бо богъ, рече, лихва начинанїа. Въ злых же мнѡжѫ и прилагаѫ гѡршаа и неподобнаа възаѕдова; ѿсѣче же и главѫ хатмана своего вартика, прѡчїи же ѿт кнѧѕь ѡви оубо ослѣплѣѧ, иныѧ же нѡсовы оурѣзаѫ, дроуѕїи же плещи ѿдашѧ, и бышѧ чюждеземци до врѣмене. И ѿт сего быст сѣмена невѣрствїа.

В лѣто ҂зн҃ѕ быст зима лютаа, ꙗко и дрѣвеса исъхѡшѧ сѧ.

Нѫ оубо зде бывъ теченїем слова (2) помѣнѫх оубо и ѡ мнѣ смѣреномоу при нем приключившиих мы сѧ. Что же вѣ нападшее, слово скажет.

Иже злоу ради и въ лѫкавствѣ хытрїи съшишѧ лъжи нъни клеветами и наоустишѧ царицѫ еленѫ паче же сына еѧ илїаша, и падѡх паденїем страшним, достоиным слъзъ; обнажень бо бых прѣстола, ꙗко бѣгоунъ равъ, и съ искоушеними врах сѧ тѧжковѣдными и бых нажаншїи въздоуха; завист бо не стыдит сѧ междособныѧ любве, ни боит сѧ очесе божїа. Ѡ зависти, ѕвѣрю лютыи, тигрю чловѣкосънѣдныи, стрѣло безжелѣзнаа, копїе вьсѣх острѣишее! Нѫ не прѣзрѣ правдивое око, нѫ възрѣ правѣ.

Сїа оубо речена бышѧ нами въ произведении, горест бо доушевнаа глаголати принѫждает ны; нѫ повѣсто вѫди ми ꙗже о цари илїаши.

Да ꙗко вьсѧ, и царство и матере коупно же и братїѧ, остави и желанїемъ прѣлъсти агарѣнстѣи влѣком, иди (3) мнѣ сѧ по въздоухоу лѣтати и амирѣ соулїименоу прѣдставъ и христа самохотно ѿвръже сѧ и дїавола въспрїѧт. Ѡ ле нашеи нищети, что пострадахѡм. Ѡ сѫде, ѡ слънце, како възможе такова безчинїа тръпѣти, христовъ рѫгатель и христїанскыи облъгател бывъ и лѫкавыми прѣлъстникы оума плѣненъ бывъ и агарѣнскомоу проклѧтомоу [моу]амедоу (4) паче же дїаволоу прѣданъ, егоже и именованїе тръокаанныи стѧжа. Сїа събышѧ сѧ въ врѣменех послѣдных, слънечных теченїи тысѧщ ҂зни.

И не много же по срѣдѣ мълвѣ распрострътѣ бывши, и дръжава не ѿлагааше сѧ царствїа, нѫ абїе събра сѧ нарѡд въ коунѣ, епископы

(1) Prob. greș. in loc de въздыханїемъ sau въздыханїи (instr. sing. sau plur.). (2) In ms. cuvintele нѫ оубо зде бывъ теченїем слова se află greșit înainte de в лѣто ҂зн҃ѕ etc. (3) Poate pentru иде. (4) In ms. амедоу, o greșeală provocată de cuvântul precedent.

и прѣимѫщеи въ санѹ и чиноначѧлникы и сингклит вес, скиптра прѣдаѫть дръзосрьдомѹ стефанѹ, произбранномѹ съ выше на высотѫ царствїа, ѿт тогожде кръве сърастворена съ нїашем, нраком ни мала, егоже ꙗко богодана сладкыми (1) ѹзрѣвше очима и спѣшнима обгрънѫвше рѫкама, и владыкѫ показа сѧ молдавскои землн, и царь свѣтлодоушень, доброзрачен, благоѡбразень. Ꙗкоже ѹбо (2) прѣиде царстводръжанїе, ѿт прьваго начрътанїа показа надежди непогрѣшивше о немь произбравшим его и вьсѣх ѹтвръдившоѹ надеждами любочьстивыми. И пакы въсїаѫ лоучѧ благовѣрїа, и пакы облиста зарѣ благодати, и вьси тъчно воеводѫ хвалѣхѫ, и вьси ѹсрьднѣ люблѣхѫ царѣ стефана. Бѣ бо милостивь и мнихолюбивь и нищим кръмитель.

Что же абїе по сих?

Молдовѣ прилежѫщиѧ лѣхы, съвъкоупльшиѧ сѧ съ проѿтстѫпльшими, тѧжкорѫжще ѹстрашивь ревностный на нѧ истръгь мечь, ꙗкоже конь нѣкыи твръдоѹсть дыхаѧ дръзостїѫ, ѿт стѫпанїа показа и прьваго теченїа, какова мѫжьства топлотѫ къ прьсех имѣше.

Ѿт тѫдоу же обращаѧ сѧ ѹтвръди лице свое къ прѣславномѹ градѹ соучавскомѹ, и абїе простерь великомощнѫѧ своѫ длань и мене ѿтриновенаго, живаго мрътъвца, призвана сътвори и рѫкоѫ царства своего пакы нам жезлъ връчаеть; и връх свои процвѣтованный коупно же и колѣнѣ прѣд лицем царѣ царем прѣклаѣет, и милостїѫ божїеѫ благодатным елеѡм мнѡѫ хоудым помазанїе прїемлеть. Ѥи, царю вьсѣми царствоуѫи, сицеваго давши владыкѫ, изрѧднаго побѣдоносца быти покажи. Сь ѹбо промыслом божїим низложи трѣбища и затвори храми, въ нихже принѡшахѫ помраченыи армѣне соуетныѧ жрътвы, и мрьскых нечистот и скврьных трѣбь потрѣбленїе сътвори и вьсеѫ мрьзости, и сами къ богоѹразѹмїю и свѣтоу истиннаго кръщенїа вьсѣх прѣ[ве]де (3), ѡви и хотѧще, ѡви же и не хѡтѧще. И быст прѣвеликa трѫба злотокованнаа (4) ѿт конець земли до конець гласѧщи и по вьсѧдоу трѫбѧщи ꙗже къ [зи]ждителю (5) вѣрѫ его.

До зде постиже сьплетенїа рыторства ѿтца макарїа. Начнѣм оубо и мы, хѹдыи того оученикь бывыи, азарїа (6).

Свѧтопочивший сь ѿтець ѿт по кончины стараго стефана воеводѣ, доблаго, наченшоу до зде хытрословнѣ оукрасити повѣсть о сицевых

(1) In ms. greș. сад'дакыми.
(2) In ms. lipsește prob. к немоу.
(3) In ms. прѣкде; originalul poate să fi avut și приведе.
(4) Greș. in loc de злато-.
(5) In ms. ждителю; cf. pasajul dela p. 78 din Manasses.
(6) Cuvintele subliniate sunt scrise in orig. cu roșu.

иже прѣжде нас бывших и до нас дошедших царскых, съставленїе повелѣнїем петра воеводы стараго, ꙗко источник по истинѣ вѣ, мысльныꙗ воды проливаѧ строуѧ и нашѧ срьдца напаѧ оумнѣ, аще и не до сытости вькоусихом. Єлма оубо и мы, хоудыи сыншке его, того стопам прочее послѣдовати потьщим сѧ и царскаго повелѣнїа исплънити, петра глаголѧ втораго, благочьстиваго царѣ, и изволенїем и благословенїем прѣшсвѧщеннаго митрополита кѵр анастасїа, ходатаиством же великаго словоположника ї̑шанна голъѧ. Тѣмже и простынѧ просѧ, многовремен-ствїа ради прѣшедша, аще забвенїемь нѣкаа ꙗже о сицевых не полоучѧ лѣтом слънцоу теченїе или инѣх приключившихсѧ и не помѣнѫхшм вещех.

Азъ оубо елико мощно о стефанѣ прѣдреченнаго воеводѫ прочее да начнѫ и о нем съврьшѫ плести повѣсти слова, штнѫдѹ же и до нынѣ прѣста.

Да ꙗкоже доблестьвныи стефан прѣбываѧ благочьстнѣ, царствоуѧ и строѧ высе, лѫкавыи врагь не трьпѧ на длъѕѣ доброе ретство (1), нѫ вьложи ненависть вь велмѫжех своих, ихже шт него почьтеных благодатми. И оубо каковаа сьбыст сѧ? Проштстѫпльших оубо прѣдреченых болѣры, си рѣчь привѣѕи, шт лѣхь скровным постигше писанїемь кь прьвосьвѣтникы, и оукрадаѫт облъганїем слабооумїа ихь. (2) «Хощете ли», рекшѧ, «власти молдавскыѧ? Крѣпкоржкыи стефань, бодеть его юность, и на вас варварскыи сьвѣтоует вьстати, и землѧ персшм шдкланѣти, имже швразом и брать его паїань.» И ш горе, каковаа твориши зависте! (3) Вьсташѧ развоиничьскыи на воеводѫ, и оумиленѣ заклань быст под шатршм (4), оуви ꙗко агнѣ (5), оу мостѣ цоцори иже на проутѣ, ино ничьсоже рекь развѣ глаголъ сьи «ш оубога истино, тебе плачѫ сѧ и стенѧ, ты бо прьвѣе мене погыбе и оумрѣ», и лежѫ на земли облїана крьвми, лѣтшм теченїе тогда штдажщоу ҂зѯ҃, мѣсѧца сеп. Иже и господствова а҃ лѣто и четыри мѣсѧць. И сице скончѧ сѧ добльи сь господинь.

Закшны царстїи и дрьжава не штлагаанїе сѧ, нѫ ꙗк(о) шт бога прїемше сьвѣть прѣдвьспомѣнѫтїи шт лѣх привѣѕи и воеводѫ себѣ обрѣтше сь выше избрань, алеѯандра, нѣкто шт властель, чловѣкь воиничень и благошбразень, тих же и кротокь, тогожде лѣта и мѣсѧца. И шт авгоуста кралѣ лѣшескаго помощь прїемше и абїе оустрьмишѧ сѧ на прѣѧтїе царство. И никтоже вѣ сьпротивлѣѧ сѧ имь. Вьнидошѧ же невьзбранно, и сьбра сѧ вес нарщд и чиноначѧлникы вь коупѣ же епископы и и вла-

(1) Cf. aceeaş expresie la Macarie, p. 155.
(2) Cf. la Man., p. 41: цареко ѹкрадаеть слабоѹмїе.
(3) In ms. зависте cu ı şters anume.
(4) In ms. indreptat in шаторшм prin adaosul unui о mic intre т şi р.
(5) Cf. la Man., p. 130: ꙗко агнцѧ закалаемьı.

стель и сигклить вес и на высотѫ царства алеѯандра възведѡшѧ, въ хрълов҄ѣ царскыѧ полат҄ѣ. Бѣхѫ же весел҄ѣще сѧ въси о цари своем; благочьстивь бо бѣ и оукротѣваѧ въсѧ.

Въ та оубо врѣмена и л҄ѣта постиже морь велеи земли молдавы. Воевода же изыскавь въсѧ дѡмы златохранѧщаѧ и вид҄ѣвь въсѧ праздны и ничьсоже имѧщѧ, въсхотѣ народоу |оу|рѡкы (1) раздати, и не имы ѡт кѫдꙋ, скръбѣше, печаловааше, тѫжааше, обаче же не по миѡѕѣ събра многобогатныѧ скровище ѡт даршиѡсцѧ же и ѡт доходкы.

По прѣтечени втораго л҄ѣта царства своего съпрѧже себ҄ѣ царицѫ благочьстива рожандѫ, дъщи сѫщѫ петроу воевод҄ѣ стараго, из неѭже роди богдана и петра, въспытана же бывша и въдана оучити сѧ книгам и благов҄ѣрїю наказана.

Алеѯандръ же воевода прилежа обзорп҄ѣ по въсѧдоу расматр҄ѣѧ и строѫ, ꙗко оумовить (2), вид҄ѣ бо ꙗко въс҄ѣкь въкоусивыи блага въ жити сем нѣст съмръти невъкоусно, прѣжде же въсѣх посла въ окрѫстных странах къ началїемь ѧзыкь и съ иноплеменным мирно жити съложи. По том же начѧт здати монастырь прѣвеликѫ, въ немже цръковь, бога моего храмь, прѣоукрашенѫ добротоѫ, и аще волит богъ жити въ рѫкотворенах, и въ сем въс҄ѣко прѣбываеть, слатина зовом (3). И о прочїих монастырїе древн҄ѣиших прилежѧ и оутвръждаѧ и милоуѧ, и храмы божествныѧ по въсѧдоу въздвиѕаѧ, и нищаѧ оукръмл҄ѣѧ и мылоуѧ, и полаты царскыѧ обнавл҄ѣѧ, и симь сице ѡт него оустроеном бывшем прѣмѫдр҄ѣ и благоразоумн҄ѣ.

В л҄ѣтѡ ҂ѕ҃ѯ҃д посла великыи царь перскыи сꙋлїимень къ алеѯандрꙋ воевода, по оумолени оугром, и къ пѫтрашко, загорст҄ѣи воевода, повел҄ѣнїе, и прїидѡшѧ съ воисками, вънѫтръ прѣд҄ѣль оугрох бишѧ и съ съвѣтом старѣишинам их кралѣ стефана на пр҄ѣстоль ѡтца своего їѡанъшѧ поставишѧ. Тогда быст зима на земли свер҄ѣпа и злов҄ѣтръныи мразь и лють.

В л҄ѣто ҂ѕ҃ѯ҃ѕ ген. а҃ пр҄ѣизѧщныи въ любомѫдръцех вышереченыи епископъ макарїе, ѡтець наш и оучитель молдавскыи, прѣподобн҄ѣ и богооугодн҄ѣ конець житїю прїѧть, егоже (4) въсечестн҄ѣ и свѧтол҄ѣпн҄ѣ скѫтано быст своими оученикы въ създанное ѡт него монастырь рѫчкы. Оувы толикаа многосв҄ѣтлаа денница занде. Оукраси же пр҄ѣстоль роман-

(1) In ms. greş. рѡкы. Cf. pasajul citat la p. 92 din Manasses.

(2) Cf. ꙗко оумовитъ la Man., p. 142 (despre Iustinian).

(3) Cf. la Man., p. 120: сьи (Iustinian) цръковь създа... великѫ, бога моего храмъ,... аще бѡ волит богъ жити въ рѫкотворенъїх, въ семъ въс҄ѣчьскъї пр҄ѣбъївает (e vorba de biserica Sf. Sofii din Constantinopol).

(4) In ms. lipseşte prob. т҄ѣло.

скын долнѣѧ енископіе ѯз лѣть, имѣше же мнwга по бо҄ѕѣ доблесть и великодоушіе о въсем, и аще кто хощеть разоумѣти великооумїе его, доброзданїи храм оувѣрить емоу вещ, егоже wт основанїе въздвижень быст, оусрьдїем своим, прѣподобнѣи параскевы (1). Съ оубо блаженство именованный wтецъ, еще въ жити сыи, многаа по бо҄ѕѣ троудолюбнѣ съдѣлова исправленїа, чловѣкъ по христѣ имѣѧ ревност, въ наказанїе доблестъвен, въ словесех хытръ и благоискоусень и ѕѣло вѣдок аще кто инь, ıакоже съпослоушествоуеть о нем вышеписанное wт него лѣтописанїа сего и ина мнwжаиша, ихже прѣдати нынѣшнемоу писанїю продлъжати сѧ слова не хощем.

И быст прѣемникь прѣстола его архїеренства анастасїе, мѫж кротокь, тих, прѣмѫдрости испльнень, паче же смѣреномѫдрїем оукрашен, даром благодати имы цвѣти въ лице паче же въ срьдце его. Въ иночьствѣ же вѣ искоусень, иже добрѣ и богооугоднѣ окрьмлѧ стада христова ді лѣть, по том же възведень быст на высочаишїи митрополитскый правити прѣстоль прѣславный град соучавы.

Аще прикладно ест и о сем ıавѣ ıако въспоминати, иже на пѫти прилежить словоу повѣсти да речем оубо. При девѣтѣм же лѣтѣ царства алеѯандрова въскочи нѣкто, деспоть именем, wт нѣмци, царева сына себе именова, чловѣкь ратем искоусень (2), и събрав wт въсего ѩзыка мѫжїе къ боренїю хытри, храбри, ıарольвии, дръзосрьди въ пособїе себѣ, и оустрьми сѧ ıако злодыхателный сѣверникь (3) носѧщь облакь темный, плънь града зломѫтнаго, и без вѣсти молдовѣ постигь и вънѫтрь земли быст и къ сражевїю готовѧ сѧ, владычество хотѧ въсхыщати. И смѫти сѧ алеѯандръ слышавь се. Абїе же оукроти конска, посла съпостатом съпротивь стати, еще же не оу землѧ съпѣт сѧ, видѧ врагы прѣдварѣюще его, о сем оуıазвѣет сѧ срьдцем и въоръжи сѧ крѣпцѣ и иже съ нимь, изыдwшѧ же на бранъ къ оплъченїю, и быст рать оу вервїа, при рѣцѣ жежїи. Бѣхѫ же нѣцїи навѣтоующе воеводѣ wт прѣвоборци и прѣвѣе погледашѧ на бѣгство, прочїи же въспѧтишѧ сѧ инь инде и разсѣчени бышѧ, а воевода сам съ малими wста брати сѧ. И разоумѣ льсть, въстенѧ «w горе» (4), рече, «добрѣе ми би жити съ ѕвѣрми, нежели съ мѫжи

---

(1) Cf. la Man., p. 209 (despre biserica Sf. Gheorge zidită de Constantin Monomah): и аще кто разоумѣти хощетъ великодоушие его, добросъзданныи храмъ оувѣрит емоу вещь, егоже wт основанїи въздвиже и wт корей прѣвыих божьственомоу христовоу мѫченикоу и побѣдоносцоу гewргїоу.

(2) Cf. искоусенъ въ бранехъ la Man., p. 220.

(3) Cf. la Man., p. 173: кесар бѡ дъхнѫ ıакы сѣверъ. . . . и ıако вечерник. . . . и ıако злодыхающїи западникъ. Cuvântul сѣверникь (crivăţ) e format de Azarie după вечерникъ şi западникъ din Manasses; în Miklosich, Lex., nu se află.

(4) După горе urmează în ms. un мнѣ şters cu roşu.

невѣрними», и извѣгь на бръзех кѡнех, и текѡм ѩсох тръгь достигь и второе проѹготова сѧ на бранъ.

Деспот же прѣем град соучавы, въ немже ѡбрѣть богатства мнѡга, воинѡм же раздѣли, и вышнѣа част земли покори сѧ емѹ. Приложив же и тѣх себѣ лъжними и мнѡголаскателными словесы, пакы къ воинство на алеѯандра въста. Он же видѣ крѣплѣщих сѧ врагы, оставлъ матежь ѡтбѣгь съ малыми до келїа град(а), обрѣть же тоу роѯандѫ госпождѫ, ѩже прѣдпослана бѣ. И не мал бѣ плачь о бѣдѣх и о лишени власти. Рече же царь „ѡ царице, прѣстанѣм плачѫще сѧ, въскѫа (?) сѣтоужще. Аще благаа, по їѡвоу, ѡт рѫкы господнѣ прїѧхом, зла же ли не сътръпим? Господь даст, господь възать; ѩко господеви изволи сѧ, тако и быст“. И ѩко прѣмѫдръ остроѹмнѣ помысли полезнѣиша, къ царствоуѫщим градѣ спѣшно оутвръди лице. Прѣдварив же деспоть посла и дарми паче же обѣщанми (1) кнѧѕи и воины царевы наоусти, ослѣплени бо быша мъздоѫ, и скѵптродръжанїе ѡт царѣ деспотоу посла сѧ, иже и прѣименова сѧ їѡань.

Єгда же достигь алеѯандръ царствоуѫщим града и въ тишинѣ мѣсто скръбь и горесть видѣ, ѡтслан бо быст далече въ заточенїе, ѡ бѣди, въ градѣ икѡнїистѣмь, прѣз морѣ. Тогда быст плач, слъз и стенанїе не мала о разлѫчени госпожди и чад и дроугѡвь. И бѣ тоу чаѧ видѣти бѫдѫщаа, бынѫ богоу молѧ сѧ, не прѣзрѣти его до конца. Зде ми слово о семь да пождеть; рьцѣмь оубо любослышателем слово и о деспотѣ.

Да ѩко полѹчи съкръшеное обладанїе, из начала кротокь себе ѩвлѣѧ и неправдѫ ненавидѣ, по малѣ же съкръвенын ѩдь и злолютын, егоже въ срьдци имѣше, начѧт обѩвити, и въ неправдѫ оуклони сѧ, и дани тѧжкыѧ люди насилоуѧ, и о нищих не поболѣ, и православїа христїанскаа прѣданїа ненавидѧ; ведѣше съ собоѫ иновѣрных съвѣтникы, богомръскых лѡтори, съмѫдръствоуѧ бо имь и самь, молебници же и монастырїе не люблѧ. Сребръныѧ съсѫды и златїѫ и иже въ иконах скѧтых каменїе чьстных и бисром оукрашеных ѡт въсѣх монастырех къ себе лѫкавын събра и себе оукрашаѧ. Ѡ ле нашеи нищети, дроугын ѩки сѧ валтасарь (2) правѡм и дѣлѡм. Ѡт сего оубо быст стенанїе, плачь и рыданїе въсѣм обидимым и бес правды разграбленым, и въси ѡт сръдечныѧ срѣды богови жалостнѣ молѧще сѧ, избавити сѧ ѡт сего лютаго ищтеи. Прѣклони же сѧ симь богъ и тѫчам слъзным вънѧт и оущедри молѧщим сѧ оусръдно (3).

(1) Greș. pentru обѣщанми.

(2) Cf. la Man., p. 148: дроугъı ѩвль сѧ валтасар, fără правѡм и дѣлѡм.

(3) Cf. la Man., p. 128: прѣклони же сѧ симъ богъ, и тѫчамъ слъзнъıимъ призрѣ, и оущедри молѧща сѧ оусръдно дръжѫщаго. Cf. aceeaș frază la Macarie, p. 164.

Иже вьсѣ вѣдащомоу съкръвеннаа чловѣкѡм богъ сѫдбами имиже вѣсть самь (1) велмѫжемь нѣкым иже ѡт синклита ѡткры сим съвѣть, и прѣоухытрнша деспота сице.

Бѣ оубо чловѣкъ нѣкто ѡт болѣрь томша именем, доброзрачень, храберь, крѣпкоржкь, твръдопрѫсть (2), дръзосръд. Тъ оубо призвань быст ѡт великых бѡлѣрь и прѣвѣе съсвѧзавше его страшними клѧтвами и тогда ѡткрышѧ емоу съвѣты съкръвеныѧ, и благонадеждень быти оувѣришѧ емꙋ. Он же топлотѫ по благочьстїе имы, прїемь съвѣть их. Пристѫпишѧ же и къ деспотоу и наложишѧ страх въ сръдце его нашествїем нѣкоего исикарѣ именем прѣсловимаго домитрашка. Он же неразсѫдно посла вьсѧ своѧ прѣвовѡрцѧ нѣмци, оугри, спанѡси, лѣхы и ѡт прочїих и ѡт синклита и ѡт людїи част, и връжчивь началникь быти тѣмь томшѧ, невѣдыи [ка]кѡвь (3). И мали ѡт них оувѣдѣшѧ съвѣт. Єгда же достигошѧ чюхрѣ, вънезаапѫ и без вѣсти нападѡшѧ на оугри и на прочих иже ѡт ѧзыкь иновѣрных и поразишѧ их и побѣдишѧ, и ни попѣ вѣстникь о бѣдѣ не избѣгь. Лѣтом числа тогда бѣ ҂зок, авгоуста мѣсѧца.

А еже по сих, въздвижень быст тогда томшѧ царем ѡт тꙋ сѫщих воинь, иже и прѣименовань быст стефань, и абїе оустръмишѧ сѧ ревностїѫ, ꙗко стрѣлы мѫнїины, на намѣренїе на деспота перещѫще. Он же сїа ꙗко оуслышa въстрѧсе сѧ сръдцем, и подвигь не маль объѧть его и затвори себе въ твръдоныринѣ градѣ соучавы и иже съ ним ѡставшїими лѫтори и ѡт христїани лъстїѫ затвори. Стефань же обстѫпль града съ воисками. Тогда исна ходивше прѣдреченыи доумитрашко, ведѣше съ собоѫ множьство вѡинь въоржженых, мѫжїи исикарїе, и тъ хотѣ власти прѣѧтїе. Христїанѡм же ѡт вьсѫдоу печаль бѣ. Обаче же бога на помощь призвашѧ и ѡставлъше града и крѣпцѣ ополъчаахѫ сѧ, изыдошѧ же противѫ и тѣмь, и быст рат оу мостѣ верчиканѡм, на серетѣ. Побѣждени же бышѧ врази и посѣчени, и кръвїа напоена сътворишѧ полѣ тѣмь и землѧ прикрыкь ꙗвлъшѫ сѧ троупїамь настланѫ оубїенных (4), конечнѣ и самого доумитрашка оухващень быст и иже съ ним мнѡѕи живы и свѧзани ѡтслани бышѧ до царюѫщим града, къ самодръжцем сꙋлїименѡм. И тамо димитрїе лютѫѧ испивь чашѫ съмръти (5), прѡчїи же въ работѫ ѡсѫждени бышѧ.

---

(1) Cf. aceeaş expresie la Macarie, p. 156.

(2) Greșit, in loc de твръдопрѫсь.

(3) In ms. greş. кѡвь.

(4) Cf. la Man., p. 87: и полѣ тамо сѫщаа сътворихѫ тѣлесы настлана.

(5) Cf. la Man., p. 101: испи съмрътнѫѫ чашѫ.

Нещоуѧ о сем томшѧ скѵптродръжанїе ѡт царѣ прїѧти, нѫ въ тъще слъга сѧ надежда его. Да ꙗкоже сице побѣждени быша съпостати, рев-ностїѫ раждизаемы пакы оустръмишѧ сѧ къ иже въ градѣ затворенѡм и ѡбыдѡшѧ града и ръваше въсѣкыми оухыщренми, искѡпашѧ же рѡвы и прѣкѡпы и сътворишѧ потаи пѫть и доидошѧ до врать и по-ставишѧ тѧжкыа и ѡгненосныѫ ѡрѫжїа, си рѣч поушкы, и начашѧ бити град съ въсѣкым оухыщренїем. Не оуспѣшѧ же ничьсоже. Ѡ див-ство, кто видѣ или слиша! Нашь град и ѡт нас неѫждно бїема, зане да иже въ нем гнѣздѣи сѧ змїи главѫ съкроушить. И быст шоум и кликове ѡт вънѣадоу и ѡт вънѧтръѧдоу, и овогда оубо бїеми бываахѫ, овогда же нобываахѫ (1), и бѣ ратоворенїе день и нощь и кръвопролитїе и воинѡм погоубленїе до четыри мѣсѧца. Послѣжде же быст междоу-собна бран сице.

Бѣ оубо нѣкто оугрин, девешь петръ именем, и о съмирени тѣмь бесѣдова къ вънѣшним. Єгоже къ себѣ деспот призва «ѡ петре», рече, «коварством своимь прѣдателѣ тѧ градоу разꙋмѣх, нам же съмрьть хо-щеши ходатаи быти; обаче же ты прѣжде нас издыхаеши». И абїе истръгь мечь, и заклань быст тоу. Ѡт сего смѫтишѧ сѧ и дрꙋѕїи и съжалишѧ си и быст размирїе и невѣрїе междоу ими, оугром и аламанѡм ѡт иже къ деспотоу, и ѡт толѣ мирь себѣ искаахѫ, клѧтвами же страшными свои живот испросивше, имже оувѣришѧ сѧ. Тогда изведошѧ и дес-пота вънѣ из града, и попрань быст и изгнетень, и окааннѫѧ съмрьть въкоусивь чашѫ поносиѫѧ, тогда лѣто (2) текѫщем ,зог, ноем. мѣсѧца. Пакы же къ повѣсти ꙗже о алеѯандрѣ да възвратим сѧ.

Ѡт сего ꙗко оуслыша великыи самодръжець перскыи иже въ молдовѣ крамоли, мѧтеже и нестроенїе, тогда въспомѣнѫ и о алеѯандрѣ иже въ заточени, и абїе призвана къ себе сътвори его. Къ немоу же кротчаишим и милосръдьным оком възрѣ, «ѡ воеводо», рече, «оувѣдѣх тѧ бес правды облъгоуема; нынѣ же ти вържчаѫ скѵптродръжанїе чьсти въ пръвое дос-тоанїе (3); бѫди же правдосѫдѧ, къ нищих же милостивь». Тогда оубо ѡт въсѣх иже въ саноу сѫщих царевы[х] прїѧть алеѯандръ дары ѡбилныѧ.

Радости исплъни сѧ тогда воевода и въскочи ѡт тѫдоу ꙗко ѡрель ѡт сѣтеи (4), прїем же и ѡт царѣ вѡины посѡбникы къ прѣѧтїю (5) шествоуѧ, браила же достиг.

Томшѧ оубо сїа тогда ꙗк(о) оуслыша, събравь воиска крѣпчаишим

(1) Cf. expresia analogă dela Macarie, p. 155.
(2) Prob. greşeală în loc de лѣтом.
(3) Cf. aceeaş expresie la Macarie, p. 165.
(4) Cf. la Man., p. 218: ꙗко ѡт сѣтеи орелъ.
(5) In ms. lipseşte prob. царства.

себе (1), изыде брати сѧ, пожеже и чѧст землѧ загорстѣи и плѣни землѧ их; нѫ глаголь царевь прѣвъзможе. Слышавь се и помаавь тъчїѫ ѕвѣровидним татаром сверѣпосръдим, и оустръминиѫ сѧ на молдовѣ ꙗкоже вѣснїи ѱи, и мнѡжьство плѣнь, чловѣкь и скоть, похытивше, и попалиша землѧ, въ своа мирни възвратиша сѧ. Сїа събыст сѧ въ лѣт(ѣх) искони текѫщих ҂зог.

Ѫже о сем томиша видѣвь ꙗко немощно ест царевѣ силы противѫ стати, подвиг сѧ оумом и о доуши нечаше сѧ и иже съ ним бѡлѣрь. Нѣст бо чест[н]ѣише доушеѫ ни высотѫ царскыѧ, ни власти наслажденїа, ни богатъства имѣнїа (2). И ѡтскочи въ лѣшеска землѣ и изнесе съ собоѫ въсѣ скровища царскаа, избѣгнѫти же мнѣ сѧ ѡт неизбѣжных и въсемогѫщих дланїи. Нѫ не възможе (3). Тамо постиже посла царь соулїимень и живота въ лешѣ града лишень быст и иже съ нимь съвѣтникь.

Чьст же достоинства алеѯандроу досиѣ, и въниде, никтоже възбранѣѫща его вѣ, и вѣнцемь пакы одѣа сѧ и владыка второе показа сѧ, особлень бо быст дръжавы в҃ лѣта и е҃ мѣсѧць, в лѣто ҂зог, мартїа мѣсѧца. Пакы видѣ алеѯандръ воевода день свободен (4), пакы быст самодръжець земли молдавстѣи, пакы въсїа лоучѧ благодати православїа. И исчезе главнѣ дымѧщїа злобѣрїе, ѡтбѣже оубо зыма мръскых лоторь помраченѫѧ и процъвте веснѫ иже въсѣкоѫ твари радости виновнѫ, цръквам благостоанїа глаголѧ, и въ мѣсто влънь въсмїа сѧ тишинѫ (5).

Каа же по сих? Събра оубо иже прѣжде лъсти растражщих навѣтникы паче же ѡтметникы болѣр и въси оумиленѣи кончины прѣдаст, царевы же конни ѡтдарив въ своа ѡтпоусти.

Ѡт сели оубо оутоли сѧ тръвлънениа боурѧ, и прѣплававаше сѧ житенскаа без съмѫщенїе пѫчинѫ (6), доухъ бо божїи прѣмо дыхааше, ѕефирь благочьстїа. Не мнѡго же по срѣдѣ и царицѫ роѯандѫ и благорѡдныѫ дѣти богдана и петра ѡт оугровлахїѫ къ себе привлѣкь, и бѣхѫ веселѧще сѧ въси въ коупѣ о наслаждени благъ, и въ страсѣ божїи жизнь кръмлѣхѫ, и милостынѣми иже къ нищим и благотворенми иже къ цръквам въсегда оумастѣша си доушѫ. Нѫ многоболѣзнно имь живота и еже чѧсти въпаданми въ недѫгы разлічныѧ и тѧжкыѧ.

---

(1) In ms. lipsește poate мнѧ sau o expresie analogă.

(2) Cf. la Man. подвиже сѧ ѹмомъ p. 143 și о доуши бѡ печаше сѧ, а не о имѣниих, ꙗкоже єѵбѡ чьстнѣише доушѫ ничтоже къ чловѣцѣхъ, ни власть царскаа, ни тъчнаа морю имѣнїа p. 111.

(3) Cf. la Man., p. 129: избѣгнѫти же въсемогѫщїихъ не възможе дланїи.

(4) Cf. la Man., p. 159: видѣ же тогда византїа день свободенъ.

(5) Cf. la Man., p. 124—125: въ мѣсто же влънъ и млъвъ засмиꙗ сѧ тишина.

(6) Cf. la Man., p. 125: и пѫчина безъ съмѫщенїа плаваашє сѧ житенскаа, доухъ бѡ божии прѣмо дыхаашє сладкодыханиемъ.

Ѩже и о вънѣшниꙗх царствїах мало любослꙑшателем слово да скажем (1). Въ лѣто ‚зод въста великꙑи цар перскꙑи соулїимен и въздвигь съ собоѫ мнѡжьства тъмь люди и оустръми сѧ къ прѣѧтїю землѝ аламанїистѣи и тамо конець житїа прїѧть, мѣсѧца юлїа, иже и царствова м҃в лѣт, и оставлъ царство свое сꙑноу своемоу селимоу.

Въ четвртое же лѣто втораго царства алеѯандрова въпаде въ ѕѣлнꙑи и конечнꙑи недѫгь и проразоумѣ съмрьть, призва сѧщенноначѧлникꙑ и їереѫ и въсѣ (2) иже въ саноу сѫщих, и поучении мнѡгꙑми божественꙑми растворивь, и скипетра прѣдаст самодръжества сꙑноу своемоу богданоу; и еще живь сꙑи (3) възлюби бѫдѫщаа паче настоѫщаа, и въ мѣсто златотканїа порфꙑри власѣнꙑѧ и черничьскꙑѧ на сѧ прїемь, и въ (4) бисернꙑѧ и каменичьстнꙑѧ вѣнцѧ главопострижение облобиза житїе, иже и прѣименовань бꙑст аггелскꙑм чином пахомїе. Нѫ обаче мало поживь, оусне сънѡм невъстаѫщїим и общїимь иже ѿт съмрьти. И камень прикри толикаго мѫжа, ни хꙋждьша милоует ни лоучша щедрит, въ коупѣ же въсѣх полагает (5), в лѣто ‚зоѕ, мар. мѣсѧца.

Єгда же прїем богдань хоржгви господства и еще млад сꙑи, правителница бѣ царствїю мати его роѯанда и оустроителїе бꙑшѧ гаврїиль словоположникь и димитрїе епархь, и царица приставница над въсѣми. Бѣ бо мѫжеоумна, великодꙋшна (6), цѣломѫдрїем оукрашена, одоушевлен бо бѣ раи, благодатми садовꙑа въ себе храня (7). Ибо великодаровитаа сїа царица тъмами почьте благодѣанми иже под собоѫ кнѧѕѣ. и дарми мнѡгобогатними и досточьстними оутѣшаѧ их, и по въсѧдоу очи обзорнѣ златонескѫдно и вещѫдно на оутѣшенїе недѫгѡм бѡримꙑм тѫчѧ истачаѧ благотворенми немѡщнꙑм и нищїим, и троуждаѫщїим сѧ лютоѫ и многоболѣзноѫ старостїѫ благодатьми рѫкꙑ напаѧнѣаше (8), свѧщенничьствоуѫщим оубо милостꙑнѧми благооутѣшнꙑми на молитвѫ подвиѕааше и иже въ монастирех боголюбивꙑм инѡкѡм чистое проходѧщим

---

(1) Greş. pentru скажеть; cf. mai sus слово да пождеть.

(2) Prob. în loc de въсѣх.

(3) Cf. la Man., p. 125: скиптра прѣдаеть емꙋ самодръжьства, еще живъ сꙑи.

(4) Prob. în loc de въ мѣсто.

(5) Cf. la Man., p. 125: нѫ обаче оусне мало поживъ сномъ невъстаѫщїим и общїимъ иже ѿт съмрьти, и каменъ прикрꙑ толикааго мѫжа; ни бо зла ни добра естьство милоуеть, въ коупѣ же въсѣхъ полагаеть въ гробѣ погребенꙑ.

(6) Cf. la Man., p. 125: мѫжеоумна, великодоушна (despre Sofia, soţia lui Iustin cel Mic).

(7) Cf. la Man., p. 191: одоушевленъ бѣ раи, благодѣтнаа садовїа храня.

(8) Cf. la Man., p. 126 (despre Tiberie, predecesorul lui Mavrichie): ибо великодаровитѫѭ царицѫ софїѫ тъмами почьте благодѣанми, подъ областїѫ же его сѫщїимъ тѫчѧ источи благотворенїа, и възрѣвъ ѿтврьзе злато нескѫдно, на оутѣшенїе же недѫгомъ боримꙑимъ и троуждаемꙑим лютоѫ и многоболѣзнѫноѫ старостиѫ храмꙑ въздвиже многꙑ и широкръминаща.

житїе и въ поустыни мнѡгострадалное имѫщим прѣбыванїе, частыми посѣщенми прохлаждааше имь сръдца. И по въсѧдоу сващенныѧ храми въспрїѧнна напоенныѧ, златоточна рѣка во бѣ, сребростроуѧ, и нищїи напоишѧ сѧ и почрънпошѧ до сытость (1). Нѫ ѕѣлѡ неджжна бѣ плътїѫ и въсегда въ мѧкких постелѣх оупокоѫ си тѣло (2). Въ коупѣ же сынъ и мати обладаста два лѣта и девѧт мѣсѧць. И день дне притѧжаахѫ ен неджѕи и бренїе тѣлеснаго естьства прошаахѫ прїѧти. И ѡтдаст длъжное заимоваввшои (3), си рѣч прѣстави сѧ, в лѣто ҂зод, мѣсѧца ноем, и честнѣ скѫтана (4) въ молебницѫ иже ѡт них създанѫѧ слатина.

По сих же оста самодръжьство богданоу и господствова сам. И бѣ юношѧ доброрастень и не до вѫсищѫ сѧ имѧ; праводоучнень из начѧла бѣ, въ книгах въспитань и не храня въ себѣ злобѫ, нѫ милостивь и кротокь, въ всем подражатель бѣ нравом по ѡтецк наказани, показоуѧ и доблесть, храбросрьд во бѣ, копїем потрѣсати наоучень и лѫкь тѧглити въ тѧтивах стрѣлам въноушенам. Послѣжде же прилѣпишѧ сѧ емоу лѫкавыи нѣцїи чловѣци чародѣи, иже злым обрѣтателїе наче же дѣлателїе, стръмни на злобѫ (5) и снѣдающе срьдца его блазньми, ѩкоже дрѣвеса сладка чрьвїем, доидеже сътворишѧ его и ѡтринѫ ѡт себе вьси прьвосъвѣтникы, и приближи къ себѣ юныѧ и воуѧ и глоумотворцѧ, и въдаст оуши съвѣтом их, ѩкоже древле роувоамь, сынь соломѡновь, и съ ними позорствоуѧ и играѧ и конском оурыстанїем себе оупражнѣѧ и въсѣ издаваѧ имѣнїѡм множства сънгрьцем и смѣхотворцем, рызы же златотканїа и мѧкыѧ ѡдеждѧ глоумцем раздаваѧ.

По малѣ же присвои себѣ чловѣкы иновѣрникы и иноѧзычникы, лѣхы съвѣтникы, и съ ними бѣ и съпрѣбываѧ, и въсѧ скровища царска съ проста рещи злѣ истъщеваше сѧ мръскым и гнѫсным лѣхѡм, доброоучителниѧ словесы архїерѣѡм не вънѧт и благосъмыслѧщих съвѣтникь ни на лице хотѧ видѣти.

Слышав же о сем великыи царь перскыи селим, мнѡгажди посла прѣстати ѡт злаго начинанїа. И не въсхотѣ, нѫ и землѧ своѫ прѣзираѧ и обходѣ сѫдоу и овѫдоу, при краищи земли лѣхѡм съскытаѫ сѧ, прѣбывдѣ же мѫдрїѫ и нарѡд.

(1) In ms. pare corectat din сытости.

(2) Cf. la Man., p. 209 (despre Constantin Monomah): ѕѣло неджжних плътїѫ бѣше нрьстноѫ... и оубо прѣбываше весь дьнь въ мѧк`кыихъ постелѣхъ, оупокаѧ свои неджжнѣи нозѣ și cevà mai sus нищїи напоишѫ сѧ и почрьпошѫ къ сытость, въсѣкъ храмъ въспрїѧтъ напоенїа златоточна.

(3) In ms. după длъжное lipsește probabil земи; cf. Man., p. 134: ѡтдати прьсть тѣлеснѫѫ земи заимоваввшои și p. 96: ѡтдастъ длъжное, си рѣчь оумрѣтъ.

(4) In ms. lipsește prob. бысть.

(5) Cf. la Man., p. 192 (despre eunuci): стръмнїи на злобѫ, въсѣм же злыим обрѣтателїе и въсѣм злыим дѣлателїе.

Оу҆бо доспѣвъ прѣдлежещее показати словом чръности гарвана чрънѣишаго. (1)

Бѣ бо нѣкто заточень въ родосѣ града Їwанинъ именем, и не вѣмъ кто и wт кждоу и чїи сынъ бѣ, и себе пленицж родом царскаа нарицааше, чловѣкъ многобъзнен, лють и глжбокооумен, велерѣчивъ и въ книгах хждокъ. (2) Тъ оубо тъщж сѧ въсѣкыми оухыщрениами наче же мъздоприлогми обѣть оубѣть дааше ради власти прїатїю, и коварством своим прѣлъстишѧ сѧ царевы кнѧѕи златолюбїем и господство Їwанноу wт царѣ исходатаивше, клатвами же прѣжде сего съсвѧзавше, и вържчи сѧ емоу высокостепенїа власти. (3)

Да ꙗко истра достигъ шествоуѫ, слышав же богданъ тогда ѕвѣронравнаго пришествїа, оставль мжчителю прѣстоль и волеж самохотнож wтстжпль и оудали сѧ бѣгаѧ въ тоуждих странах; и господствова сам, по съмръти матери (4) его, лѣто плъно и д҃ мѣсѧць.

Радостїж оубо вьси иже въ саноу сжщих и рода прѣсїаѫщих прїемше своего господина и раболѣпнѣ томꙋ поклонишѧ сѧ. Он же, ꙗко прїем прѣстоль господства, печааше сѧ о събранї злата. Ѿ злато гонителю, кореню въсѣкомоу злоу, лжкавствоу съплетенїю, богꙋ wтметниче и бѣсоу дроуже, злотворче, дроугоу оубїице и родоу прѣдателю, кръвопїице, како вратиши сѧ и развращаеши, блъскаеши сѧ вънѣ и вънѫтрь срьдца вънидеши, нравь сытости не имы. (5)

Каа же по сих? Быст ꙗко wблакь мраченъ и въ мѣсто дъжди пролїашѧ сѧ кръвы (6); из начѧла ꙗко лѣвъ кръвь лизати рыкнж неповинных болѣрь. Бѣше бо нравом оубїица и кръвы вълмѣнѣаше ꙗко мъста сладчаишее (7). И wвѣм оубо главы wтсѣкааше и илѣнїа их побарѣаше и своа неправеднѣ приложеньми възрастаа, иныѧ же ꙗко wвны кожж wдыраѧ, дроугыи же на четыри разсцѣплѣаше и wви живы мрътвы загрѣбааше. Что же длъгословѫ? Наведе многаа и лютѣиша озлобленїа и томленїа чловѣкwм и казни страшныѧ; въсегда бо копааше злообрѣт-

(1) Cf. la Man., p. 148: гаврана чрънѣишаго wт чръности покажж. Figura aceasta se află şi la Macarie, p. 163.

(2) Pentru хждогъ, p. 163.

(3) Cf. la Man., p. 111: въспрїжти въісокостепен'нъіѧ власти.

(4) In ms. мр҃три.

(5) Cf. două invocaţii de felul acesta la Man.: w злато гонителю,... лжкавъствꙋ съплетенїе,... оржжию пометниче p. 127, w злато прѣдателю,... злонравнъіи злотворче и дроугопродателю и родоу оубїице, что сїе; како вратиши сѧ и съвращаеши p. 139—140 şi pasajul dela p. 110, unde se spune despre aur въсѣ можетъ възмжщати и развращати,... и въходит въ срьдце.

(6) Cf. la Man., p. 146: и пакъі облакъ мраченъ,... въ мѣсто же дъждовъ, кръви.

(7) Cf. la Man., p. 129 (despre Foca): бѣше бw нравъі оубїица... wт сего кръви пити ꙗкъі... лъв', и плъти сънѣдати погоублѣемъіих чловѣкъ питїе вълмѣнѣаше мъста сладчаишее.

ныѧ лъсти. Да аще где обрѣтает сѧ злато, истъщит сѧ и къ немоу прѣнесет сѧ, рава бо бѣ златоу; лиши же и воины ѿт оуроука их (1). Прѣдаст же и геѡргїа епископа ѡгню въсесъжнѣдномоу, бѣ бо и тъ лихоимець и неподатливь вели, и того богатство многа сѫще почръпь. И не тъкмо сїѫ бестоуднѣ сътварѣаше сѧ ѿт него, нѫ и иночьствоужиҵим истѧѕааше миѡгыми бѣдми, и испльнѣахѫ сѧ темницѧ свѧзними инѡкы, и истъщевааахѫ сѧ монастырїе, и доходкы имиже на пищѫ имѣхѫ въсѣм ѿтѧть, и имѣнїа их въсѣ лѫкавыи къ себѣ събра, и ѿт въсѧдоу прогонѣхѫ сѧ чрънци ꙗко мръзост (2), и имѣше себе мѫдрѣиша паче иных царїе прѣжде сего бывших. Ѡт сего окааньи прїем клѧтвѫ на сѧ, и прїиде гнѣвь божїи на нем.

Съ оубо неправь бѣ въ вѣрѣ, похоулѧ же ѡбразы божествныѧ иже на стѣнах и на икѡнах начрътаныѧ, дроугыи копроним ꙗви сѧ правом, празничных и неделных днїи чловѣкы дѣлати понждѣ, въ великых (3) же пост женѫ себѣ припрѧже, и не тъчїѫ онь, нѫ и дроугых женити сѧ поѹчиаѧ безаконовати.

Тогда посла великыи царь перскыи, слышавь безмѣстнаа и неподовна (4) о нем дѣемаа, и къ царскаа того призва. Прѣдаст же господство прѣжде мало о нем глаголах петроу воеводѣ, мѫжь ѿт рода царска, вноукь (5) михни загорстѣи воеводѫ, сынъ же мирчи воеводѣ, радостовидень, веселоокь, зраком же показоуѧ красным достоино власти, братоу сыи алеѯандроу загорстѣи воеводѫ, и къ прѣстолоу прѣѧтїю тъщѫ сѧ прїити без рати и брани. Оувѣдѣв же їѡаннь воевода, ꙗростїѫ раждег сѧ, авїе въздвиже многочловѣчнѫѧ брань, стрѣлци, кѡпїиници, желѣзоѡдежници, бръвници, тоулонѡсци, шлѣм[онос]ци (6), щитници (7). Изыде же на брань ѡгнем дыхаѧ и пожегь тыгинѧ и браила, иже при краищи грады перскыѧ, и мало не поль землѧ загорстѣи, хвалѧ себе о побѣдѣ и о плѣнѣ и събрани богатствѣ. И, ѡ горе, прїем краемь пръста сладости

(1) Cf. mai sus, p. 92.

(2) Cf. la Man., p. 150—151 (despre Constantin Copronim): истъщавааахѫ сѧ оубо храми чрънечьстїи, монастирїе раскопавааахѫ сѧ ꙗкы разбоинничьскаа скровища, испльнѣахѫ же сѧ темницѧ свѧзанъıми, и ѿт въсѧдꙋ прогонѣахѫ сѧ чрънци ꙗкы мръзость.

(3) Prob. greșeală de copist în loc de великыи.

(4) Cf. la Man., p. 149: съвѣтъ.... безмѣстенъ и неподобенъ.

(5) In ms. вноуввь.

(6) In ms. шлѣмци; cf. nota următoare.

(7) Cf. la Man. копїеносцѧ и мечникъı, стрѣлцѧ и щитникъı p. 19, брънїникъı p. 131, златощитници,.. тоулоносци,.. желѣзноодеждници p. 185, шлѣмоносцѧ и копїиникъı p. 209. Astfel pasajul acesta din cronica lui Azarie nu poate aveà nici o însemnătate pentru istoria armatei moldovene.

въкоусь и въ въздоухоу досѧжещїи седмь седмицеѫ гнѣвныи пламень ѿтмѫстителныи на молдовѣ вѫжегь (1), оувы. Что же по сих?

Ꙗко лъвь страшно рыкнѫ (2) [въ] (3) царствоуѭщим градѣ царь сїѫ ꙗко оуслыша, въ окрѫстных иже под собоѫ ѧзыконачѧлїе посла, и въста вес агарѣнскыи златом испъщренных и грѫдооумных плъкь, на кѡних златооукрашених и остроорѫжных. Сим же и ѕвѣровидных и сверѣпосрѫдых татары приложиша сѧ плъци, сътекѡшѧ же сѧ и ѿт пешїа, и съпрѣмь оугрѫвлахїѫ оустрѫми сѧ, и ѿт въсѫдоу пролїашѧ сѧ ꙗко потѡци съ шоумом, тѫчии пѣскѡм. Изыде оубо тогда и Ꙇѡань воевода сѫпротивѫ тѣмь, въ ополъченїю готовь. Иж аще кто речет подобень бѣ птицоу хоудоперѣи брати сѧ великокрилнѣи скоропернатѣими птенци мѫсоıадѫщїи. И быст крѣпкоратнѣи брань оу кахобѣ (4) езера. И смѣсивше сѧ дроугь съ дроугом страшно ратем, ѡ горе, побѣждень быст мѫчитель и посрамощень и множьство воинь погоуби, миѡѕи же и живы ѧти биша, и оухващень быст и Ꙇѡань и поношенїю въ правдѫ дань быст, двѡем бѡ велбѫдѡм растѫжен и на двое разсѣчень, и сице оубїиствѫвиша извръже доуше нѫждеж.

Тогда въниддѡша ѱоправнїи и злообычнїи татари въ молдавскых прѣдѣлѣх, и пожигаахѫ имь трѫгѡве, имже ѡбираахѫ сѧ доброты, села же их быша сънѣд миѡгодрѣвномоу [огню] (5). И до романь достигоша пожизающе и плѣноужще, жены красновидныѫ и ѡтроковицѧ доброкосїѫ и напрѫснїи ѡтроци и д(ѣ)вицѧ младоѡбразныѫ въсхыщаахѫ сѧ, и старци съ юнотами, и матерѫ бесчѧдствовахѫ и дѣти бѡ сирѡтѣваахѫ сѧ, и съ проста рещи въсѣкь възрасть въ плѣнь ведѡми бываахѫ скрѫбии, ѿт чловѣкь до скоть миѡжьство бес числа (6). И бѣ плачь и стенанїе и вопль много молдави тогда.

Ѡ злии злѣишїи, лъжи воучe, Ꙇѡанне, сыне дїаволшвь, лѫкавством своим и правѡм соуемѫдрѫном прѣдаст землѫ въ погибѣль.

Сь оубо благосъмыслѧщих съвѣтникь послоушати вѡлѣрь не хотѣ. Бѣ бо прѣдреченыи Ꙇѡаннъ голѫи прѫвосъвѣтник, мѫжь добросъмыслен

(1) Cf. la Man., p. 39 (despre Paris): сласти въкоусивъ краемъ пръста тъкмо, и къ въздѹхѹ досѧжѫщїи пламенъ въжегъ.

(2) Cf. la Man., p. 85: ръıкаѫ ꙗко лъвъ.

(3) In ms. lipseşte въ.

(4) Poate greş. în loc de кахолѣ Cahol, Cahul.

(5) In ms. lipseşte огню sau огневи; cf. огнь многодрѣвнъıи la Man., p. 21 şi 132.

(6) Cf. la Man., p. 132 (despre prădăciunile făcute de armata lui Iraclie în Persia): и оубѡ перскъıимъ градѡм обираахѫ сѧ добротъı, села же бъıшѧ огневи снѣдъ многодрѣвномоу, въспѧщаахѫ сѧ рѣцѣ безврѣменїи възвратници, женъı доброкосъıѧ и отроковицѧ и старцѧ и отроци прнирѫснїи.., въсхъıщаеми бъıваахѫ младенци, и матерѫ бесчѧдствовахѫ сѧ. Compară întreaga descriere a luptei lui Ioan Armeanul cu Turcii cu capitolul despre Iraclie la Manasses, p. 131—134.

и благоѡбразенъ свѣтникъ; тъ оубо мнѡжицеж того показа наказоуѧ, ꙗко перси обгрьноужт въселенжѧ, и крѣпци сѫть и хвалословимы и грь-доѡбразны и не прѣстанжть аще не ѡтмъстать поношенїе дръ|зо|стемъ (1) их. «Нж ѡт двоих съвери себѣ лоучша, да или къ царю главж прѣ-клан҄ѣи, или плещи ѡтдаи и чюждеземецъ бываи; тоуркѡм же не сънод-визаи сѧ къ борению». Нж бѣше ꙗкоже би рещи мрьтъвцоу бесѣдоу-жщи или при глоусѣ пожщи хвалныж пѣсни. (2)

В лѣто ,ѕзив, юн. мѣсѧца, сїа приключи сѧ.

Єгда же въсѣ сїа събыша сѧ тѣм, тогда оусмихнж сѧ држжава цар-ствїа добромоу петроу воеводѣ, мжжъ благороденъ и благолюбивъ, бла-голѣпенъ, свѣтлодоушенъ, милостив правы, даровит велми, неправдж ненавидѣ, къ нищим тих, правдосждѧ, чьст (3) царѣ по писаномоу сжд любит. Ѡт негоже мнѡѕи въсприїаша благодать обилнж, из негоже монастырїе и мниси напоиша сѧ благодѣтми прохлажденїем строуѧ, и божественаа пѣнїа пакы цръквам цвѣтокрасителныѧ процвѣте, и въсѣмъ вѣ равно жити теченїе, тихо же и немѧтежно прѣбыванїе. Ѡ ле тихости твоеж, самодрьжче (4), сръдце царю благовѣрно, ꙗк(о)же пишетъ, въ ржцѣ божїи. Подаждь, боже, семꙋ многоврѣменнїи животъ и миръ многъ, любѧщаго закѡнъ твои, ꙗкоже поетъ давыдъ, без съблазньства.

Сїж множ хоудыи, аще ѡт изрѧднаго рѣчи точца ѡтца и слово-богатодавца постиженїа достоинства остах, нж троудолюбнѣ съписана бышѧ, елико оумомъ достигох.

Povestire în scurt despre domnii Moldovei.

In anul dela facerea lumii 6867 (=1359), cu voia lui Dumnezeu, s'au început țara Moldovei. Venit-au atunci (5) Voevodul Dragoș din țara ungurească, dela Maramureș, la vânat după un zimbru, și au domnit 2 ani.

Și au domnit fiul său Sas 4 ani.

Și au domnit Bogdan 4 ani.

Și au domnit fiul său Lațco 8 ani.

Și au domnit fiul Mușatei (6), Petru, 16 ani.

(1) In ms. дръстемъ; întregirea nu e sigură.

(2) Cf. la Man., p. 172: нж бѣше ꙗкоже би рещи мрьтвъцоу бесѣдоужщи, и при глоусѣ пожщи похвалныѧ пѣсни.

(3) In ms. lipsește prob. бо.

(4) Cf. la Man., p. 123: ѡ ле тихости и благости твоеж, самодрьжче прѣкрасныи.

(5) Traduc cu «atunci» pe ѡт толѣ, care în orig. e așezat nepotrivit după ,ѕѡѯз.

(6) Моушатин e un adj. posesiv din моушата și a fost tradus greșit cu «Mușat».

Și au domnit fratele său Roman 3 ani.
Și după el au domnit fratele său Ștefan 7 ani.
Și au domnit Iuga 2 ani.

In anul 6907 (=1399) s'au suit în domnie Alexandru Voevod și au domnit 32 de ani și 8 luni.

Iliaș, întâiul său fiu, au domnit singur 2 ani și 9 luni, iar împreună cu fratele său Ștefan au domnit amândoi 7 ani.

Ștefan Voevod prinse pe fratele său Iliaș și-l orbi, și domnì Ștefan Voevod singur 5 ani.

Și-i tăie capul Roman Voevod, și domnì Roman Voevod, fiul lui Iliaș, 1 an.

Petru Voevod, fiul lui Alexandru Voevod, au domnit un an. Și au dat Ungurilor cetatea Chiliei.

Și au domnit Ciubăr 2 luni.

Alexandrel, fiul lui Iliaș Voevod, au domnit 4 ani.

Și pe vremea lui au fost sfințit mitropolit preaosfințitul chir Teoctist de către Nicodim, patriarhul țerii sârbești, pe vremea cuviosului despot Gheorghe. Și au murit în Cetatea-Albă, la anul 6962 (=1454), August în 26.

Bogdan Voevod, fiul lui Alexandru Voevod, tatăl lui Ștefan Voevod, au domnit 2 ani. Și i-au tăiat capul Petru, zis Aron, la Răvăseni.

Aron au domnit 2 ani. Și pe vremea lui s'au început birul turcesc. Și după câtăva vreme i-au tăiat capul Ștefan Voevod.

In anul 6965 (=1457), Aprilie în 12, în Joia Mare, venit-au din țara muntenească Ștefan Voevod, fiul lui Bogdan Voevod, și făcut-au întâia biruință asupra lui Aron pe Siret, la tina dela Doljești; a doua luptă i-au dat-o la Arbic, și iarăș l-au biruit Ștefan Voevod. După aceea s'au adunat toată țara, cu prea sfințitul mitropolit chir Teoctist, și cu ajutorul lui Dumnezeu l-au uns în domnie, pe Siret, la locul ce se numește până acum Dereptate. Și au luat schiptrul țerii Moldovei.

In anul 6969 (=1461), Iunie în 5, au prădat Ștefan Voevod țara Săcuilor.

In anul 6970 (=1462), Iunie în 22, fu lovit Ștefan Voevod în gleznă cu pușca la cetatea Chiliei.

In anul 6971 (=1463), Iulie în 5, își luă doamnă pe cuvioasa Evdochia din Chiev, sora țarului Simeon.

In anul 6973 (=1465), Ianuarie în 23, Joia lamiezul nopții, au încunjurat Ștefan Voevod cetatea Chiliei și au intrat într'însa. Și stătù acolo în pace Joia, iar Vineri dimineața începură a bate și

a surpà cetatea Chiliei, și astfel o bătură toată ziua și se luptară până spre seară. Iar Sâmbătă s'au dat cetatea și au intrat Ștefan Voevod în cetate, cu voia lui Dumnezeu. Și stătù acolo trei zile veselindu-se și lăudând pe Dumnezeu și împăciuind pe oamenii din cetate. Și le-au pus pârcălabi acolo pe Isaia și pe Buhtea și s'au întors în cetatea sa de scaun Suceava, și au poruncit apoi mitropoliților și episcopilor săi și tuturor preoților să mulțămească lui Dumnezeu și să facă rugăciuni pentru dânsul către Dumnezeu.

In anul 6974 (=1466), Iulie în 10, au început să zidească, cu ajutorul lui Dumnezeu, sfânta mânăstire a prea sfintei născătoare de Dumnezeu, la Putna.

In anul 6975 (=1467), Noemvrie 19, purces-au craiul unguresc Matiaș și au ieșit la Totruș, cu toată puterea ungurească, și au venit la târgul Romanului și i-au dat foc. Și astfel au venit până la Baia. Și s'au gândit Ștefan Voevod să năpădească noaptea asupra lor în Baia ; și i-au dat Dumnezeu pe mâinile lui Ștefan Voevod și ale oștii sale, și mare mulțime dintre ei au fost uciși; până și craiul au fost săgetat atunci în luptă. Și astfel s'au întors rușinați pe altă cale mai scurtă, și nu s'au întâmplat cum credeau ei, ci s'au întâmplat cum au fost voia lui Dumnezeu.

Și în acelaș an au răposat doamna Evdochia.

Și după câtăvà vreme s'au împăcat între sine Ștefan Voevod cu craiul unguresc Matiaș, ba după bună împăcare i-au mai dăruit domnului nostru Ștefan Voevod două cetăți, anume Cetatea de Baltă și Ciceul, în țara Ardealului, cari sunt și până astăzi ale noastre.

In anul 6978 (=1470), August 20, au venit o mare mulțime de Tătari și s'au bătut cu ei Ștefan Voevod la dumbrava dela Lipinți, aproape de Nistru; și le-au gonit urma și le-au luat toată prada. Și intorcându-se astfel cu biruință, au venit să sfințească hramul preasfintei născătoare de Dumnezeu, cu ajutorul lui Dumnezeu și cu mâna preaosfințitului mitropolit chir Teoctist și a episcopului Tarasie, împreună cu egumenii tuturor mânăstirilor. Și erau la liturghie de toți 64 de arhierei la număr și preoți și diaconi în altar, Septemvrie în 3. Arhimandrit erà atunci Ioasaf.

In acelaș an, Fevruarie în 27, pizmașul binelui, diavolul, băgă pizmă între Ștefan Voevod și Radul Voevod, și au prădat Ștefan Voevod Brăila și au ars-o.

In anul 6979 (=1471) au fost tăiați Isaia vornicul împreună cu Negrilă paharnicul și cu Alexa stolnicul.

In acelaș an, Martie în 7, au fost răsboiu cu Radul Voevod la Soci; și au biruit Ștefan Voevod și au ucis mare mulțime din ei. Și toate steagurile lui au fost luate, și mulți viteji au fost prinși atunci, pe cari i-au tăiat. Au lăsat în vieață numai doi boieri mari, pe Mircea comisul și pe Stan logofătul.

In acelaș an, August în 29, au fost cutremur mare în toată lumea, pe vremea când ședeà domnul la prânz.

In anul 6980 (=1472), Septemvrie în 14, și-au luat Ștefan Voevod doamnă pe Maria din Mangop.

In anul 6981 (=1473), Noemvrie în 8, împărți Ștefan Voevod oastei sale steaguri la Milcov, și merseră apoi împreună cu Basarab Laiut împotriva lui Radul Voevod; și încăerându-se în aceeaș lună în 18, la locul ce se numește Cursul Apei, s'au bătut acolo trei zile. Și își lăsă Radul Voevod toate ale sale în tabără și fugì cu toată oastea la cetatea sa de scaun Dâmbovița. In 23 ale aceleiaș luni ajunse Ștefan Voevod cu toată oastea sa la cetatea Dâmboviței și o încunjură; și în noaptea aceea fugì Radul Voevod din cetate. Și luă Ștefan Voevod cetatea și intră într'însa, și luă pe doamna lui Radul Voevod și pe fiica lui, pe doamna Maria, și toate comorile și toate hainele și toate steagurile lui. Și petrecù acolo trei zile veselindu-se, și se întoarse apoi la cetatea sa de scaun Suceava, iar pe Basaraba îl lăsă să domnească acolo. Și au domnit o lună. Iar Radul Voevod fugì la Turci și luă cu sine 15.000 de Turci, și îl loviră pe Basaraba și îl bătură, pe el și toate oștile lui. El însuș fugì în țara Moldovei.

In anul 6982 (=1474), Octomvrie în 5, au fost răsboiu cu Țepeluș și cu Ungurii în țara muntenească, și au fost bătuți.

In anul 6983 (=1475), Ianuarie în 10, au fost răsboiu la Vasluiu cu puterile turcești, și cu ajutorul lui Dumnezeu au biruit Ștefan Voevod, și au căzut atunci nenumărată mulțime de oameni, și foarte mulți au fost prinși de vii; pe aceștia i-au tăiat, lăsând în vieață numai pe unul, pe fiul lui Sac-bașa. Și le-au luat peste patruzeci de steaguri, împreună cu steagul cel mare.

In anul 6984 (=1476), Iulie 26, venit-au împăratul turcesc Mehmet-beg cu toate puterile sale, și împreună cu ei voevodul Basaraba cu toată oastea sa, împotriva lui Ștefan Voevod. Și făcù răsboiu cu dânșii la Valea-Albă, și biruiră atunci afurisiții de Turci și căzù toată oastea lui Ștefan Voevod. Și astfel prădară toată țara și veniră până la Suceava și deteră foc târgului.

In anul 6985 (=1477), Noemvrie 8, răposat-au preaosfinţitul mitropolit chir Teoctist.

După el, în luna lui Dechemvrie, au răposat şi roaba lui Dumnezeu doamna Maria din Mangop.

In anul 6987 (=1479) răposat-au robul lui Dumnezeu Bogdan, fiul lui Ştefan Voevod.

In acelaş an, August în 8, răposat-au roaba lui Dumnezeu Cneajna, fata lui Alexandru Voevod; iar Stanciul cel Mare au răposat a treia zi după dânsa.

In anul 6988 (=1480), Noemvrie în 21, răposat-au robul lui Dumnezeu Petru, fiul lui Ştefan Voevod.

In anul 6989 (=1481), Iulie în 8, au fost răsboiu cu Ţepeluş la Râmnic şi au biruit Ştefan Voevod, şi mare şi nenumărată mulţime de oameni au fost ucişi. In acel răsboiu au căzut şi Şandrea. Iar Ştefan Voevod au lăsat pe Vlad Voevod Călugărul să domnească în ţara muntenească.

In anul 6990 (=1482), Martie în 10, au luat Ştefan Voevod cetatea Crăciunei şi au pus pârcălabi într'însa pe Vâlcea şi pe Ivanco.

In anul 6992 (=1484), Martie în 15, în Mercuria Mare, la miezul nopţii spre Joi, au ars toată mânăstirea Putnei, până în temelii.

In acelaş an, Iulie în 14, venit-au împăratul Baiazit cu Turcii împotriva cetăţii Chiliei, şi împreună cu el Vlad Voevod Călugărul cu Muntenii, pe vremea pârcălabilor Ivaşco şi Maxim. Şi după aceea, August în 5, au luat şi Cetatea-Albă, pârcălabi fiind Gherman şi Ioan.

In anul 6993 (=1485), Septemvrie 1, s'au dus Ştefan Voevod la craiul leşesc, şi s'au întâlnit la Colomeia. Intr'aceea au venit Turcii cu Hroniut până la Suceava şi au ars târgul şi au prădat ţara arzând-o.

Şi după aceea au răposat robul lui Dumnezeu arhimandritul Iosif, Octomvrie în 29.

In acelaş an, Noemvrie în 16, au fost răsboiu cu Turcii şi cu Marcolciu la Cătlăbuga, şi cu ajutorul lui Dumnezeu au biruit Ştefan Voevod.

In anul 6994 (=1486), Fevruarie în 15, au pus Ştefan Voevod egumen la mânăstirea Putnei pe Paisie Scurtul.

Şi după aceea au fost răsboiu cu Hroet la Şcheia pe Seret. In acel răsboiu au căzut Ştefan Voevod (de pe cal), dar l-au ferit Dumnezeu. Şi lui Hroet i s'au tăiat capul.

In anul 6998 (=1490) au murit craiul ungurese Matiaş.

In acelaş an au răposat robul lui Dumnezeu Ioan, fiul marelui cniaz

Ioan dela Moscva, tatăl marelui cniaz Dimitrie, nepotul lui Ștefan Voevod.

In anul 7004 (=1496), Iulie în 26, au răposat robul lui Dumnezeu Alexandru, fiul lui Ștefan Voevod.

In anul 7005 (=1497) au purces craiul leșesc Albert cu toate puterile sale asupra lui Ștefan Voevod, înșelându-l cu vorba că merge asupra Turcilor, ca să iea cetățile Chilia și Cetatea-Albă. Și au trimes Ștefan Voevod, spre întâmpinarea lui, pe solii săi Tăutul logofătul și Isac visternicul, cu multe și mari daruri. Dar el îi prinse și-i ferecă și-i trimise la Liov, iar însuș venì la cetatea Sucevei și o impresură. Și o bătură trei săptămâni și nu izbutiră la nimic. Iar Ștefan Voevod și-au adunat oștile la târgul Romanului, unde i-au venit în ajutor dela craiul unguresc, care erà frate cu craiul leșesc, 12 mii, împreună cu voevodul Ardealului Birtoc, cuscrul lui Ștefan Voevod; și Radul Voevod i-au trimes ajutor, și dela împăratul Baiazit i-au venit ajutor. Și l-au rugat Birtoc pe Ștefan Voevod pentru pace, și domnul Ștefan Voevod abià i-au făcut voia pentru pace, dar ca să se întoarcă pe aceeaș cale, pe unde au fost venit. Și după ce l-au ospătat și l-au dăruit Ștefan Voevod pe Birtoc cu multe și mari daruri, i-au dat drumul la ale sale. Iar craiul nu s'au întors pe drumul pe unde venise, ci pe unde erà țara întreagă. De aceea s'au mâniat Ștefan Voevod și i-au gonit în urmă, și ajungându-i la marginea făgetului dela Cozmin și luând în ajutor pe Dumnezeu și pe prea curata lui maică și pe sfântul și marele mucenic Dimitrie, i-au lovit și i-au biruit, și mare tăiere au făcut printre dânșii. Și mulți dintre puternicii lor au căzut. Și steagul cel mare al craiului și puștile lui cele mari au fost luate. Și-i sosì veste lui Ștefan Voevod, că mai vine o oaste leșească; și trimese domnul pe Boldur vornicul, și-i bătù cu totul. Și astfel s'au întors craiul rușinat; abià au scăpat cu câtivà ai săi, puțini.

In anul 7006 (=1498) au prădat Marcolciu țara leșească, până la 25 de popriști din sus de Liov. Și după aceea s'au dus Ștefan Voevod în țara leșească și au prădat-o, și au luat două cetăți, Terebul și Podhaețul, și le-au dat foc, și au adus mulți oameni în țara sa.

In anul 7008 (=1500), Maiu în 11, au răposat roaba lui Dumnezeu Maria, doamna lui Radul Voevod, și fu îngropată în mânăstirea dela Putna.

In anul 7010 (=1502), Iulie în 23, au răposat robul lui Dumnezeu Paisie, egumenul Putnei.

In acelaș an au răposat robul lui Dumnezeu duhovnicul Andonie Bolsun, August în 4, Marți la miezul nopții.

In anul 7012 (=1504), luna lui Iulie în 2, răposat-au cucernicul domn Ioan Ștefan Voevod, fiul lui Bogdan Voevod, și fu îngropat în mânăstirea zidită de dânsul la Putna. Și au domnit 47 de ani și 2 luni și 3 săptămâni.

Și după Ștefan Voevod s'au urcat în domnie fiul său Bogdan Voevod și au domnit 12 ani și 9 luni și 3 săptămâni. Și au răposat în anul 7025 (=1517), Aprilie în 22, și fu îngropat în mânăstirea dela Putna, în biserica mare, de partea stângă. Veșnica lui pomenire.

Și după el s'au urcat în domnie fiul său, numit, după numele moșului său, Ștefan Voevod cel Tânăr, Aprilie în 22.

Și în al doilea an al domniei sale, luna lui August în 9, au câștigat întâia biruință asupra afurisiților de Tătari, între Prut și Ciuhru, și prin ajutorul lui Dumnezeu și prin rugăciunile prea curatei născătoare de Dumnezeu o mare mulțime din ei s'au înnecat în Prut și s'au cufundat în Ciuhru; foarte mulți au fost tăiați și au căzut pe uscat și au pierit de mânia lui Dumnezeu. Și mulți fruntași de ai lor au fost prinși de vii; și au trimes dintre ei pe la împărații și craii și voevozii de prin prejur.

Cele de până acì le-au însemnat și cu meșteșug le-au alcătuit și ni le-au lăsat nouă, copiilor lor, spre marea lor cinste, scriitorii dinainte de noi; dar cine anume s'au trudit cu ele, ne este cu totul necunoscut; se vede însă că au fost oameni iubitori de bine.

Să ne silim dar și noi, fiindcă ne-am apucat de aceasta, după putințele noastre, să ducem de aci înainte mai departe firul povestirii și să-l aducem până la domniile din vremile noastre, nu spre a ne făli cu umflături ritoricești, ci spre a împlinì poruncile domnești, adecă ale slăvitului și pentru dușmani înfricoșatului Petru, feciorul lui Ștefan Voevod cel Viteaz, și ale marelui său logofăt, chir Teodor. Căci ei mi-au poruncit nemerniciei mele, celui mai de pe urmă dintre ieromonahi, smeritului Macarie, să nu las ca lucrurile întâmplate în vremile și domniile trecute și ajunse până la noi să fie acoperite de mormântul uitării, ci să le predau istoriei. Dar așà, ca nici prin scurtimea lor să se pară că suntem nevoiți a vârî sabia în teacă, nici lungind vorba să se pară că golim râul cu lingura; nici ca să ne îngâmfăm din pricina ajutorului

dumnezeesc, nici din pricina pedepsei să ne pierdem cumpătul, ci ca să dăm pentru toate laudă lui Dumnezeu, celui ce pe toate spre folosul nostru le întocmeşte, prin urmare şi pe acestea. Să începem dar a împodobi cununa povestirii cu vorbe în aur împletite şi a împlini datoria poruncii.

După moartea în veci pomenitului şi prea slăvitului prin vitejie Ioan Ştefan Voevod, luat-au schiptrul domniei fruptul coapselor sale, Bogdan Voevod, fiind atunci cursul anilor de şapte ori câte o mie şi o zecime mai mult şi o doime aproape împlinită, într'a doua din calandele lui Iulie (7012 = 1504, Iulie 2).

Şi după trecere de un an (= 1505), aţâţat fiind de Radul, Voevodul muntenesc, s'au bulucit cu tărie asupra lui, deşi pe dreptate, dar necreştineşte, pentrucă amândoi erau creştini. Aflându-se dar între hotarele ţerii lui, gata de luptă, iar Radul însuş având mare nădejde în această luptă, erau gata să pregătească prin vărsare de sânge o mare bucurie duşmanului obştesc, dacă milostivul Dumnezeu nu i-ar fi împiedecat prin obişnuita lui iubire de oameni şi nu le-ar fi trimes mijlocitor de pace pe un adevărat fiu al luminii, zic pe Maxim despotul, care nu mult după aceea cu vrednicie au fost înălţat de arhiereii moldoveneşti în scaunul de mitropolit şi până la moarte au slujit drept podoabă scaunului din Belgrad. Acesta deci, vorbind cu unul şi cu altul despre pace şi în nădejdea sa neînşelându-se, îi trimise pe amândoi împăcaţi în ale sale.

Şi după un alt an iarăş (= 1506), nemai putând suferi răutatea Leşilor, pornit-au cu răsboiu asupra lor, şi nu era nimenea care să i se împotrivească, şi au ajuns prădând până la slăvita lor cetate, pe care de obiceiu o numesc Leov, şi încunjurând cetatea cu oşti, s'au întors tăind şi arzând şi bătând cetăţile, şi aducând multă pradă de acolo au ajuns cu bucurie în ţara sa.

Dar nu mult după aceea au pornit craiul leşesc cu toată puterea sa asupra ţerii Moldovei. Arzând şi băgând spaimă în oameni ajunseră la Botoşani şi prin încunjurături viclene prinseră pe câţivà din boierii domneşti şi se întoarseră apoi la ale sale.

In anii de două ori zece şi şapte mii şi o singură doime (7022 = 1514) venit-au o mulţime de Tătari din Perecop şi au năpădit deodată şi fără de veste asupra ţerii Moldovei, şi au luat foarte mult plean, oameni şi dobitoace. Prădat-au din Nistru până în Prut, tot lungul Prutului şi-al Jijiei, din Chigeciu până în Hotin, şi au luat toate vitele de câmp şi s'au întors în pace, împlinind mânia dumnezeească.

In al zecelea an al domniei sale (=1514) s'au ivit din țara muntenească, la vreme rea și nepotrivită, fiind vreme de iarnă, când tot ostașul se odihnește și răsboiul încetează, un oarecare Trifăilă, ce se numià pe sine fiu de domn, și au năpădit asupra țerii Moldovei, neliniștind rău pe lăcuitorii acestei țeri. Și lovindu-se cu oștile domnești din jos de Vasluiu, la Poduri, își dete acolo sufletul, pierzând și pe mulți alții împreună cu sine.

In anul șapte mii și două zeci și cinci (=1517), luna lui Aprilie, l-au ajuns sfârșitul vieții în Huși. Și au lăsat domnia fiului său, lui Ștefan Voevod cel Tânăr, care erà atunci de nouă ani. Și binecuvântarea ungerii au primit-o din mânile preaosfințitului mitropolit chir Teoctist, în preaslăvita cetate a Sucevei.

Și când erà în al doilea an al domniei acestuia (=1518), în luna lui August, porni Alb, unul din sultanii tătărești din Perecop, cu o mulțime de Tătari spurcați, și trecură fără de veste apa Nistrului și ajunseră la Prut și începură a jefui țara, după obiceiul lor, de jur împrejur. Auzind atunci despre ei Ștefan Voevod, se sculă fără întârziere cu oaste asupra lor și-i înfrânse în toate părțile, făcând omor printre dânșii. Și s'au înnecat în Prut și s'au înglodit în Ciuhru; iar câți au rămas vii, i-au gonit până la Nistru, și acolo s'au înnecat în fuga lor oarbă. Alții au fost prinși de vii, iar Alb sultanul abià au scăpat cu puțini de ai săi, rănit și el la cap. Ceilalți, câți au putut să fugă, au luat-o pe jos, goi și fără arme, și cu rușine au ajuns în locurile lor. Slavă domnului Dumnezeului nostru Isus Hristos, celui ce ne-au răsbunat astfel asupra vrăjmașilor noștri.

Socotit-am că e drept să spun cevà și despre domniile străine, pentru cei ce doresc să asculte.

Pe vremile și în anii aceia domnià în Țarigrad asupra Turcilor Selim, fiul împăratului Baiazit. Acesta deci adună mulțime de Turci și putere mare și porni din Țarigrad și trecù marea și se bulucì împotriva Izmailtenilor din împărăția Sofi, ce se află la răsărit, și le dete luptă crâncenă, dar nu izbuti la nimic, ci pierdù o mulțime din ostașii săi și se întoarse îndărăt. Gătindu-se a doua oară, se duse împotriva Palestinei și o luă împreună cu Ierusalimul, iar de acolo se duse împotriva Eghipetului, numit astăzi de Turci Misir, și luă cetatea Alexandriei și tăiè o mulțime de Misireni și de fruntași de ai lor, și se întoarse biruitor la scaunul său din Țarigrad.

In anii treizeci peste șapte mii (7030=1522) pornit-au Suliimen, după moartea tatălui său Selim, din Țarigrad și s'au îndreptat în

sus pe apa Dunării și ajungând la hotarele țerii ungurești început-au a prădà și a arde țara. Și ajungând la Belgrad, l-au bătut multă vreme; și nu știu cum s'au speriat așà de tare Ungurii, că nu i-au dat ajutor, nici n'au ieșit împotriva Turcilor. In sfârșit Belgrădenii s'au predat singuri Turcilor. Și au luat Turcii Belgradul și alte multe cetăți, și au prădat țara Sremului(1) și s'au întors îndărăt, și luând cu sine moaștele maicei noastre ale prea cuvioasei Paraschive din Belgrad, le-au dus la cetatea lui Constantin.

Intr'acelaș an, luna lui Septemvrie, au răposat în domnul și Basaraba, voevodul țerii muntenești, iar în locul lui s'au ivit un Turc, cu numele Mahmet, care se trăgeà din neamul lui. Dar ce minunat amestec de lumină și întuneric! Se lăpădau oamenii de dânsul, cum fuge cinevà de năpârcă.

Și mulți alții, așà ziși pribegi, s'au încercat atunci să puie mâna pe domnie, vreo șase inși,—numiți și nenumiți,—dar toți au pierit într'un singur an.

Intre acestea și după acestea, întărindu-se în domnia aceea un oarecare Radul și luptându-se cu Turcii, când bătându-i, când fiind bătut de dânșii, au trecut de patru ori munții spre părțile ungurești, ca să iea ajutor de acolo, și nu s'au odihnit până ce nu i-au gonit cu totul din hotarele sale.

Dar să ne întoarcem iarăș de unde am pornit, iar despre acestea să amânăm povestea.

Domnind, cum s'au zis mai sus, Ștefan cel Tânăr și întocmindu-și cu pricepere cursul vieții după sfatul celor înțelepți, vechiul dușman al neamului omenesc nu suferì multă vreme râvna cea bună, ci sădì în inima mai sus pomeniților sfetnici mari nesațiul, izvorul zavistiei, și vrăjmășie cruntă sămână între dânșii. Umblând ei cu astfel de lucruri, tăiat-au Ștefan Voevod capul hatmanului și totdeodată întâiului său dascăl, anume lui Arbure, în luna lui Aprilie, în anii șapte mii și unul lângă treizeci (7031 = 1523), în curțile domnești dela Hârlău.

Intr'acelaș an, luna lui Septemvrie, s'au sculat asupra lui Ștefan Voevod toți boierii și tot sfatul, ca să-l scoată din domnie. Iar Ștefan Voevod, neavând ajutor de nicăeri, și-au încredințat lui Dumnezeu necazul său, iar acesta au suflat asupra lor mânia sa și i-au împrăștiat, pe căile pe cari numai el singur le știe, prin țerile și domniile de prin prejur. Puțini dintre dânșii și-au căpătat mai târziu

(1) Sirmiul.

locurile lor; mai toți și-au lăsat vieața în țeri străine, după voința dumnezeească.

In anul 7032 (=1524) au bătut Ștefan Voevod la Tărăsăuț, de cea parte a Prutului, ca la 4000 de Turci, cari se întorceau din țara leșească. Puțini dintre dânșii și-au mai văzut țara lor.

In anul al treilea și al treizecilea pe lângă șapte mii (7033=1525) năvălit-au din nou în țara ungurească mulțimile turcești, împreună cu afurisitul lor stăpânitor Suliimen, și trei ani după ce au fost supus Rodosul, au bătut cu desăvârșire pe însuș craiul, cu toată oastea sa, prin meșteșugiri viclene, și au jefuit o mare parte din țara aceea, și au cucerit Buda, cetatea crăească, și s'au întors în pace la ale sale.

De atunci se născù mare nestatornicie în țara aceea, căci dela miază-noapte s'au sculat un craiu, iar dela apus altul; cu cel dela apus țineau Sașii, fiindcă erà Neamț, anume Ferdinand, pe cel dela miază-noapte, fiindcă erà Ungur, anume Ioanăș, îl sprijinià poporul de acelaș neam cu dânsul. Și după vremuri, treceau când dintre Unguri în partea unuia din ei, când dintre Sași în partea celuilalt. Și luptându-se astfel necurmat unul cu altul, erà mare nevoie în țara lor.

In anul treizeci și patru peste șapte mii (7034=1526) s'au sculat Ștefan Voevod cu mânie și cu toată puterea sa împotriva lui Radul, voevodul muntenesc, în săptămânile cărnii, și au ajuns prădând și arzând până la Târgșor. Dar Radul Voevod, necutezând a-i sta împotrivă, s'au rugat de pace, și Ștefan Voevod s'au întors îndărăt.

In toamna aceluiaș an întrat-au Ștefan Voevod din nou în țara lor, din pricina obrăzniciei lor, și după ce au trecut pe unde i-au plăcut, s'au întors îndărăt, purtând în trupul său boala care au pus sfârșit vieții lui la Hotin, în anul 7035 (=1527), luna lui Ianuarie.

Intr'acelaș an și într'aceeaș lună, după arătarea lui Dumnezeu, fu ales în domnie și împodobit cu cununa domnească Petru cel minunat, despre care în puține cuvinte am pomenit mai sus. Și acesta erà una din odraslele în veci neuitatului Ștefan, ascunsă ca odinioară lumina sub obroc. Și cu vrednicie fu înălțat în scaunul domniei, cu sfatul obștesc, și pomăzuit cu mirul binecuvântării de mâna celui despre care mai nainte am pomenit că a pomăzuit și pe nepotul aceluia (1).

După trecere de un an, împlinindu-se atunci anii lumești de cinci ori câte șapte și o mie și adăogându-se încă unul, în 15 ale ace-

(1) Se înțelege Teoctist; v. p. 189.

leiaș luni, înainte de 17 ale calandelor lui Fevruarie (7036=1528, Fevruarie 15), au adormit în domnul la adânci bătrânețe miruitorul domnesc și dascălul Moldovei, mitropolitul chir Teoctist, în păstoria sa, parte dăruită lui de Dumnezeu, după ce, spre sfârșitul său, i se dete marele nume îngeresc Teodor. Erà bărbat știutor ca nimenea altul, căci învățase din doască în doască și cele vechi și cele nouă, și multe fapte dumnezeești săvârșise înainte de plecarea sa. Călugărindu-se din fragedа tinerеță, toți câți l-au cunoscut de aproape mărturisesc că au fost un făcător de bine. Șaptesprezece ani fără cevà s'au trudit în egumenia dela Neamț, opt ani întregi au împlinit în episcopia țerii de jos, iar în scaunul de mitropolit au stat nouăsprezece ani și opt luni aproape; au slujit dar cu totul lui Hristos în curs de șaizeci de ani și mai bine. Și au pornit părintele nostru pe calea cea lungă, ca să-și primească dela dreptul judecător dreapta răsplată a ostenelelor sale.

Și să nu mă bănuească nimenea că laud așà pe dascălul și pe părintele meu sufletesc. Orice om nepărtinitor socotesc că l-ar judecà tot așà. Căci dacă omul care povestește despre lucrurile lumești nu e în primejdie de a fi bănuit, cu atât mai mult nu trebue să fie bănuit cel ce se îngrijește de cele mai înalte.

Ba, un om ca acesta e vrednic și de cunună. Dar eu, carele cu vorbele lui sufletești m'am hrănit ca cu lapte și cu iubire părintească am fost crescut de dânsul, n'aș fi eu vrednic de ocara robului celui leneș care au ascuns talantul sub pământ, dacă n'aș arătà fruptele străduințelor sale, și dacă n'aș scoate la lumină bunătatea acestui bărbat, și dacă n'aș da, după putință, cinstea cuvenită părintelui atât de iubitor de fiii săi? Și toate acestea, mai ales după ce ostenelele lui au încetat? Acest întru sfinți răposat părinte fu îngropat cu sfințenie în mânăstirea dela Neamț, unde din tinerețe fusese închinat lui Dumnezeu. Dumnezeu să ne ferească de rele, prin rugăciunile lui, amin.

Un an după aceasta (=1529), în vreme de iarnă, pornit-au Petru Voevod cu răsboiu împotriva Săcuilor, neam unguresc, și împărțindu-și ostașii în două pâlcuri, acestea au trecut pe cele două căi de munte și au ajuns în țara lor; și bătându-se în mai multe locuri cu fruntașii lor, peste tot i-au biruit pe Săcui, iar cu puștile de răsboiu au spart una din cetățile lor, și pe cei ce se aflau într'însa pe toți sub ascuțișul săbiei i-au trecut. Și după ce s'au întors de acolo, Petru Voevod și i-a făcut supuși pe Săcui.

Intr'acelaş an, în luna lui Iunie, la rugămintea mai sus numitului craiu Ioanăş, ca să-i fie de ajutor împotriva domnilor acelei ţeri, cari nu voiau să i se supună, şi după făgăduinţa că-i va da cetatea Bistriţei din acea ţară, cu tot ţinutul dimprejurul ei şi cu toate veniturile, şi alte multe pe lângă acestea făgăduindu-i, dacă va pune mâna pe domnie, au trimes domnul Petru Voevod pe cei dintâi dintre boierii săi, pe Grozav, marele vornic, şi pe Barbovschi, căpetenia oştii, şi încredinţându-le o parte din oameni, le-au poruncit să iasă în faţa Braşovului, pe drumul de jos, iar altora le-au poruncit să intre în hotarele lor pe drumul de sus al Sucevei. Protivnicii dintre Unguri, dacă auziră acestea, se bulucirā cu putere împotriva amândoror pâlcurilor; dar de cei de sus nu se îngrijiau aşà ca de cei de jos; şi adunându-se nu puţini din domnii Ardealului şi din episcopii altor ţinuturi, şi purtând puşti grele cu dânşii, se apropiară cei de jos unii de alţii, din sus de Braşov, şi începură a se sumuţà unii pe alţii la luptă.

Protivnicii se arătau a fi mai tari, căci aveau foarte multe arme, cărora de obiceiu le zic puşti, şi altele mai mici asemenea lor; pe unele le aveau gata, iar pe altele le gătiau. Săcuii, cari se prefăceau a fi supuşi, se uniră şi ei cu protivnicii. Creştinii chemând pe Dumnezeu în ajutor şi începând lupta, protivnicii de'ndată o luară la fugă, dând dosul şi lăsând cu ruşine toate puştile, de cari am vorbit mai sus, cu cară şi cu călăreţi cu tot; cei ce se pricep la astfel de lucruri ştiu prea bine de ce folos ne-au fost ele atunci. Căzut-au foarte mulţi dintre dânşii, străpunşi de suliţe şi măcelăriţi şi ucişi lângă apa Bârsei. Şi erau ca un noroiu de lut, cum zice psalmistul despre Avim cel vechiu şi de seminţie străină, la apa Chisului.

Şi întorcându-se din răsboiu cu biruinţă, creştinii împreună cu fruntaşii lor, şi luând pradă dela duşmani, o aduseră cu mare cinste domnului Petru Voevod. Iar cei de sus, despre cari am pomenit mai nainte, arătând şi ei nu mai puţină vitejie în faţa duşmanilor şi întorcându-se cu partea lor de pradă, o închinară celui ce i-au fost trimes.

Craiul Ioanăş s'au bucurat auzind de acestea şi pe lângă cetatea făgăduită adause încă una, cu numele Boluanăş.

După aceste întocmeli trimes-au Petru Voevod boieri de-ai săi în cetăţile dăruite lui. Bistriţenii însă n'au voit să dea acestora cârma ce li se cuvenià, iar pilda lor urmând-o alte cetăţi, anume Braşovul şi cele din prejurul lui, se lăpădară de craiul Ioanăş. Atunci viteazul domn

Petru Voevod se repezì ca un tânăr el însuş asupra lor, pentru a doua oară în acelaş an, în luna lui Septemvrie, şi într'un mers minunat prin ţara lor dete dovezi de fapte voiniceşti. Deci unele din cetăţile pomenite mai sus, silite fiind cu puterea, se supuseră fără voie craiului Ioanăş, altele de frică, auzind că celelalte nu s'au putut împotrivì viteazului bărbat, se speriară, începură a se clătinà şi trecură şi ele de partea celor supuse. Şi astfel, după o strălucită biruinţă şi după bune orândueli, s'au întors Petru Voevod de acolo la ale sale, aducând cu sine dela lăcuitorii acelei ţeri o mulţime de talanţi de aur şi alte lucruri, spre folosul şi îndulcirea domniei.

Intâmplându-se astfel acestea, ai noştri ridicară capul. Dar să trecem peste celelalte întâmplări, fiind lungi, şi să le lăsăm altora mai pricepuţi decât noi, iar noi să mergem înainte cu vorba.

In anul 7039 (=1531), luna lui August, domnul Petru Voevod, silindu-se să-şi îndrepte ochii în toate părţile, trimes-au la craiul leşesc cu rugămintea, ca să-i întoarcă moşia părintească, ruptă în domniile de mai înainte. Nevoind să auză despre aceasta, Petru Voevod s'au hotărît a o luà cu puterea. Dar vrăjmaşii au fost mai tari; aşà a voit Dumnezeul nostru cel iubitor de oameni. De aceea îngâmfaţii prinseră a sburdà şi prădară rău marginile ţerii.

Ajungând acì cu povestirea, trebue să amintesc că în cursul aceluiaş an, rostogolindu-se roata bisericească dela unii la alţii, mă ajunse în suişul ei şi pe mine smeritul şi mă puse în scaunul episcopesc din partea de jos a ţerii, Aprilie în 23. Şi acum să iau iarăş firul povestirii.

Văzând aşà dar cu tristeţe Petru Voevod cum Leşii strâmtorau hotarele Moldovei şi socotind că ar fi o lipsă de vitejie şi o slăbiciune neiertată să nu răsbune batjocura suferită, au ieşit la luptă aprins de mânie, şi ajungând în ţara lor, trupurile Leşilor cădeau dinaintea lui ca spicele, şi bătând peste tot locul pâlcurile lor şi doborînd la pământ pe întâii luptători, au acoperit toate câmpurile cu trupuri, iar apele râurilor le-au amestecat cu sânge, cetăţile cele tari le-au luat cu năvală, şi pe Leşi i-au silit să se tragă în ţara lor. Şi mulţămind lui Dumnezeu pentru biruinţă, s'au întors biruitor, în anii dela facerea lumii curgători 7046 (=1538), în săptămânile cărnii.

Dar, precum mi se pare, nu este nimic neschimbăcios în această vieaţă, nici puterea domnească, nici bogăţia, şi nu este fericire în vieaţă, care să nu fie turburată de întristări şi vifore. Dar ce vreau să zic prin aceste cuvinte?

Dumnezeu voind să ne mustre, cum au încercat pe Iov, și-au împlinit pe căi ascunse gândul său și de împlinitori au ales pe boieri. Ce fel și cum s'au întâmplat aceasta, vino-mi în ajutor, cuvântule, și povestește celor doritori să auză povestea vrednică de aducere aminte și de istorisire.

Așà dar, într'acelaș an, erà un oare care Mihul, boier mare, Arbănaș de neam, om foarte viclean și, cum s'ar zice, sumuțând și răsvrătind pe toți. Pe față el se arătà că are iubire curată către domn, iar în taină puneà la cale vicleșuguri și țeseà sfaturi pline de clevetiri, împrietinindu-și pe toți cei doritori de a pune mâna pe lucruri străine și a-și înmulți ale sale pe căi nedrepte.

Sămânța necredinței prinse rădăcini și boierii trimeseră pe ascuns scrisori la marele împărat turcesc, cerând mazilirea. Împăratul, fără să întârzie de loc, ci suflând ca vântul năpraznic de apus și ca vijelia ce vâjie din greu, groaznic și cu urlet de leu s'au sculat îndată, ducând cu sine mulțime de legheoane.

Pe lângă Turci se alipiră puterile Tătarilor celor cu chipul de fiară și căpeteniile oștilor muntenești, iar dela miază-noapte (Leșii) cei greoi la minte, scurți la haine și lungi în picioare, cari ca o apă turburată—căci și ei aveau acelaș gând cu Turcii—se vărsară cu vuet asupra țerii și ca un vârtej înfricoșat voiau să înghiță cetatea Hotinului cea cu ziduri și turnuri întărite. Cu un cuvânt, toată păgânătatea sălbatecă de prin prejur au pornit-o Soliman, prea îngâmfatul stăpânitor al Turcilor, întocmai ca o pasăre cu aripile mari, care se aruncă asupra unei păsăruici golașe. Iar la mijloc se munciă capul oștilor moldovenești. La ajutor nu se puteà gândì din nici o parte. Iar cei ce pregătiseră acestea, adunându-se unii la alții, își dedeau pe față greutatea îndrăznelii lor, și diavoleasca lor viclenie cu încetul se descoperì. Erau doar minți rătăcite de oameni și orbite în fața celor viitoare. Dar păzitorul patului domnesc, care se chemà Hâra, aflând de acestea, le descoperì îndată pe toate Voevodului și-i zise: vai nouă, Voevodule, boierii se sfătuesc să te părăsească.

Auzind acestea domnul, inima i se cutremură și spaimă și frică și tremur îl cuprinse, lacrămi îi curgeau din ochi și dese oftări îi ieșiau din fundul inimii. Jalnică și vrednică de plâns erà înfățișarea lui. Ce răutăți și ce îndrăzneală n'au arătat atunci boierii, cari ca niște câini turbați se repeziau asupra lui. Iar el, poruncind să păzească bine pe cei răsvrătiți, cu inima rănită și fața udată de lacrămi, părăsind pe răsculați plecă cu puțini, Sepemvrie în 14.

Nu oftezi acì, dreptate? Ce vorbe pot să descrie cele întâmplate atunci? Mi se pare că le-au mers vestea dela marginile răsăritului până la sfârșitul apusului. Și cum mergeà el înspăimântat și cu toată graba, ocolind pâlcurile de dindărăt ale Turcilor și cu ochii ațintiți mereu spre munții cu vârfurile ascuțite, ajuns-au spre seară la mânăstirea Bistriței, unde fiind primit fără împotrivire, voià să se odihnească de osteneli. Dar mojicii și neobrăzații și răutăcioșii, simțind de aceasta, încunjurară mânăstirea și ca niște capre sălbatice năvăliau asupra ei. El, netemându-se de toate acestea, o luă la fugă, căutând scăpare pe un cal iute, despoiat fiind de toate celelalte ale sale, ca un rob fugar.

O soare a tot văzător! Dar cele întâmplate de acì înainte, ce cuvinte le pot spune?

Mai întâiu tovarășii lui de fugă, înaintând în munții nepătrunși, se împrăștiară unii într'o parte, alții într'alta, unii de nevoie, alții de bună voie, până ce nu rămase nici unul cu dânsul. Și rămase, săracul de el, mai gol decât văzduhul, și se ascunse ca luceafărul sub pământ sau ca bătrânul Cron, și se îndepărtă fugind, neștiind încotro, Septemvrie în 18. Și dete de niște locuri prăpăstioase și muntoase și de văi păduroase, și neputând să le treacă călare, își lăsă acolo iubitul său cal, pe care nimenea altul nu încălecase, și pătrunzând pe niște căi nepătrunse de oameni și lăcuite numai de fiare sălbatice, și printre piscuri înalte, gol, rănit la mâini și desculț, mergeà, pe cărări aspre și neumblate, marele în vitejii și furiosul ca un leu în lupte,—mă biruește mila și lacrămi îmi stoarce din ochi,—iar munții din față aduceau aminte celui ce plângeà și suspinà de pierderea copiilor și a puterii. Astfel au umblat șase zile, flămând și fără hrană, fără să vorbească o vorbă cu cinevà și fără să vadă fața cuivà; mergeà rătăcind, măsurând adâncimile sălbaticei pustii, până ce dând de un pârâu ce curgeà în spre țara Săcuilor, l-au aflat niște pescari din acele părți—Dumnezeu se îndurase de dânsul—și dacă l-au cunoscut, l-au dus la căpeteniile lor, cari l-au cinstit cum se cuvine și l-au petrecut până la Ciceul cel cu turnurile întărite, în 28 ale aceleiaș luni.

Dar căpeteniile cetății, pe cari el singur îi pusese, aveau gând rău asupra domnului și voiau să-l piardă cu orice preț. Voevodul, ca om cu minte, văzând aceasta, îi scoase cu meșteșug din cetate și cetatea o dete spre pază Ungurilor. Astfel scăpă de potopul cotropitor și ca un al doilea Noe își mântuì sămânța neamului în cetatea Ciceului, unde cu puțin mai înainte îi trimisese. Și ce s'au

mai întâmplat apoi? Intinzând braţele sale şi cu dragoste părintească îmbrăţişindu-i, îşi sărută pe micii săi copii, ca vulturul ce-şi acopere cu aripile puişorii fără de pene, şi întinzând iarăş mâinile sale, cuprinse în braţe plângând pe înţeleapta sa soţie, pe doamna Elena, care încleştându-se de gâtul lui plângeà cu jale şi-l săruta din toată inima, nu ca ucigătoarea Dalidă pe Samson, ori ca Tindarida pe soţul său, viteazul erou.

Din toate părţile se auziau numai strigăte şi suspine, din toate părţile bătăi de piept. Dar a le înşirà pe toate cu vorba este cu neputinţă, căci m'ar ajunge anul, dacă aş vrea să le istorisesc. De altă parte nu se cade să le punem pe toate sub obrocul uitării, mai ales că am ajuns cu povestea acolo, unde trebue să arătăm pe corbul mai negru decât negreaţa.

Ioanăş craiul, de care am pomenit mai sus în cursul povestirii, om viclean şi răutăcios, care cu limba linge şi cu coada loveşte, dacă auzì de cele întâmplate, trimese îndată prieteni de-ai săi, să păzească bine cetatea şi să închiză porţile şi să nu lase pe nimeni să iasă, având de gând sau să-l arunce jos de pe ziduri, sau surpând zidul să dea morţii întreg neamul lui, turbat fiind de lăcomie şi arătându-se ca un al doilea Ghelimer care a închis pe vechiul Inderih, cu femeia şi copiii săi,—el care se îmbuibase cu prisosinţă de binefacerile lui, precum am apucat a spune în cursul povestirii.

O chinuitorule aur, tirane îndrăzneţ, ţesătură a răutăţilor, tu care deschizi limba celui fără de glas şi închizi gura celui guraliv, tu care calci legile şi aşăzămintele şi alungi ruşinea dintre oameni! Deci frică mare îl cuprinse pe Voevod; el suspinà din greu şi se întristà şi cu bătăi puternice îşi lovià pieptul şi spre Dumnezeu trimeteà rugăciuni din fundul sufletului său.

Dar destul m'am bocit despre acestea. S'au îndurat în sfârşit Dumnezeu de dânsul, şi văzând norii de lacrămi i s'au făcut milă de cel ce cu osârdie i se rugà şi i-au luminat ochii minţii, iar el, deşteptându-se ca din somn, au trimes îndată şi pe ascuns împăratului turcesc o scrisoare întraripată, cerând ajutorul lui prea puternic. Auzind acestea sumeţul şi marele împărat al Turcilor, şi aflând de cele întâmplate, i se făcù milă şi-i părù rău de Petru şi poruncì craiului Ioanăş să-i dea drumul; Ungurii plătiau atunci bir marelui împărat Suliimen. Până şi varvarului i se făcù milă de suferinţele domnului, şi-l chemă la sine, ca să-l facă (din nou) Voevod. El primì cu bucurie, şi lăsând pe doamna cu copiii la Ciceu, plecă în fugă şi ca prin sbor ajunse în ţara turcească, după ce au scăpat de cursele rele

ale Ungurilor. Și după ce grăbi la cetatea împărătească, prea frumoasa cetate a lui Constantin, și fu între zidurile ei întărite, îndată ce se ivì înaintea marelui împărat, pe neașteptate îmblânzi sufletul lui varvar. El privì cu dragoste pe Voevod și-l învrednicì de odihna cuvenită lui. In locul valurilor și neliniștei, îi surise acum liniștea, din liniștea și bunătatea ta, stăpânitorule!

Acestea deci se întâmplară în anii din urmă. Dar pe când Petru Voevod se află încă în Ciceul cel întărit, răsboiu varvar și crâncen purtau Turcii în Moldovlahia, jefuiau lăcuințele și se încărcau de prăzi. Atunci și prea frumoasa cetate a Sucevei se supuse Turcilor și ca pe o logodnică împodobită și ca pe cea din urmă roabă și ca pe o curvă de pe drumuri o batjocuriră. Bogățiile domnești și averile Ismailtenii le-au secat; iar sumețul împărat al Turcilor se întoarse de acolo biruitor la Țarigrad, lăsând țiitor locului domnesc pe un oarecare Ștefan, în vremea căruia mare foamete au fost în toată țara Moldovei și în țara muntenească, și care nu mult după aceea, în palatul său și lângă patul domnesc, au băut paharul neîndurat al morții. După el un altul, un Alexandru oarecare, poreclit Cornea, numai cât și-au uns buzele cu mierea domniei și au pierit înainte de vreme.

Dar să mergem mai departe cu povestirea și s'o isprăvim de scris. Și după ce marele de suflet Petru Voevod își arătă cu încetul puterea sa, în cetatea împărătească, în tot cursul celor unsprezece luni el erà în gura tuturor marilor diregători Turci.

Și ce să mai lungesc vorba? Marele stăpânitor i se arătă chiar mai milostiv decât ai săi și îl trimese împreună cu marele său comis să-și iea domnia, pe care o pierduse în vremea domniilor lui Ștefan și Alexandru Voevozi. Și-l ridică astfel din înjosire la înălțime și-l făcù apărătorul împărăției sale. Deci se repezi Petru Voevod, ca o fiară din capcană și ca un vultur din cursă, și ajungând la Dunărea cu apele frumoase intră în Brăila Muntenilor. Atunci boierii moldoveni, îndată ce aflară despre aceasta, veniră cu toții, —atât cei ce slujiau la curte cât și cei ce se trăgeau din neamuri de frunte și strălucite—și părăsind pe nenorocitul Cornea ca într'un sbor ajunseră la Brăila și cu brațele deschise primiră pe domnul lor, și căzând în genunchi fură iertați pentru îndrăzneala lor. Dar pe cei mai de frunte dintre ei, pe mai sus pomenitul Mihul și pe Totrușeanul marele logofăt, îi lăsară sub pază în Cetatea Nouă cea întărită. Nu mult după aceea fu prins și Cornea de niște oa-

meni şi adus lui Petru Voevod, şi fu tăiat cu sabia, în anul 7049 (=1541), luna lui Fevruarie.

Din nou văzù Petru Voevod zi slobodă şi din nou luă în mâinile sale domnia şi cinstea de mai înainte. Erà atunci al treilea an curgător de când se despărţise de dânsa.

Şi nu erà nimenea care să-i stea împotrivă. Intră în cetatea domnească a Sucevei împreună cu diregătorii împărăteşti cari îl petrecuseră. Şi adunând pe cei ce se răsvrătiseră, silit de împrejurări, se puse pe schingiuiri şi cu mâini de varvar pe prinşii cevà mai sus numiţi fără milă îi tăiè, feţele lor le jupuì şi le trimese marelui împărat, iar pe boierul turc îl dăruì cu daruri foarte bogate.

Nu mult după aceea îşi aduse din Ciceu şi pe prea iubita sa doamnă Elena şi pe prea doriţii şi blagorodnicii săi fii, Iliaş şi Ştefan.

Astfel se sfârşiră toate aceste întâmplări. Iar noi le-am povestit în scris cum am putut, pe scurt şi, după socotinţa noastră, lămurit, fiind cursul anilor de şapte ori câte o mie şi de două ori câte de cinci ori cinci, în luna de primăvară (7050=1542, Martie). Iar domnul Petru Voevod îşi desmerdează norocoasele sale bătrâneţe în băi şi în băuturi şi în mâncări, ai zice ca o lebedă cu penele aurite deasupra unor clădiri.

Ce s'au mai întâmplat după acestea şi cum, va scrie povestirea. Petrecând şi ocârmuind astfel, bărbatul mare de suflet şi cu inimă îndrăzneaţă pornì şi ajunse în ţara ungurească pe valea Oituzului, ducând cu sine mulţi şi puternici ostaşi, şi apucând cu mânile de păr pe lăudatul şi mândrul voevod al Ardealului Mailat, îl trimese marelui sultan Suliimen. Şi după ce au săvârşit fapte vitejeşti şi au adunat multe comori de aur în ţara Ardealului, s'au întors la ale sale, în Câmpulung, trecând ca prin sbor munţii cei cu vârfurile ascuţite.

Aşà se sfârşiră şi acestea, iar noi să ne întoarcem iarăş. Şi pe când puneà la cale toate acestea, cu mintea lui prea înţeleaptă, îngrijià şi de biserici, le zidià din nou, lucrà în frica lui Dumnezeu şi da învăţături înţelepte celor de casa sa, căzù într'o boală rea, căci om erà şi el, şi din aceasta i se trase sfârşitul vieţii, adică al fiinţei sale muritoare, deşi puternice ca a unui erou, la Suceava, în anul 7054 (=1546), Septemvrie în 3, şi fu îngropat cu cinste în lăcaşul domnesc al mânăstirii dela Pobrata.

Şi cu sfatul episcopilor şi al tuturor boierilor se urcă Iliaş la înălţimea domniei şi în scaunul tatălui său: om moale de inimă şi mic de suflet. Intru nimic nu s'au arătat asămănător tatălui său, ca şi

cum nu l-ar fi crescut ca fiu. Pe toate le-au turburat și le-au clătinat, înțeleg buna stare a sfintei și dumnezeeștii biserici și legile domnești; de săraci nu-i erà milă de loc, pe sine se socotià prea înțelept și se lăudà că știe să prinză păsări în laț. Și îndeletnicindu-se cu acestea, deșertul, ziua își alegeà sfetnici copii de Turci, iar noaptea își aplecà urechile și inima la Turcoaice spurcate, până ce se prefăcù în desăvârșită lăcuință a diavolului.

Nici când nu voià să vază înaintea ochilor săi oameni cu cuget curat,—în gură și pe limbă și mai ales în inimă aveà numai gândul de a adunà bogății, și mare mulțime de talanți de argint și de aur au adunat vicleanul; veniturile boierilor în toate chipurile în partea sa le-au luat, averile mișcătoare și nemișcătoare ale episcopiilor și ale mânăstirilor până la cea de pe urmă le-au luat, pe preoți și pe rugători fără milă în toată țara i-au prădat, și pe toți de lacrămi și de suspine i-au umplut. Astfel ajunse la nebunie desăvârșită, ascuțind sabia sorții împotriva sa și ridicând-o spre tăierea sa. Căci Dumnezeu urăște, precum se zice, faptele de lăcomie. Ingrămădind răutăți peste răutăți, și adăogând altele și mai rele și necuviincioase, innebunì în sfârșit cu totul, căci tăiè și capul hatmanului său Vartic, iar pe alți boieri pe unii îi orbià, altora le tăià nasul, pe alții îi făceà să fugă și să se așeze în țeri străine, până la alte vremuri. Și astfel s'au născut sămânța necredinței.

In anul 7056 (=1548) fu iarnă așà de aspră, încât și copacii s'au uscat.

Ajungând acì în cursul povestirii, să pomenesc și despre mine smeritul ce mi s'au întâmplat sub dânsul (1).

Oamenii bucuroși de răul altuia și pricepuți la vicleșuguri țesură minciuni pline de clevetiri și le spuseră doamnei Elenii și fiului ei Iliaș, și am căzut cu strașnică cădere, vrednică de plâns. Despoiat am fost de scaun, ca un rob fugar, și cu grele ispite m'am luptat, și eram mai gol decât văzduhul. Căci zavistia nu se rușinează de dragostea dintre oameni, nici nu se teme de ochiul lui Dumnezeu. O zavistie, fiară crudă, tigru mâncător de oameni, săgeată fără de fier, suliță mai ascuțită decât toate! Dar ochiul cel drept nu trecù cu vederea peste acestea, ci le văzù drept.

Am spus acestea în treacăt, fiindcă amărăciunea sufletească ne silește să vorbim. Să povestim acum mai departe despre domnul Iliaș. Atras de dorul mincinoasei legi turcești, el lăsă și domnie și

(1) In orig. se zice încă odată „ce s'a întâmplat, va spune povestirea".

mamă și frați și plecă, dacă ar fi putut ar fi sburat prin aer, și înfățișându-se sultanului Suliimen, se lepădă de bună voie de Hristos și se aruncă în brațele diavolului. Săracii de noi, ce am mai îndurat! O dreptate (1), o soare, cum ai putut suferì astfel de fărădelegi ale celui ce au fost un batjocoritor al lui Hristos, un înșelător al creștinilor, un încătușat la minte de înșelători vicleni, un vândut diavolului și afurisitului Muhamet al Turcilor, al cărui nume l-au și luat, de trei ori blestematul!

Acestea s'au întâmplat în vremile din urmă, cursul soarelui fiind în anul 7058 (=1550).

Nu mult după aceea, răspândindu-se faima de cele întâmplate, puterea domniei nu fu amânată, ci deîndată se adună la un loc norodul cu episcopii și cu boierii de frunte, cu căpeteniile oștilor și cu tot sfatul, și deteră schiptrul în mâinile îndrăznețului Ștefan, hotărît de mai nainte de cel de sus pentru înălțimea domniei și plămădit din acelaș sânge cu Iliaș, dar nu cu aceleași năravuri; pe acesta cu ochi dulci privindu-l, ca de Dumnezeu dăruit, cu brațe grăbite îl îmbrățișară și-l făcură stăpânitor al țerii Moldovei; păreà un domn cu suflet luminat, frumos la față, blând la privire. Și după ce luă domnia, dela întâii pași se arătă că n'au înșelat nădejdile celor ce l-au ales, și pe toți îi întărià în nădejdile lor de bine. Și iarăș străluciră razele dreptei credințe, și iarăș străluciră zorile binefacerii, și toți deopotrivă lăudau pe voevod, și toți cu osârdie iubiau pe domnul Ștefan. Căci erà milostiv și iubitor de călugări și hrănitor de săraci.

Și îndată după acestea ce s'au întâmplat?

Scoțând sabia cu râvnă și sburdând de îndrăzneală, ca un cal tare de gură, el înspăimântă pe Leșii cari năvăliseră în Moldova și o strâmtorau, în unire cu cei ce o părăsiseră mai dinainte (2), și dovedì dela cei dintâi pași și dela întâiul mers, ce căldură vitejească aveà în pieptul său.

Întorcându-se de acolo, își îndreptă fața spre preaslăvita cetate a Sucevei, și întinzând îndată puternica sa mână, pe mine surghiunitul, un mort între vii, mă chemă și cu mâna domniei sale îmi încredință iarăș cârja, și plecându-și creștetul său înflorit și genunchii înaintea feței împăratului împăraților, din mila lui Dumnezeu cu untdelemnul binecuvântării fu pomăzuit de mine, nemernicul.

---

(1) Orig. ѡ сждє, coresp. grec. δίκη.
(2) Se înțelege pribegii.

Ei, împărate a toate stăpânitor, după ce ne-ai dat un astfel de stăpân, arată-ne că este și un biruitor ales.

Acesta deci, prin pronia dumnezeească, dărâmă altarele și închise bisericile, în cari întunecații Armeni aduceau jertfe deșerte, și stârpi necurățeniile murdare și jertfele scârnave și toate murdăriile, iar pe ei înșiși îi boteză pe toți în botezul adevărat al Dumnezeului înțelepciunii și luminii, pe unii de bună voie, pe alții fără de voie.

Și se auzì dela o margine a pământului la alta trâmbița cea mare și în aur ferecată, care trâmbiță peste tot locul credința lui în ziditor (1).

Până acì au mers alcătuirile ritoricești ale părintelui Macarie. Să încep dar și eu, fostul și nemernicul lui ucenic, Azarie.

Acest sfânt-răposat părinte, începând dela moartea bătrânului Ștefan Voevod celui viteaz și povestind până acì, în cuvinte frumoase și meșteșugite, vieața domnilor cari au fost înainte de noi și a celor din vremile noastre, și-au alcătuit povestirea din porunca lui Petru Voevod celui bătrân, adevărat izvor de adevăr, ce se varsă asupra inimilor noastre și le adapă cu apa minții, pe care cu toate că o gustăm, nu ne săturăm de ea. Călcând dar pe urmele lui, mă voiu silì și eu, umilitul său fiu, a merge mai departe și a împlinì porunca domnească, adecă a lui Petru al doilea, cucernicul domn, dată mie cu învoirea și cu binecuvântarea preaosfințitului mitropolit chir Anastasie și cu mijlocirea marelui logofăt Ioan Golăi. Cer dar iertare, dacă din pricina vremii îndelungate ce au trecut, voiu uità câte cevà și nu voiu pomenì unele lucruri, întâmplate în cursul anilor.

Voiu începe dar să istorisesc, pe cât îmi va fi cu putință, mai departe despre sus numitul Ștefan Voevod, și să împletesc vorbele povestirii, de unde au încetat și până acuma.

Domnind viteazul Ștefan cu cinste creștinească și ocârmuind toate, vrăjmașul cel rău nu putù suferì multă vreme râvna cea bună, ci vârî ură în boierii săi, cei ce fuseseră cinstiți de dânsul cu binefaceri. Și ce s'au întâmplat din pricina aceasta ?

Boierii mai sus numiți, cari îl părăsiseră, anume pribegii din țara leșească, trimiseră pe ascuns scrisoare către sfetnicii cei mari, și prin minciună le furară mințile lor cele slabe. «Vreți să aveți puterea în Moldova, ziceau ei, băgați de seamă că puternicul Ștefan, pe care îl împinge tinereța, are de gând să se scoale cu cruzime

(1) Se înțelege ziditorul lumii.

asupra voastră și să închine țara la Turci, ca și fratele său Iliaș». Și vai, ce lucruri făptuești tu, zavistie! Ei se sculară ca niște hoți asupra Voevodului și îl măcelăriră fără de milă sub cortul său, ca pe un miel, la podul Țoțorei, pe Prut; zăcând la pământ și stropit de sânge, el nu putù să zică nimic altceva decât această vorbă: «vai de tine, dreptate, pe tine te plâng și după tine oftez, căci înainte de mine tu ai pierit și ai murit». Erà atunci cursul anilor (7060 = 1552), luna lui Septemvrie. Astfel s'au sfârșit acest domn viteaz, după ce au domnit un an și patru luni.

Dar așezământul și puterea domnească nu s'au întrerupt prin aceasta, ci, luminați fiind de Dumnezeu, mai sus pomeniții pribegi din țara leșească își găsiră Voevod în acelaș an și în aceeaș lună pe unul dintre boieri, Alexandru, ales de cel de sus, om voinic și frumos la față, liniștit și blând. Și primind ajutor dela August, craiul leșesc, porniră îndată să iea în stăpânire domnia. Și nu erà nimenea care să li se împotrivească. Ei intrară deci fără nici o piedecă și se adună tot norodul și căpeteniile oștilor împreună cu episcopii și cu boierii și cu tot sfatul și înălțară pe Alexandru în scaunul domniei, în palatul domnesc din Hârlău. Și toți erau veseli de domnul lor, căci erà cucernic și blând cu toți.

In vremile și în anii aceia au fost foamete mare în țara Moldovei. Și Voevodul, cercetând toate casele în cari se păstrà aurul și văzându-le pe toate goale și neavând nimica, voià să împartă norodului mertice, dar neavând de unde, se întristà și tânjià; totuș nu după multă vreme au adunat comori bogate, din daruri și din venituri.

După trecerea anului al doilea al domniei sale, își luă soție pe cuvioasa doamnă Roxanda, fiica lui Petru Voevod cel bătrân, din care născù pe Bogdan și pe Petru, pe cari îi crescù în credința cea adevărată și-i dete să învețe carte.

Iar Alexandru Voevod, având ochii în toate părțile și privind și întocmind toate, ca un om cuminte, — știà doar că fiecine care a gustat din bunătățile acestei vieți are să guste și moartea — au trimes înainte de toate în țerile de prin prejur, către căpetenilie popoarelor, și au făcut învoieli, ca să trăească în pace cu străinii. După aceea au început să zidească o mânăstire foarte mare și într'însa un lăcaș al Dumnezeului meu, o biserică așà de împodobită cu frumuseți, încât, dacă Dumnezeu însuș ar vrea să trăească într'o zidire făcută de mâini omenești, în aceasta ar trăi, și au numit-o Slatina. Și se ingrijià și de celelalte mânăstiri mai

vechi și le întăriă și le miluiă și ridică în toate părțile lăcașuri dumnezeești, și hrăniă și miluiă pe săraci, și înnoiă palatele domnești, și toate acestea cu înțelepciune și cu pricepere adâncă le făceă.

In anul 7064 (=1556) trimese marele împărat al Turcilor Suliimen, la rugămintea Ungurilor, porunci lui Alexandru Voevod și lui Pătrașcu, Voevodul muntenesc, și au plecat amândoi cu oști și intrând în hotarele țerii unguresti, au pus, cu sfatul căpeteniilor de acolo, pe craiul Ștefan în scaunul tatălui său Ioanăș (1). Erà pe atunci o iarnă aspră în țară și un ger iute, cu vânturi rele.

In anul 7066 (=1558), Ianuarie 1, alesul între filozofi, mai sus numitul episcop Macarie, părintele nostru și dascălul Moldovei, și-au dat sfârșitul, ca un sfânt și iubit de Dumnezeu, și au fost îngropat cu cinste și cum se cade unui sfânt, de ucenicii săi, în mânăstirea Râșca, cea de el zidită. Vai, ce mare și luminos luceafăr au apus! Impodobit-au scaunul episcopiei de jos dela Roman 27 de ani, arătând mare vitejie în cele dumnezeești și suflet mare în toate. Cine ar vrea să înțeleagă marea lui minte, pe acela îl va încredință de aceasta frumosul lăcaș, pe care cu osârdia lui l-au ridicat din temelii preacuvioasei Paraschive. Acest părinte, care a fost numit „cel Bun", în vieață fiind și-au dat osteneală și multe isprăvi dumnezeești au făcut, căci erà om cu râvna lui Hristos, destoinic la învățătură, isteț, deștept la vorbă și foarte știutor, ca nimenea altul, precum mărturisește și letopisețul mai sus scris de dânsul, și alte multe pe cari nu le mai cuprindem în această scriere, nevoind să prelungim povestirea.

Și urmaș al scaunului arhieriei sale au fost Anastasie, bărbat blând, liniștit, plin de înțelepciune, înzestrat cu înțeleaptă smerenie și purtând florile binefacerii în fața și în inima sa. Erâ și priceput în ale călugăriei, și după ce au ocârmuit turma lui Hristos bine și pe placul lui Dumnezeu 14 ani, au fost ridicat apoi la treapta mai înaltă de mitropolit, ca să ocârmuească scaunul prea slăvit al cetății Sucevei.

Dacă s'au cuvenit să pomenim și de aceasta, să istorisim acum pe rând cele ce ies în calea povestirii. In al nouălea an al domniei lui Alexandru (=1561) s'au ivit din țara nemțească un oarecare cu numele Despot, care-și ziceà fiu de domn și erà bărbat iscusit în lupte, și adunând în ajutorul său oameni de toate neamurile, pricepuți în răsboaie, viteji, îndrăzneți și inimoși ca leii, și ca vântul aspru de miază-noapte, ce aduce nori întunecoși și plini de

(1) Pe Ioan Sigismund, fiul lui Ioan Zápolya, il numiau Turcii Ștefan. Cf. Fessler-Klein, *Geschichte von Ungarn*, vol. III, p. 569, și mai sus, p. 102.

grindină stricăcioasă, s'au năpustit fără de veste asupra Moldovei, și intrând în țară s'au gătit de luptă, voind să apuce domnia. S'au înspăimântat Alexandru auzind de acestea și chemând îndată pe ostași, îi trimise să stea împotriva vrăjmașilor. Dar înainte de a se încăerà în țară, văzând pe vrăjmași că-i iau înainte, se mânie în inima sa și se înarmă cu putere, și ieșì cu ostașii săi la luptă și dederă lupta la Verbia, lângă apa Jijiei. Și unii din rândurile dintâi erau haini Voevodului și au vrut la început să fugă, alții s'au întors într'o parte și în alta și s'au împrăștiat, iar Voevodul au rămas să se lupte singur, cu puțini ai săi. Și înțelegând înșelăciunea au suspinat zicând: «Vai, mai bine mi-ar fi să trăesc cu fiarele la un loc, decât cu oameni necredincioși», și fugind pe cai iuți au ajuns în fugă la târgul Iașilor și s'au gătit din nou de luptă.

Despot, luând cetatea Sucevei, în care găsì multe bogății, le împărți ostașilor, și partea de sus a țerii i se supuse lui. Alipindu-i deci și pe aceștia de sine, cu vorbe mincinoase și ademenitoare, se sculă din nou cu răsboiu asupra lui Alexandru. Acesta, văzând că dușmanii se întăresc, lăsă pe răsculați și fugì cu puțini la cetatea Chiliei, unde găsì pe doamna Roxanda, pe care o trimesese de mai nainte. Și nu puțin plâns au fost acolo pentru nenorocirile lor și pentru pierderea puterii. Și zise domnul: «o doamnă, să încetăm cu plânsul și cu veșnica întristare, căci dacă am primit, cum au zis Iov, cele bune din mâinile Domnului, de ce n'am suferì și pe cele rele? Domnul au dat, Domnul au luat; cum au vrut domnul, așà au fost». Și fiindcă erà deștept și înțelept, îi venì în minte cevà mai folositor și de grabă își îndreptă fața spre cetatea împărătească. Dar Despot trimesese acolo mai dinainte și prin daruri și făgădueli momise pe boierii și ostașii împărătești, cei orbiți de mită. Și împăratul dete domnia lui Despot, care își schimbă numele în Ioan.

După ce ajunse Alexandru în cetatea împărătească și se văzù în liniște, în loc de scârbă și amărăciune, fu trimes nenorocitul departe în mazilie, la cetatea Iconiului, dincolo de mare.

Atunci să fi văzut plânsete și lacrămi și suspine multe, pentru despărțirea de doamnă, de copii și de prieteni. Și au rămas acolo așetptând să vază cele viitoare și rugându-se mereu lui Dumnezeu, să nu-l uite cu totul.

Să lăsăm acì vorba despre dânsul și să spunem celor ce vreau să asculte povestirea despre Despot.

Căpătând stăpânirea deplină, la început se arătă blând și vrăjmșa

nedreptății, dar cu încetul începù să-și arăte veninul ascuns și rău, pe care îl aveà în inimă, și se dete la nedreptăți, și asupriă pe oameni cu dări grele, și de săraci n'aveà milă, și urà obiceiurile creștinești ale pravoslaviei și țineà pe lângă sine sfetnici de altă lege, Luterani uriți lui Dumnezeu, a căror învățătură o împărtășià și dânsul; pe rugători și mânăstirile nu le iubià. Vasele de argint și de aur și pietrele scumpe ale cinstitelor și sfintelor icoane, cele cu mărgăritare împodobite, le adunà, răul, din toate mânăstirile la sine și se împodobià cu ele. O săracii de noi, un al doilea Valtasar s'au arătat, la năravuri și la fapte.

Numai suspine și plânsete și vaete se auziau din gura celor obijduiți și a celor prădați fără dreptate, și toți din fundul inimii lor se rugau lui Dumnezeu cu jale să-i mântuească din ghiarele acestui tiran.

S'au îndurat în sfârșit Dumnezeu de ei și văzând șiroaiele de lacrămi, i s'au făcut milă de cei ce se rugau cu atâta căldură. Și Dumnezeu, care cunoaște toate cele ascunse ale oamenilor, deschise, pe căile cari el singur le știe, ochii câtorvà boieri din sfat, și ei au știut să se mântue în chipul următor de Despot.

Erà între boieri unul cu numele Tomșa, frumos la înfățișare, viteaz, cu mâini puternice și piept vârtos, cu suflet îndrăzneț. Pe acesta deci îl chemară boierii cei mari și legându-l întâiu cu jurăminte strașnice și descoperindu-i sfaturile lor ascunse, se încredințară că pot aveà nădejde într'însul. Iar el, având toată râvna pentru credință, primì sfatul lor. Se duseră atunci înaintea lui Despot și-i băgară spaimă în inima sa, spunându-i că vine asupra lui un tâlhar ce se numià Dumitrașco. Iar el, fără să se gândească mult, trimese pe toți ostașii săi de frunte, Nemți, Unguri, Șpanioli, Leși și alții, și o parte din boieri și din oameni, și le puse căpetenie pe Tomșa, neștiind ce fel de om pune. Și puțini dintre ei știau de sfatul ascuns. Când au ajuns la Ciuhru, au năvălit deodată și fără de veste asupra Ungurilor și asupra celorlalți de neam străin și lovindu-i i-au biruit, și n'au scăpat dintr'înșii nici măcar unul, care să ducă vestea nenorocirii. Erà atunci numărul anilor 7072 (=1564), luna lui August.

Și după acestea ostașii ce erau acolo au ridicat pe Tomșa domn și i-au schimbat numele în Ștefan, și îndată au pornit, cu grabă și cu amenințări, ca săgețile fulgerului, ca să-și împlinească gândul asupra lui Despot. Iar el, dacă auzì acestea, i se cutremură inima și teamă mare îl cuprinse, și se închise în cetatea cea cu turnuri

întărite a Sucevei, împreună cu Luteranii rămași cu dânsul și cu câțivà din creștini, pe cari cu vicleșug îi închisese acolo. Ștefan încunjură cetatea cu oști. Cunoscând acestea sus numitul Dumitrașco, pornì aducând cu sine o mulțime de ostași înarmați, bărbați tâlhari (1), dorind și el să iea puterea. Creștinii erau mâhniți din toate părțile. Chemând însă pe Dumnezeu în ajutor și părăsind cetatea, ei se pâlcuiră cu tărie și ieșiră și împotriva acelora; lupta se dete la podul Vercicanilor, pe Siret. Vrăjmașii fură biruiți și tăiați, și cu sângele lor adăpară câmpurile, și pământul se acoperì cu trupurile așternute ale celor uciși; în sfârșit Dumitrașco însuș fu prins și mulți de ai lui fură prinși de vii și legați fură trimeși la cetatea împărătească, împăratului Suliimen. Acolo băù Dimitrie paharul neîndurat al morții, iar ceilalți fură osândiți la muncă.

Pe urma acestora Tomșa nădăjduià să primească domnia dela împărat, dar în nădejdea lui zadarnică s'au înșelat. Căci după ce vrăjmașii fură biruiți astfel, ai noștri, aprinși de râvnă, se îndreptară iarăș împotriva celor închiși în cetate și încunjurară cetatea, și o bătură cu tot felul de meșteșuguri. Săpară șanțuri și valuri și făcură un drum ascuns și ajunseră până la porți și așezară arme grele și vărsătoare de foc, adecă puști, și începură a bate cetatea cu tot felul de meșteșuguri. Dar nu isprăvìră nimic. O, minune nevăzută și neauzită! Cetatea noastră bătută fără cruțare de ai noștri, ca să sfărâme capul șarpelui ce se încuibase într'însa! Și se auziau sgomote și strigăte din lăuntru și din afară, și câteodată erau bătuți, altădată băteau ei, și ținù lupta, ziua și noaptea, și vărsarea de sânge și moartea ostașilor până în patru luni. In cele din urmă, lupta între frați se sfârși astfel.

Erà (în cetate) un Ungur cu numele Deveș Petru, și acesta făcù vorbe de pace cu cei din afară. Chemându-l Despot la sine: «o Petre», îi zise, «am înțeles că vreai să dai cetatea cu viclenie și să-mi pregătești moartea; dar îți vei da tu sufletul înaintea mea». Și scoțând îndată sabia, l-au ucis pe loc. Din pricina aceasta se turburară ceilalți și le părù rău și se făcù răsmiriță și necredință între ei, între Ungurii și Nemții lui Despot, și începură să-și caute pace, cerându-și numai vieața, cu strașnice blesteme, în cari se încrezură. Apoi scoaseră și pe Despot din cetate; și fu călcat și turtit și gustă paharul nenorocit al morții rușinoase, cursul anilor fiind

(1) Subt acești *tâlhari*, in orig. нєнкарїє, înțelege Azarie pe Cazaci; cf. p. 95.

atunci 7073 (=1564 sau 1565), luna lui Noemvrie. Acum să ne întoarcem iarăș și să povestim despre Alexandru.

Dacă auzì marele stăpânitor al Turcilor despre răscoalele, turburările și neorânduelele din Moldova, își aduse aminte de Alexandru cel mazilit și îl chemă îndată la sine. Și privind la dânsul cu ochi blânzi și îndurători, îi zise: «o Voevodule, știu că ai fost înșelat pe nedrept; de aceea îți încredințez acum domnia și cinstea de mai înainte; fii judecător drept și fii milostiv cu cei săraci». Alexandru primì atunci dela toți diregătorii împărătești daruri bogate.

Voevodul se umplù de bucurie și plecă de acolo, ca un vultur scăpat din laț. Dându-i împăratul și ostași în ajutor, el plecă să-și iea domnia și ajunse la Brăila.

Indată ce auzì Tomșa de acestea, adună oaste și, crezându-se mai tare, ieșì la luptă și arse o parte din țara muntenească și o prădă. Dar vorba împăratului a fost mai tare decât el. Căci auzind despre acestea, el făcù semn Tătarilor celor cruzi și cu chip de fiară, și aceștia porniră asupra Moldovei ca niște câini turbați, și luând multă pradă, de oameni și de vite, și arzând țara, se întoarseră în pace la ale lor. Intâmplatu-s'au acestea în anii dela începutul lumii 7073 (=1565).

Văzând Tomșa că nu-i e cu putință să stea în potriva puterii împărătești, se cutremură în gândul său și se gândì la sufletul său și al boierilor ce erau cu dânsul. Căci nimic nu e mai scump omului ca sufletul, nici înălțimea domniei, nici dulceața puterii, nici stăpânirea de bogății. Și luând cu sine toate comorile domnești, fugì în țara leșească, crezând că are să scape de mâinile a tot puternice, de cari nu e dat omului să scape. Dar n'au putut, căci l-au ajuns acolo porunca împăratului Suliimen, și în cetatea Liovului i s'au luat vieața și lui și sfetnicilor ce-l însoțiau.

Alexandru își căpătă iarăș cinstea domniei, și pentrucă nu erà nimenea care să-l oprească, au intrat în țară și și-au pus iarăș cununa în cap și s'au arătat pentru a doua oară domn, în anul 7073 (=1565), luna lui Martie, după ce fusese scos din domnie de doi ani și cinci luni. Și iarăș apucă Alexandru Voevod zile slobode, iarăș se făcù singur stăpânitor al țerii Moldovei, iarăș străluciră razele binefăcătoare ale pravoslaviei. Și se atinse tăciunele ce răspândià fumul credinței celei rele și se ascunse iarna întunecată a necuraților Luterani, și înflorì primăvara aducătoare de tot soiul de bucurii, înțeleg de buna stare a bisericelor, și în locul valurilor se arătă zâmbind liniștea.

Și după acestea ce au urmat? Au adunat pe vrăjmașii cari puseseră la cale înșelăciunile de mai nainte și pe boierii necredincioși și pe toți i-au dat morții nemiloase, iar pe ostașii împărătești i-au trimes cu daruri la ale lor.

De atunci s'au potolit furtuna cu valurile cele mari, și peste marea vieții plutiai fără turburare; căci duhul dumneezesc suflà drept, ca zefirul cucerniciei. Nu mult după aceea aduse la sine din Țara-Românească și pe doamna Roxanda și pe blagorodnicii săi fii Bogdan și Petru, și se bucurau cu toții împreună de dulceața bunătăților, și-și petreceau vieața în frica lui Dumnezeu, și cu milostenii către săraci și cu binefaceri către biserici își ungeau mereu sufletul lor. Dar traiul le-au fost dureros, din pricina deselor și feluritelor boli grele la cari cădeau.

Vom spune cevà și despre împărățiile din afară, pentru cei ce doresc să asculte. In anul 7074 (=1566) s'au sculat marele împărat al Turcilor Suliimen și s'au pornit cu multe zeci de mii de oameni și s'au îndreptat să cucerească țara nemțească, dar în luna lui Iulie și-au găsit acolo sfârșitul vieții, după ce domnise 42 de ani, și au lăsat împărăția fiului său Selim.

Iar în al patrulea an al domniei sale de a doua, căzù Alexandru la boală rea și de moarte, și înțelese că are să moară. El chemă pe căpeteniile bisericești și pe preoți și pe toți boierii, și spunându-le multe învățături dumnezeești, dete schiptrul domniei fiului său Bogdan. Astfel, în vieață fiind, au îndrăgit cele viitoare mai mult decât cele de acum și în locul porfirei țesute în aur s'au îmbrăcat în haina de lână a călugăriei, și în locul cununii de mărgăritare și de pietre scumpe au primit tunsura părului și au îmbrățișat vieața călugărească și și-au schimbat după cinul îngeresc numele în Pahomie. Dar n'au trăit mult după aceea, ci au adormit somnul cel veșnic și obștesc al morții. Și piatra, care nu cruță nici pe cei buni nici pe cei răi, ci pe toți la un loc îi pune, au acoperit și pe acest mare bărbat, în anul 7076 (=1568), luna lui Martie.

Luând Bogdan schiptrul domniei și fiind încă tânăr, erà diregătoare domniei mama sa Roxanda și diregători erau Gavriil logofătul și Dimitrie portarul (1), iar doamna erà mai mare peste toți. Și erà cuminte ca un bărbat, cu suflet mare și împodobită cu înțelepciune, cu adevărat raiu însuflețit, ce-și adapă pomii cu binefaceri. Și cinsteà darnica doamnă cu mii de binefaceri pe boierii cari o slujiau și cu

(1) Vezi nota dela p. 96.

daruri foarte bogate și alese îi mângâià, și având ochii în toate părțile și necruțând aurul, îl împărțià spre alinarea durerilor chinuitoare, vărsând nouri de binefaceri peste neputincioși și săraci, și umpleà de binefaceri mâinile celor ce suferiau de crude și dureroase bătrânețe, pe ieromonahi cu milostenii mângâitoare la rugăciune îi îndemnà, și călugărilor iubitori de Dumnezeu, cari duceau vieață curată în mânăstiri sau în pustii petreceau o vieață plină de suferinți, le răcorià inimile cu dese cercetări. Și lăcașurile sfinte de peste tot locul primiau daruri bogate în aur, și erà ca un râu cu undele de argint, din care se adăpau săracii și beau până la îndestulare. Erà însă foarte nesănătoasă cu trupul și mereu își odihnià trupul în pat moale. Stăpâniră împreună fiul cu mama doi ani și nouă luni. Și din zi în zi tot mai tare o supărau boalele și-i cereau să primească lutul ființei trupești. Și-au plătit astfel datoria pământului care o împrumutase (1), adică au răposat, în anul 7079 (=1570 sau 1571), luna lui Noemvrie, și cu cinste au fost îngropată în mânăstirea zidită de dânșii, la Slatina.

Astfel au rămas Bogdan singur stăpânitor și au domnit singur. Erà un tânăr bine făcut, căruia nu-i crescuse încă mustața. Aveà suflet drept la început, erà învățat în cărți și fără nici o răutate în sine, milostiv și blând, și în toate asemănător la obiceiuri cu tatăl său, viteaz, cu inimă îndrăzneață, meșter în a învârtì sulița, a întinde coarda arcului pe tăetura săgeții. In urmă însă s'au lipit de el niște oameni vicleni și amăgitori, scornitori și făcători de rele, porniți spre răutate; aceștia i-au ros inima cu ispite, cum roade viermele lemnul cel dulce, până ce l-au făcut să depărteze dela sine pe toți sfetnicii mari și să-și apropie de sine alții, nebuni și măscărici. Și și-au plecat urechea la sfaturile lor, ca în vechime Rovoam, fiul lui Solomon; petreceà cu ei în glume și în jocuri și se îndeletnicià cu alergări de cai și împărțià tovarășilor săi de joc toată averea sa și hainele țesute în aur și blănile cele moi.

Și puțin după aceea s'au împrietenit cu oameni de altă credință și de altă limbă, cu sfetnici Leși, și petreceà vremea cu ei, cu un cuvânt, toată avuția domnească o risipià împărțind-o necuraților și spurcaților Leși, nebăgând în seamă vorbele sfătuitoare de bine ale arhiereilor și nevoind măcar să vază în fața sa pe sfetnicii cari îi doriau binele.

Auzind de acestea Selim, marele împărat turcesc, trimise de mai multe ori la dânsul, spunându-i să contenească cu aceste rele apu-

(1) Vezi nota 3 dela p. 177.

cături. Dar el n'au voit, ci despreţuindu-şi chiar ţara şi umblând pe ici şi pe colo şi plimbându-se pe la marginile ţerii leşeşti, mâhnì foarte şi pe boieri şi pe norod.

Ajungând aci, trebue să aducem vorba şi despre corbul mai negru decât negreaţa.

In cetatea Rodosului trăià un mazil cu numele Ioan. Cine erà el, sau de unde sau al cui fiu erà, nu ştiu. Ziceà că după naştere e viţă de domn. Om şiret, crud, ascuţit la minte, gata la vorbă şi priceput la carte. Acesta umblà cu tot felul de meşteşuguri, împărţià şi mită, dădeà făgădueli şi vorbe, ca să puie mâna pe domnie. Prin viclenia sa el amăgì pe sfetnicii împărăteşti cei lacomi de aur, şi aceştia îi mijlociră domnia dela împărat, după ce îl legară cu jurăminte. Şi astfel i se încredinţară treptele înalte ale domniei.

Ajungând în mersul său la Dunăre, şi auzind Bogdan de venirea lui năprasnică, lăsă scaunul său tiranului şi trăgându-se de bună voie la o parte, se îndreptă fugind în ţeri străine, după ce domnise singur, dela moartea mamei sale, un an deplin şi patru luni.

Boierii în slujbe şi cei de neam primiră toţi cu bucurie pe domnul lor şi cu adâncă supunere i se închinară. El însă, după ce luă scaunul domniei, se gândià numai cum să adune aur. O aur, tirane, rădăcină a tuturor relelor, ţesătură a vicleniei, lepădat de Dumnezeu şi prieten al diavolului, făcător de rele, omorîtor de prieteni şi vânzător de neam, băutor de sânge, cum le învârteşti şi le suceşti tu pe toate, cum luceşti pe din afară şi pătrunzi în fundul inimii, fără să te saturi vreodată.

Şi ce au urmat apoi? Au fost ca un nor întunecos şi aducător de sânge, în loc de ploaie. Dela început răcnià ca un leu, să sugă sângele nevinovaţilor boieri. Căci erà ucigaş din fire şi sângele i se păreà mai dulce decât mustul. Şi unora le tăià capetele şi le luà averile, îmmulţind-o prin răpiri nedrepte pe a sa, altora le jupuià pielea ca la nişte berbeci, pe alţii îi desghinà în patru, iar pe alţii îi îngropà de vii, ca pe morţi. Şi ce să mai lungesc vorba? Multe şi amarnice răutăţi şi chinuri şi munci straşnice au adus pe capul oamenilor; scornià mereu cele mai isteţe înşelăciuni şi ori unde se găsià aur, el îl luà tot şi îl aduceà la sine, rob fiind aurului. Până şi pe ostaşi îi lipsì de lefile lor. Pe Gheorghe episcopul l-au dat focului a tot mâncător, căci şi acela erà lacom şi foarte nedarnic, şi avuţia lui cea mare i-au luat-o. Dar nu numai aceste le făceà fără ruşine, ci şi pe călugări cu multe nevoi îi căznià,

și gemeau temnițele de călugări legați în fiare, și se goliau mânăstirile, și li se luau veniturile ce le aveau spre hrana tuturor, și averile lor toate le adună la sine, vicleanul. Pe călugări îi alungă din toate părțile ca pe niște spurcați, și se credeà pe sine mai înțelept decât toți domnii cari fuseseră înainte de dânsul. Prin acestea nenorocitul și-au încărcat sufletul de blesteme, și mânia lui Dumnezeu au venit asupra lui.

Nu se ținea nici de dreapta credință, huliă fețele dumnezeești zugrăvite pe pereți și pe icoane, arătându-se un al doilea Copronim la năravuri, siliă pe oameni să lucreze în zilele de sărbătoare și de Duminecă, și în postul cel mare și-au luat soție. Și nu numai el, ci și pe alții îi făcù să calce legea, însurându-se astfel.

Auzind marele împărat turcesc de necuviințele și grozăviile ce făceà, au trimes să-l cheme la curtea împărătească, iar domnia au dat-o lui Petru Voevod, de care am pomenit cevà mai înainte, bărbat de neam domnesc, nepot lui Mihnea Voevodul muntenesc (1), fiu al lui Mircea Vodă și frate cu Alexandru, Voevodul muntenesc; om vesel la față și la privire și cu înfățișare frumoasă și vrednică de domn. Acesta se gătiă să vie ca să-și primească scaunul, fără răsboiu și fără luptă. Aflând Ioan Voevod de aceasta, se aprinse de mânie și ridică îndată oaste numeroasă, înarmată cu arcuri, cu sulițe, cu zale de fier, cu paveze, cu lănci, cu coifuri și cu scuturi. Și ieșì la luptă, vărsând foc pe gură, și arse cetățile turcești de margine Tighinea și Brăila și aproape jumătate din țara muntenească, fălindu-se cu biruința și cu prăzile și cu bogățiile ce aveà să adune. Dar vai, el a gustat din dulceață apucând-o numai cu vârful degetului, și au aprins asupra Moldovei flacările strașnic de mânioase ale răsbunării, ce se ridicau, vai, la ceruri.

Ce s'au mai întâmplat după aceea?

Dacă auzì despre acestea, în cetatea sa împărătească, împăratul, răcnì ca un leu strașnic și trimese la căpeteniile neamurilor supuse de prin prejur și ridică toată oastea turcească cea îngâmfată și cu aur împestrițată, încălecată pe cai împodobiți cu aur și înarmată cu arme ascuțite. Pe lângă aceștia se alăturară și pâlcurile Tătarilor celor cu chip de fiară și cu inimă sălbatică; se adunară și din țara ungurească, iar din față se porniră Muntenii, și din toate

(1) Informație greșită. Petru Șchiopul nu erà frate cu Alexandru II, Munteanul, căci acesta nu erà fiul lui Mircea II Ciobanul, ci al pretendentului Mircea, fiul lui Mihnea I. Petru Șchiopul deci nu poate fi numit nepot lui Mihnea. Mircea Ciobanul erà fiul lui Radu IV.

părțile se vărsară, ca apele sgomotoase, asemenea năsipurilor. Ieșit-au atunci Ioan Voevod împotriva acelora, gata de luptă. Ai zice că erà asemenea unei paseri golașe care vrea să se apuce la luptă cu o pasere de pradă cu aripile mari și iuți. Și se dete o luptă mare lângă lacul Cahul. Și încăerându-se unii cu alții la luptă strașnică, fu biruit, vai, tiranul și rușinat. Mulți ostași au pierit și mulți au fost prinși de vii; au fost prins și Ioan și, cu drept, au fost făcut de batjocură, căci fu legat de două cămile și rupt în două. Astfel își dete în chinuri sufletul său ucigător.

Atunci au intrat în hotarele moldovenești Tătarii cei câinoși și rău nărăviți și au ars târgurile și le-au despoiat de bunuri, iar satele lor au căzut pradă focului ațâțat cu grămezi de lemne. Și au ajuns până la Roman, arzând și prădând și răpind femei frumoase și fete pletoase și copii de țâță și fetițe cu fața fragedă, și bătrâni și tineri. Mamele rămâneau fără copii și copiii rămâneau orfani. Cu un cuvânt, oameni de toate vârstele erau duși în trista robie, și nu numai oameni, ci și mulțime nenumărată de vite. Multe plânsete și suspine și strigăte se auziau atunci în Moldova. O răule între răi Ioane, nepot al minciunii și fiu al diavolului, prin răutatea ta și prin deșertăciunea ta ai adus țara la pieire.

Acest domn nu voià să asculte de boierii sfetnici și binevoitori lui. Așà erà mai sus numitul Ioan Golăi, boier mare, bărbat înțelept și sfetnic cuviincios. Acesta îi arătà de multe ori, învățându-l, că Turcii au cuprins lumea întreagă, că sunt puternici și făloși și îngâmfați, și că ei nu se vor odihnì până ce nu se vor răsbunà pentru batjocurile îndrăzneților. «Ci din două alege-ți pe cea mai bună: sau pleacă-ți capul înaintea împăratului, sau întoarce spatele și părăsește țara; dar cu Turcii nu te apucà la luptă». Insă păreà că vorbește unui mort, sau cântă cântece de laudă unui surd.

Acestea s'au întâmplat în anul 7082 (=1574), luna lui Iunie.

Și când se petreceau toate acestea, puterea domniei se arătă zâmbind bunului Petru Voevod, bărbat de neam bun, evlavios, frumos, cu suflet luminat, milostiv din fire, darnic foarte, urând nedreptatea, blând cu cei săraci și drept judecător, căci, precum zice în cărți, cinstea domnească iubește dreptatea. Și mulți s'au împărtășit de binefacerile lui mănoase; mânăstirile și călugării s'au adăpat din undele răcoroase ale binefacerilor lui; cântările dumnezeești au răsunat iarăș în bisericile împodobite cu flori; viceața tuturor au început să curgă lin și toți petreceau în liniște și neturburați. O, ce seninătate e în tine, domnitorule, ce inimă cucernică

de domn, purtată, cum scrie în cărți, pe mânile lui Dumnezeu! Dă doamne acestuia vieață îndelungată și pace adâncă, căci el iubește legea ta, cum zice David, fără șovăire.

Acestea le-am scris eu nemernicul, cu multă osteneală, precât am putut să le cuprind cu mintea, cu toate că n'am putut ajunge în vrednicie pe părintele dătător de vorbe bogate, izvorul de vorbire aleasă.

ERRATA.

In textele slave s'au strecurat următoarele litere stricate și intoarse : м stricat la p. 121, r. 4 de jos, p. 122, r. 10, 16, 17, p. 124, r. 9 de jos ; н̄ stricat la p. 122, r. 13 de jos (н̄к) ; к̄ stricat la p. 124, r. 2 (к̄д) ; ѕ̄ stricat la p. 126, r. 4 de jos ; г̄ stricat la p. 128, r. 19 ; л̃ stricat la p. 129, r. 9 ; т stricat la p. 148, r. 10 de jos, p. 152, r. 8, p. 154, r. 6 și 17, p. 156, r. 1 ; є stricat la p. 151, r. 2 ; ї stricat la p. 153, r. 1; sunt și câțiva ѣ stricați ușor de recunoscut. Un м întors se află la p. 154, r. 2 și un с întors tot acolo, r. 3. Mai sunt de indreptat următoarele: p. 124 r. 23 лѣт(а) pentru лѣт, p. 128, r. 28 неоустроенїю pentru -єїнѥ, p. 163, r. 2 стр(а)сть pentru стра(с)ть.

In textele românești sunt de îndreptat următoarele : p. 191, r. 2 de jos *„și de șapte ori câte o mie“* pentru *„și o mie“*, p. 195, r. 18 de jos *Suliimen* p. *Soliman*, p. 203, r. 8 *7060(=1552)* p. *(7060=1552)*, p. 203, r. 7 de jos *căpeteniile* p. *căpetenilie*, p. 205, r. 1 și 5 de jos *vrăjmaș, așteptând* p. *vrăjmșa, așetptând*, p. 208, r. 5 de jos *stinse* p. *atinse*.

CUPRINSUL.

Texte şi traduceri.

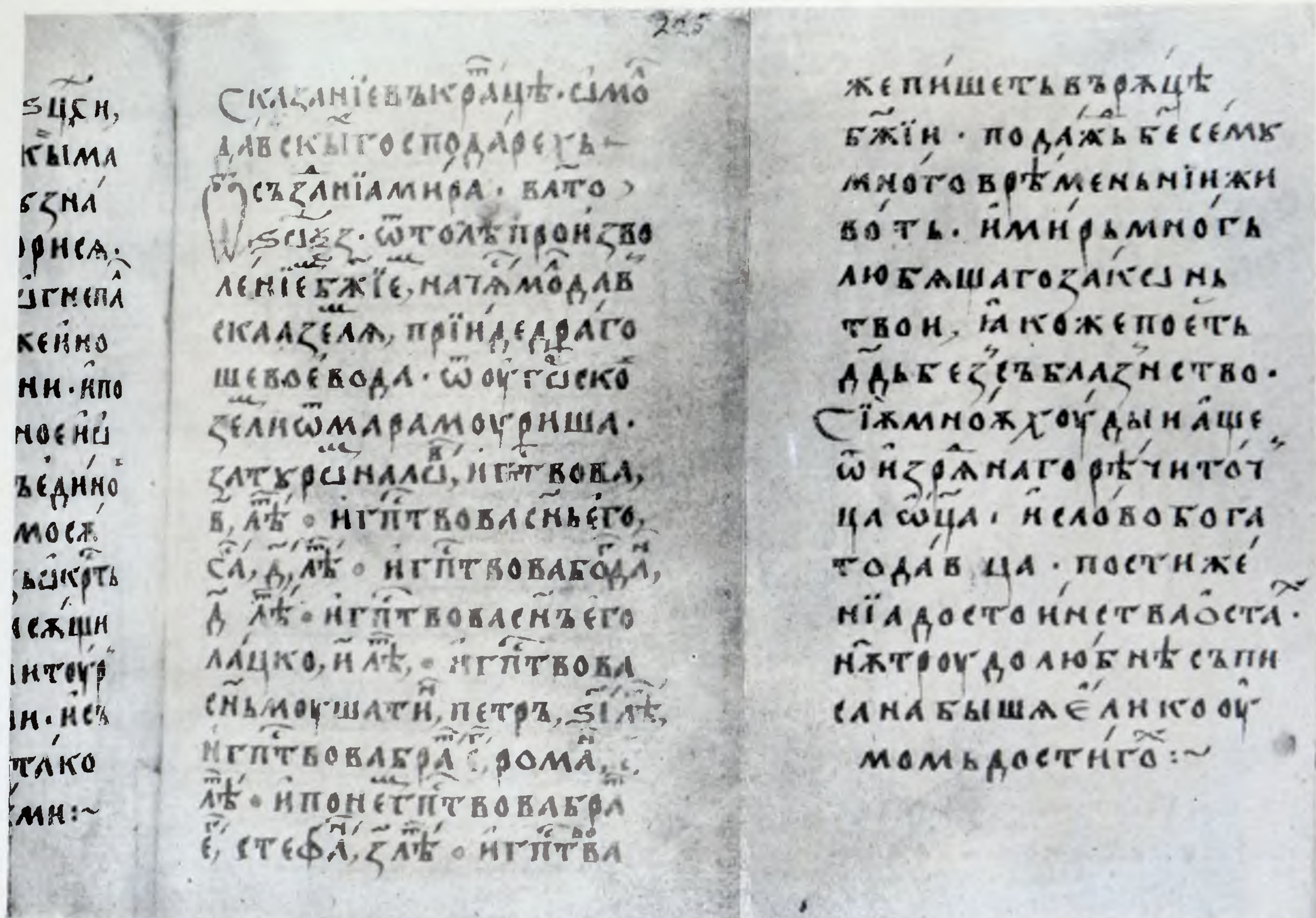

LETOPISEȚUL LUI AZARIE, ÎNCEPUTUL ȘI SFÂRȘITUL.

(Ms. 0, XVII, No. 13 din Bibl. Imper. din St.-Petersburg, f. 225 și 310; se vede și o fișie din f. 224 v. cu sfârșitul cronicei universale și analelor sârbești; mărime naturală).

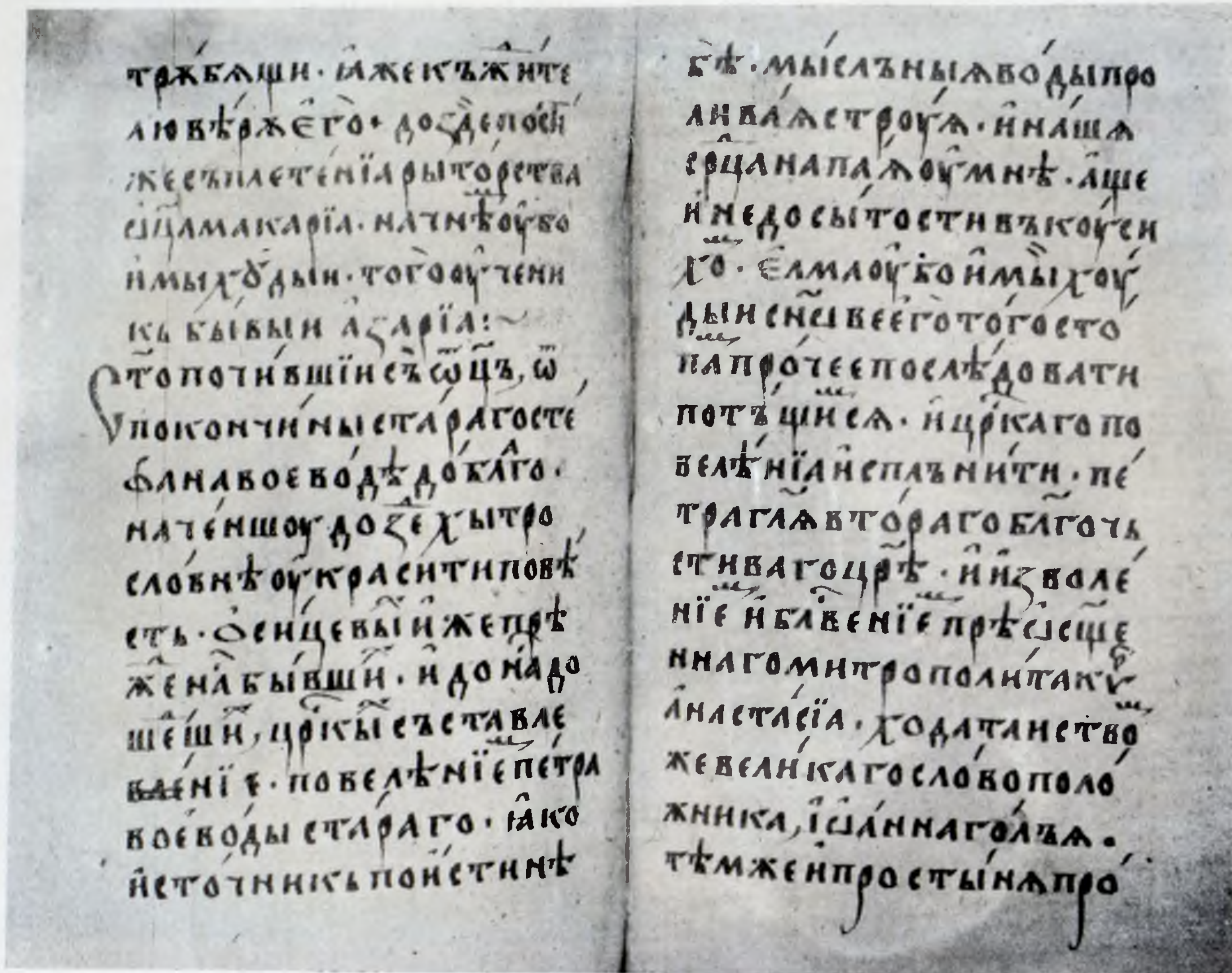

тржбащи · іаже къ житі
любвѣржего · доздѣпоѣсти
жеесъплетенїарыторства
ѡцамакарїа · натинѣоуво
имыхꙋдыи · тогооучени
къ бывыи азарїа:~
Стопочившїи съѿцъ, ѿ
упокончиныи стараго сте
фанавоеводѣдокаго ·
начеиншоу доже хытро
словнѣоукраситиповѣ
сть · ѻенцевыи иже прѣ
женабывши · и до надо
шеши, цркы състав ле
нїе · повелѣнїе петра
воеводы стараго · іако
и сточникъ поистинѣ

бѣ · мыслъныа водыпро
ливаа строуа · и наша
срца напаа оумнѣ · аще
и недосытости въкоуси
го · єлма оуво имых оу
дыи сны вееготогосето
напрочеепослѣдовати
потъщинса · и цркаго по
велѣнїа не праз нити · пе
тра глаа второраго благоч
стиваго црѣ · и изволе
нїе и благвенїе прѣѡсще
ннаго митрополита кѵр
анастасїа · ходатанство
же великаго словополо
жника, іѡаннаголѣа ·
тѣм же и простынапро

LETOPISEȚUL LUI AZARIE, ÎNCEPUTUL CRONICEI ACESTUIA.
(Ms. 0, XVII, No. 13 din Bibl. Imper. din St.-Petersburg, f. 277 v. și 278; mărime naturală).

FRAGMENTUL DIN CRONICA LUI MACARIE, SFÂRŞITUL.

(Ms. D-lui E. V. Barsov, f. 167 v. şi 168; mărime naturală).